

BRIQ

Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi

Çok Kutuplu Dünyada Yükselen Afrika

ALİ RIZA TAŞDELEN

Yeni Dünya'nın Şafağında Afrika

HALİL ÖZSARAÇ

Afrika-Asya Denkleminde
Afrika'nın Jeopolitik Önemi

DENNIS M. MWANIKI

Çin-Afrika İşbirliği Dinamikleri

SALAMA B. EL-BACHIR

Afrika'nın Son Sömürgesi Batı Sahra

LYDIA ALHASSAN

Çin'in Nijerya'daki Yatırımlarının
Sosyoekonomik Etkileri

ÖNDER ÇAYNAK

Afrika'nın Geleceğinde
Türkiye'nin Yeri

RÖPORTAJ

AHMET KAVAS

Türkiye-Afrika Ticareti
20 Yılda 10 kat Arttı

RÖPORTAJ

ALEXANDR BOVDUNOV

Türkiye ve Rusya Afrika İçin
Birlikte Çalışabilir

TARİHTEN

HALİM GENÇOĞLU

İngiliz İşgali Sonrası Mısır ve
Türkiye İlişkileri

ŞİİR

HÜSEYİN HAYDAR

İsyan Tutanakları
Lumumba! Lumumba!

ŞİİR

PATRICE E. LUMUMBA

Afrika'nın Kalbinde Sabah

FOTOĞRAF ANNE FISCHER

RESİM PAUL KLEE

AFİŞ VIKTOR B. KORETSKIY

300 TL • KKTC 350 TL

Genel Yayın Yönetmeni (Sorumlu Müdür)

Fikret Akfırat

Genel Yayın Yönetmen Yardımcısı • Prof. Dr. Li Xi, Kuzeybatı Politeknik Üniversitesi

Yayın Kurulu Koordinatörü • Doç. Dr. Efe Can Gürcan, London School of Economics and Political Science

Yazışleri Müdürü • Ayça Neslihan Örs, Kırıkkale Üniversitesi

Yayın Kurulu

Mehmet Adnan Akfırat, Türk-Çin İş Der • Rafet Ballı, Gazeteci-Yazar • Latif Bolat, Türk Müziği ve Folklorü Uzmanı

Salih Ertan, Elektrik Mühendisi • Doç. Dr. Efe Can Gürcan, LSE • Hüseyin Haydar, Şair

Doç. Dr. Şiir Kılış, TÜBİTAK, ODTÜ • Serhat Latifoğlu, Serbest Fon Yöneticisi

Prof. Dr. Uğur Murat Leloğlu, Türk Hava Kurumu Üniversitesi • Prof. Dr. Ruan Hongmei, Kuzeybatı Politeknik Üniversitesi

Ebru Şahin, Dokuz Eylül Üniversitesi • Dr. Hande Günözü Ulusoy

Doç. Dr. Yang Chen, Şanghay Üniversitesi • Prof. Dr. Zhang Yi, Kuzeybatı Politeknik Üniversitesi

Danışma Kurulu

Cankut Bagana, Onur Air Yönetim Kurulu Başkanı • Keith Bennett, Sosyalist Çin'in Dostları • Prof. Dr. Cheng Enfu, Çin Sosyal Bilimler Akademisi

Prof. Dr. Radhika Desai, Manitoba Üniversitesi • Prof. Dr. Ding Xiaoqin, Dünya Politik Ekonomi Derneği Genel Sekreteri

Dr. Francisco Dominguez, Venezuela Dayanışma Kampanyası Genel Sekreteri • Prof. Dr. Guo Changgang, Şanghay Sosyal Bilimler Akademisi

Prof. Dr. Emin Gürses, Yeditepe Üniversitesi • Doç. Dr. Han Zhimin, Şanghay Uluslararası Çalışmalar Üniversitesi • Faik Işık, Avukat

Prof. Dr. Birol Kılış, OSTİM Teknik Üniversitesi • Murat Kolbaşı, DEİK Asya Pasifik İş Konseyleri Koordinatör Başkanı • Prof. Dr. Semih Koray, Bilkent Üniversitesi

Emeritus Prof. David Laibman, Brooklyn College • Ethem Sancak, ES Yatırım Yönetim Kurulu Başkanı Prof. Dr. Sun Degang, Fudan Üniversitesi

Wu Keming, Emekli Büyükelçi Prof. Dr. Yang Guang, Tsinghua Üniversitesi • Ardan Zentürk, Gazeteci-Yazar

Editörler

Onurcan Balcı, Uluslararası İşletme ve Ekonomi Üniversitesi, Yüksek Lisans öğrencisi

Necati Demircan, Şanghay Üniversitesi, Doktora öğrencisi • Tolga Dişçi, Hacettepe Üniversitesi, Lisans öğrencisi

Orçun Göktürk, Tsinghua Üniversitesi, Yüksek Lisans öğrencisi • Ertuğrul Gazi Kızılok, Sinolog • Ece Kırbaş Perinçek, Sanat Tarihçisi-Ressam

Şafak Terzi, Gazeteci • Arda Tunçel, Şanghay Üniversitesi, Yüksek Lisans öğrencisi

İngilizce Dil Editörü • Dr. Sean Thomas McKenna

Grafik Tasarım • Çiçek İlsever

Yönetim Yeri

Esentepe Mah. Yüzbaşı Kaya Aldoğan Sk. No: 4 İç Kapı No: 209 Şişli-İstanbul

www.briqjournal.com • editor@briqjournal.com

+90 (212) 401 13 33 +90 (212) 401 13 34 +90 (542) 800 41 85

Yayın Türü • Süreli Bilimsel Dergi

Genel Müdür • Elif Nisa Kılavuz

Sahibi • Çin İş Geliştirme ve Dostluk Derneği (Türk-Çin İş Der) adına Emine Sağlam

Baskı • Milimetrik Organizasyon Matbaacılık Ltd. Şti.

24. Cadde 2271. Sokak No:17 İvedik - Ankara

Yayın Ortağı • Kuzeybatı Politeknik Üniversitesi (NPU), Xi'an

Yayın İlkeleri

Dünya siyasetinin çok kutuplaşması ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki işbirliğinin hız kazanması, Amerika Birleşik Devletleri'nin tek kutuplu bir dünya düzeni yaratma arzusunun boşa çıkarmıştır. İşte böyle bir dönemde, emperyalist devletlerin küreselleşmeciliğini reddeden yeni bir dünya düzeninin şekillendiği gözlemlenmektedir. Şekillenmekte olan yeni dünya düzeni, kamusal ağırlıklı projeler üzerinden ortak kalkınma ve dayanışma sağlamaya meyilli gelişmekte olan ülkelerin gereksinim ve özlemlerine yanıt vermelidir. Özellikle Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Başkanı Xi Jinping'in 2013'te ortaya attığı Kuşak ve Yol Girişimi, bu temelde yeni bir işbirliği modeli için uygun bir fırsat ve zemin oluşturmuştur.

Kuşak ve Yol Girişimi, İpekyolu kavramını yeniden uygulamaya yönelik çığır açıcı bir hamledir. İpekyolu, 2 bin yıl öncesine kadar Çin'in küresel refaha, ticarete ve işbirliğine yoğun şekilde katkı koyduğu bir dönemi betimlemektedir. Günümüzün İpekyolu projesi ise bu kez demir ve deniz yollarının yanı sıra dijital sistemleri de içermektedir.

Kuşak ve Yol Girişimi; Çin'in teklifi ve desteğiyle Asya, Avrupa, Afrika ve Latin Amerika'dan 60'ın üzerinde ülkeyi ortak refah ve kalkınma gayesiyle bir araya getirmeyi öneriyor. Bütün bu ülkeler, günümüzde dünya gayri safi milli hasılasının neredeyse yarısını gerçekleştirmektedir. Kuşak ve Yol Girişimi; Batı merkezli dünya düzeninden farklı olarak, insanlığın ortak çıkarları adına küresel üretim ve ticareti ilerletmeye yönelik barışçıl bir işbirliği yaratma arzusundadır. Emperyalist sömürü düzenini kesin olarak reddetmektedir. Barut, baharat, ipekliler, pusula ve kâğıdı 2 bin yıl önce insanlığa sunan Asya merkezli İpekyolu; bugün de yapay zekâ, kuantum bilgisayar, yeni enerji ve malzeme teknolojileriyle uzay vizyonunu yaygınlaştırmayı, gelişmekte olan ülkelere teklif ediyor. Bunun yanı sıra, Kuşak ve Yol Girişimi, ekosistemi yok olmanın eşiğine getiren iklim değişikliği ve diğer çevresel tehditlere karşı biyoekonomik planların oluşturulup harekete geçirilmesi için paydaş ülkelere teşvik ve fırsatlar sunmaktadır.

Türkiye, gelişmekte olan ülkeler arasındaki işbirliğini ilerletmede kilit bir konuma sahiptir. Tıpkı eski İpekyolu'nda olduğu gibi, Kuşak ve Yol Girişimi'nin Asya'dan batıya açılan en ileri kapısı konumunda olacaktır. Yine Türkiye, Kuşak ve Yol Girişimi'nin Kuzey-Güney ve Doğu-Batı ekseninde son derece önemli bir konumdadır. Ancak genel olarak Çin'in gelişmesi ve Kuşak ve Yol Girişimi'nin insanlığın geleceğine katkıları; Türkiye'de akademi, medyada ve siyaset dünyasında çok yüzeysel bir şekilde bilinmektedir. Bu durumun başlıca nedeni, Türk akademi ve medyasının, buna bağlı olarak da siyasi karar vericilerin, Çin'i Batı kaynaklarından takip etmeleridir. Aynı şekilde Türkiye'deki değişim ve dönüşümlerle ilgili bilgiler, Batı kaynakları süzgecinden geçerek Çin'e ve Kuşak ve Yol Girişimi'nin potansiyel ortakları olan diğer ülkelere ulaşmaktadır.

BRIQ, Asya Yüzyılı'na doğru ortaya çıkan yeni olanak ve güçlükleri derinlemesine anlama amacıyla yayın hayatına atılmıştır.

BRIQ, öncelikle Çin ve Türkiye'nin akademisyen, aydın ve karar vericileri arasında doğrudan görüş ve bilgi alışverişini sağlayacaktır. Aynı zamanda insanlığın ortak geleceği için tarihsel olanaklar sağlayan Kuşak ve Yol Girişimi temelinde bütün dünyanın, özellikle de gelişmekte olan dünyanın entelektüel birikimini bir araya getirecek bir platform olma iddiasındadır.

Dergi, bireysel kâr ve çıkar sistemine karşı halkın yararının temel ilke olarak benimsendiği kamucu ekonomilerin dönüştürücü gücünü ortaya koyan entelektüel katkıların yayımlanmasına adanmıştır. Özellikle Kuşak ve Yol Girişimi'nin kamucu ekonomi modelinin uygulanmasındaki rolünü ve bu girişimin gelecekteki ortaklarının mevcut dönüştürücü potansiyele katkılarını anlamak derginin öncelikleri arasındadır.

BRIQ, adil bir uluslararası dünya düzeni altında insanlığın birliğini savunmaktadır. Dolayısıyla Avrasya, Afrika ve Amerika başta olmak üzere tüm dünyadan seçkin akademisyen ve aydınların bulunduğu bir yayın organı olacaktır. Barış, kardeşlik, işbirliği, refah, toplumsal fayda ve ortak kalkınma ilkeleri temelinde yeni bir uygarlığın savunucuları BRIQ çatısı altında buluşacaklardır.

Yazım Kuralları

BRIQ, akademik makalelerden kitap incelemelerine, araştırma/inceleme yazılarına, röportajlara, haber bültenlerine ve ana makalelere uzanan geniş bir içerik dizisini yayımlar.

Yayın Kurulu, özel konular için bildiri çağrısı yayımlayabilir; yazılara katkı sağlaması için yazarları davet edebilir. Ayrıca talep edilmemiş gönderileri de memnuniyetle karşılar.

Gönderiler İngilizce ya da Türkçe kabul edilir. Tüm gönderiler kısa bir biyografi (en fazla 150 kelime) içermeli ve briq@briqjournal.com adresine Microsoft Word dosya eki olarak gönderilmelidir. Daha önceden yayımlanmış olan ya da başka dergiler tarafından incelenmekte olan makaleler ve diğer içerikler yayımlama için dikkate alınmayacaktır.

BRIQ, American Psychology Association (APA, 7th edition, <https://www.apastyle.org>) yöntemini izler ve İngilizce makalelerde Amerikan İngilizcesi yazımını kullanır.

BRIQ, tüm "akademik makaleler" için çift kör hakem değerlendirme sürecini uygular.

Akademik makaleler özetler, notlar, referanslar ve diğer tüm içerikler dahil 5000 ila 9000 kelime aralığında olmalıdır. Bir özet (en fazla 200 kelime) ve 5 anahtar kelime içeren tamamen isimsizleştirilmiş yazının ve tam yazar bilgisinin dahil olduğu bir kapak sayfası da dergiye ulaştırılmalıdır.

Kitap incelemeleri 1000 kelimedenden uzun olmamalıdır. İki ya da daha fazla çalışmayı içeren araştırma/inceleme yazıları en fazla 3000 kelime olabilir.

Haber gelişmelerinin kısa analizini içeren haber bültenleri, 1500 kelimedenden uzun olmamalıdır. Rapor ve analizi birleştiren ana makaleler en fazla 3500 kelime olabilir.

Röportaj önerileri için lütfen Yayın Kurulu ile iletişime geçiniz.

EDİTÖRDEN

Afrika'da yükselen insanlık

Dünyanın, uluslararası sistem açısından yeni bir dönüm noktasında olduğu konusunda genel bir mutabakat bulunmaktadır. Hegemonyacılık mı kazanacak, yoksa gelişen dünyadaki milli devletlerin öncülüğünde daha adil bir uluslararası ilişkiler sistemi oluşturma davası mı? Bu bakımdan, Atlantik hegemonyacılığına karşı mücadele eden devletlerin, kendi aralarında kurdukları işbirliği platformlarını alternatif bir düzen için çekim merkezi haline getirebilmeleri belirleyici önem taşımaktadır. Yeni düzenin inşasında, somut başarılarla ulaşılmalarını sağlayacak yeterliliğe ve kapsayıcılığa sahip alternatif mekanizmaların kurulması gerekli görülmektedir.

İlk çeyreğini tamamlamak üzere olduğumuz 21. yüzyıla Asya şimdiden damgasını vurmuştur. Artan nitelikli işgücü, yüksek teknolojide ulaştığı düzey, bilimsel atılımlarla genişleyen bilgi birikimi ve büyüyen ekonomisi ile başta Çin olmak üzere Asya'nın başarıları gıpta ile izlenmektedir.

Asya bu yükselişinde yalnız değildir. Güney Amerika'nın yanı sıra, zengin doğal kaynakları, genç işgücü ve göreceli olarak istikrarlı büyüme yönelimiyle, Afrika da ayağa kalkmaktadır. Halihazırda, yeni uluslararası düzenin en önemli girişimlerinden biri olan BRICS'te Güney Afrika Cumhuriyeti (GAC), öncü bir rol oynamaktadır. Bunun yanı sıra, yüzyıllardır sömürülen Afrika ülkelerinde Batı işbirlikçisi iktidarlar son yıllarda teker teker yıkılmaktadır. 1960'larda bağımsızlıklarına kavuşan Afrika ülkelerinde, 2010'larda başlayan ikinci bağımsızlık rüzgârı hem kıtayı hem de sömürgecileri sarsmaktadır. Mali, Burkina Faso ve Nijer'deki iktidar değişiklikleriyle işbaşına gelen yönetimlerin, Batı tahakkümüne karşı geliştirdiği ortak irade Afrika'nın tamamında bağımsızlıkçı cereyanın güçlenmesini sağlamıştır.

Kurulduğu dönemde Bağlantısızlar Hareketi'nin başını çeken Afrika devletleri Asya'yla işbirliğine yönelirken, Asya'da Atlantikçi kuvvetlerle boğuşan devletler de Afrika ile yakınlaşmaktadır. Çin, Rusya, Türkiye, İran ve Hindistan'ın Afrika ile çeşitli alanlardaki ortaklıkları hızla gelişmektedir. Bunun yanında, Batı karşısında giderek daha özerk politikalar izlemeye başlayan Suudi Arabistan gibi devletlerle genişleyen işbirliği, Afrika devletlerinin yeni sömürgecilikten kurtulma savaşında önemli katkılar yapmaktadır. Tek kutupluluğu sona erdiren bölgesel işbirlikleri rüzgârı Afrika'yı da kucaklamaktadır.

Bu gelişmeler, kıta ölçeğinde olduğu kadar dünya genelinde de dengeleri değiştiren sonuçlara yol açmaktadır. Batı tahakkümünün kırılması, Afrika'daki zenginliklerin Afrika halklarının yararına kullanılması için imkân sağlamakta, aynı zamanda emperyalist müdahaleler nedeniyle engellenen güney-güney işbirliğini kolaylaştırmakta, böylece bütün tarafların yararına olumlu sonuçlar yaratmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, Afrika'nın yeni sömürgeciliği alt etmesi, sadece Afrika'daki devletlerin değil, aynı zamanda gelişen dünya ülkelerinin tamamı açısından bir ortak amaç haline gelmektedir. Gelişen dünyadaki devletlerin, neoliberalizme ve küreselleşmeciliğe karşı kurtuluş savaşı Afrika'da yükselmektedir.

21. Yüzyıl'ın sadece Asya değil Afrika yüzyılı olacağı görülmektedir.

Bu sayı ile dört buçuk yaşına giren BRIQ, yeni bir atılım başlatıyor. Dergimiz ilk sayısından itibaren Türkiye'de Türkçe ve İngilizce olarak basılıyordu. Bu sayıdan itibaren dergimizin matbaada baskısı sadece Türkçe olacak. İngilizcesini ise e-dergi olarak yayımlayacağız. Web sitemizde BRIQ'in Türkçesini ve İngilizcesini e-dergi olarak bulabilirsiniz. BRIQ'i Çince, Arapça, Farsça, Rusça, İspanyolca, Fransızca dillerinde de e-dergi olarak yayınlamak için çalışmalar başladı. BRIQ'i Kuşak ve Yol Girişimi'nde yer alan ülkelerin başlıca dillerinde yayımlanan bir dergi haline getirmek için yola çıkmış bulunuyoruz. Okurlarımızın katkısı ile bu büyük görevi yerine getirmeyi umut ediyoruz.

İÇİNDEKİLER

ALİ RIZA TAŞDELEN

HAKEMLİ DERLEME MAKALESİ **102-129**

Yeni Dünya'nın Şafağında Afrika

HALİL ÖZSARAÇ

HAKEMLİ DERLEME MAKALESİ **130-153**

**Afrika-Asya Jeopolitik Denkleminde Afrika'nın Önemi:
Kızıldeniz ve Yemen Denizi**

DENNIS MUNENE MWANIKI

HAKEMLİ ARAŞTIRMA MAKALESİ **154-171**

**Çin ile Afrika Ülkeleri Arasındaki İşbirliğinin Değişen
Dinamikleri: Küresel Kamu Malları Yaklaşımı**

SALAMA BRAHİM EL-BACHİR

GÖRÜŞ MAKALESİ **172-181**

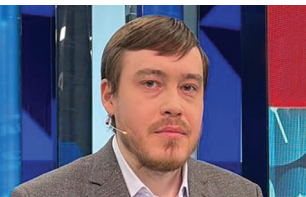
Afrika'nın Son Sömürgesi Batı Sahra

AHMET KAVAS

RÖPORTAJ **182-187**

Türkiye-Afrika ticari ilişkileri son 20 yılda 10 kat arttı

ALEXANDR BOVDUNOV

RÖPORTAJ **188-191**

**Türkiye ve Rusya, Afrika'nın Batı emperyalizminden
kurtulması için birlikte çalışabilir**

LYDIA ALHASSAN

HAKEMLİ ARAŞTIRMA MAKALESİ

192-209

Kuşak ve Yol Girişimi Kapsamında Çin'in Nijerya'da Yaptığı Yatırımların Sosyoekonomik Etkilerinin Değerlendirilmesi

ÖNDER ÇAYNAK

GÖRÜŞ MAKALESİ

210-217

Afrika'nın Geleceğinde Türkiye'nin Yeri: Kazan-Kazan Anlayışına Dayalı Yakın Bir İşbirliğine Doğru

HALİM GENÇOĞLU

TARİHTEN

218-223

İngiliz İşgali Sonrası Mısır'ın Dönüşümleri ve Türkiye ile İlişkileri

HÜSEYİN HAYDAR

ŞİİR

224-225

**İsyan Tutanakları
Lumumba! Lumumba!**

PATRICE EMERY LUMUMBA

ŞİİR

226-228

**Afrika'nın kalbinde
sabah**

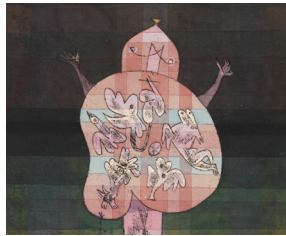

FOTOĞRAF

229

ANNE FISCHER

**Pipo için Zosalı
kadın (1941)**

RESİM

230

PAUL KLEE

**Moor'daki Vantrilok
ve Tellal (1923)**

AFİŞ

231

VIKTOR B. KORETSKIY

**Barış İçin Savaşırken
Unutma (1962)**

Yeni Dünya'nın Şafağında Afrika

ALİ RIZA TAŞDELEN*Sosyolog, Yazar

*Ali Rıza Taşdelen 6 Aralık 1956'da Adana'nın Ceyhan ilçesinde doğdu. Liseyi Adana Teknik Lisesi'nde okudu. 1980 yılında ailesinin yaşadığı Fransa'ya yerleşti. Lyon 2 Lumière Üniversitesi sosyoloji anabilim dalında lisans, Paris 7 Denis Diderot Üniversitesi'nde aynı dalda master yaptı. Çalışmalarını, Fransa'da Türk göçmenlerinin toplumsal örgütlenmesi, Türkiye'nin AB'ye üyelik süreci ve Fransa'nın dış politikası üzerine yürüttü. 1987 yılında 2000'e Doğru dergisinde gazeteciliğe başladı. Gökyüzü, 2000'e Doğru, Yüzyıl, haftalık ve günlük Aydınlık ve Teori dergilerinde haber ve araştırma yazıları yayımlandı. Ulusal Kanal ve Aydınlık gazetesinin Fransa temsilciliğini yaptı. 2011 yılından bu yana günlük Aydınlık gazetesinde Paris adlı, haftada bir dış politika üzerine köşe yazısı yazmaktadır. 2020'de Kaynak Yayınlarından çıkan "Paris Komünü'nden Sarı Yeleklilere, Fransız Sosyal Demokrasisi" adlı yayımlanmış bir kitabı vardır.

email: arizatasdelen@yahoo.fr

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-3901-9046>**Geliş Tarihi:** 15.11.2023**Kabul Tarihi:** 16.1.2024

ÖZ

Bu çalışma, Afrika'nın yeni sömürgecilik sistemine karşı mücadelesindeki çağdaş dönüşümleri tarihsel bağlamı içinde aydınlatmayı amaçlamaktadır. Özellikle, eski Fransız sömürgeci Afrika ülkelerinde mevcut yönetim değişimlerinin arkasındaki dinamikleri incelemektedir. Afrika'nın sömürgeleştirilme süreci ve bağımsızlık mücadelesi dört bölümde ele alınacaktır: Sömürge dönemi, siyasi bağımsızlık süreci, neo-sömürgecilik faaliyetlerinin ortaya çıkışı ve Afrika uluslarının İkinci Bağımsızlık Savaşı olarak adlandırılacak emperyalizmden kurtuluş mücadelesi. Şüphesiz, sömürgecilik insanlık tarihinin en karanlık sayfaları arasında yer alır. Kapitalizmin yükselişi sürecinde yeni pazarlar ve zengin topraklar bulma bakımından, daha önce el değmemiş Afrika kıtasının zenginlikleri sömürge güçleri için stratejik bir öneme sahipti. 1880'lerde sömürge fetihleri hızlandı ve 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde, neredeyse tüm Afrika toprakları dönemin sömürge güçleri arasında bölüşülmüştü. Klasik sömürge dönemi, II. Dünya Savaşı'ndan sonra devam etti ve Afrika 1960'larda siyasi bağımsızlığını kazandı. Ancak, Afrika'nın dünya sahnesindeki konumu, sömürgeci devletler tarafından dayatılan bağımlılık anlaşmaları yoluyla yeni bir sömürü çerçevesi içinde sürdürüldü. 1960'larda başlayan bu yeni sömürgecilğe karşı direniş sıklıkla işgaller, askeri darbeler ve katliamlarla yanıtlandı. 21. yüzyılda, siyasi ve ekonomik güç dengesi önde gelen emperyalist devletler olan Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa aleyhine değişmiştir. Özellikle Çin gibi Avrasya ülkeleri, ulusların bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne saygı göstererek ve barışçıl işbirliği çerçevesinde yeni bir anlayış önererek, Afrika'da artan bir etki göstermeye başlamıştır. Bu durum, tam bağımsızlık için mücadele eden Afrika güçlerini yeniden dünya sahnesine çıkması için uygun bir ortam sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Afrika, Bağlantısızlar Hareketi, de Gaulle, Yeni Dünya, yeni sömürgecilik.

“Çin, Afrika'da Batı'nın dört yüzyıldan fazla bir süredir yapamadığını yirmi yılda yaptı”.

Senegal eski Cumhurbaşkanı Prof. Abdoulaye Wade

Giriş

PETROL, DOĞAL GAZ, ALTIN, URANYUM, elmas, bakır ve daha birçok doğal kaynaklara Afrika ülkeleri, artan nüfusları ve büyüyen ekonomileriyle geçmişte olduğu gibi önümüzdeki yıllarda da dünyanın ilgi odağı olmaya devam edecektir. Afrika'da bugün 1,5 milyar insan yaşıyor ve bunun yüzde 60'ını 25 yaş altı gençler oluşturuyor. Uluslararası kurumların raporlarına göre, 2050 yılına ge-

lindiğinde Afrika'nın nüfusunun iki kat artarak 2,5 milyar olması beklenmektedir (IMF, 2023). Fransa eski Dışişleri Bakanı Hubert Vedrine, Afrika'daki güncel durumu şu şekilde tasvir etmiştir: “2000'lerin başından bu yana Afrika %5 büyümüştür ve 2014'ten sonra kıtanın yılda ortalama %6-7 büyümesi beklenmektedir. Artan nüfusa paralel olarak şehirlerde yaşayanların artacağı Afrika ülkeleri, doğal kaynaklara sahip olmanın yanında devasa bir pazar teşkil eder (Vedrine, 2013:34).”

Dolayısıyla, bütün dünyanın gözü bugün Afrika'dadır. Afrika, İkinci Dünya Savaşı'na kadar İngiltere, Fransa ve Belçika gibi ülkelerin klasik sömürgeciliğine; Soğuk Savaş döneminde ABD ve Fransa'nın yeni sömürgeciliğine maruz kalmıştır. Soğuk Savaş sonrasında ise Afrika, değişen dünyada sahneye çıkan Çin, Rusya ve Türkiye gibi yeni güçlere karşı varlıklarını ve çıkarlarını korumaya çalışan ABD, Fransa ve diğer emperyalist devletlerin işgal ve saldırılarını yaşamıştır. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren siyasi bağımsızlıklarını elde etmelerine rağmen, Afrika ülkelerinin ekonomik ve askeri olarak emperyalist ülkelere bağımlılığı devam etmiştir. Ancak, 2000'lerde Afrika'da BRICS ülkelerinin yükselişi Batı hegemonyasına karşı ve çok kutupluluk lehine önemli dönüşümleri tetiklemiştir (Gürcan, 2019a, 2019b).

Mali'de bir grup albayın Fransa'nın inisiyatifi dışında yönetime el koymasıyla birlikte emperyalizme karşı direnen Mali'nin bağımsızlık mücadelesi yeni sömürgeciliğe karşı keskin bir süreç başlatmıştır.

1960'larda yaşanan bağımsızlık dalgasından sonra, Afrika'nın bugün ikinci bir Kurtuluş Savaşı sürecine girdiği söylenebilir. 22 Şubat 2019'da başlayan halk hareketi, Cezayir Ordusu'na ülkeyi kırk yıllık Batı etkisinden çıkarma olanağını sunmuş, Yeni-Bumedyenci kadrolar yeni dönemin politikalarını belirlemeye başlamışlardır. 18 Ağustos 2020'de Mali'de bir grup albayın Fransa'nın inisiyatifi dışında yönetime el koymasıyla birlikte emperyalizme karşı direnen Mali'nin bağımsızlık mücadelesi yeni

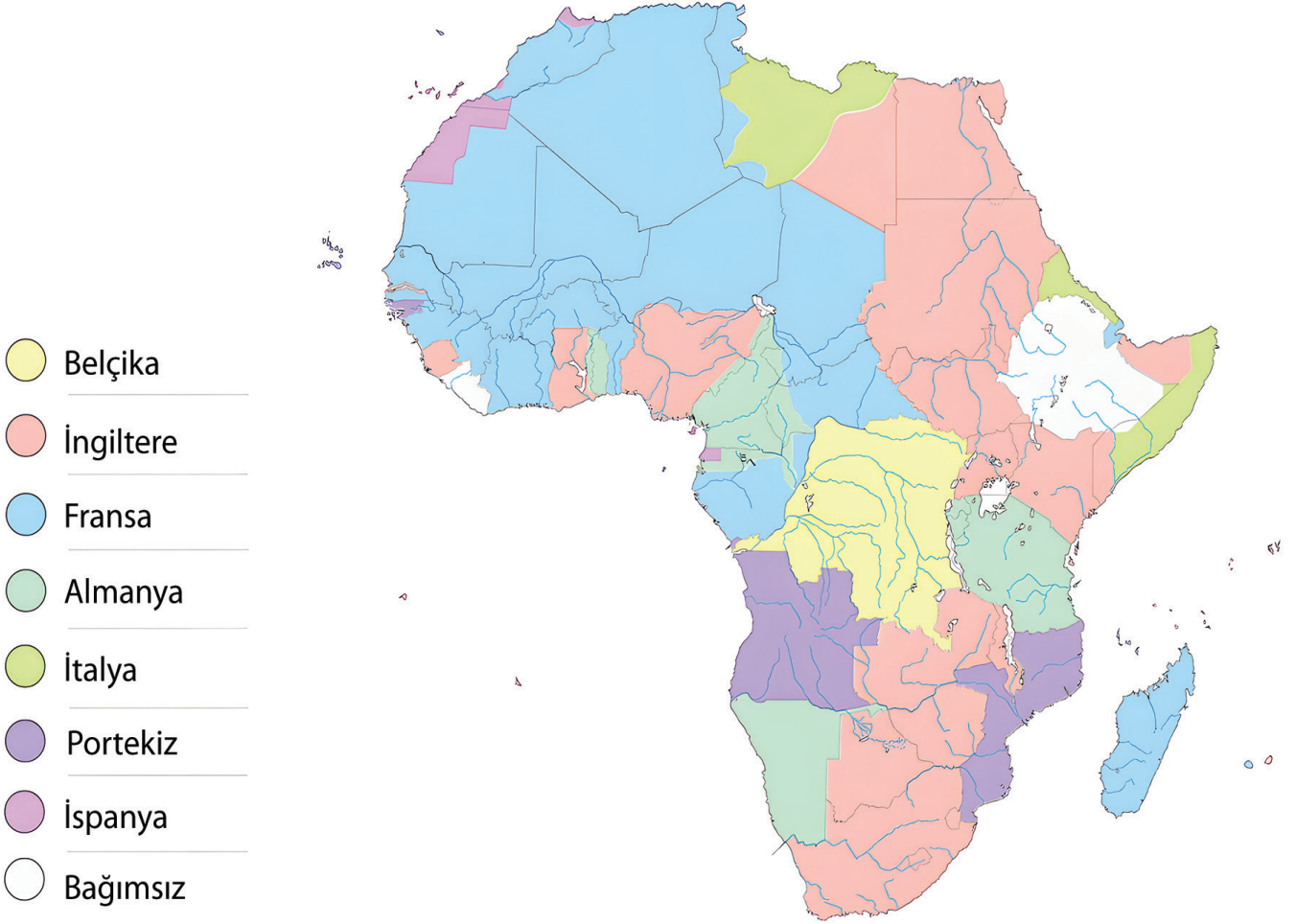
sömürgeciliğe karşı keskin bir süreç başlatmıştır. 30 Eylül 2022'de Burkina Faso da Mali'nin yolunu izlemiş, Yüzbaşı İbrahim Traore'nin önderliğinde bir grup genç subay Fransız emperyalizmine büyük bir darbe vurmuştur. 26 Temmuz 2023'te Mali ve Burkina Faso'dan sonra Nijer de millet-ordu birlikteliği ile ABD ve Fransız emperyalizmine karşı esaslı bir darbe vurarak Fransız kuvvetlerini sınır dışı etmiştir.

Sömürge Döneminde Afrika

Sömürgecilik, "Bir devletin kendi sınırları dışında kalan, genelde deniz aşırı toprakları askeri güç kullanmak başta olmak üzere çeşitli yollarla ele geçirmesi ve orada hâkimiyet kurup yerli toplumlar üzerinde siyasi, iktisadi ve kültürel alanlarda üstünlük sağlayarak, bu toprakların her türlü imkânlarını kendi menfaati için yağmalaması" (Kavas, 2009:394-397) olarak tanımlanabilir.

Afrika'nın sömürgeleşme süreci, M.Ö. Fenikelilere ve Antik Yunan'a kadar uzanır. Modern anlamda ilk sömürgecilik ise 15. yüzyılda coğrafi keşiflerle birlikte Portekiz ve İspanya ile başlamıştır. Daha sonra Hollandalılar, Fransızlar ve İngilizlerin de girmesiyle Afrika büyük bir rekabet alanına dönüşmüştür. Avrupa'nın bu sömürgeci ülkeleri "Kuzeybatı Afrika'da ticaret amacıyla koloniler kurarak özellikle köle ticaretine başlamışlardır. Avrupa sömürgeciliğinin 17. ve 18. yüzyıllarda Afrika'nın Batı ve Güney sahillerinde ticari koloniler vasıtasıyla köle ticareti yapmanın ötesinde pek varlık gösteremediği ifade edilebilir" (Şahin, 2018:2)

1870'lerden sonra Avrupa'da sanayinin gelişmesiyle birlikte artan üretim, iç pazarda tüketilemeyince, üretim fazlasının pazarlanması ve gelişen sanayinin hammadde ihtiyacının

Berlin Konferansı sırasında sınırlar cetvelle çizilmiştir. 1913'te Afrika'nın neredeyse tamamı Avrupa tarafından sömürgeleştirildi (Fotoğraf: NDLA, 2024).

karşılanması için yeni pazarlar ve hammadde bakımından zengin yeni toprakların bulunması arayışı sömürge fetihlerinin artmasına yol açmıştır. Bu noktada, el değmemiş zengin kaynaklar açısından Afrika coğrafyası öne çıkmıştır.

Lenin, genel anlamda sömürgeciliği değerlendiren Emperyalizm Kapitalizmin En Yüksek Aşaması kitabında, Hobson'un emper-

yalizm üzerine yazdığı yapıttan yaptığı alıntıda,

“İngiltere 57 milyon nüfuslu, 3 milyon 700 bin mil kare; Fransa 36 milyon 500 bin nüfuslu, 3 milyon 600 bin mil kare; Belçika 30 milyon nüfuslu, 900 bin mil kare; Portekiz 9 milyon nüfuslu, 800 bin mil kare toprak kazanmıştır” diyerek Avrupa devletlerinin büyük bir “genişleme” kazandığını (Lenin, 1992:83-84) ifade etmiştir.

1884-1885 Berlin Konferansı ve Afrika'nın fiili işgali

1860-1880 arası serbest rekabetçi kapitalizmin doruğa ulaştığı ve emperyalizme dönüşme sancılarının yaşandığı bu yıllarda, 1871'de Almanya ulusal birliğini gerçekleştirmişti. Bu dönemden itibaren, Belçika, Fransa ve İngiltere tarafında bölüşülmüş olan Afrika'nın paydaşları arasına Almanya da katılmıştır. Almanya'nın kurucu başbakanı Bismarck öncülüğünde, 15 Kasım 1884-26 Şubat 1885 tarihleri arasında toplanan ve "Berlin Konferansı" olarak bilinen toplantıya "Avusturya-Macaristan, Belçika, Danimarka, Fransa, İngiltere, İtalya, Hollanda, Portekiz, Rusya, İspanya, İsveç-Norveç Krallığı, Osmanlı Devleti ve ABD olmak üzere on dört devlet katılmıştır (Şahin, 2018:3)." Bu Konferans'ta, "kabul edilen prensipler doğrultusunda Afrika'nın paylaşılmasıyla fiilen işgalinin önü açılmıştır. Konferansta alınan kararlar çerçevesinde yapılan uygulamalar, Afrika'nın paylaşılmasına ve işgaline zemin hazırlamış ve kıtanın geleneksel yapısını bozmuştur" (Şahin, 2018:18).

Berlin'de "fiili işgal" prensibini kabul eden sömürgeciler Afrika'yı paylaşmaya başlamış, 1905 yılına gelindiğinde Liberya ve Etiyopya dışında tüm Afrika toprakları Avrupalı sömürgeciler tarafından işgal edilmiştir.

Berlinde "fiili işgal" prensibini kabul eden sömürgeciler Afrika'yı paylaşmaya başlamış, 1905 yılına gelindiğinde Liberya ve Etiyopya dışında tüm Afrika toprakları Avrupalı sömürgeciler tarafından işgal edilmiştir. İngiltere ve Fransa en büyük sömürge imparatorlukları olurken, Portekiz,

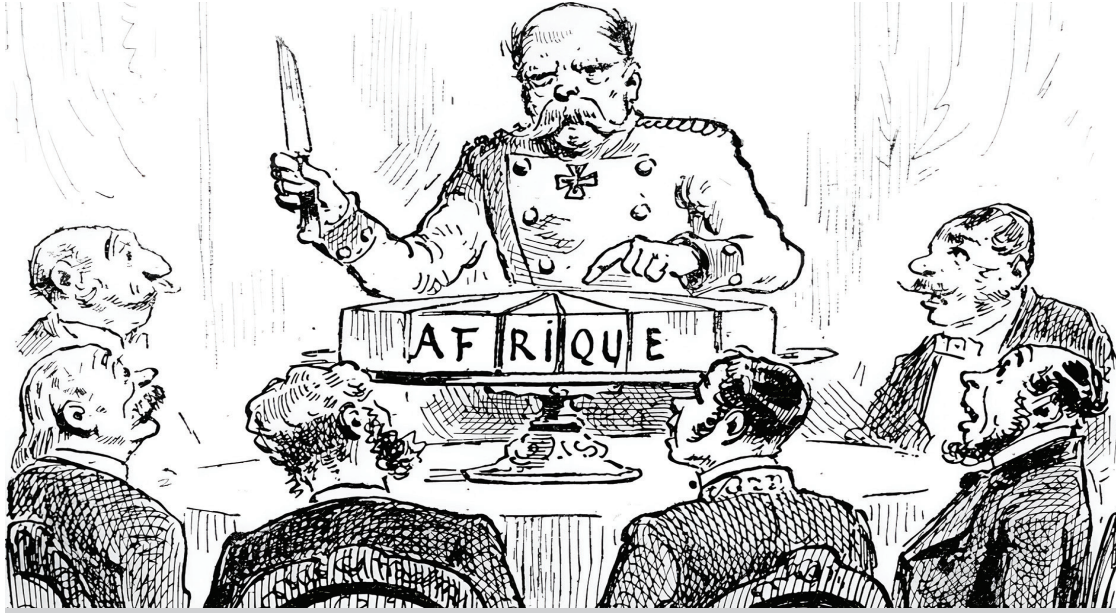
Almanya, İspanya, İtalya ve Belçika bu iki ülkeyi takip etmiştir.

Fransız sömürgecileri 1830'da Cezayir ile başladıkları işgallere 1881'de Tunus ile devam etmiş, 20. yüzyılın başlarında ise Fas, Moritanya, Senegal, Gine, Mali, Fildişi Sahili, Benin, Nijer, Çad, Orta Afrika Cumhuriyeti, Kongo Cumhuriyeti, Gabon, Kamerun Kuzey, Batı ve Orta Afrika'nın çoğunu ve Doğu Afrika kıyı bölgesi Cibuti ve Madagaskar adasını da işgal etmiştir.

Sömürge yönetimlerinin oluşturulması ve yerli halkı "uygarlaştırma" politikası

Birinci Dünya Savaşı arifesinde, Afrika topraklarının fethi tamamlanmıştı. Savaşta Almanların yenilmesiyle, Batı Afrika'da, eski Alman sömürgeleri olan Kamerun ve Togo da 1918'de Fransız mandası olmuştur. "Askeri zafer sömürge haritasını Fransa lehine sürekli değiştirdi. Eski ve yeni sömürgeler, savaşta Fransa'yı savunmak için asker göndererek Büyük Savaş'a katıldılar. 172 bin Cezayirli, 134 bin Afrikalı Avrupa'nın savaş meydanlarına sürüldü (Gosnell, 2020)."

Savaş sonrası politika ise sömürgeci devlete olan bağımlılığı arttırmaya yönelik olmuştur. Bu çerçevede, oluşturulacak sömürge yönetimleri ile Fransız dili ve kültürünün geliştirilmesi ve dayatılması için okullar açılması ve misyonerler harekete geçirilerek "barbar Afrika halklarının" uygarlaştırılması hedeflenmiştir (Roge, 2012:117). "Siyah' ve 'beyaz', 'vahşi' ya da 'barbar' ve 'medeni' gibi ikilikler, sömürgecinin sömürülen üzerindeki tahakkümünü meşrulaştırmak için kullandığı araçlar" (Roge, 2012:117-130) olmuştur. Afrika'nın yerel dillerini, dinlerini, geleneklerini ortadan kaldırıp bunların yerine Fransız adetleri, yasaları ve değerlerinin konması, topraklarının işlenmesi, ham madde kaynaklarının Fransa'ya aktarılmasının kolaylaştırılması için demir yolları inşa etmeleri, para ve mal akışını

1884-1885 Berlin Konferansı'nda Avrupa'nın Afrika'yı kendi aralarında nasıl bölüştüğünü gösteren Fransız karikatürü (Karikatür: NDLA, 2024).

sağlamak için gerekli kurumları inşa etmeleri gerekmiştir. Oluşturdukları idari sistemle bunu gerçekleştirmiş, özel ve merkezi bir idari ağ oluşturmuşlardır; Sömürge Valisi, yürütme, yasama ve diplomatik yetkilere sahip güçlü bir yapı kurmuşlardır.

Tüm sömürgelerde, beyazlar ve Afrikalılar için alanlar açıkça tanımlanmış, birincilerin metropol Fransada olduğu gibi aynı yaşam ortamını yeniden üretmeleri ve ikincilerin kenarlarda kalmaları için düzenlemeler yapılmıştır. Kısacası, yerlilerin gelişimini yönetmek, kontrol etmek ve düzenlemek için her şey yapılmıştı (Tonme, 2023:4).

Afrika'da Siyasi Bağımsızlık Süreçleri

Sömürgelerin siyasi bağımsızlıklarına kavuşması "Dekolonizasyon" olarak kavramlaştırılmıştır. "Dekolonizasyon; bir devletin, bir başka ülke halkı ve kurumları üzerindeki kontrolünü sona erdirmesi, diğer bir deyişle sömürgeciliğin sonlandırılmasıdır. Politik ve kültürel anlamda gerçekleştirilebilir. Bu

kavram, özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan önce kurulan sömürge imparatorluklarının parçalanması bağlamında kullanılır" (CVCE, 2023).

İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'nın sömürgeci emperyalist ülkeleri her alanda yıkıma uğratmıştı. Ekonomileri felç olmuş, hammadde ve mamul ürünlerin nakliyesi sekteye uğramış, sanayi çarkı durmuş ve işsizlik zirve yapmıştı. Bu dönemde, Fransada uygarlaştırıcı sömürgeleştirme efsanesinin yerini barışçıl dekolonizasyon efsanesi almış, sonrasında sömürgelerin bağımsızlık mücadelesini olumlu yönde etkileyecek gelişmeler ortaya çıkmıştır.

Bağımsızlık rüzgârı Asya'dan esmeye başlamıştı: 1945'te Hıncin ülkeleri (Vietnam, Laos ve Kamboçya) Fransız sömürgecilerine karşı bağımsızlık mücadelesi başlattı. 1945'te Endonezya, 1947'de Hindistan ve Pakistan, 1948'de Myanmar (Burma) bağımsızlıklarını ilan ettiler ve süreci etkileyen en önemli gelişme Çin Devrimi ve Mao Zedung önderliğinde Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulması oldu.

Doğudan esen bağımsızlık rüzgârı Afrika'da yankı bularak sömürgeciliğe karşı mücadelede yeni bir döneme girilmişti. Savaşın galiplerinden ABD savaştan çok az bir kayıpla çıkmış ve dönemin en güçlü emperyalist devleti olarak dünya hâkimiyeti peşindeydi. Bunun için, Sovyetler Birliği'ni kuşatmak, Avrupa ve Üçüncü Dünya Ülkelerini denetim altına almak istiyordu. Kuzey Atlantik Paktı (NATO) 4 Nisan 1949'da bu amacı gerçekleştirmek için kuruldu. Böylece, Sovyetler Birliğinin yıkıldığı 1990'lı yıllara kadar sürecek olan Soğuk Savaş dönemi başladı.

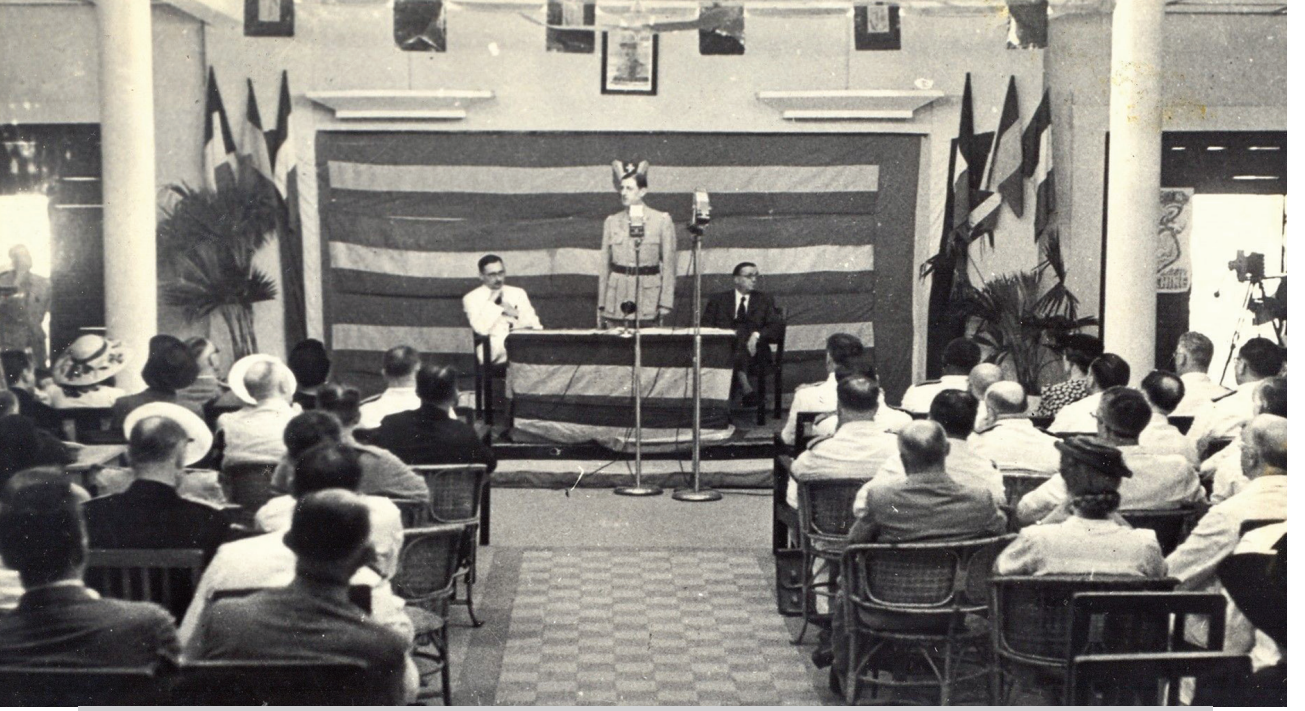
Doğudan esen bağımsızlık rüzgârı Afrika'da yankı bularak sömürgeciliğe karşı mücadelede yeni bir döneme girilmişti.

Endonezya'da 17-24 Nisan 1955 tarihleri arasında düzenlenen Bandung Konferansı, aralarında Hindistan'dan Nehru, Gana'dan Nkrumah, Mısır'dan Nasır, Endonezya'dan Sukarno, Mali'den Modibo Keita ve Yugoslavya'dan Tito'nun da bulunduğu Afrika ve Asya ülkelerinden yaklaşık yirmi dokuz delegeyi bir araya getirdi. Katılımcılar, ülkelerinin resmi olarak büyük bloklardan herhangi birinin yanında ya da karşısında olmadıklarını, başka bir deyişle Soğuk Savaş'ın dışında kaldıklarını belirten bir bildirme kabul ettiler. Ayrıca, ilişkilerini yönetecek beş ilkeye dayanan bir "Dünya Barışı ve İşbirliğini Geliştirme Bildirisi" yayınladılar (ÇDB, 2022). Bu beş ilke şöyleydi: Birbirlerinin toprak bütünlüğüne ve egemenliğine karşılıklı saygı, Karşılıklı saldırmazlık, karşılıklı olarak birbirlerinin iç işlerine karışmama, eşitlik ve karşılıklı yarar ve barış içinde bir arada

yaşamayı içeriyordu. "Bandung Konferansı, kuzey yarımküre uluslarının dünya üzerindeki egemenliğine karşı ilk kurucu protesto eylemiydi. (Tonme, 2023:55)."

Brazzaville Konferansı (1944)

1940 yılında Fransa, Alman işgali altındaydı ve yönetimi Nazi işbirlikçisi Vichy Hükümeti ile Londra'dan General de Gaulle liderliğindeki "Özgür Fransa" direnişi arasında bölünmüştü. Afrika'daki sömürge imparatorluğu yok olma tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Sömürge valilerinin neredeyse hepsi Vichy'den yana tavır almışlardı. Sadece Çad Valisi Félix Éboué beraberinde Kamerun ve Kongo-Brazzaville'i (şimdiki Orta Afrika Cumhuriyeti) de getirerek "Özgür Fransa" davasına destek veriyordu. Daha sonra Gabon hariç, 1940 yazının sonunda Fransız Ekvatorial Afrikası'nın (Afrique Équatoriale Française, AEF) neredeyse tamamı Özgür Fransız Kuvvetleri'ne katıldılar. Kongo'da, de Gaulle'ün "Özgür Fransa" mücadelesini destekleyen kitlesel gösteriler yapıyordu. Sömürgelerin desteğiyle birlikte, Özgür Fransız Kuvvetlerinin gücü Temmuz 1940'ta 7 bin kişiden Ağustos sonunda 35 bin kişiye yükselmişti ve 29 Ağustos 1940'ta General de Gaulle Afrika'daki sömürgelerini kastederek "savaşın Fransız İmparatorluğu üzerinden devam ettiğini" söylemişti. Başkent Brazzaville, General tarafından Fransız "onurunun" ve "bağımsızlığının" "sığınağı" olarak görülüyordu. (Ndiaye, 2021). 24 Ekim 1940'ta General de Gaulle, 18 Haziran 1940'ta Londra'dan yaptığı direniş çağrısından sonra, Özgür Fransa direnişinin örgütleneceği Brazzaville'e geldi. 26 Ekim'de bir radyo konuşması yaparak (Nazi işgaline karşı) Fransız örgütlenmesinden bahsetti. "27 Ekim'de, Özgür Fransa'nın başkenti haline

Brazzaville Konferansı'nda (1944) De Gaulle konuşma yaparken. Sahnedekiler soldan sağa Rene Pleven, General De Gaulle, Felix Eboué (Fotoğraf: Musee Alexandre-Franconie, 2024).*

* Bu fotoğraf Alexandre-Franconie Müzesi - Guyana Bölgesel Kolektivitesi web sitesinden alınmıştır.

gelen Brazzaville'de (Haziran 1943'e kadar) bir 'Conseil de Défense de l'Empire' (İmparatorluğu Savunma Konseyi) kurulduğunu ilan eden ve Özgür Fransa'nın Fransız Ekvatorial Afrika'sının desteğiyle mücadeleye devam etme kararlılığını teyit eden Manifestoyu yayınladı." (Dedeyan, 2020). Burada Fransa'nın Nazi işgaline karşı verdiği mücadelede Afrika'nın ne kadar önemli olduğu görülmektedir. De Gaulle 24 Ağustos 1944'te Paris'e gelmeden önce 3 Haziran 1944'te Cezayir'de "Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümeti" kuruldu. (Gouvernement Provisoire de la République Française-GPRF). Direniş de Gaulle'ün Paris'e dönüşüne kadar üç merkezden yönetilmiştir: Londra, Kongo-Brazzaville ve Cezayir.

Aynı zamanda savaşta Fransa'ya destek veren

Fransız sömürgeleri de kaynıyor ve milliyetçi talepler giderek daha fazla dile getiriliyordu. Uluslararası alanda sömürgelerin statüsü konusunda tartışmalar da başlamıştı. De Gaulle SSCB'nin sömürgecilğe karşı çıktığını ve ABD'nin de sömürgelerin egemenlik haklarının yerine getirilmesini istediğini biliyordu.

Paylaşım sofrasına yeni katılan, kendisini Avrupa'nın kurtarıcısı olarak gören ve bu tutumuyla dünya kamuoyunun sempatisini kazanmayı hedefleyen ABD, sömürgecilğe karşı tavır alıyordu (Ndiaye, 2021).

Savaş boyunca ve sonrasında ABD'ye mesafeli duran De Gaulle bu durumda sömürgelerini kaybetmemek düşüncesiyle, Çad Valisi Félix Éboué'den tüm sömürge valilerinin katılacağı bir toplantı düzenlemesini istedi.

30 Ocak- 8 Şubat 1944 tarihleri arasında AEF'nin Başkenti Brazzaville'de General de Gaulle'ün himayesinde "Fransız Afrika Konferansı" düzenlendi. "Toplantıya Fransız Kara Afrikası'nın on dokuz valisi ile Kuzey Afrika ülkelerinin temsilcileri katılmıştı. Toplantıya yerli Afrikalılardan kimse çağırılmamıştı. Toplantıda Kurucu Meclis'te sömürgelerin temsilinin artırılması; her bir sömürge genel oyla seçilen Avrupalılardan ve yerlilerden oluşan temsilci meclislerin oluşturulması; yerli elitlerin eğitilmesi ve teşvik edilmesi için bir politikanın uygulanması (Bouamama, 2021:74-75) gibi konular ele alındı.

Fransızlar, sömürgelerin kendi egemenliklerinde kalması için daha o günden bir arayış içine girmişlerdi.

Konferansta Fransa'nın, sömürgelerin siyasi örgütlenmesine olumlu bakmadığı ortaya çıkmıştı. General de Gaulle açılış konuşmasında "Fransa'nın sömürgelerde gerçekleştirdiği uygarlaştırma çalışmalarının sonuçları, her türlü özerklik fikrini, imparatorluğun Fransız bloğunun dışında herhangi bir gelişme olasılığını dışlamaktadır; uzak gelecekte bile sömürgelerde özyönetimlerin kurulması göz ardı edilmelidir (Gassama, 2010:169)" diyerek Fransız sömürgelerinin bağımsızlığını kazanmasını öngörmediğini ortaya koymuştu. General, Bölgelerin bağımsızlığına giden sürecin yavaş olacağını düşünüyordu. Şu sözlerle, Fransa'nın savaş sonrası sömürge politikasını yeniden oluşturmayı hedefliyordu:

"Özellikle kaynakların ve büyük iletişimin

geliştirilmesi açısından Afrika kıtasının büyük ölçüde bir bütün oluşturması gerektiğine inanıyoruz. Ancak bayrağımız altında insanların yaşadığı tüm diğer bölgelerde olduğu gibi Fransız Afrikasında da insanlar kendi topraklarında maddi ve manevi olarak fayda sağlamazlarsa, kendi işlerinin yönetimine katılabilecekleri seviyeye yavaş yavaş yükselemezlerse hiçbir ilerleme olmayacaktır. Bunun gerçekleşmesini sağlamak Fransa'nın görevidir." (Gassama, 2010:170). Fransızlar, sömürgelerin kendi egemenliklerinde kalması için daha o günden bir arayış içine girmişlerdi. Konferansı düzenleyen Çad Valisi Félix Éboué, Fransa'ya hizmet edecek bir "yerel burjuvazi" yaratılmasını savunuyordu: "yerel siyasi kurumlar ve yerel şeflerin otoritesi teşvik ve tesis edilerek, onları kendi hizmetimizde bir elit haline getirebilir, Siyah ve melez Fransızlardan oluşan bir 'yerel burjuvazi' yaratabiliriz" (Ndiaye, 2021). Ve bunu 1960'lı yıllarda siyasi bağımsızlığına "kavuşan" eski sömürgelerinde kısmen başararak, bugüne kadar kendilerine hizmet eden kadrolar yetiştirdiler. Ama aynı zamanda, Afrika'da Fransız sömürgeci zulmüne başkaldıran milliyetçi ve devrimci liderler de ortaya çıktı.

Fransız hükümetlerinin sömürgecilik çıkmazı

Sömürgeci yönetimlerini devam ettirmeyi hedefleyen 1944 Brazzaville Konferansı kararları Afrika'da büyük bir tepkiyle karşılandı. Savaşın sona erdiği gün olan 8 Mayıs 1945'de Cezayir'in Setif kentinde gizli Cezayir Halk Partisinin önderliğinde Fransız sömürgeciliğine karşı "Yaşasın özgür ve bağımsız Cezayir" diye bağırarak ve Cezayir ulusal bayrağı taşıyan yürüyüşçüler, sömürgeci Fransız polis ve askerinin saldırısına uğradı.

8 Mayıs 1945'te Cezayir'deki işgalci Fransız kuvvetleri, Setif ve Guelma'da korkunç bir soykırım gerçekleştirdi. 45 bin Cezayirli hayatını kaybetti (Fotoğraf: hawzahnews, 2022).

Günlerce devam eden bu isyanları bastırmak için sömürgeci Fransızlar, karadan ve havadan yaptığı saldırılarda 45 bin Cezayirliyi katlettiler. O dönemlerde, birinci de Gaulle Geçici Hükümeti iktidardaydı. 12 Mayıs'ta Cezayir genel valisine gönderdiği telgrafta de Gaulle şu sözleri sarf etti: "Yaşamını yitiren ailelere hükümetimizin sempa-tilerini bildiriniz. Fransa'nın Cezayir üzerindeki egemenliğini hedef alan hiçbir şeye müsaade etmeyeceğini kamuoyuna açıkça ilan ediniz. Gerekli tedbirleri alınız (Taşdelen, 2020:176-177)." Sadece de Gaulle değil, sosyal demokratlar ve Fransız Komünist Partisi (FKP) de katliamları desteklediler (Pervillé, 2012:332). 1958'e kadar ağırlıklı olarak sosyal demokratların yönettiği Fransa siyasi istikrarsızlık içindeydi. Bu süreç içinde Fransa'nın en büyük sorunu 1954'te Cezayir'in başlattığı bağımsızlık savaşıydı. 1946'da

FKP ve Sosyalist Parti (SP) ile birlikte kurulan 2. de Gaulle hükümetinde gündeme gelen yeni Anayasa tartışmalarında FKP ve SP ile anlaşamayınca, de Gaulle 20 Ocak 1946'da istifa etti. Böylece de Gaulle'ün karşı çıktığı yeni Anayasa Ekim 1946'da kabul edildi ve Ekim 1958'e kadar sürecek olan IV. Cumhuriyet kuruldu. 18 Aralık 1946'da Sosyalist Léon Blum başkanlığında iki ay sürecek geçici bir hükümet kuruldu. Yeni Anayasa'ya göre 16 Ocak 1947'de parlamento yeni cumhurbaşkanını seçti. Komünistlerin de desteklediği sosyalist Vincent Auriol cumhurbaşkanı oldu. Auriol, hükümeti kurma görevini Paul Ramadier'ye verdi. Fransa'da gladyonun örgütlenmesi ve NATO'ya girişi 1951'e kadar iktidarda kalan Sosyalist Partili Cumhurbaşkanı Auriol ve Başbakan Ramadier'ye döneminde gerçekleşti (Pervillé, 2012; Taşdelen, 2020).

18 Haziran 1954'te hükümeti kuran Radikal Pierre Mendès France, sömürgelerden sorumlu İçişleri Bakanlığına François Mitterrand'ı getirmişti. Hükümetin önünde sadece Cezayir sorunu yoktu; sömürgeler kaynıyordu. 1946 yılında Fransız sömürgecilerine karşı başlayan bağımsızlık mücadelesini Hindçin ülkeleri kazanmıştı. 21 Temmuz 1954'te Mendès France, Cenevre'de Ho Şi Min'in önderliğindeki Vietnam Demokratik hükümetiyle imzalanan antlaşmayla Fransız sömürgeciliği resmen sona ermişti. Tunus ve Fas da Fransa'ya baş kaldırmıştı. 2 Mart 1956'da Fas, 20 Mart 1956'da da Tunus bağımsızlığına kavuşacak ve Fransız sömürgeciliğine son vereceklerdi (Taşdelen, 2020:177-178).

Cezayir Bağımsızlık Savaşı (1954-1962)

1 Kasım 1954'te Cezayir Ulusal Kurtuluş Cephesi (Front de Libération Nationale: FLN) Fransa'ya karşı bağımsızlık savaşı başlattı. Aynı gün, Ahmed Bin Bella Kahire'de radyo kanalıyla FLN'in kurulduğunu ilan etti. Eylemlere önderlik eden Ulusal Kurtuluş Ordusu (Armée de Libération Nationale: ALN) Cezayir'de dağıttıkları bildirilerle kuruluş programını açıklıyorlar ve Cezayir halkını mücadeleye çağırıyorlardı:

“Sömürgecilik ile adalet, demokrasi, eşitlik yalandan başka bir şey değildir...vatanları için ölen kardeşlerimiz ve biz kanınız pahasına özgürlük için sizi mücadeleye çağırıyoruz. Özgürlük cephesinde örgütlenin. Allah doğru yolda mücadele edenlerle beraberdir, bunu ölümden başka hiçbir güç durduramaz. Yaşasın silahlı kurtuluş. Yaşasın bağımsız Cezayir (Michal, 2012:19-20).”

FLN, ulusal bağımsızlık hedefini şöyle açıklıyordu:

“1. İslam prensipleri çerçevesinde demokra-

tik, sosyal ve egemen bir Cezayir devleti kurmak, 2. İnanç ve ırk ayrımı yapmadan tüm temel özgürlüklere saygılı olmak”. Buna ek olarak FLN, Fransız hükümetine 3 maddelik bir görüşme platformu sundu: “1. Cezayir'in Fransız toprağı olduğunu belirten tüm yasaların yürürlükten kaldırılarak Cezayir uyruğunun tanınması, 2. Cezayir'in tek ve bölünmez bütünlüğü ve egemenliğinin tanınması ve bu temelde Cezayir halkının temsilcileriyle görüşmelerin başlatılması, 3. Güven ortamının sağlanması için tüm siyasi tutukluların serbest bırakılması, özel yasaların kaldırılması, savaşçı güçlere karşı arama ve takiplerin durdurulması”. Bunlara karşılık “1. Fransızların dürüstçe kazandığı ekonomik haklara, kültürel çıkarılara ve Fransız ailelere saygı gösterilecektir, 2. Cezayir'de kalmak isteyen Fransızlar ister kendi uyruğunu koruyacak isterse yürürlüğe girecek yasalar temelinde Cezayir uyruğuna geçebilecektir, 3. Fransa ile Cezayir arasındaki ilişkiler karşılıklı çıkar ve eşitlik temelinde yapılacak bir anlaşmayla belirlenecektir” (Michal, 2012:20-22). 124 yıl süren Fransız sömürgeciliğine karşı bağımsızlık mücadelesi fiilen başlamıştı.

François Mitterrand'ın İçişleri Bakanı olduğu Mendès France hükümeti, “Cezayir Fransa'dır ve Fransa kendisinden başka bir otoriteyi kabul etmeyecektir” (Michal, 2012:39) diyerek ayaklanmayı 800 bini geçen askerle kanlı bir şekilde bastırma çabası içine girdi. 2 Ocak 1956'da genel seçimlerinden sonra Sosyalist Parti Genel Sekreteri Guy Mollet başkanlığında, komünistleri ve de Gaullécüleri dışarda bırakan “Cumhuriyetçi Cephe” hükümeti kuruldu. Mitterrand bu kez de Adalet Bakanı oldu. Cezayir genel valiliğine de Sosyalist Parti üyesi Robert Lacoste atandı. Robert Lacoste ve onun emrindeki General Massu tam yetkiyle terör estirdi. Cezayir yurtseverleri-

1958, Cezayir Bağımsızlık Savaşı'nda Ulusal Kurtuluş Ordusu askerleri
(Fotoğraf: Museum of African Art Belgrade, 1958).

ne akıl almaz işkenceler yapıldı ve birçok yurtsever giyotinle kafaları kesilerek idam edildi.

Fransız hükümetleri Cezayir direnişini bastıramadı. Cumhurbaşkanı Coty 28 Mayıs 1958'de ordunun da desteklediği General de Gaulle'ye hükümeti kurma görevi verdi. De Gaulle görevi kabul etti. 4 Haziran'da Cezayir'e giden de Gaulle yaptığı konuşmada "Sizi anladım. Cezayir'de açtığınız yol, kardeşlik yoludur. Cezayir'de yaşayan herkes Fransız'dır. Fransa'dakiler gibi aynı haklara sahiptir" (Caillet, 2018) dedi. FLN, de Gaulle'ün açıklamalarına karşı net bir tutum almıştı: Cezayirlilerin dört yıldan beri Fransız vatandaşı olmak için savaşmadıklarını, bağımsızlık dışın-

da hiçbir vaadi kabul etmeyeceklerini de Gaulle'ün kendilerini Fransızlaştırmaya çalıştığını, iki yılda boşuna 500 bin şehit vermediklerini" (Ageron, 1982:174) açıkladılar.

19 Eylül 1958'de Kahire'de Cezayir Cumhuriyeti Geçici Hükümetinin (Gouvernement Provisoire de la Revolution Algerienne-GPRA) kuruluşu ilan edildi ve başkanlığa Ferhat Abbas getirildi. De Gaulle 28 Eylül'de yarı başkanlık sistemini içeren Anayasayı referanduma sundu ve yüzde 80 oyla kabul edildi. Anayasa onaylanarak 4 Ekim'de resmen yürürlüğe girdi. Böylece bugün devam eden V. Cumhuriyet dönemi de başlamış oldu.

De Gaulle Cezayir sorununu çözmekte kararlıydı. GPRA ile görüşmenin sinyallerini verdi: “Fransa’nın önünde çözemiz gereken zorlu ve kanlı bir Cezayir problemi var. Öyle birbirimizin üzerine atlayarak, sloganlar atarak olmaz... Soruna büyük bir ulus olarak bakacağız. Tek geçerli yol Cezayirlilerin kendi geleceklerini kendilerinin belirlemesi” diyerek üç seçenek sundu: “1- Ayrılık ve bağımsızlık, 2- Fransızlarla eşit haklara sahip olarak Fransızlaşmak, 3- Cezayirliler kendi hükümetini seçecek ama ekonomi, eğitim, savunma ve dış ilişkilerde Fransa’ya bağlı olacak” (Michal, 2012:560). GPRA Başkanı Ferhat Abbas, “Fransız askerleri çekilmeden görüşme olmaz” cevabını verdi. En nihayetinde, 18 Mart 1962’de Fransa’nın Evian kentinde başlayan görüşmeler sonucu bir

antlaşma imzalanmış ve 8 yıl süren silahlı mücadelede sona ermiştir. Çıkarılan aklı tutuklu Cezayirliler özgürlüklerine kavuşmuş ve yurtdışına çıkmak zorunda kalan direnişçiler ülkelerine dönmüştür. 1 Temmuz’daki bağımsızlık referandumu sonucunda 3 Temmuz’da Fransa resmen Cezayir’in bağımsızlığını tanımıştır ve 5 Temmuz’da Cezayir resmen bağımsız bir ülke haline gelmiştir.

Cezayir’in ilk Devlet Başkanı Ahmed Bin Bella oldu. 1960’ta Kurtuluş Ordusunun Genelkurmay Başkanı olan Huari Bumedyen, Bin Bella’nın başkan olmasında etkili oldu ve kendisi de Devlet Başkan Yardımcısı ve Savunma Bakanı görevlerini üstlendi. Daha sonra ülkenin içinde bulunduğu ekonomik güçlükler ve toplumdaki karga-

Huari Bumedyen, 19 Haziran 1965’ten 27 Aralık 1978’e dek Cezayir ikinci Cumhurbaşkanıydı (Fotoğraf: AfricaSis, 2019).

şanın orduda yarattığı huzursuzluk üzerine, 19 Haziran 1965'te Bumedyen önderliğinde bir hükümet darbesi gerçekleşti. Bumedyen, Haziran 1965'te Ben Bella'yı devirerek devlet başkanlığını üstlendi. 1971'de Fransa ile özel ilişkilerin sona ermesi pahasına enerji kaynaklarını (petrol, doğal gaz), bankaları ve büyük sanayi dallarını devletleştirdi. Bundan sonra gücünü toprak reformuna ve ülkenin Araplaştırılmasına yöneltti. Fransa ile işbirliğini sürdürmesine rağmen, Cezayir'i "antiemperyalist devletler" safına sokmayı başardı. 1973 Arap-İsrail Savaşı sırasında etkin bir diplomatik rol oynadı ve Süveyş Kanalı'na takviye güç olarak Cezayir birlikleri gönderdi. Batılı ülkelerle önemli sanayi ve ticaret anlaşmaları imzalayan ve aynı zamanda bağımsızlıktan ödün vermeksizin Sovyet bloku ile yakın ilişkiler kuran Bumedyen, Bağlantısızlar Hareketi'nin önde gelen isimlerinden biri oldu. 1978 yılında sağlık durumu giderek bozulan Bumedyen, Aralık 1978'de yaşamını kaybetti. (Michal, 2012:870-871)

Siyasi bağımsızlığın önünü açan süreç: 1958 Brazzaville konuşması

De Gaulle bir taraftan 28 Eylül 1958'de oylanacak yeni Anayasa'nın referandumuna hazırlanırken, diğer taraftan da Cezayir sorununu çözmek için FLN ile anlaşmaya çalışıyordu. Savaş sonrası yeni saflaşmalar, oluşan yeni Batı sistemi, Asya ve Afrika'da sömürgeciliğe karşı başlayan direniş, artık sömürgeciliğin sürdürülemez olduğunu ortaya çıkarmıştı. De Gaulle, sömürge sorununu anayasal düzlemde Fransa lehine çözümenin çabası içindeydi.

General, Ağustos 1958'de, iktidara döndükten üç ay sonra halkı yeni anayasa planını desteklemeye ikna etmek için bir Afrika turuna çık-

tı. Çad, Kongo-Brazzaville, Fildişi Sahili, Gine, Madagaskar, Senegal ve Cezayir'i ziyaret etti.

24 Ağustos 1958'de General de Gaulle Kongo'nun başkenti Brazzaville'deki Felix Eboué stadyumunu dolduran halka bir konuşma yaptı. Konuşmasında, tüm Afrika vatandaşlarına Fransız Birliği'nin yerini alacağı ve üye devletlerin her birinin özerk olma imkanına sahip olacağı bir Topluluk kurulmasını önerdi. General de Gaulle, 28 Eylül 1958'de Anayasa referandumuna hayır oyu veren her bölgenin bağımsız olabileceği uyarısında bulunarak şu sözleri sarf etti: "Bağımsızlık isteyen herkes bunu hemen gerçekleştirebilir. Fransa buna karşı çıkmayacaktır... Her bir bölgenin kendi kendini yönetmesi ve idare etmesi koşuluyla ikisi arasında bir topluluk kuracağız. Ancak diplomasi, savunma ve para birimi gibi belirli alanları bir havuzda toplayacağız" (De Gaulle, 1958).

Böylece de Gaulle Afrika sömürgelerinin önüne iki seçenek sunuyordu. "1. Metropoliten Fransa ve Denizaşırı Toprakların (Fransa'ya bağlı kalacak sömürgelerin) birlikte her birinin kendi özgür ve tam hükümetine sahip olacağı (siyasi bağımsızlık) ve herkesin çıkarına olacak şekilde (Fransa'nın söz sahibi olduğu ve yönlendirdiği) savunma, dış, siyasi ve ekonomik eylem, adalet ve eğitimin ve uzaktan iletişimi içerecek bir alanın paylaşılacağı bir topluluk oluşturmaktır., 2. Fransa'dan bağımsız ülke olmak: Belirli bir bölge 28 Eylül'deki referandumda "hayır" oyu kullanırsa bunu hemen kabul edebilecektir. Bu da önerilen topluluğun bir parçası olmak istemediği ve kısacası ayrıldığı anlamına gelecektir. Bu, kendi yollarında, izole bir şekilde, kendi risklerini alarak gitmek istedikleri anlamına gelecektir. Metropol bunun sonucuna katlanacaktır ve garanti ederim ki buna karşı çıkmayacaktır." (De Gaulle, 1958)

Ahmed Sékou Touré

28 Eylül 1958'de Fransa anakarasındaki ve deniz aşırı bölgelerdeki (sömürge) seçmenler ezici bir çoğunlukla yeni Anayasa lehinde oy kullandı. Sadece Sékou Touré liderliğindeki Gine 2 Ekim'de bağımsızlığı tercih ederek karşı oy kullandı. Ardından Topluluk oluşturuldu; eski Fransız Batı Afrika (AOF) ve Fransız Ekvatorial Afrika (AEF) bölgeleri Topluluğun üye cumhuriyetleri oldu. "Bu yeni durum, Fransa'nın sömürge yönetimini sürdürmesine gerek kalmaması ve sömürü araçlarına dokunulmaması gibi pek çok avantaj da sunuyordu. Hammaddelere erişim ve diplomatik uyum garanti altındaydı. Tüm suçlular darbe ya da suikastla cezalandırılırken, sadık olanlar halk hareketlerine

karşı savunulacaktı (Tobner, 2010:632)."

14 Fransız sömürgeci Fransa'nın yeni sömürgeci sistemine evet derken, tek karşı çıkan Gine'nin Conakry (Konakri) Milletvekili Ahmed Sékou Touré oldu. Touré, de Gaulle'ün yukarıda aktarılan Brazzaville konuşmasını "Afrikalıları aşığılama" olarak değerlendirdi. Konferanstan bir gün sonra, 25 Ağustos 1958'de Gine'nin Başkenti Konakri 'ye gelen Gaulle'ün huzurunda, Fransa ve Afrika'da çok yankı bulan bir konuşma yaptı. Bugün İkinci Bağımsızlık savaşı veren Afrika liderlerin sık sık atıfta bulunduğu ve Afrika'da sömürgecilğe karşı sembol isimlerden Touré şu sözleri sarf etti:

"Afrika'nın değerlerinin yeşermesi, onları şekillendirenler yüzünden değil, sömürge yönetiminden miras kalan ve geleceğe yönelik özlemleriyle denge-

Ahmed Sékou Touré Gine'nin 1958 - 1984 yıllarındaki ilk devlet başkanıdır (Fotoğraf: AfricaSis, 2018).

de olmayan ekonomik ve siyasi yapılar yüzünden engellenmektedir. İşte bu nedenle bu yapıları ürkek ve kısmi reformlarla değil, temelden düzeltmek istiyoruz ki toplumlarımızın hareketi, sürekli evrimin, sürekli gelişimin yükselen çizgisini izlesin... Meşru ve doğal bağımsızlık hakkımızdan asla feragat etmiyoruz ve etmeyeceğiz çünkü Fransa-Afrika düzeyinde bu hakkı egemen bir şekilde kullanma niyetindeyiz. Bu bağımsızlık hakkının kullanılmasını, bağlı kalmayı ve ortak zenginliğimizin geliştirilmesinde işbirliği yapmayı amaçladığımız Fransa'dan ayrılmakla da karıştırmıyoruz. Anayasa taslağı, bizleri yasal olarak Fransız vatandaşı, topraklarımızı da Tek ve Bölünmez Fransız Cumhuriyetinin ayrılmaz bir parçası haline getiren sömürge rejiminin mantığına kilitlenmemelidir. Biz Afrikalıyız ve topraklarımız Fransa'nın bir parçası olamaz... Fransa ile eski sömürgeleri arasındaki ilişkilerin niteliği ya da daha doğrusu yeni doğası, paternalizm ya da aldatma olmaksızın belirlenmelidir. Sömürge rejimindeki herhangi bir değişikliğe ve herhangi bir paternalist ruha kategorik olarak HAYIR diyerek, yeni Fransız-Afrika Topluluğu tarafından girilecek taahhütleri zaman ve mekân içinde korumak niyetindeyiz. Herhangi bir isyan duygusu bir yana, bizler Siyah Afrikadaki siyasi evrimin kararlı ve bilinçli katılımcılarıyız; bu, Afrika halklarına yönelik ve onlar için tüm sömürgeci kazanımların yeniden dönüştürülmesi için temel bir koşuldur (Touré, 1958).”

Biz Afrikalıyız ve topraklarımız Fransa'nın bir parçası olamaz...

Referandumda hayır oyu kullanan Gine, Ahmed Sékou Touré'nin başkanlığında 2 Ekim 1958'de bağımsızlığını ilan etti. 1 Aralık 1958 itibarıyla 60 ülkenin bağımsızlığı tanınmıştı. Ne var ki, Fransa bu

durumu hazmedemedi. General, Fransa'nın boyun durduğu altındaki halklar için özgürlük, haysiyet ve bağımsızlık yolunda bir adım atıyor gibi görünmüştü, ancak gerçek oldukça farklıydı. Sékou Touré, “- halkına Gaulle'ün önerdiği ve hatta arzuladığı ve övdüğü Topluluk yerine bağımsızlığı seçmelerini tavsiye ettiği için, bir gecede ülkesi Gine fiilen ağır bir ablukaya maruz kalırken, kendisini ortadan kaldırmaya yönelik art arda komplolarla yüzleşmek zorunda kaldı (Tonme, 2023:50).”

14 Fransız sömürgesi bağımsızlığına kavuştu

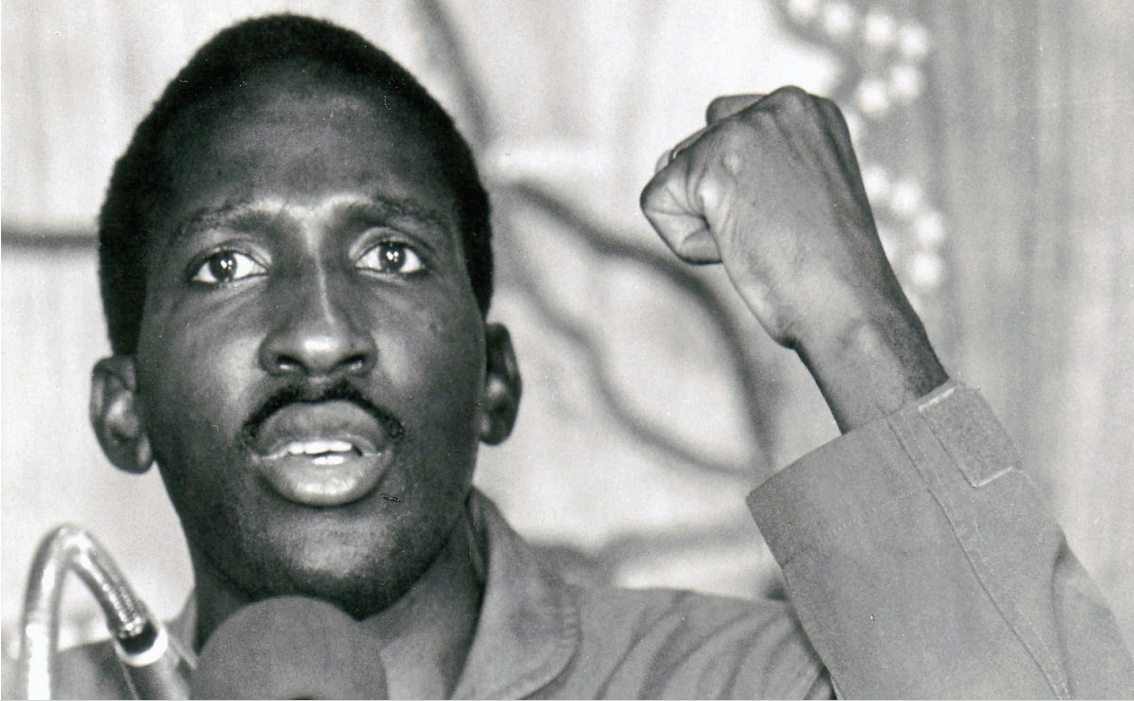
Anayasa referandumundan sonra iki yıldan kısa bir süre içerisinde (1960) Kamerun, Senegal, Togo, Madagaskar, Dahomey, Nijer, Yukarı Volta, Fildişi Sahili, Çad, Orta Afrika, Kongo-Brazzaville, Gabon, Mali ve Moritanya gibi Fransız sömürgeleri siyasi bağımsızlıklarını kazandı.

1 Ocak 1960'da Kamerun, 27 Nisan 1960'da Togo, 1 Ağustos 1960'da Dahomey bağımsız oldu. 1975 yılında Dahomey, Benin adını aldı. 3 Ağustos 1960'da Nijer, 5 Ağustos 1960'da Fildişi Sahili'nin bir parçası olan ve daha sonra Fildişi Sahili'nden ayrılan Yukarı Volta bölgesi bağımsız oldu. Thomas Sankara döneminde 4 Ağustos 1984'de, ülke Burkina Faso adını aldı. 7 Ağustos 1960'da Fildişi, 11 Ağustos 1960'da Çad, 13 Ağustos 1960'da Orta Afrika Cumhuriyeti, 15 Ağustos 1960'da Kongo Brazzaville, 17 Ağustos 1960'da Gabon, 20 Ağustos 1960'da Senegal, 22 Eylül 1960: Eski Fransız Sudanı, eski Mali İmparatorluğu adı altında bağımsız oldu. Cezayir'in 1962'deki bağımsızlığı diğer birçok Afrika ülkesine ilham kaynağı oldu. Son sömürge kalelerinde de silahlı mücadeleler patlak vermişti: Angola (1961), Güney Afrika (1961), Gine Bissau (1963), Kongo (1963), Mozambik (1964) ve Rodezya (1966) bağımsızlıklarını elde ettiler.

Bu süreç, bugün ikinci bağımsızlık savaşı veren Afrika'nın milliyetçi ve devrimci liderlerine yol gösteren ve sömürgecilğe karşı mücadelede sembol olan liderleri çıkardı: 6 Mart 1957'de bağımsızlığını ilan eden ilk Siyah Afrika ülkesi Gana'nın önderi ve "Afrika sosyalizminin" savunucusu Kwame Nkrumah; Cezayir'i "anti-emperyalist devletler" safına sokmayı başaran, ülkenin enerji kaynaklarını (petrol, doğal gaz), bankaları ve büyük sanayi dallarını devletleştiren ve Bağlantısızlar Hareketi'nin önde gelen isimlerinden Huari Bumedyen; Nasır ve Nkrumah'ın da bulunduğu Belgrad konferansında hareketin ismini "Bağlantısızlar" olarak öneren ve isim babası olan Mali'nin ilk Başkanı Modibo Keita; Tunus'ta Atatürk'ün izinden giden, ülkeyi laikleştiren ve Nasırcı Arap sosyalizminden yana olan Habib Burgiba.

Diğer bir örnek de Thomas Sankara'dır. Sankara, askeri eğitim gördüğü 1970'li yıllarda Marksizm'le tanıştı; Afrikalı devrimcileri ve Lenin'i okudu. İnanca ve

inananlara saygılıydı; "1986'da kendisine ıssız bir adaya giderken yanına hangi kitapları alacağı sorulduğunda şu yanıtı vermişti: Lenin'in Devlet ve Devrim'i, İncil ve Kuran" (Bouamama, 2021: 348). Thomas Sankara, bir dizi subayı devrimci askerlerden oluşan Rassemblement des officiers communistes (ROC) adlı bir örgütte bir araya getirdi ve birçoğunun Marksist eğitimine katkıda bulundu. Enformasyondan sorumlu Devlet Bakanı ve ardından 7 Kasım 1982'de Başbakan olarak atandı (Lepidi, 2020). Thomas Sankara, Fidel Castro ile 7-12 Mart 1983 tarihleri arasında Yeni Delhi'de düzenlenen 7. Bağlantısız Ülkeler Zirvesi'nde tanışmış ve 25 Eylül 1984'te katıldığı Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda, Castro'nun Üçüncü Dünya ülkelerinin borçlarının iptal edilmesi çağrısından etkilenmişti. Genel Kurul Toplantısından sonra Küba'ya giderek Castro'yu ziyaret etti (Jaffre,2016). 26 Mart 1983 tarihinde düzenlenen bir mitingde başbakan olarak yaptığı anti emperyalist

1983'ten 1987'ye kadar Burkina Faso'nun Başkanı olan Thomas Sankara, Burkinabé askeri kaptanı, Marksist devrimci, pan-Afrikancı teorisyendi (Fotoğraf: AfricaSis, 2018).

konuşma rejimin muhafazakâr kanadını rahatsız etti ve 17 Mayıs 1983'te tutuklandı. Sol örgütler ve sendikalar tarafından desteklenen halk gösterileri, hükümeti onu serbest bırakmaya zorladı (Bouamama, 2021: 352-353). 4 Ağustos 1983 yılında halkın desteğiyle gerçekleşen askeri darbe sonunda devlet başkanı olduğunda 35 yaşındaydı. "Demokratik ve Halkçı Devrim" gerçekleştirdiklerini söylüyor ve çizgisini anti-emperyalizm olarak belirliyordu. Oluşturulan "Ulusal Devrim Konseyi", işe Fransız sömürgesi dönemindeki adı "Haut Volta" olan ülkenin adını "dürüst, doğru insanların ülkesi" anlamına gelen "Burkina Faso" olarak değiştirmekle başladı (Bouamama, 2021: 355).

Sankara, emperyalizme ve yeni sömürgeciliğe karşı Afrika'nın birliğini ve bağımsızlığını savunuyordu.

Che Guevara'nın ünlü "Ya vatan ya ölüm" sözüne, ülkenin sloganı haline gelen "üstesinden geleceğiz" sözünü ekledi (Lepidi, 2020). İktidarda kaldığı 4 yıl boyunca ülkenin kaderi değişmişti. Emperyalizme ve yeni sömürgeciliğe karşı Afrika'nın birliğini ve bağımsızlığını savunuyordu. Birçok uluslararası kurum ve kuruluşlarda (Afrika Birliği Örgütü, Bağlantısızlar Hareketi, Birleşmiş Milletler) yaptığı konuşmalarda sömürgeci güçlere ve emperyalistlere karşı meydan okuyordu. Komşuları Mali, Fildişi Sahilleri ve Togo'da devrimci mücadelelere destek oluyordu. Bu durum, emperyalistleri, özellikle de Fransıyı rahatsız etmişti (O dönemde, Fransa'da Sosyalist Parti lideri François Mitterrand cumhurbaşkanı, Başbakan ise Jacques Chirac'tı). 15 Ekim 1987'de en yakın arkadaşı Blaise Compaoré'nin darbesiyle iktidarına son verildi ve öldürüldü. 1987 askeri darbesi ve Sankara'nın öldürülmesinde Fransa'nın oynadığı rol bugün hâlâ tartışma konusu (Lepidi, 2020).

Yeni Sömürgecilik Dönemi

Yeni sömürgecilik, sömürgeci güçlerin eski sömürgelerine karşı izlediği, kendi ve şirketlerinin çıkarları doğrultusunda çeşitli etki ve tahakküm yöntemleri kullanan emperyalist bir politikayı tanımlamaktadır. Jean-Paul Sartre tarafından 1956 yılında ortaya atılan bu terim, ilk kez 1965 yılında Kwame Nkrumah tarafından bir konuşmada kullanıldı. Bu terim, 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar sömürge kavramını, sömürge sonrası tahakküm ilişkilerini tanımlamak üzere genişletmektedir. (Ardant, 1965:837-838).

Yeni sömürgeci güçler resmi askeri kontrol yerine, askeri varlıklarını meşrulaştırmak, sözüm ona 1960'lardan sonra bağımsızlığına kavuşan ülkelerin güvenliğini sağlama ve koruma bahanelerini kullanırlar. Sisteme isyan edenler karşı-isyan yöntemleriyle bastırılır. Öte yandan, yolsuzluğa batan yerel yöneticilerle yapılan ticaret anlaşmaları, borçlandırma politikaları ve çeşitli mali yöntemler ve kültürel politikaları (kültürel emperyalizm olarak da bilinir) (Gürcan, 2022) aracılığıyla ülkelerin fiilen kontrol edilmesi sağlanır. Eski sömürgeci devletler, özellikle hammaddeler söz konusu olduğunda, eski sömürgelerinin ekonomilerindeki varlıklarını sürdürmeye devam etmektedir. Çok sayıda yabancı şirket Afrika'nın maden ve petrol yataklarını Total, Elf, Areva gibi şirketleriyle sömürmeye devam etmektedir.

Afrika ülkeleri, 20.yüzyılın ikinci yarısından itibaren siyasi bağımsızlıklarını elde etseler de ekonomik ve askeri olarak emperyalist ülkelere bağımlılıkları devam etti. Fransa Afrika'da yeni bir sömürge sistemi oluşturdu. Gine'nin dışındaki ülkelerin bağımsızlığını kabul ederken işbirliği kisvesi altında bir bağımlılık anlaşması gerçekleştirmiştir. Böylelikle, 1960'dan bu yana Afrika'nın Fransa'ya ekonomik ve askeri bağımlılığı sürmüştür.

(soldan sağa) Mısırlı lider Cemal Abdül Nasır, Etiyopyalı delege Yilma Deressa, Gold Coast'tan Kojo Botsio ve Hindistan Başbakanı Jawaharlal Nehru Bandung Konferansı'nda (Fotoğraf: Picryl, 1955).

Eski sömürge devletlerin kendilerine ait sınırlara, bir devlet başkanına, hükümete ve orduya sahip olmaları bağımsız devletler olmaları anlamına gelmiyordu.

Fransızca, bu ülkelerde resmî dil ve eğitim dili olarak kalmıştır. Fransa, Afrika'da "Fransızca Konuşan Ülkeler Topluluğu"nu kurarak eski sömürgeleriyle ekonomik ve askeri bağlarını korumuştur. 1945'te CFA frangını (Afrika Mali İşbirliği Frangı), sömürge düzenini devam ettirmek için para birimi olarak tedavüle sokmuştur. 14 Afrika ülkesi sömürge döneminden bu yana CFA frangını para birimi olarak kullanıyor. 1961'den bu yana 14 Afrika ülkesinin "ulusal" para rezervleri Fransa Merkez Bankasında tutuluyor. Bu durum Fransız hazinesine, Afrika'dan yıllık bazda yaklaşık 400 milyar euro kazandırıyor (Konate, 2021).

Fransız şirketleri Afrika ülkelerinin başta petrol, altın, uranyum ve gümüş gibi madenlerini

yağmalıyor, bu ülkelerdeki telefon, elektrik, su, ulaşım, inşaat ve sağlık alanlarında ülkeleri talan etmeye devam etmektedir. Hizadan çıkan devlet başkanları darbelerle iktidardan düşürülüyor ve yerine kendi işbirlikçilerini getiriyorlardı. Tonme (2023:52-53), bu durumun 1960'lardaki yansımalarını su şekilde tasvir eder: "Paris'te, İşbirliği Bakanlığı olarak bilinen gerçek bir Sömürgeler Bakanlığı, hiçbir sapmaya müsamaha gösterilmeyen bu yerlileri yönetiyordu. Suikastlar, adam kaçırmalar, işkenceler, kayıplar ve manipülasyonlar bu politikanın bir parçasıydı".

Başbakan Michel Debré, 15 Temmuz 1960 tarihinde, bağımsızlığının ilanından bir ay önce Gabon'un müstakbel Cumhurbaşkanı Léon Mba ile yaptığı görüşmede işbirliği ve bağımsızlık arasındaki bağlantılara açıklık getirmiştir: "Bağımsızlık, devlet bağımsız olduğunda daha önce imzalanan

işbirliği anlaşmalarına saygı göstermeyi taahhüt etmesi koşuluyla verilir; aynı anda yürürlüğe giren iki sistem vardır: Bağımsızlık ve işbirliği anlaşmaları. Biri olmadan diğeri var olamaz. Bu meşhur işbirliği anlaşmaları tüm yeni devletler için neredeyse aynıydı: Frank bölgesi olduğu gibi kaldı ve Fransa Afrika para basma kurumları üzerinde veto hakkını elinde tuttu; mali varlıklar Fransız Hazinesinin kontrolü altında kaldı; Fransız şirketleri gümrük imtiyazlarını, uzun vadeli muafiyetlerini ve kar transferi özgürlüğünü korudu ve millileştirmeye karşı koruma garantisi aldı; Fransız ordusunun eski sömürgelerde varlığını sürdürmesi garanti altına alındı, vb.” (Bouamama, 2021:176-177).

İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD'nin başını çektiği Atlantik sistemi askeri tahakkümlerini ve ekonomik sömürüyü devam ettirmek için kendi araçlarını da oluşturmuştu.

İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD'nin başını çektiği Atlantik sistemi askeri tahakkümlerini ve ekonomik sömürüyü devam ettirmek için kendi araçlarını da oluşturmuştu. Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF) 1945 yılında, yeni bir uluslararası para sistemi yaratmak amacıyla yapılan Bretton Woods Konferansı (1944) sonucunda birlikte kurulmuş ve 1946 yılından itibaren Washington'da çalışmaya başlamıştı. Böylece dolar saltanatı da başlamış oldu (Gürcan, 2023). Bu kuruluşlar Afrika'nın yoksul ülkelerini verdikleri krediler yoluyla borçlandırıyor, bunun karşılığında siyasi, ekonomik ve askeri dayatmalarda bulunuyordu.

Yeni Dünya ve Afrika'da İkinci Bağımsızlık Dalgası

2000'li yıllarda dünyadaki saflaşma değişmeye başladı. Tüm dünyada olduğu gibi, Afrika'da da ABD ve Fransa tahakkümü zayıflıyor ve bunun yerini Asya'dan yükselen yeni bir uygarlık almaya başlıyordu. Çin ve Hindistan ekonomik olarak, Rusya da askeri olarak ABD ve Fransa'yı geride bırakmaya başladı. Asya çağının hızla yükselen gücü ve Atlantik Cephesinden kopma eğilimi içinde olan Türkiye de doğal olarak Afrika'da ekonomik ve diplomatik bir atağa geçmeye başladı.

Asya-Afrika arasındaki ilişkilerin temeli 18-24 Nisan 1955 tarihlerinde Endonezya'nın Bandung kentinde toplanan ve Bağlantısızlar Hareketi'nin temellerini oluşturan Bandung Konferansı'nda atılmıştı.

Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) Devlet Başkanı ve Çin Komünist Partisi (ÇKP) Genel Sekreteri Şi Jinping'in 22 Nisan 2015'te, Endonezya'nın Başkenti Cakarta'da toplanan Asya-Afrika Zirvesinin 60. yıldönümünde yaptığı konuşmada şunları söylemiştir: “60 yıl önce Asya ve Afrika'dan 29 ülkenin liderleri Bandung Konferansı'nda bir araya gelerek Bandung dayanışma, işbirliği ve kardeşlik ruhunun doğmasına imkan sağladılar; Asya, Afrika ve Latin Amerika'yı kucaklayan ulusal kurtuluş hareketlerini canlandırdılar; sömürgeciliğin tasfiyesine yönelik küresel süreci hızlandırdılar. Konferans, barış içinde bir arada yaşamının beş ilkesini, devletten-devlete ilişkilerin on ilkesini ortaya koyarak uluslararası ilişkilerin seyriinde tarihsel bir rol oynadı, Asya-Afrika ve Güney-Kuzey ilişkilerini geliştirdi. Bandung Konferansı Asya-Afrika halklarının dayanışma ve işbirliğinde tam bir köşe taşıdır.” (Jinping, 2016).

ÇHC Devlet Başkanı Şi Jinping, Cakarta'da toplanan Asya-Afrika Zirvesi'nde yaptığı konuşmada Afrika ile ilişkilerinin ilkelerini şöyle ifade etmektedir:

Afrika ile Çin kazan-kazan işbirliği çerçevesinde daha adil ve eşitlikçi bir uluslararası düzeni teşvik etmektedir. 6 Eylül 1963. Kenya Afrika Ulusal Birliği (KANU) heyetinin üyelerinin Başkan Mao Zedong'u ziyareti (Fotoğraf: Liu Qingrui, Xinhua).

“Kazan-Kazan işbirliği çerçevesinde yeni tip uluslararası ilişkileri öne çıkarmalı, daha adil ve eşitlikçi bir uluslararası düzeni teşvik etmeliyiz... Asya-Afrika dayanışmasını derinleştirmeliyiz... Sorunlara birlikte göğüs germeli, işbirliğini, bizi hep iyi arkadaş, iyi ortak ve iyi dost kılacak nitelikleri sürekli üst düzeye taşımalıdır... Ortak kalkınma için Kazan-Kazan yaklaşımını benimsemeli, kalkınma stratejimizi birbirine eklemeli, ulaşılabilirlik altyapısını geliştirmeli, sanayide, tarımda insan kaynaklarının gelişiminde ve öteki alanlarda sonuç üreten işbirliklerine gitmeli, yeşil

enerji, ekonomik ve e-ticaret gibi etkinlikleri teşvik etmeliyiz... Farklılıkları korurken, ortak zeminler yaratmalı, açık ve kapsayıcı olmalıyız... Bütün ülkelerin egemenliğine, bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne, toplum sistemleri özgürce seçebilmelerine saygı göstermek zorunludur” (Jinping, 2016).

Çin'in Afrika ile ilişkilerinde kan, katliam, acı, yıkım ve bombalama bulunmamaktadır. Çinli şirketler Angola'da petrol, Zimbabve'de uranyum, Kongoda kobalt, Zambiyada bakır çıkarıp Mozambik'te orman işlemektedir. Malları limanlara ulaştıracak kara yolları ve Kenya, Etiyopya, Tanzanya,

Uganda, Cibuti ve Ruanda'yı birbirine bağlayacak demir yolları yapmaktadır. Devlet binaları, okullar, hastaneler, sosyal tesisler inşa etmektedir. Aynı bağlamda, Senegal'in eski Cumhurbaşkanı Profesör Abdoulaye Wade Çin-Afrika ilişkileri üzerine "Çin, Afrika'da Batı'nın dört yüzyıldan fazla bir süredir yapamadığını yirmi yılda yaptı" (Tonme, 2023:172) değerlendirmesinde bulunuyordu.

Çin artık tartışmasız Afrika'nın birinci ticaret ortağı olmuştur.

2000'li yıllar, Çin'in Afrika'da hızla geliştiği yıllar oldu. 2007 yılında Fransa'yı geride bırakarak 2009'dan itibaren de Afrika'nın birinci ticari ortağı durumuna gelmiştir. Sömürgeci Batı'dan farklı olarak karşılıklı yarar ve ülkelerin içişlerine karışma temelinde ticari ilişkilerini geliştiren Çin, Afrika ülkelerini cezbetmektedir. Batı yanlısı devlet başkanları bile artık ekonomik olarak Çin'e, askeri olarak da Rusya ile işbirliğine yönelmeye başlamıştır.

Çin ve Afrika arasındaki ticaret 2022 yılında %11 artarak 282 milyar dolara ulaştı. Çin gümrük yetkililerine göre, Afrika'ya yapılan ihracat bir önceki yıla göre yüzde 11.2 artışla 164.49 milyar dolar oldu. Afrika kıtasından yapılan ithalat da benzer bir oranda artarak 117.51 milyar dolara ulaştı. Toplam 282 milyar dolar ticaret hacmine ulaşan Afrika-Çin ticaret hacmi, aynı kaynağa göre, 1 Ocak- 31 Temmuz 2023 tarihleri arasında Çin'in Afrika ülkelerine ihracatı 2022 yılının aynı dönemine kıyasla yüzde 20 artarak yaklaşık 97.8 milyar dolara ulaştı. Çin artık tartışmasız Afrika'nın birinci ticaret ortağı olmuştur.

Kamerun Uluslararası İlişkiler Enstitüsü'nden (IRIC) Shanda Tonme, Çin'in Afrika'da yaptıklarını şöyle anlatıyor: "Afrika ülkelerinin hepsinin

arka planda bekleyen yüzlerce projesi var. Çin olmadığında, Türkiye ve diğer gelişmekte olan ülkeler bulunuyor. Yollar, köprüler, tüm şehirler, özel fabrikalar çok kısa bir süre içinde, çoğu zaman avantajlı krediler şeklinde finansmanla inşa edildi... Etiyopya-Cibuti demiryolu tek kelimeyle çarpıcıdır. Yüzlerce kilometre uzunluğunda ve iki hatlı olarak inşa edilen, denize kıyısı olmayan uzak bir ülkeyi denize bağlayan, tamamen Çin finansmanı ile, gerekli ve tartışılmaz modern standartlarda inşa edilen bu ulaşım ve alt-bölgesel entegrasyon mücevheri, Batılıların kafasına çivi çakmış ve onların sınırlarını ve hezimetlerini, aynı zamanda kaba planlarını, benmerkezciliklerini ve hesaplanmış bencilliklerini ortaya çıkarmıştır (Tonme, 2023:172-175). Çin kıtadaki pek çok ülkede uluslararası ticaretin yeni dilini öğretmek üzere Konfüçyüs merkezleri kurdu. 1980 yılına kadar bir Afrikalının Çin'de eğitim gördüğünü duymak nadirdi, ancak 2000 yılına gelindiğinde bu moda haline geldi, bilim ve teknolojinin Eduardo'sunda zengin olmak için gerçek bir yarış başladı. Bu çerçevede, Çin'deki Afrikalı öğrenci topluluğu şu anda en büyük ve en aktif topluluklardan biri olmanın yanı sıra ülkenin büyük şehirlerinde en yaygın olanıdır." (Tonme, 2023:178).

Afrika'da Yeni Sömürgeciliğin Sonu

Son yıllarda, doğmakta olan Yeni Dünya sürecine paralel olarak Afrika'da 60 yıldır devam eden yeni sömürgeciliğe karşı bir isyan başladı. Bu gelişmeler karşısında hırçınlaşan emperyalist güçler, özellikle Fransa ve Afrika'da Çin'e karşı Fransa ile birlikte olan ABD, 2000'lerde Afrika'nın Çin'e yönelişini durdurmak için bir dizi darbe ve işgal tezgahtı. 2010'da Fildişi Sahili'nde, başta Çin olmak üzere BRICS ülkeleriyle ilişkileri geliştirmeye önem veren Laurent Gbagbo'yu devirdiler.

2011'de ABD emperyalizminin vurucu gücü rolünü oynayan Sarkozy'nin Fransa'sı, Libya'ya saldırarak Devlet Başkanı Muammer Kaddafi'yi katletti; 2013 yılında Mali ve Orta Afrika Cumhuriyeti'ne askeri müdahalede bulundu. ABD, 2019'da Etiyopya'da darbe teşebbüsünde bulundu. Ama bu girişimlerle hedefledikleri sonuçlara ulaşamadılar. Batı, kendi zenginliği ve refahı için talan ettiği Afrika'da kaybetmeye başlamıştı. Fransa- Afrika: Kaçınılmaz Ayrılık kitabının yazarı Kamerunlu Shanda Tonme gelişmenin yönünü şöyle yazıyor: "Ağırlık merkezinin Batı'dan (Batı Avrupa ve Kuzey Amerika) Avrasya kıtasına (Rusya ve Çin) kayacağı yeni bir gezegensel denge gözlerimizin önünde kuruluyor. Yakalanması gereken bir fırsat var. Sahra Altı Afrika, Fransız sömürge boyunduruğundan kurtulabilecek ve sömürge tarihinin bağlarından sıyrılarak kazan-kazan ortaklıkları oluşturabilecektir." (Tonme, 2023:15).

Çin, Rusya ve Türkiye gibi Avrasya'nın öncü ülkelerinin Afrika'da güçlenmesinin yarattığı ılımlı iklimle, Afrika'da bir dizi ülkede emperyalistlere karşı bir direniş ve mücadele başladı. Ahmed Sékou Touré, Kwame Nkrumah, Modibo Keita ve Thomas Sankara gibi sömürgeciliğe karşı mücadelelenin önderlerinin düşünceleri ve eylemleri yenisinden yeşerdi.

Afrika'da İkinci Bağımsızlık Rüzgârı: Mali (2020)

18 Ağustos 2020'de Mali'de genç albayların Assimi Goita önderliğinde yönetime el koymasıyla birlikte emperyalizme karşı direnen Mali'nin bağımsızlık mücadelesi, yeni bir evreye ulaştı. Halk, ordunun devrimci subaylarının, emperyalizme ve yeni sömürgeciliğe karşı bu çıkışını destekledi. Mali'de yaşananlar devletin, milletin desteğiyle bağımsızlığını ve güvenliğini savunma

ve sağlamada ordunun ne kadar önemli olduğunu gösterdi. Mali'de genç albayların Assimi Goita önderliğinde yönetime el koymasıyla birlikte emperyalizme karşı direnen Mali'nin bağımsızlık mücadelesi, yeni bir evreye ulaştı. Mali'de yaşananlar, devletin, milletin desteğiyle bağımsızlığını ve güvenliğini savunma ve sağlamada ordunun ne kadar önemli olduğunu gösterdi.

Goita yönetimi, Fransız yeni sömürgeciliğinin tüm kalıntılarını temizleme kararlılığı içindeydi.

Goita yönetimi, Fransız yeni sömürgeciliğinin tüm kalıntılarını temizleme kararlılığı içindeydi. 31 Ocak 2022'de Fransız Büyükelçisinin Mali'yi terk etmesi kararı alındı. Ardından tüm Fransız askerlerinin gecikmeksizin ülkeyi terk etmesi kararı geldi. Bunun üzerine 2022 yılında Fransız tarafının Barkhane Operasyonu'ndan çekilmesi ve Mali hükümetinin Serval ve Barkhane Operasyonları ile Takuba Görev Gücü'nün yasal dayanağını oluşturan askeri anlaşmaları feshetmesiyle sona erdi. Fransa'nın Mali'de 5100 askeri bulunuyordu. Dolayısıyla Fransız ve Avrupalı askerlerin Mali topraklarındaki her türlü faaliyeti yasadışı ilan edildi (Harding, 2022).

Fransızlar, 2013 yılında sözüm ona Mali'nin kuzeyinde etkin olan cihatçı terör örgütlerine karşı mücadele bahanesiyle önce Serval daha sonra Barkhane Operasyonu adını verdikleri hareketlerle askeri olarak ülkeye yerleşmişlerdi. Fransız Barkhane güçlerinin ülkeden kovulması ve ardından BM barış güçlerinin ayrılmasından sonra Mali ordusu terör örgütlerine karşı başarılı operasyonlar yapmaya başladı. On yıldır ayrılıkçı ve cihatçı silahlı gruplar tarafından kontrol edilen Kidal bölgesi, Kasım ayı ortasında Rus müttefikleriyle birlikte

Yüzbaşı İbrahim Traore, 2022'de Burkina Faso'da yönetime el koydu ve dünyanın en genç lideri oldu (Fotoğraf: ISS, 2022).

Mali ordusu tarafından kurtarıldı. Mali'nin ABD ve Fransa'nın yeni sömürgeciliğine karşı mücadelesi ve zaferi bir model yarattı. Tonme Mali'de yakılan bağımsızlık ateşini şöyle anlatıyor: "Mali, Orta Afrika Cumhuriyeti'nden daha fazla, özellikle Fransız yeni sömürgeci baskısına karşı ayaklanan başka bir Afrika'nın meşale taşıyıcısı haline geldi. Gerçek şu ki, iktidardaki askerler diplomatik kaygılar gütmeden doğrudan bir dil kullanıyor ve halk kitlelerinin beklentilerine yanıt verdiklerinin açık bilinciyle hareket ediyorlar. Başkanları Assimi Goita'nın, Thomas Sankara'ya saygıyla atıfta bulunduğu, gerekirse kendisini kurbanlık koyun olarak sunduğu ve kararlılığına dair Fransız liderlere güçlü bir mesaj göndermeyi amaçladığı açık olan diyalektik bir egzersizle kararlılık ve alçakgönüllülüğü birleştirdiği görülüyor. Eğer 1958'de Gine örneğinde, Ahmed Sékou Touré'nin Fransız toplumu adına General de Gaulle'e yankılanan hayır cevabıyla Afrika henüz sesini

yükseltmeye ve kibirli, ırkçı ve küçümseyici sömürgeciye karşı kesin, kamuya açık, kararlı ve popüler bir yanıt vermeye hazır değilse, bugün Bangu'den Bamako'ya, daha donanımlı, daha bilgili ve daha uyanık bir ulusal kamuoyu tarafından desteklenen genç devlet başkanları direnişe geçerken durum artık böyle değildir" (Tonme, 2023:196-197).

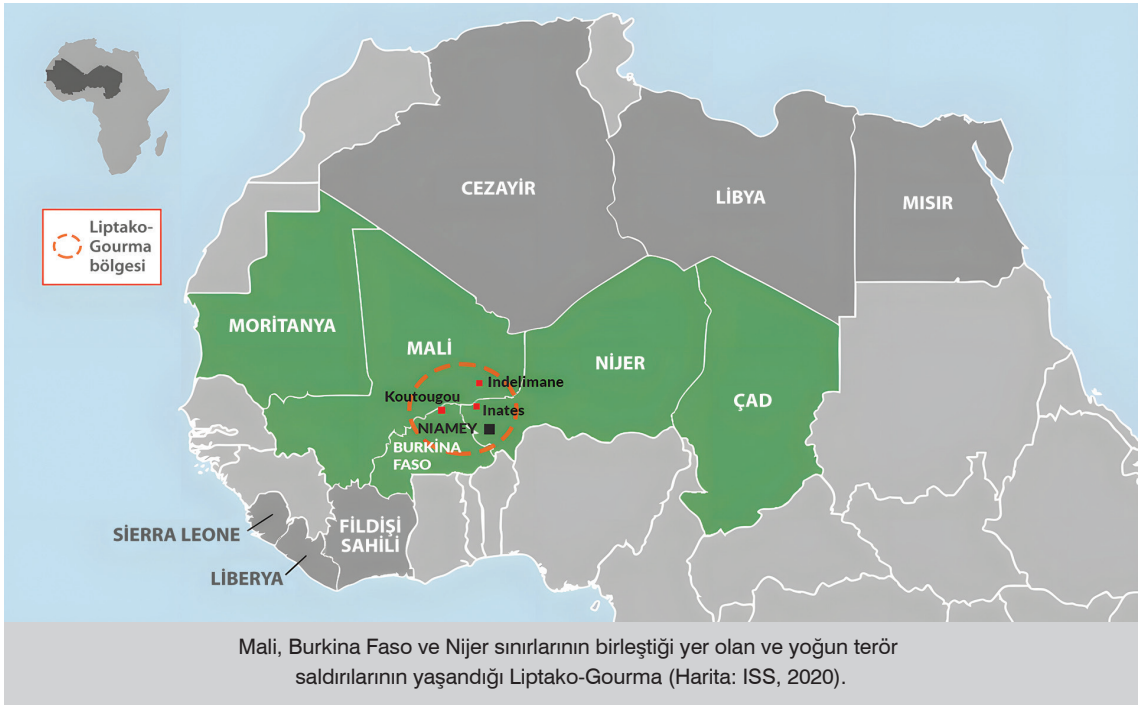
Burkina Faso (2022)

30 Eylül 2022'de Burkina Faso Mali'nin yolunu izledi. Yüzbaşı İbrahim Traore'nin önderliğinde bir grup genç subay yönetime el koyarak, Mali'de olduğu gibi sözüm ona cihatçı teröre karşı "Sabre" operasyonu ile 12 yıldır ülkesinde bulunan Fransız Özel Kuvvetlerinin görevine son vererek, Fransız Büyükelçisini sınır dışı ederek ve 1961'de iki ülke arasında imzalanan askeri anlaşmayı feshederek Fransız emperyalizmine büyük bir darbe vurdu.

Traoré, 1983'ten 1987'ye kadar Burkina Faso'nun devrimci lideri olan ve "Afrikalı Che Guevara" olarak da adlandırılan Thomas Sankara ile karşılaştırılıyor; La voix du Niger gazetesi, "Sankarist devrimin görkemli günlerini yaşamış olan pek çok Burkina Fasolu... Albay İbrahim Traoré'nin oyuna geri dönen yeni bir Thomas Sankara gibi iktidara gelişinin şimdiden coşku uyandırdığını söylüyor" (Rfi, 2022). Burkina Faso'nun bu genç ve karizmatik lideri İbrahim Traoré, 27-28 Temmuz 2023 tarihlerinde St. Petersburg'daki Rusya-Afrika zirvesinde en vurucu konuşmayı yaptı: "İsyan edemeyen bir köle merhameti hak etmez!" Afrika'nın Batı'nın neo-emperyalist politikaları yüzünden açlıktan öldüğünü ve insanların kaderlerini kendi ellerine almaya çalıştıklarında mahkûm edildiklerini söyledi. "Benim neslim şunu anlamıyor: Bu kadar zenginliğe sahip Afrika bugün nasıl olur da dünyanın en fakir kıtası oluyor? Ve neden Afrikalı liderler dilenmek için dünyayı dolaşiyor." ifadelerini kullanan Traoré mücadele çağrısı yaparak, "Halkımıza zafer! Ya vatan ya ölüm!" dedi (Lefaso, 2023).

Nijer (2023)

Nijer de, Mali ve Burkina Faso'dan sonra ordu-millet birlikteliği ile ABD ve Fransız emperyalizmine darbe vurdu. 26 Temmuz'da Abdurrahman Tiani liderliğinde çıkan askeri isyanın sonucunda ülkedeki Fransız kuvvetleri sınır dışı edildi. Fransa'nın 2013'de Mali'ye yapılan askeri müdahalesi (Serval), daha sonra Barkhane Operasyonu ile Burkina Faso ve Nijer'i de kapsayacak şekilde genişletilmiş ve 5100 Fransız askeri bölgeye yerleşmişti. Mali ve Burkina Faso'nun Fransız askerlerini ülkelerinden çıkarılmasıyla, Fransa askerlerini Nijer'e kaydırmıştı. Son olarak Nijer'de kalan 1500 Fransız askeri gücü de yeni yönetim tarafından ülkeden çıkarıldı (Pierson, 2023). Petrol ve diğer kaynaklarla birlikte uranyumun kontrolü, Fransa'nın bağımsızlıklarının ardından eski sömürgeleri üzerinde ekonomik, siyasi ve askeri hakimiyetini sürdürmesinin nedenlerinden biriydi.

Nijer dünyanın en büyük yedinci uranyum üreticisidir. Küresel üretimin sadece yaklaşık %4'ünü oluşturmasına rağmen, önemli bir tedarikçidir. AB'nin nükleer ajansı Euratom'a göre, 2022 yılında Avrupa Birliği'nin uranyum ithalatının %25'i Nijer'den geldi. Fransa için Nijer, son on yıldaki ithalatın %15-17'sini oluşturuyor (BBC, 2023). Nitekim, uranyum Fransa için stratejik öneme sahiptir.

“Dün Mali, Orta Afrika Cumhuriyeti, Burkina Faso, bugün de Nijer Fransa'yı, Fransız kuvvetlerini ve şirketlerini reddetti.”

Yeni yönetimin Fransa ile olan gerginliği, elektriğinin yüzde 70'ini nükleer enerji ile elde eden Fransa'yı endişelendirmektedir. Fransız senatörler Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron'a, Paris yönetiminin son dönemde Afrika'da Fransız karşıtlığına dönüşen politikalarını kınayan bir mektup gönderdiler. Mektupta, “Dün Mali, Orta Afrika Cumhuriyeti, Burkina Faso, bugün de Nijer Fransa'yı, Fransız kuvvetlerini ve şirketlerini reddetti.” ifadesi kullanıldı (Rfi, 2023).

Fransız basını Fransa'nın Afrika yenilgisine ve çıkmazına geniş yer verdi: Le Point (2023), “Emmanuel Macron Sahel'de çıkmazda” diye manşet atıyor ve ekliyor: “Nijer'deki darbe ona bir darbe daha yaşattı. Nijer cumhurbaşkanının 27 Temmuz'da kurbanı olduğu darbe, Macron'un Sahra'nın güneyindeki politikasının tabutuna son çiviye çaktı”.

Fransa ve ABD'nin kıskırttığı Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) Nijerli devrimcileri askeri müdahale ile tehdit ettiler. ECOWAS Mali'ye karşı da aynı tutumu almıştı; üyeleri yaptırım kararları almış ve komşu ülkelerin sınırları kapatılmıştı. Yaptırımdan da öte, bunlar tam bir abluka kararlarıydı.

Mali ne Fransa'ya ne de onun kuyrukçusu ECOWAS'a boyun eğdi. Mali ve Burkina Faso “Nijer'e saldırıyı kendimize yapmış sayarız ve savaş nedenidir” açıklamasında bulundu. Cezayir, Rusya ve Türkiye askeri müdahaleye karşı seslerini yükselttiler.

Ekonomik, Askeri ve Diplomatik Birliğe Doğru

Gelişmeler her geçen gün Batılı emperyalist ve sömürgecilerin aleyhine işliyor. Mali, Burkina Faso ve Nijer'in Fransız emperyalizmine karşı başlattığı İkinci İstiklal Savaşı tüm yeni sömürgeci kalıntıları temizliyor ve aralarındaki dayanışma ve birlikteliği güçlendiriyor.

Nijer, Mali ve Burkina-Faso'nun liderleri 16 Eylül 2023 tarihinde Mali'nin Başkenti Bamako'da bir araya gelerek, dışarıdan veya içeriden gelecek tehditlere karşı ülkelerinin egemenliğini ve toprak bütünlüğünü savunmak için bir anlaşma yaptılar. Adını Mali, Burkina Faso ve Nijer sınırlarının birleştiği yerden alan ve yoğun terör saldırılarının yaşandığı Liptako-Gourma Sözleşmesinde “Birimizin egemenliğine ya da toprak bütünlüğüne yönelik herhangi bir saldırı tüm taraflara yapılmış sayılacaktır” ifadeleri yer aldı (Victoria, 2023). Sözleşmeyle birlikte üç ülke Sahel Devletleri İttifakı'nın (Alliance des Etats du Sahel-AES) kuruluşunu ilan ettiler. Bu üç ülkenin hedeflerinin güvenlik ve Batı destekli terörizmle mücadele olmakla birlikte diplomasi, savunma ve ekonomik alanında ortak bir dil oluşturma ve birlikte çalışma kararı aldılar. 17 maddelik sözleşmede “AES içinde malların ve insanların serbest dolaşımının iyileştirilmesi, bir gıda güvenliği sisteminin kurulması, İttifak Devletleri için ortak bir sanayileşme stratejisinin hazırlanması, enerji, tarım ve su projeleri...” yer alıyor (Victoria, 2023). Dış ilişkilerde üç ülke Avrupa Birliği ile askeri-güvenlik alanı da dahil olmak üzere yapılan tüm anlaşmaları iptal etti. Başta bölge ülkelerinin inisiyatifiyle kurulan ve daha sonra Fransa'nın kontrolüne geçen G5 Sahel -Sahel Beşlisi- örgütünden ayrıldı.

Fransa ile onlarca yıldır yürürlükte olan vergi anlaşmalarını feshetti. Sözleşmenin 16. maddesinde belirtildiği gibi bu ülkeler BRICS'e üye olmayı da planlıyor. Nijer'in askeri lideri General Abdurrahman Tiani, 10 Aralık 2023 tarihinde ulusal televizyonda yaptığı açıklamada, Nijer, Mali ve Burkina Faso'nun siyasi ve parasal bir ittifak arayışında olduğunu açıkladı (Agencecofin, 2023). Liptako-Gourma Sözleşmesinin birinci maddesinde yer alan bir yatırım bankasının kurulması ve Fransız sömürge yönetiminden miras Batı Afrika para birimi CFA frangından kurtulmak için ortak bir para birimi olan "Sahel" in oluşturulması da gündemdedir. Bu adımlar; Afrika'nın ekonomik bağımsızlık mücadelesi adına Mali, Burkina Faso ve Nijer'in kendi kaderlerinin kontrolünü yeniden ele geçirmesini simgelemektedir (El Kanabi, 2023).

Sonuç

Yüzyıllardır sömürgeci emperyalistler tarafından talan edilen ve son 60 yılda Batı'nın hegemonyası altında olan Afrika ülkeleri, ABD ve Fransız emperyalizmine karşı ülkelerinin bağımsızlıklarını savunan partiler, hareketler, oluşumlar "Ordu-Millet" birlikteliğiyle iktidara geliyor ve topraklarından sömürgeci kurumları ve askerlerini söküp atıyorlar.

Bugün artık Afrika'da siyasi, ekonomik ve askeri her denklemin içinde Çin, Rusya, Hindistan ve Türkiye gibi Avrasya'nın gelişen ülkeleri ve bunun karşısında Atlantik'in gerileyen ABD ve Fransız emperyalistleri vardır.

15. yüzyılda coğrafi keşiflerle birlikte Portekiz ve İspanya ile başlayan sömürgeci dönem, İkinci Dünya Savaşı'na kadar sürmüştü. 1960'lardan sonra "dekolonizasyon" altında sömürgecilikten bağımsızlığa doğru giden bir süreç başladı. Savaş sonrası değişen dünya şartları ve sömürgeciliğe karşı mücadelenin yükselmesiyle birlikte Fransız emperyalizmi sömürgelelerini tutmak, ekonomik ve askeri tahakkümlerini devam ettirmek için yeni bağımlılık yöntemleriyle sömürgelelerini siyasi bağımsızlığına razı oldu. Böylece yeni sömür-

gecilik dönemi başladı. Fransız sömürgecileri Afrika'yı talan etmeye devam ederken, tarihin sahneye çıkardığı yeni milliyetçi ve devrimci liderlerle karşılaştılar.

2000'lerde, dünya dengeleri değişti. Çin, Rusya, Hindistan ve Türkiye gibi Avrasya ülkeleri Afrika'da ekonomik, askeri ve kültürel alanlarda önemli işbirliklerine girerken ABD ve Fransa gibi emperyalistlerin Afrika'daki etkileri zayıflamaktadır. 2020'lerden sonra Mali, Burkina Faso ve Nijer'in Fransız emperyalizmine karşı kazandığı bağımsızlık mücadelesiyle ikinci bağımsızlık döneminin başladığı söylenebilir. Liptako-Gourma Sözleşmesi ile birlikte üç ülkenin Sahel Devletleri İttifakı'nı (AES) kurması, Mali'nin Kidal bölgesini terör örgütlerinden temizlemeleri örneğinde olduğu gibi terörizme karşı ortak mücadelenin başarı getirmesi, yıllardır Fransız sömürge parası CFA'dan kurtulma çabasının AES tarafından somutlaştırılması, Afrika'nın diğer Sahel bölgesi ülkelerini (Moritanya ve Çad) ve güney komşuları Benin, Togo, Fildişi Sahili ve Gine'yi yakından etkileyecektir. Batı destekli terörizm bölgenin en yakıcı ortak sorunlarından birisidir. Diğer önemli sorunlar ise kuraklık, açlık, su ve elektrik, işsizlik ve eğitimidir. Mali, Burkina Faso ve Nijer'in, paylaştıkları zorlukların üstesinden gelmek için güçlerini bir araya getirmeleri bölgede yankı bulacaktır. Liptako-Gourma Sözleşmesinin 17. maddesi "Batı Afrika bölgesinde Fransa'nın yeni sömürgeci politikasından kurtulmak isteyen ve AES devletleri gibi egemen olmak isteyen herhangi bir ülkenin AES'e katılımının kolaylaştırılması" nı ifade etmektedir. El Kanabi'nin (2023) tasvir ettiği gibi, "Togo, Liptako-Gourma koalisyonuna katılma niyetini şimdiden ifade etmiştir ve diğer ülkeler de bunu takip edebilir. Sahel'in bölgeye atıfta bulunan ismi, bu girişimin diğer ülkeler için cazibesini arttırmakta, etkisini ve ekonomik potansiyelini güçlendirmektedir. Nihayetinde Sahel, basit bir para birimi değişikliğinden çok daha fazlasını temsil ediyor; Afrika'nın ekonomik bağımsızlık mücadelesini ve Mali, Burkina Faso ve Nijer'in kendi kaderlerinin kontrolünü yeniden ele geçirmesini simgeliyor."

Kaynakça

- AfricaSis. (2018). Ahmed Sekou Touré. 26 Ocak 2024 tarihinde <https://africa.sis.gov.eg/english/figures/politics/ahmed-s%C3%A9kou-tour%C3%A9> adresinden alınmıştır.
- AfricaSis. (2018). Thomas Sankara. 26 Ocak 2024 tarihinde <https://africa.sis.gov.eg/english/figures/politics/thomas-sankara/> adresinden alındı.
- AfricaSis. (2019). Houari Boumedine. 26 Ocak 2024 tarihinde <https://africa.sis.gov.eg/english/figures/politics/houari-boumediene/> adresinden alındı. Agencecofin, (2023). Le Niger, le Mali et le Burkina Faso envisagent une «alliance politique et monétaire» (Abdourahmane Tiani). 11 Kasım 2023 tarihinde <https://www.agencecofin.com/actualites/1212-114538-le-niger-le-mali-et-le-burkina-faso-envisagent-une-alliance-politique-et-monetaire-abdourahmane-tiani> adresinden alındı.
- Ageron, C.R. (1982). Tarihi'l-Cezayir el-Muasir, çev. Aicha Asfour, Manchourat Awidet, Paris, aktaran: Mehmet Nam, "İşgalden İstiklace Cezayir", *Tarih Dergisi*, Sayı 55, 2012/1, İstanbul
- Agencecofin, (2023). Le Niger, le Mali et le Burkina Faso envisagent une «alliance politique et monétaire» (Abdourahmane Tiani). 11 Kasım 2023 tarihinde <https://www.agencecofin.com/actualites/1212-114538-le-niger-le-mali-et-le-burkina-faso-envisagent-une-alliance-politique-et-monetaire-abdourahmane-tiani> adresinden alındı
- Ardant, P. (1965). Le néo-colonialisme: thème, mythe et réalité, *Revue française de science politique*, 1965 / 15-5, s.837-838. 15 Ekim 2023 tarihinde https://www.persee.fr/doc/rfsp_0035-2950_1965_num_15_5_392883 adresinden alındı.
- Bbc, (2023). Le contrôle de l'uranium du Niger suscite de plus en plus d'inquiétudes après le coup d'État. 10 Ekim 2023 tarihinde <https://www.bbc.com/afrique/articles/c3g89182jzno> adresinden alındı.
- Bouamama, S. (2021). Figures de la révolution africaine, La Découverte, Kindle Edition.
- Caillet, G. (2018). 4 juin 1958: que cachait le Je vous ai compris de De Gaulle?. 4 Ekim 2023 tarihinde <https://www.lefigaro.fr/histoire/2018/06/04/26001-20180604ARTFIG00058-4-juin-1958-que-cachait-le-je-vous-ai-compris-de-de-gaulle.php> adresinden alındı.
- CVCE, (2023). Centre virtuel de la connaissance sur l'Europe. 5 Ekim 2023 tarihinde <https://www.cvce.eu/recherche/unit-content/-/unit/02bb76df-d066-4c08-a58a-d4686a3e68ff/0397bac4-10f2-4b69-8d1a-366ca4a08c34> adresinden alındı.
- Çin Dışişleri Bakanlığı (CDB). (2022). China's Diplomatic Principles: from Bandung to the World. 10 Kasım 2023 tarihinde https://www.mfa.gov.cn/eng/topics_665678/zggcd-dwjw100ggs/jszgdzgz/202208/t20220826_10754199.html adresinden alındı.
- De Gaulle, C. (1958). 24 Ağustos 1958 Brazzaville konuşması. 11 Kasım 2023 tarihinde <https://www.lefigaro.fr/histoire/archives/2018/08/23/26010-20180823ARTFIG00258-24-aout-1958-de-gaulle-a-brazzaville-ouvre-la-voie-a-l-independance.php> adresinden alındı.
- Dedeyan, J.M. (2020). De Gaulle ve Brazzaville, paylaşılan bir bellek (1940-1958). 20 Ekim 2023 tarihinde <https://www.charles-de-gaulle.org/blog/2020/10/31/de-gaulle-et-brazzaville-une-memoire-partagee-1940-1958-par-jean-marie-dedeyan/> adresinden alındı.
- El Kanabi, M.J. (2023). Le Mali, le Niger et le Burkina déterminés à remplacer le CFA par le Sahel. 20 Kasım 2023 tarihinde <https://fr.hespress.com/342794-le-mali-le-niger-et-le-burkina-determines-a-remplacer-le-cfa-par-le-sahel.html> adresinden alındı.
- Gassama, M. (2010). Un demi-siècle d'aventure ambiguë, dans Collectif. 50 ans après, quelle indépendance pour l'Afrique? Philippe Rey. Kindle Edition.
- Gosnell, J. (2020). La France doutre-mer: rêves coloniaux d'hier et réalités postcoloniales d'aujourd'hui, French Studies: Faculty Publications, Smith College, Northampton, MA. 9 Eylül 2023 tarihinde https://scholarworks.smith.edu/frn_facpubs/11 adresinden alındı.
- Gürcan, E. C. (2019a). BRICS ülkelerinin Afrikadaki yükselişine jeopolitik ekonomi perserlerinden bir bakış. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, 10(3), 556-569.
- Gürcan, E. C. (2019b). Multipolarization, South-South Cooperation and the Rise of Post-Hegemonic Governance. Routledge.
- Gürcan, E. C. (2023). The Multipolar Challenge: Implications for Dollar Dominance and the Shifting Tides of US Hegemony. *BRIQ Belt Road Initiative Quarterly*, 5(1), 40-59.
- Gürcan, E. C. (2022). Imperialism after the Neoliberal Turn. Routledge.
- Guy Pervillé, G. (2012). La France en Algérie. Vendémiaire.
- Harding, L. (2022). Le retrait de la France du Mali. 12 Ekim 2023 tarihinde https://www.academia.edu/78687849/Le_retrait_de_la_France_du_Mali adresinden alındı.
- hawzahnews. (2022). আনজরহায় বাস্তুব হল-কাস্ট্রের পরকাশ+ছবি। 27 Ocak 2024 tarihinde <https://ur.hawzahnews.com/news/380344/%E0%A6%86%E0%A6%B2%E0%A6%9C-%E0%A6%B0-%E0%A6%AF-%E0%A6%AF-%E0%A6%AC-%E0%A6%B8%E0%A6%A4%E0%A6%AC-%E0%A6%B9%E0%A6%B2-%E0%A6%95-%E0%A6%B8%E0%A6%9F-%E0%A6%B0-%E0%A6%A-%E0%A6%B0%E0%A6%95-%E0%A6%B6-%E0%A6%9B%E0%A6%AC> adresinden alındı.
- IMF. (2023). African Century A demographic transformation in Africa has the potential to alter the world order. 10 Eylül 2023 tarihinde <https://www.imf.org/-/media/Files/Publications/Fandd/Article/2023/September/Picture-this-0923.ashx> adresinden alındı.
- ISS. (2020). Where do Sahel terrorists get their heavy weapons. 26 Ocak 2024 tarihinde <https://issafrica.org/iss-today/where-do-sahel-terrorists-get-their-heavy-weapons> adresinden alındı.
- ISS. (2023). Risks of Burkina Faso's new military approach to terrorism. 26 Ocak 2024 tarihinde <https://issafrica.org/iss-today/risks-of-burkina-faso-s-new-military-approach-to-terrorism> adresinden alındı.
- Jaffré, B. (2016). Fidel Castro/Thomas Sankara, Cuba/Burkina, des liens encore méconnus. 11 Eylül 2023 tarihinde <https://www.cadtm.org/Fidel-Castro-Thomas-Sankara-Cuba-Burkina-des-liens-encore-mecconnus> adresinden alındı.
- Jinping, Ş. (2016). Kazan-Kazan işbirliği için Bandung ruhunu ileri taşımak, (Çev. Cüneyt Akalın). *Teori Dergisi*, Mayıs, sayı: 316.
- Kavas, A. (2009). Sömürgecilik, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA), Cilt 37, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Konate, S. (2021). La France vit sur des rackettes et braquages sur des Africains, 8 Ekim 2023 tarihinde <https://blogs.mediapart.fr/diagola/blog/290521/la-france-vit-sur-des-rackettes-et-braquages-sur-des-africains> adresinden alındı.
- Lefaso, (2023). 2e Sommet "Russie-Afrique" : Ibrahim Traoré invite ses pairs africains à arrêter de se comporter en marionnettes. 3 Ekim 2023 tarihinde <https://lefaso.net/spip.php?article123177> adresinden alındı.
- Lenin, V. I. (1992). İmperyalizm Kapitalizmin En Yüksek Aşaması, (Çev. Cemal Süreyya). 9. Baskı, Sol Yayınları.
- Lepidi, P. (2020). Thomas Sankara, l'anti-impérialiste. 9 Ekim 2023 tarihinde https://www.lemonde.fr/afrique/article/2020/01/05/thomas-sankara-l-anti-impérialiste_6024856_3212.html#f adresinden alındı.
- Le Point. (2023). Emmanuel Macron dans l'impasse au Sahel. 23 Ekim 2023 tarihinde https://www.lepoint.fr/editos-du-point/emmanuel-macron-dans-l-impasse-au-sahel-01-08-2023-2530212_32.php#11 adresinden alındı.
- Liu, Q. (1963). September 6, 1963: Chairman Mao Zedong meets with members of the visiting Kenya African National Union (KANU) delegation. 27 Ekim 2023 tarihinde <http://china-pictorial.com.cn/the-new-face-of-china-afrika-relations> adresinden alındı.
- Michal, B. (2012). Histoire du Drame Algérien 1954-1962. Edition Omnibus.
- Musee Alexandre-Franconie. (2024). Brazzaville. 22 Ocak 2024 tarihinde <https://musee-cguyane.fr/ws/collections/app/collection/image/7171?img=0> adresinden alındı.
- NDLA. (2024). Den europeiske dominansen tar form: Berlinkonferansen. 25 Ocak 2024 tarihinde <https://ndla.no/subject:84647552-ea6c-4174-89a4-85d6ba48c96e/topic:1c4d1853-9c9e-4320-ad19-1814090a911a/topic:92c66bf-923e-497e-91e7-1f3ba-290e02c/resource:c5b548cb-3755-41fa-bf01-8a8bb9a21c66> adresinden alındı.
- Ndiaye, K. (2021). La Conférence de Brazzaville de 1944 ou l'indépendance contrôlée des colonies françaises d'Afrique, dans De Brazzaville A Montpellier. Regards critiques sur le néocolonialisme français. Collectif pour le Renouveau Africain – CORA Éditions, Dakar, pp. 64-73. 5 Ekim 2023 tarihinde <https://corafrika.org/chapitres/la-conference-de-brazzaville-de-1944-ou-lindependance-controlee-des-colonies-francaises-dafrique/> adresinden alındı.
- Picryl. (1955). Asia-Africa Conference at Bandung April 1955. 28 Ocak 2024 tarihinde <https://picryl.com/media/asianafrikan-conference-at-bandung-april-1955-ffea3> adresinden alındı.
- Pierson, E. (2023). Après le départ prévu du Niger, où l'armée française est-elle encore présente en Afrique?. 7 Kasım 2023 tarihinde <https://www.lefigaro.fr/international/apres-le-depart-du-niger-ou-l-armee-francaise-est-elle-encore-presente-en-afrique-20230925> adresinden alındı.
- Rfi. (2022). Ibrahim Traoré, nouveau Sankara de la jeunesse burkinabè. 1 Kasım 2023 tarihinde <https://www.rfi.fr/podcasts/revue-de-presse-afrique/20221007-C3%A0-la-une-ibrahim-traor%C3%A9-nouveau-sankara-de-la-jeunesse-burkinab%C3%A8> adresinden alındı.
- Rfi. (2023). Des sénateurs français regrettent «l'échec de Barkhane» dans une lettre ouverte à Emmanuel Macron. 3 Kasım 2023 tarihinde <https://www.rfi.fr/afrique/20230808-des-s%C3%A9nateurs-fran%C3%A7ais-regrettent-l-%C3%A9chec-de-barkhane-dans-une-lettre-ouverte-%C3%A0-emmanuel-macron> adresinden alındı.
- Roge, P. & Leclair, M. (2012). L'économie politique en France et les origines intellectuelles de 'La Mission Civilisatrice' en Afrique, Dans Dix-huitième siècle, année: 1, sayı: 44), s. 117-130. 5 Eylül 2023 tarihinde <https://www.cairn.info/revue-dix-huitieme-siecle-2012-1-page-117.htm> adresinden alındı.
- Şahin G. (2018). Afrika'nın Sömürgeleştirilme Sürecinde Berlin Konferansı (1884-1885) ve Afrika Basınına Yansımaları. *Journal of History Studies*, 10(1).
- Taşdelen, A.R. (2020). Paris Komünü'nden Sarı Yelekliler, *Fransız Sosyal Demokrasisi*, Kaynak Yayınları.
- Tobner, O. (2010). En attendant l'indépendance, dans Collectif. 50 ans après, quelle indépendance pour l'Afrique? Philippe Rey. Kindle Edition.
- Tomme, S. (2023). France-Afrique: l'inéluctable rupture. L'Harmattan. Kindle Edition, Paris.
- Touré, A.S. (1958). Discours du 25 Ağustos 1958. 27 Ekim 2023 tarihinde <https://perspective.usherbrooke.ca/bilan/servlet/BMDiffusion/1717> adresinden alındı.
- Vedrine, H. (2013). Un partenariat pour l'avenir: 15 propositions pour une nouvelle dynamique économique entre l'Afrique et la France. 25 Ekim 2023 tarihinde https://medias.vie-publique.fr/data_storage_s3/rapport/pdf/134000824.pdf adresinden alındı.
- Victoria, S. (2023). Le Mali, le Burkina Faso et le Niger entrent en 18 recommandations clés pour renforcer leur intégration. 30 Kasım 2023 tarihinde <https://www.agencecofin.com/politique/2711-114068-le-mali-le%20burkina-faso-et-le-niger-entrent-en-18-recommandations-cles-pour-renforcer-leur-integration> adresinden alındı.
- World Bank. (2024). Bretton Woods and the Birth of the World Bank. 26 Ocak 2024 tarihinde

Afrika-Asya Jeopolitik Denkleminde Afrika'nın Önemi: Kızıldeniz ve Yemen Denizi

HALİL ÖZSARAÇ*

Emekli Deniz Kurmay Albay

*Halil Öz Saraç 1970'te Yenişehir-Bursa'da doğan Halil Öz Saraç, Karamürsel-Kocaeli'de büyümüş, 1987'de Deniz Lisesi'ni, 1991'de Deniz Harp Okulu'nu bitirerek deniz subayı; 2002'de de Deniz Harp Akademisi'ni bitirerek kurmay subay olmuştur. Türk Silahlı Kuvvetlerinde çeşitli savaş gemileri, tersane, karargâh ve askerî eğitim kurumlarında görevler almıştır. 2021'de Deniz Kurmay Albay rütbesiyle emekli olmadan önceki son görev yeri, Millî Savunma Üniversitesi (MSÜ) Deniz Harp Enstitüsü'dür (DHE). Halil Öz Saraç, 2021'den emekli olduktan sonra da, MSÜ-DHE'de Komuta-Kurmay eğitimi gören Türk ve misafir ülke deniz subaylarına dersler vermeye devam etmektedir. Ulusal Strateji Merkezi'nde (USMER) Yönetim Kurulu Üyesi ve Millî Güvenlik Masası Başkanı olan Halil Öz Saraç, Teori Dergisi Yayın Kurulu Üyesidir. "Donanmanın Tarihsel Serüveni", "Barbaroslar: Akdeniz'in Anlatılmamış Hikâyesi" ve "Osmanlı'nın Kalbi: Tersâne-i Âmire-İstanbul Tersanesi" adlı kitapları vardır. Ulusal Kanal'da yayını devam eden "Denizdeki Türkler" belgeselinin sunmasının yanı sıra Aydınlık Gazetesi'nde yayını devam eden "Denizdeki Türkler" adlı köşenin yazarıdır. Evli ve 1 çocuk babasıdır. İngilizce bilmektedir.

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-5169-1083>

Geliş Tarihi: 9.1.2024

Kabul Tarihi: 2.2.2024

Atf: Öz Saraç, H. (2024). Afrika-Asya Jeopolitik Denkleminde Afrika'nın Önemi: Kızıldeniz ve Yemen Denizi. *BRIQ Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi*, 5(2), 130-153.

ÖZ

Afrika düzleminde, son 20 yıl içerisinde, güç merkezlerinin Kızıldeniz ve Yemen Denizi'nde askerî varlık bulma veya askerî varlıklarını artırma çabasına girdikleri görülmektedir. Kızıldeniz ve Yemen Denizi, kendi içinde kopmaz bir işbirliği ve güç birliği mantığıyla hareket eden emperyalizm ile kıtasal çıkarlarını bölgesel çıkarlara feda etme çizgisinden kurtulamayan Asyalı güç merkezlerinin gerilimli kesişim alanına dönüşmüştür. Kritik su yolu özelliği ile jeopolitik güç alanı niteliğindeki bu bölgede Afrika, yüzyıllardır kendi çıkarlarını koruyamamıştır. Bu yazı ile, "Afrikalı çözüm yolları" arayan Afrika'ya, dünya geleceğini şekillendirecek Afro-Asya ekleminde neler yaşandığı konusunda dikkat çekmek ve başta Afrika olmak üzere kendisine güvenli bir gelecek arayan mazlum dünyaya Kızıldeniz ve Yemen düzleminin anahtar rolü anlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Afrika Boynuzu, Bab el-Mandeb Boğazı, Cibuti Üsleri, deniz haydutluğu, Kızıldeniz.

Giriş

EMPERYALİST BATI'NIN 2000'DE "UMUTSUZ Kıta", 2011'de "Yükselen Kıta" ve 2013'te "Umutlu Kıta" olarak nitelendirdiği Afrika, güç merkezlerinin yeniden dinamik rekabet alanı hâline gelmiştir (The Economist, 2000; 2011; 2013; Aydın, 2019). Bu rekabette, yarım yüzyılı aşkın süredir gerçekte bağımlılıkları devam eden ama görünürde bağımsız olan Afrika ülkelerine siyasi, ekonomik, askerî açıdan hâkim durumdaki Batı, oldukça avantajlı bir yerdedir. Geleneksel yaklaşımlarını terk eden Batı, liberal siyasi sistemlerini ve serbest piyasa ekonomisini dayatan "himayeci" yöntemlere en çok Afrika'da başvurmuştur (Altınbaş, 2011). Çoğu Afrika devleti, zorluklara katlanarak veya

savaşarak kazandıkları "resmî" bağımsızlıklarını, eski sömürgecilerinin gölgesinde devam ettirmeye çalışmaktadırlar. İnsancılık maskesini takan Batı için, yeni sömürgecilik, kolaylaşmış ve ucuzlamıştır. Özetlersek; Batı sömürsünden kurtulamayan Afrika, dünya nüfusu ve coğrafyasının yaklaşık 7'de 1'ine sahip iken dünya üretiminin ancak 20'de birini gerçekleştirebilmektedir (Taştan, 2023). Üstelik Batı dünyası, denizcileşmesini engellediği Afrika'yı, denizlerin güçlü jeopolitik potansiyelini kullanmanın çok uzağında tutmuştur (African Union, 2012). Ayrıca, 3 bin 315 etnik grubu ve 2 binden fazla konuşulan dili ile dünyanın geri kalanına göre inanılmaz düzeyde kültürel çeşitlilik gösteren Afrika, emperyalizm için zahmetsiz bir alandır (Özçelik, 2020).

Son yıllarda Batı'nın Afrika'ya "güçlü bir imaj" sunması, dikkate değerdir. Örneğin, Kasım 2021'de ABD Dışişleri Bakanı Blinken; "Gelecekte Afrika, sadece Afrika halklarının değil, tüm dünyanın kaderini şekillendirecek." demiştir (The White House, 2022). Yeniden şekilleneceği şüphesiz olan dünyada, Afrika'yı güçlü gösteren söylemlerin jeo-ekonomik ve jeo-politik dayanakları bulunmaktadır. Etrafındaki adalarla birlikte toplam 30.8 milyon km²'lik alanı kaplayan 54 ülkeli Afrika kıtasının, geleceğe damgasını vuracak bir jeo-ekonomik potansiyele sahip olduğu bugünden bilinmektedir. Araştırmalara göre Afrika kıtası, dünyadaki;

- Kullanımda olmayan ekilebilir tarım arazilerinin %60'ına,
- Petrol rezervlerinin %9.6'sına,
- Kobalt ve platin rezervlerinin %90'ına,
- Manganez rezervlerinin %64'üne,
- Tantalit rezervlerinin %70'ine,
- Krom rezervlerinin %98'ine;
- Uranyum rezervlerinin 2/3'üne (ve yıllık uranyum üretiminin %18'ine),
- Altın rezervlerinin (ve yıllık arzının) yarısına,
- Elmas rezervlerini %30'una (yıllık arzının %45'inden fazlasına ve yıllık pırlanta üretiminin %90'ına),
- İkinci en büyük yağmur ormanına sahiptir (TASAM Afrika Enstitüsü, 2022; Yılmaz, 2014; Şöhret, 2023).

Yalnızca Gine, dünyanın en büyük boksit ihracatçısı iken; sadece Demokratik Kongo Cumhuriyeti, (cep telefonlarında kullanılan) tüm dünyadaki koltan mineralinin %70 ve elmasın da %30 rezervlerinin sahibidir. Bu güçlü ekonomik potansiyel, güç merkezlerinin Afrika'da ekonomik alan kapma mücadelesini ve rekabete açık ekonomik alanların güvenliğini sağlamak

için askerî varlık bulundurma gereksinimlerini tetiklemiştir.

Hint Okyanusu, Yemen Denizi, Kızıldeniz, Akdeniz ve Atlas Okyanusu'ndan geçen ticaret yolları üzerinde bulunduğu (veya kapattığı) için jeopolitik güç potansiyelinin üst liginde bulunan Afrika, siyasi ve demografik bakımdan da güçlü bir potansiyel sunmaktadır. Nitekim, Afrika;

- Birleşmiş Milletler'de (BM) %28'lik oranla en büyük bölgesel oylama gruplarından biri olarak,
- Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde (BMGK) sahip olduğu daimî olmayan 3 sandalye ile,
- 2050 yılına kadar sahip olacağı, tüm dünyanın çeyreği kadar genç nüfusu ile (The White House, 2022),
- 21. yüzyılın sonlarında dünya nüfusu durağanlaşırken, Afrika nüfusunun 2100 yılı sonrasında dahi artmaya devam edeceği tahminleri ile gelecek vadetmektedir (The White House, 2022).

Balık Kaynaklarını Korumak için Başvurulan Yöntem: Deniz Haydutluğu

Afrika sularında, -Batı'nın yasa dışı balıkçılık faaliyetlerine rağmen- her yıl 24 milyar doların üstü geliri olan ve 12 milyondan fazla kişiye iş sağlayan balıkçılık sektörü mevcuttur (Chatham House, 2013; Kırval, 2022). Toplam protein tüketiminin %50'sinden fazlası balık yoluyla sağlanabilen Afrika'da, nüfusun en yoksul %40'ı için, kritik beslenme bileşeni balıktır. Fakat, dünyanın her tarafından Gine ve Somali sularına akın eden trol balıkçıları, balık kaynaklarının azalmasına yol açacak derecede balık hırsızlığı yapmaktadırlar (Chatham House, 2013). Denizlerde zayıf Afrika'nın önleyemeyeceği düzeye ulaşan "yasa dışı, rapor edilmemiş ve düzenlenmemiş (Illegal,

Unreported and Unregulated-IUU)” balıkçılık faaliyeti, Afrika için, büyük bir güvenlik sorunudur (Chatham House, 2013). Örneğin, 2017’de, Avrupa Birliği’nin yıllık tükettiği 405 bin tonluk tuna balığının %53’ü Doğu Afrika sularından avlanmaktadır (Onyango-Obbo, 2019). Emperyalistlerin -balık fiyatlarına etkileri dışında- umursamayıp çözümünü zayıf Afrika devletlerine bıraktıkları IUU balıkçılık faaliyetleri, Afrikalıların petrol hırsızlığı, deniz haydutluğu veya denizde silahlı soygun olaylarından daha öncelikli bir konudur. Bunun yanında, Batı’nın nükleer ve toksik atıklarının Somali sularına boşaltıldığına, bunun da ekosisteme (ve balık stoklarına) olağanüstü zararlar verdiğine dair iddialar mevcuttur (Kabba, 2009; Morabito, 2016).

Dünya deniz ticaretinin %12’sinin geçtiği Süveyş Kanalı’nı güneyden baskı altında tutmak ve Afro-Asya eklemeni oluşturan Süveyş Kanalı, Kızıldeniz, Bab el-mandeb Boğazı ve Yemen Denizi’nin jeopolitik gücünü Afrika ve Asya’nın elinden almak, en azından gerçek sahiplerine kullandırtmamak emperyalizmin ruhuna uygun amaçlardır.

Siyasi bölünmüşlük/otorite eksikliği gibi nedenlerden “balıkçılığı ve ekosistemi kaybetme” tehdidiyle baş edemeyen Somali ve Nijerya’da yerel halk, “cinnet” ruh hâliyle “deniz haydutluğu”na veya “silahlı soygun”a evrilen asimetrik çözümlere meyletmişlerdir. Yoksul, kahraman ve vatansız balıkçıların silahlanıp yasa dışı trol gemilerini kendi sularından uzak tutmak veya en

azından çalınan balık miktarını azaltmak için bu işe girişmiş oldukları, Somali ve Nijerya’da, genel kabul gören bir görüştür. Özellikle 1991’de General Mohamed Siad Barre’nin diktatörlük rejiminin çökmesi ile birlikte başlayan iç savaşla parçalanıp kaosa sürüklenen Somali’deki otorite boşluğu, yasa dışı balıkçılık ile birlikte “deniz haydutluğu ve kara sularında silahlı soygun” olaylarını da körüklemiştir (Kabba, 2009; Morabito, 2016). 2001 sonrasında, Yemen Denizi’nde yaşanan “deniz haydutluğu veya silahlı soygun” olayları, Batı gündemine taşınmıştır. Somalili deniz haydutlarının, 5 Kasım 2005’te, 151 yolcu taşıyan, 10 bin tonluk, lüks yolcu gemisi Seabourn Spirit’e yönelik başarısız saldırısı, Batı kamuoyunun dikkatini çekmiştir (Williams, 2005; Hürriyet, 2005; CBS News, 2005). Batı’nın siyasi bakımdan başarısız bir devlet (failed state) olarak adlandırdığı Somali’de, yoksul bölge halkının inisiyatifiyle başlayan deniz haydutluğu, birkaç yıl sonra, ülkedeki siyasi istikrarı bozan kabileler ile radikal İslamcı terör örgütlerine ekonomik kaynak sağlayan bir sektöre dönüşmüştür (Kırval, 2022).

Bu nedenle Batılı kaynaklar, bölgede askeri varlık bulundurma gerekçelerini salt deniz haydutluğu ile sınırlamamakta; terörizm, terör-suç bağlantısı, silah ve uyuşturucu kaçakçılığı, deniz kirliliği ve petrolle ilgili çevresel felaketlerinin kendilerini de etkilediğini (Ghosh, 2004) ve sahil devletlerin bu sorunlarla baş edebilecek güçte olmadıklarını ileri sürmektedirler. Oysa, dünya deniz ticaretinin %12’sinin geçtiği Süveyş Kanalı’nı güneyden baskı altında tutmak ve Afro-Asya eklemeni oluşturan Süveyş Kanalı, Kızıldeniz, Bab el-mandeb Boğazı ve Yemen Denizi’nin jeopolitik gücünü Afrika ve Asya’nın elinden almak, en azından gerçek sahiplerine kullandırtmamak emperyalizmin ruhuna uygun amaçlardır.

Şekil 1. 2003-2010 Döneminde Dünya Denizleri ile Yemen/Somali Sularındaki Deniz Haydutluğu Olaylarının Sayısal Olarak Karşılaştırılması

Yıllar	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Dünyadaki Olay Toplamı (Başarısız Olanlar Dâhil)	445	329	276	239	263	293	406	445
Yemen Denizi ve Somali sularındaki Olay Toplamı (Başarısız Olanlar Dâhil)	21	10	45	20	44	111	187	192
Oran	%5	%3	%19	%8	%17	%38	%46	%43
Bab el-Mandeb Boğazı'ndan Geçen Bir Ticaret Gemisinin Deniz Haydutluğu Saldırısına Uğrama Riski (Dikkat: Ele Geçirilme Riski Değil.)	1/10.000	3/10.000	15/10.000	7/10.000	15/10.000	37/10.000	60/10.000	64/10.000

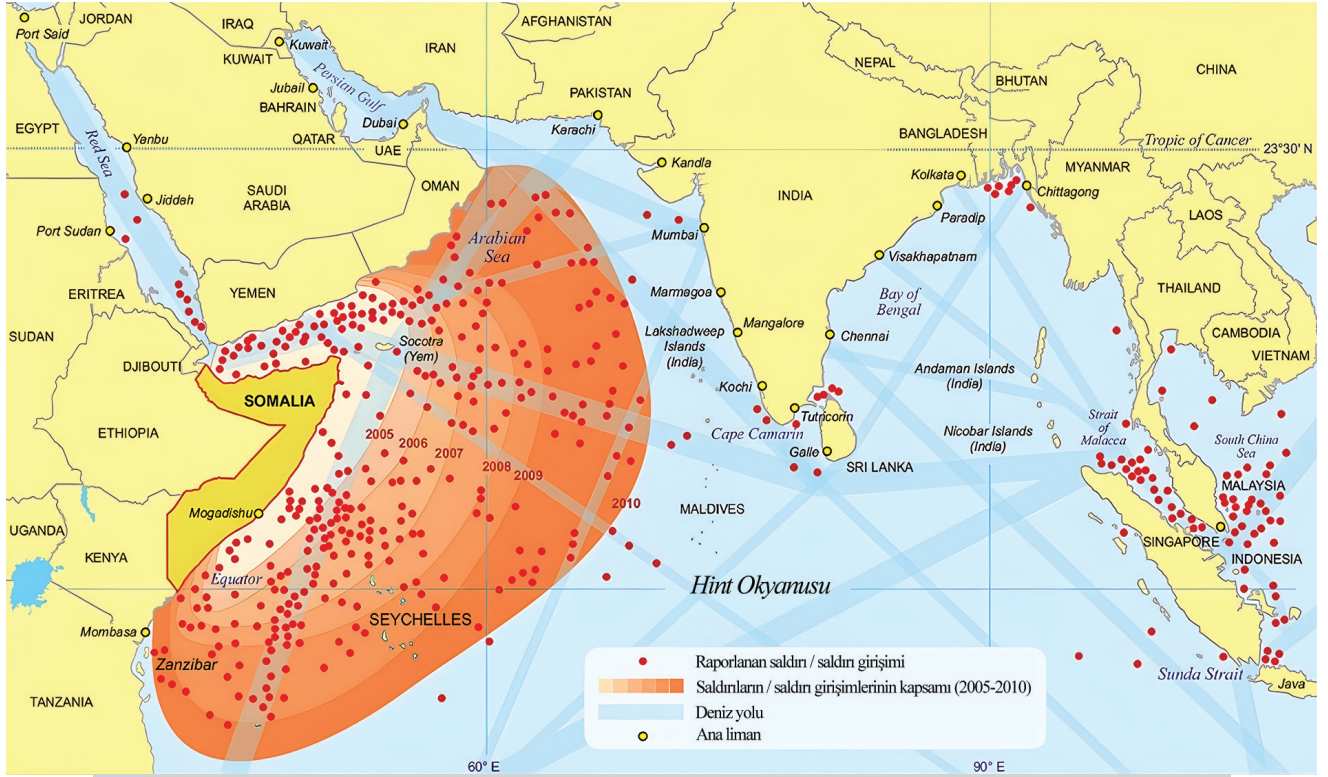
Kırval'ın (2022) Yemen ve Somali sularındaki deniz haydutluğu olaylarına dair sayısal verilerinden yola çıkarak bu tablo hazırlanmıştır (Şekil: Öz Saraç, 2023).

Tablo incelendiğinde, Kızıldeniz giriş-çıkışı-ındaki “deniz haydutluğu” olaylarının Batı'nın abartılı askerî tedbir almasını gerektirecek düzeye hiçbir zaman tırmanmadığı anlaşılmaktadır. 2003-2010 döneminde, 10 binde 3-64 arasında değişen “deniz haydutluğu” saldırısına uğrama riskinin, yıllık 30 bin gemiden oluşan Bab el-Mandeb deniz trafiğini durduracak veya yavaşlatacak nitelikte değildir (Kırval, 2022).

Afrika Boynuzu sularında deniz haydutluğunun zirvede olduğu 2010'da bile 192 saldırının sadece 15'i başarıya ulaşmış; bu gemilerle birlikte alıkonan toplam 326 denizci de fidye pazarlıkları sonrasında kurtarılabilmektedir (Onyango-Obbo, 2019). Yani, Afrika Boynuzu sularından geçen

yıllık 30 bin gemiden yalnızca 15'i, yani 10 binde 5'i deniz haydutlarının eline geçmiştir. Başka bir ifadeyle, 2010'da dünya denizlerindeki 77 bin 768 (EMSA, 2010) ticaret gemisinin yalnızca 15'i, Somalili deniz haydutlarının eline düşmesi ama fidye ödenerek denizcileri ile birlikte geri alınması, Batı'nın askerî reaksiyonunu gerektirecek düzeyde değildir. Zira, tüm dünya denizlerinde, hatta Amerika sularında bile deniz haydutluğu yaygındır. Ayrıca, 2021'de salt ABD topraklarında bin 964 adet olarak gerçekleşen “banka soygunu”nun (Federal Bureau of Investigation, 2021) yanında Somali sularındaki 192 adet “gemi soygunu” olayı önem/öncelik sıralamasında geride kalması gerekiyordu.

Şekil 2. Kuzeybatı Hint Okyanusu'nda Korsan Tehidi (2005-2010)

2005-2010 Döneminde Hint Okyanusu'ndaki Deniz Haydutluğu Olaylarını gösteren harita. (Şekil: Venter, 2018)

Batılı kaynaklara göre, Somalili deniz haydutlarının dünya denizcilik sektörüne verdiği maddi zarar da aşırı düzeyde değildir. Colorado'daki (ABD) The One Earth Future Foundation'un 2011'de hazırladığı "Oceans Beyond Piracy" adlı çalışmada, Somali sularındaki deniz haydutluğunun, 10 yılda dünya denizcilik sektörüne yol açtığı zararın 6.6-6.9 milyar dolar seviyesinde olduğu hesaplanmıştır (Onyango-Obbo, 2019). Buna göre, Somali'deki deniz haydutluğunun tırmandığı 2000-2010 döneminde, dünya denizcilik sektörü, yıllık 660-690 milyon dolar civarında zarara uğramıştır. 2010'daki dünya gelirleri toplamı (GDP), 65 trilyon dolar olduğuna göre, dünya, gelirlerinin yalnızca 100 binde 1'i için mi Afrika Boynuzu suları, Batı'nın işgaline uğra-

mıştır? Üstelik, hesaplanan zarardan, yalnızca ödenen fidye değil, ilave olarak (Çınar, 2022);

- Güzergâh değişimlerinin maliyetleri,
- Güvenlik teçhizatı ve özel koruma maliyetleri,
- Güvenli geçişin gerektirdiği sürat artışının neden olduğu ilave yakıt tüketimi,
- Personele yapılan risk ödemelerinde artış,
- Riskli bölge geçişlerinde sigorta primlerinin artması,
- Deniz haydutlarını yargılama ve hapsedme masrafları,
- Askerî harekât yapan savaş gemilerinin masrafları,
- Deniz haydutluğuna karşı oluşturulan çok uluslu organizasyonların masrafları da anlaşılmalıdır.

Görüleceği üzere, söz konusu zararın çoğu, Somalilerin balıkçılığı mahvolduğu için alamadıkları tazminatın yerine koydukları fidyeyi ödemek istemeyen Batı'nın yaptığı ilave harcamalardır.

Az sayıda ve düşük zarara yol açan deniz haydutluğu olayları, Batı tarafından Afro-Asya eklemeni oluşturan suların sistematik kontrolünde fırsat olarak kullanılmıştır. Bunun bir benzeri, 1984'te yaşanmıştır.

1984'te Kızıldeniz'deki Şüpheli Deniz Mayınlarının Afrika Jeopolitiğine Yansıması

9 Temmuz 1984'te Sovyet bandıralı kargo gemisi Knud Jaspersen, Süveyş Kanalı'ndan güneye doğru seyrederken su altında gerçekleşen patlamayla hafif hasar almıştır. 1973 sonrasında pil ömrü yetmeyeceğinden, Arap-İsrail savaşlarında mayınlanmış sahaların temizliğinde gözden kaçmış bir dip mayın olamayacağı açıktı. 27-29 Temmuz 1984'te, 7 ticaret gemisi daha hafif mayın hasarı alınca, Süveyş Kanalı güneyinde canlı bir mayın sahasının varlığından emin olunmuştur. 31 Temmuz-2 Ağustos 1984 arasında, Kızıldeniz'in güneyinde de 6 yeni patlama gerçekleşince, Kızıldeniz'in çeşitli bölgelerine "gizlice" mayın döküldüğü anlaşılmıştır. Süveyş Kanalı gelirlerini kaybetmekten korkan Mısır'dan başka, 4 Eylül 1984'te başlayacak Hac ziyaretleri için Cidde ve Yanbu Limanlarına feribotlarla gelecek on binlerce hacı adayının güvenliğinden endişelenen Suudi Arabistan da paniğe kapılmıştır (Çınar, 2022).

3 Ağustos 1984'te Tang He isimli bir Çin konteyner gemisi de hafif mayın hasarı alınca, 5-6 Ağustos 1984'te Mısır ve Suudi Arabistan, resmen Batı'dan yardım istemek zorunda kalmışlardır. İngiliz, Fransız, Hollanda ve İtalyan

mayın avlama gemilerinden başka, ABD'nin USS La Salle ve USS Shreveport amfibi gemilerinin taşıdığı mayın tarama kabiliyetli 2 helikopter filosundan oluşan bir deniz kuvveti bölgeye gönderilmiştir (Çınar, 2022).

ABD, Süveyş Körfezi'nde kendisine tahsisli sahada, helikopterlerine dayandırdığı mayın arama harekâtını hızla tamamlamış; hatta, mayın bulamadığı sahanın temiz olduğunu ispatlamak için, 19 Ağustos'ta uçak gemisi USS America'yı Süveyş'ten geçirmiştir (Çınar, 2022). ABD'nin mayın arama hızından başka, kullandığı Sea Battalion RH-53D helikopterleri de kuşkuluydu. Bu helikopterler, dip mayınları için değil, yalnızca demirli mayınları bulmak için tasarlanmışlardı. Fakat, helikopterlerin yetersizliği, o dönemde ABD dışındaki devletler tarafından bilinmediğinden sorgulanmamıştır (Özsaraç, 2024).

Kızıldeniz'deki Suudi sularından başka Süveyş Körfezi'ni de arayan Hollanda ve İtalya mayın avlama gemileri, Ekim 1984 ayı sonuna kadar yaptığı aramalarda hiçbir mayına rastlamamışlardır. Fransız mayın avlama gemileri, dönüş rotaları üzerindeki Süveyş Körfezi'nde Arap-İsrail savaşlarından kalan ve çalışamaz duruma gelmiş 10 adet dip mayını bulmuştur. İngiliz mayın avlama gemisi HMS Gavinton, 12 Eylül 1984 tarihinde Süveyş Körfezi'nde, 42 metre derinlikte, dip çamuruna saplanmış bir mayını, uzaktan kumandalı sualtı cihazları ve dalgıçları ile inceledikten sonra yerinde imha etmiştir. Bulunan mayın, 720 kg gibi hafif hasarın ötesinde bir zarara yol açabilecek patlayıcıya sahip, ama patlamaya ayarlanmamış bir Sovyet dip mayını olduğu teşhis edilmiştir. Yani, bulunan stok Sovyet mayınının aranan mayınlar ile bir ilişkisinin olmadığı anlaşılmıştır (Çınar, 2022; Özsaraç, 2024).

Olayları "Al Jihad" isimli az bilinen bir terörist

örgüt üstlenmişse de mayın dökme kabiliyeti bulunmayan bu örgüt, ciddiye alınmamış; hiçbir canlı mayın numunesi bulunamamış olsa da, gizlice mayın dökten devlet, -varsayımlara dayanarak- bulunmaya çalışılmıştır. Batı, suçlu ilk olarak suçu İran'a atmayı denerken, İran da ABD ve İsrail'i suçlamıştır. Gerçekte, Irak ile savaş hâlinde olan İran, o tarihlerde mayın döküş yeteneğinden yoksundu. Çünkü, 1985 ortasına kadar envanterinde tek bir mayın bile yoktu. O dönemde, Süveyş Kanalı'nı en çok kullanan 4. ülke olması nedeniyle Kızıldeniz'deki mayınlardan İran'ın da ekonomik zarar göreceğini anlayan Batı, bu defa Süveyş Kanalı'nı az kullanan Libya'yı suçlamayı denemiştir (Mobley, 2022; O'Flaherty, 2019; Özsera, 2024; Chicago Tribune, 1987; Christ, 2009; The New York Times, 1984).

Kaddafi, iddiaları reddetmişse de Batı, kendisine sorun çıkaran Libya'yı, Kızıldeniz'deki mayınların günah keçisi olarak ilan etmiştir

CIA ve Mısır İstihbaratına göre, mayın eğitilmiş Yüzbaşı Suheir Adham'ı taşıyan Libya bayraklı Ghat Ro-Ro gemisi, 6 Temmuz 1984'te, Kızıldeniz'e çıkmıştı. Assab Limanı'ndan yük alan Libya gemisinin, Kızıldeniz'de normalden 7 gün daha fazla kalarak 21 Temmuz 1984'te çıkış yapması, şüphe çekmiştir. ABD'ye göre, Ghat Ro-Ro gemisi, dip mayınlarını 27 Temmuz'da aktif hâle gelecek şekilde, zaman ayarlı olarak dökmüş; 9 Temmuz'da patlayan mayın ise zaman ayar mekanizmasındaki arıza nedeniyle erken patlamıştı. Delillere dayandırılmayan, fazlasıyla zorlama bir suçlamaydı (Mobley, 2022; O'Flaherty, 2019; Özsera, 2024).

23 Ağustos 1984'te, Marsilya'dayken Ghat Ro-Ro gemisi, Fransız yetkililerce -ticari anlaşmazlık bahanesiyle- birkaç saatliğine alıkonmuştur. Bu işlem sırasında çekilen fotoğraflar incelendiğinde, kış rampadaki hafif bir aşınma, mayın döküş emaresi olarak yorumlanmıştır. Hâlbuki, kapağı aşınmamış bir Ro-Ro gemisi bulmak neredeyse imkânsızdır. Kaddafi, iddiaları reddetmişse de Batı, kendisine sorun çıkaran Libya'yı, Kızıldeniz'deki mayınların günah keçisi olarak ilan etmiştir (Mobley, 2022; O'Flaherty, 2019; Özsera, 2024).

Özetlersek: Kızıldeniz'de, 1984'te, mayın infilaklarında 17 ticaret gemisi hafif hasar almış; ama tek biri bile batmamış, ağır/orta hasar almamış; ölen veya yaralanan olmamıştı. Mayınların patlayıcıları, yalnızca korkutacak miktardaydı. Batılı devletlerin 4 ay süreyle yaptıkları mayın aramalarında, Kızıldeniz'den geçen patlamaya hazır herhangi bir mayın bulunamamıştı. Dünya denizciliği, kısa süreli paniğe kapılmış görünmüştü; gerçekte panikletilen Mısır ve Suudi Arabistan'dan başkası değildi (Özsera, 2024).

Afrika Boynuzu'nda Deniz Haydutluğunu Bastıran Batı'nın, Afro-Asya Eklemleri Denizlerinde Kalıcılaşması

1982 BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin (UNCLOS) 101'inci maddesi, karasuları içindeki saldırıları "silahlı soygun" olarak kabul edip sorumluluğu sahildevlete bırakırken; karasuları dışındaki gemi saldırılarını ise "deniz haydutluğu" olarak tanımlamıştır (United Nations, 2020). Bu durum, karasuları dışındaki gemi saldırılarına uluslararası müdahalenin zeminini hazırlarken; Batı'nın, Kızıldeniz'in jeopolitik gücünü sahildevletlerin kullanmasını engelleyen askeri bir mekanizmanın Bab el-Mandeb Boğazı ve Yemen Denizi'nde kalıcılaşmasının da gerekçesi olmuştur.

Bab el-Mandeb Boğazı'ndan Kızıldeniz'e açılan rotadaki ülkeler (Şekil: BRIQ, 2024).

Nitekim 2008'de, Batı'nın baskılarına dayanamayan Somali Federal Geçici Hükümeti, tek başına deniz güvenliğini sağlama, deniz haydutluğunu önleme ve haydutları yargılama kapasitesine sahip olmadığından, çeşitli devlet ve örgütlere işbirliği talebinde bulunmuştur. BMGK, 02 Haziran 2008-30 Kasım 2009 döneminde, bu talebe yönelik 5 ayrı karar almıştır (Evin, 2012).

Bab el-Mandeb Boğazı'ndan geçen ticaret gemilerinin en fazla Çin ticaretini taşımakta olduğundan başka, Afrika Boynuzu'ndaki deniz haydutluğu olaylarının Rusya'nın çıkarlarına da dokunmaya başlaması, BMGK'nin bu kararları almasını kolaylaştırmıştır. Örneğin; 8 Eylül 2008'de Kenya'nın Mombasa Limanı'ndan hareket eden Belize bayraklı MV Faina isimli bir Ukrayna gemisinin Somalili deniz haydutlarının eline düşmesi, Rusya'yı kızdırmıştır. MV Faina, üye-

rindeki yüzlerce milyon dolarlık 33 adet T-72 tankı, yedek parça içeren 73 tank bakım kiti, çok sayıda silah ve mühimmat ile birlikte Bab el-Mandeb rotası üzerinde ilerliyordu. Fakat, bir süre sonra, kendilerini "Merkez Bölge Sahil Güvenliği" olarak tanımlayan 50 Somalili deniz haydutu tarafından ele geçirilmişti. Deniz haydutları, gemiyi serbest bırakma karşılığında 35 milyon dolar fidye istemişlerdi (Reuters, 2008). Geminin kaptanı, askerî yükünü Güney Sudan'a taşıdığını belirtmişse de, Ukrayna ve Kenya Hükümetleri ile Güney Sudan Yönetimi, bunu inkâr etmişlerdir. Olayın yaşandığı aylarda, 100'den fazla T-72 ve T-55 tankının Güney Sudan'a ulaştığı yönünde bilgiler mevcuttu (Van Oudenaren, 2008). Pazarlıklar sonrasında, deniz haydutlarına 3,2 milyon dolarlık ödeme yapıldıktan Ukrayna gemisi serbest bırakılmıştır. Kenya, olaydan sonra, gemideki tankları kendi or-

dusu için satın aldığı iddia etmiştir. Kaçırılan Ukrayna gemisinin etrafında tertiplenen 6 ABD savaş gemisinin, Kenya Silahlı Kuvvetleri'nin gemiye boarding harekâtı yapmalarına izin vermemesi de (McGreal, 2009), dikkat çekmiştir. Diğer taraftan, Kenya Silahlı Kuvvetleri'nin İngiliz Vickers Mk3 tanklarını kullandığını, yani Sovyet silahlarını kullanmadığını düşünecek olursak BM'in ambargo kararına rağmen, Güney Sudan'a yapılan silah sevkiyatında Kenya'ya biçilen rol, olayı kamufler etmek idi. Deniz haydutluğunun bu tür olayları açığa çıkarması, Rusya'nın BMGK kararlarını imzalamasını kolaylaştırmıştır.

Yemen İç Savaşı'nın Kızıldeniz'e taşması fırsatını kaçırmak istemeyen ABD'nin, CTF-153'ü kullanarak Kızıldeniz'deki yerini sağlamlaştırmak amacıyla olduğu açıktır.

BMGK kararlarına dayanan NATO, 24 Ekim 2008'den itibaren başlattığı "Allied Provider" Harekâtı kapsamında bölgede savaş gemileri görevlendirmeye başlamıştır. Aralık 2008'den Ağustos 2009'a kadar "Atalanta" Harekâtı kapsamında AB Deniz Kuvveti (EUNAVFOR) görev yapmış, müteakiben 1 Ocak 2009'da ABD öncülüğünde kurulan Birleşik Görev Kuvveti 151 (Combined Task Force-CTF 151) adlı çok uluslu bir deniz kuvveti göreve devam etmiştir (Evin, 2012). CTF 151'in ABD'nin müttefiği veya ortağı devletlerin savaş gemisi gönderdiği çok uluslu bir kuvvet olduğunu belirtmek gerekir. ABD filoları arasında ABD 5. Filosu, en küçük sorumluluk sahasına sahiptir. Buna rağmen ABD, 5. Filo'nun sorumluluk sahasını oluşturan Kızıldeniz, Yemen Denizi, Somali suları, Umman Denizi ve Basra Körfezi'ndeki deniz kontrolünü sürdürmek veya geliştirmek için

müttefik ve ortaklarından azami ölçüde faydalanma eğilimindedir. ABD'nin öncülüğünde oluşturulan ve 5. Filo'nun yükünü büyük ölçüde hafifleten Combined Maritime Forces (CMF) adındaki çok uluslu dev bir donanma bünyesinde, deniz haydutluğu ile mücadele görevleri yürüten Birleşik Görev Kuvveti 151 (Combined Task Force-CTF 151), 15 civarında devletin destek verdiği oldukça etkin bir kuvvettir (Combined Maritime Forces, 2010a; 2010b). Bu 15 ülke arasında 6 ayda bir değişen komuta görevlerini çok kere üstlenen Pakistan (10 defa); Türkiye (6 defa), Güney Kore (6 defa), Singapur (5 defa) ve Japonya (4 defa) en etkin devletler iken; ABD, Kuveyt, Danimarka, Tayland, Yeni Zelanda, İngiltere, Brezilya, Ürdün, Filipinler ve Bahreyn (Combined Maritime Forces, 2010a), nispeten pasif kalmaya gayret etmişlerdir. CTF 151'in etkin varlığı, 2009-2012 dönemindeki Afrika Boynuzu sularındaki deniz haydutluğu faaliyet alanının doğuya doğru genişlemesine yol açmıştır (Morabito, 2016).

Kızıldeniz'in güney girişini kontrol eden CTF-151'in yanında; Kızıldeniz içinin güvenliği için, ABD ve Mısır savaş gemilerinden oluşan Birleşik Görev Kuvveti 153 (Combined Task Force-CTF 153) adlı çok uluslu deniz kuvveti, 17 Nisan 2022 tarihinde kurulmuştur (Combined Maritime Forces, 2010a). Yemen İç Savaşı'nın Kızıldeniz'e taşması fırsatını kaçırmak istemeyen ABD'nin, CTF-153'ü kullanarak Kızıldeniz'deki yerini sağlamlaştırmak amacıyla olduğu açıktır. Nitekim, CTF-153, iç savaş sonrasında Yemen'deki Husilerin denizde kullanabildikleri asimetric yetenekleri hedef almıştır.

ABD kaynaklarına göre, Kızıldeniz'de İsrail bağlantılı sivil ticaret gemilere yönelik 19 Kasım 2023'te başlayan Husi saldırılarının sayısı, 31 Aralık 2023'te 23'e yükselmiş (Anadolu Ajansı, 2023; Gambrell, 2023); yapılan bu saldırıların çoğu isabet kaydedememiş; isabet edebilen dronlar ise, önemli hasara neden olmamıştır.

Husilerin Yemen sularını kontrolünü geri almaya yönelik bu zayıf çabasını yok etmek isteyen ABD, CTF-153'e, Suudi Arabistan, İsrail, BAE, Bahreyn, Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya ve İngiltere'yi de davet etmiştir (Bowman, 2023). Fakat ABD, 18 Aralık 2023'te, Husilere karşı "Refah Muhafızı Harekâtı"nı (Operation Prosperity Guardian) başlatınca, Mısır CTF-153'ten çekilmiş; Husilere hasım Suudi Arabistan ve BAE ise, CTF-153'e katılmayı reddetmişlerdir. 18 Aralık 2023 tarihli ABD Savunma Bakanlığı bildirisine göre, "Refah Muhafızı Harekâtı"na (Operation Prosperity Guardian) ABD'den başka, İngiltere, Bahreyn, Kanada, Fransa, İtalya, Hollanda, Norveç, Şeyşeller ve İspanya katılım sağlamıştır. 21 Aralık 2023'te Pentagon Basın Sekreteri Pat Ryder ise, 20 kadar ülkenin harekâtı destekleme niyetinde olduğunu; ancak İspanya ve İtalya'nın harekâtı destek kararından vazgeçme eğiliminde olduğunu ifade etmiştir (Helou, 2024). CTF 151 gibi, CTF-153'ün de, Doğu Afrika'nın denizlerindeki jeopolitik gücünü bloke ettiğini görmek gerekir. 2012'den itibaren Bab el-Mandeb Boğazı, Yemen Denizi ve Somali sularında gerçekleşen deniz haydutluğu olaylarının kademeli düşüşüne, 2018'den itibaren de "yok denecek" seviyeye gerilemesine, bu defa Husi saldırıları bahanesiyle CTF 151 ve CTF 153'ün bölgedeki ısrarcı varlığının "emperyalizm" dışında başka bir amacı olamaz (Kalay, 2023).

Güç Merkezlerinin Bab el-Mandeb Boğazı Civarındaki Afrika Kıyılarına Üslenme Yarıışı

Covid-19 salgınının yol açtığı ekonomik yavaşlamayı atlatmaya çalışan Etiyopya, Kenya, Somali, Eritre ve Cibuti; 2020'de, son 70 yılın en kötü çekişme ile tarımsal üretim kaybı yaşamış ve gıda güvenliği bakımından travma geçirmişlerdir

(Smith, 2020). Bununla birlikte, son yıllarda Afrika'da varlık gösteren Çin'in yatırım yaptığı Afrika ülkeleri, genelde dünya ortalamasının üzerine çıkan düzeyde ekonomik performans göstermişlerdir (Mürsel, 2018). Bu devletler arasında, Afrika Boynuzu'nda bulunan Etiyopya ve Cibuti, özellikle dikkat çekmektedir. IMF, 2024'te dünya büyüme ortalamasını %2.9 olarak tahmin ederken; bu rakam Etiyopya için %6.2, Cibuti için ise %6 olarak öngörülmektedir (Visual Capitalist, 2023). Gelecek vadeden bir tarım ülkesi olarak Etiyopya'nın talih-sizliği, "karaya kilitli" oluşudur. Etiyopya'nın doğu komşusu Cibuti, 370 km'lik kıyı şeridi ile, Etiyopya dış ticaretinin, nefes borusu gibidir. Öyle ki, Etiyopya-Eritre Savaşı'nın sona erdiği 2000 yılından sonra, denize çıkış ümidini kaybeden Etiyopya, ithalatının %90'ı için Cibuti'yi kullanmak zorundadır. Yalnızca 1 milyonluk nüfusu ve 5.6 milyar dolarlık gayri safi hasılası ile Cibuti, millî gücü bakımından bir cüce olmakla birlikte, Bab el-Mandeb Boğazı girişindeki konumu nedeniyle jeopolitik bir devdir. Jeopolitik potansiyelini kendi başına kullanmaktan yoksun Cibuti, son yıllarda, uluslararası bir askerî garnizona dönüşmüş durumdadır (Cabestan, 2019).

Bab el-Mandeb Boğazı Civarındaki Afrika Kıyılarında AB Varlığı

Yaklaşık bin 450 asker (bin kişisi seçkin Légion étrangère askeri) bulunduğu bir Fransız Hava ve Deniz Üssü, 1978'den beri Cibuti'de varlık göstermektedir. Bu üslerde, 2009'dan beri, EUNAVFOR'un icra ettiği Atalanta Operasyonu'na destek sağlayan (Styan, 2020) 30-80 kadar Alman ve 50 İspanyol askeri de görev yapmakta; yatma ve dinlenme yeri olarak bölgedeki Kempinski ve Sheraton Otellerini kullanmaktadır. Aynı bölgede, İtalyan Hava Üssü de bulunmaktadır (Cabestan, 2019; Downs, 2017).

Cibuti'de Fransız Deniz Üssü (Fotoğraf: SSI, 2017).

Bab el-Mandeb Boğazı Civarındaki Afrika Kıyılarında ABD Varlığı

ABD, Ekim 2002 ayında, CENTCOM'a bağlı olarak, Afrika'da görev yapacak, "Combined Joint Task Force-Horn of Africa/CJTF-HOA" (Birleşik Müttefik Görev Gücü-Afrika Boynuzu) adında, bin 500 (200'ü sivil) kişilik askerî bir birlik oluşturmuş ve Cibuti'deki eski bir Fransız üssü olan Camp Lemonnier'de konuşlandırmıştır. Kenya, Somali, Etiyopya, Sudan, Eritre, Cibuti, Şeyşeller ve Yemen'in tüm kara ve hava sahası ile birlikte, bu devletlerin Kızıldeniz, Yemen Denizi ve Hint Okyanusu kıyı suları, CJTF-HOA'ya görev alanı olarak verilmiştir (Ploch, 2007). "Bölgede faaliyet gösteren (El-Kaide bağlantılı) uluslararası terörist grupları tespit etmek, engellemek ve yenilgiye uğratmak" (Ploch, 2007) için kurulan CJTF-HOA'ya ayrıca (Yüksel, 2016):

- ABD'ye Doğu Afrika'da hareket özgürlüğü sağlamak,

- ABD'nin bölgedeki askerlerini, diplomatlarını, tesislerini ve çıkarlarını korumak görevleri de verilmiştir. CJTF-HOA'nın kuruluş gerekçesinden anlaşılacağı üzere ABD, Afrika'daki askerî varlığını meşurlaştırmak için terör örgütlerinden yararlanmaktadır (Şimşek, 2020).

ABD Başkanı Bush'un 6 Şubat 2007'de verdiği talimat ile "U.S. Africa Command/US AFRICOM" (ABD Afrika Komutanlığı) adıyla yeni bir yapılanmanın kuruluş çalışmalarına başlanmıştır. "U.S. European Command/EUCOM"un (ABD Avrupa Komutanlığı) karargâh altyapısını kullanan AFRICOM, 1 Ocak 2008 tarihinde ABD Savunma Bakanlığı'na bağlı bağımsız bir komutanlık olarak aktif hâle getirilmiş; sorumluluk sahası ise, Mısır hariç tüm Afrika kıtası olarak belirlenmiştir (Yüksel, 2016). ABD'nin Afrika'ya bütünsel olarak yaklaşma kararına, başta Çin olmak üzere, Rusya, Brezilya, Japonya ve Türkiye gibi birçok yeni aktörün Afrika'da etkilerini artırmalarının neden olduğu yönünde görüşler de mevcuttur.

Öyle ki, Afrika kıtasında yükselen rekabet, bazı uzmanlar tarafından “Yeni Soğuk Savaş, Afrika’da yaşıyor.” şeklinde yorumlanmıştır (TASAM Afrika Enstitüsü, 2020). Bazı kaynaklar, AFRICOM’un kuruluş amacını; “açık deniz dengelemesi (offshore balancing)” stratejisini yaygınlaştırmak isteyen ABD’nin, Çin’in Afrika’da büyüyen diplomatik, siyasi, ekonomik ve kültürel varlığıyla rekabet etmek (Conteh-Morgan, 2018), Afrika ülkeleriyle ticareti ve yatırımı karşılıklı çıkarlar etrafında arttırmak ve ABD’nin bozulan imajını düzeltmek şeklinde özetlemişlerdir (Özel, 2020; Bekar, 2021).

Afrika kıtasından sorumlu bağımsız bir stratejik komutanlığın oluşturulması, Afrika’nın jeopolitik öneminin artmış olmasından kaynaklanmaktadır.

AFRICOM’dan önce Afrika’nın sorumluluğu, Avrupa’dan sorumlu “European Command/EUCOM” (Avrupa Komutanlığı), Ortadoğu’dan sorumlu “Central Command/CENTCOM” (Merkez Komutanlığı) ve Pasifik ile Pasifiğe kıyaslı olan ülkelerden sorumlu “Pacific Command/PACOM” (Pasifik Komutanlığı) arasında paylaşılmış durumdaydı. Afrika kıtasından sorumlu bağımsız bir stratejik komutanlığın oluşturulması, Afrika’nın jeopolitik öneminin artmış olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca AFRICOM’un kuruluşu, ABD’nin Afrika kıtasına yönelik askerî politikalarının uzun dönemli olduğuna da işaret etmektedir (Yüksel, 2016). AFRICOM, çatışma bölgelerinde istikrarı sağlama, stratejik ilişki kurma ve askerî işbirliğini teşvik etme gibi faaliyetlerinin yanı sıra, Amerikan Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID) gibi ABD’nin yumuşak gücü olarak nitelendirilen kuruluşların çalışmalarını da desteklemiştir (Buğra, 2012).

CENTCOM’dan AFRICOM’un bünyesine alınmasıyla birlikte CJTF-HOA’nın mevcudu artırılarak 2 bin-2 bin 500 asker ve sivil personele çıkarılmıştır. Her ne kadar CENTCOM, Afrika Boynuzu sularında “deniz haydutluğuna karşı” birincil sorumluluğunu elinde tutsa da, AFRICOM bünyesindeki bölgesel CFTF-HOA kuvveti, ABD’nin bölgede görev yapacak “mavi su” donanmasına karadan destek sağlayacak kritik bir rolü sahiplenmiştir (Ploch, 2007). Günümüzde CJTF-HOA, bu görevlerini, 4 bin 500 ABD askerini (2 bini deniz piyade) barındıran Camp Lemmonier Deniz Üssü’nden başka Cibuti’de çöl bölgesinde bulunan Chabelley Hava Üssü’nü kullanarak yapmaktadır. ABD’nin Camp Lemmonier Deniz Üssü, 2017’den sonra bir İngiliz bölüğüne de ev sahipliği yapmaya başlamıştır. ABD, 2011’den sonra, Yemen ve Somali üzerinde, süreklilikle icra ettiği, MQ-1 Predator ve MQ-9 Reaper Silahlı İnsansız Hava Aracı (SİHA) uçuş hareketleri için Chabelley Hava Üssü’nü kullanmaktadır (Cabestan, 2019).

Diğer taraftan, ABD’nin askerî varlığı, Batı sömürgeciliğinin taze izlerini taşıyan Afrika’nın pek çok yerinde işgal olarak algılandığından, Afrika’daki çok sayıda ABD üssünün varlığına rağmen, hiçbir Afrika devleti, AFRICOM karargâhına ev sahipliğini kabul etmemiştir. Bu nedenle, AFRICOM’un karargâhı, Almanya’nın Stuttgart kentinde kalmıştır. Bu durum da merkezi Afrika’da bulunmayan bir Afrika komutanlığı gibi bir ironiyi ortaya çıkarmıştır (Yüksel, 2016).

Son dönemde, Etiyopya ile Cibuti’deki ekonomik yatırımlarının cazibesini kullanan Çin’in, Cibuti’de askerî varlık kazanması; ABD’yi Çin ile ekonomik rekabete zorlamıştır. 1.55 milyar dolara mal olan ve 550 km uzunluğundaki Afrika Boynuzu (Cibuti-Etiyopya) Yakıt Boru Hattı, bu rekabetin ürünü niteliğindeki bir ABD yatırımdır. Cibuti’nin Damerjog Limanı’ndan Etiyopya’nın ortasında bulunan Awash’a inşa edilmiş 950.000 varil kapasiteli depolama tesisine uzanan 20 inç çapındaki Afrika Boynuzu Boru Hattı, günde 240

Dünya haritasında AFRICOM ve CENTCOM'un yeri (Fotoğraf: USNI, 2013).

bin varil transfer etme yeteneğindedir. 2018'de tamamlanan bu boru hattı ile ABD, Afrika'dan veya Ortadoğudan aldığı rafine edilmiş motorin, benzin ve jet yakıtını Etiyopya'ya ulaştırmaktadır (VOA, 2015; Ecofin Agency, 2015; Sudan Tribune, 2015; CGTN Africa, 2023).

2015'te başlayan Yemen İç Savaşı'nın Kızıldeniz'e taşması, Cibuti'deki emperyalist üslerdeki SİHA veya savaş uçağı desteğine sahip Batı'nın Kızıldeniz'e daha sıkı yerleşmesinin ve bunu amaçlayan güç gösterilerinin bahanesi olmuştur. Örnek vermek gerekirse; 1 Ekim 2016'da BAE'ne ait Swift-1 isimli, yüksek süratli bir hibrit katamaran tipi askerî kargo gemisinin, Husilerin karadan attıkları bir C-802 füzesi ile hasar görmesi, bölgedeki ABD savaş gemilerini de benzer saldırılara uğrama beklentisine sokmuştur. Nitekim, 10 Ekim 2016'da USS Mason adlı ABD destroyeri ile USS Ponce adlı ABD amfibi gemisi, Bab-el Mandeb

Boğazı'nı geçerken Yemen kıyılarından gökyüzüne fırlatılan iki cismi, şüpheli güdümlü mermi taarruzu olarak değerlendirmiştir. Hızlı reaksiyon gösteren USS Mason, havadaki cisimlere yönelik 2 adet Standard Missile-2 (SM-2) ve 1 adet de Evolved Seasparrow Missile (ESSM) hava savunma füzesi fırlatmış; pasif tedbir olarak da Nulka dekoyslarını kullanmıştır. Husiler, USS Mason ve USS Ponce'a saldırı iddialarını, Saba Haber Ajansı üzerinden reddetmiştir (Lagrone, 2016; Vaughan, 2016). Yemen semalarında görünüp kaybolan 2 adet cismin, gemisavar füze olup olmadığı, Husiler tarafından atılmış olup olmadığı, ABD gemilerini mi hedef aldığı, USS Mason tarafından atılan SAM'larla düşürölüp düşürölmedikleri gibi bilgiler mevcut değildir. Ama askerî kaynaklarının varsayımsal bilgilerini ve reaksiyonlarını, dünya kamuoyu ile paylaşan ABD Hükümeti, Husilerin ABD savaş gemilerine saldırdıkları algısına yol açmıştır.

Bab el-Mandeb Boğazı Civarındaki Afrika Kıyılarında Japon Varlığı

2009'dan itibaren, Somali sularında ve Yemen Denizi'nde sürekli olarak deniz kuvveti bulunduran Japonya, Cibuti'de 600 askerinin barındığı lojistik üssüne, 2016'da, savaş uçaklarının da inş-kalkışına uygun bir pist inşa etmiştir (Pajon, 2017).

Bab el-Mandeb Boğazı Civarındaki Afrika Kıyılarında İsrail Varlığı

İsrail'in 2012'den beri, Eritre'deki Dahlak Takımadaları'nda ve Massawa'da bazı küçük deniz birliklerinin konuşlu olduğu; hatta, yine Eritre'deki Mount Soira (Amba Sawara) Dağı'nda İran'ın Kızıldeniz'deki faaliyetlerini izlemek üzere bir istihbarat tesisinin olduğu iddia edilmektedir. Nitekim, 2017'de bir Husi sözcüsü tarafından, Eritre'deki İsrail hedeflerinin vurulabileceği ifade edilmiştir (Melvin, 2019).

Bab el-Mandeb Boğazı Civarındaki Afrika Kıyılarında Çin Varlığı

Son dönemde ABD'nin üstünlüğünü sarsmaya başlayan Çin'in küresel rekabette tercih ettiği barışçı politikaları (Yüksel, 2016);

- Karşılıklı olarak egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı,
- Karşılıklı saldırmazlık,
- Birbirlerinin iç işlerine karışmama,
- Eşitlik,
- Karşılıklı yarar ilkelerine dayanmaktadır.

Bu barışçı politikalar, Çin'in Afrikada Kuşak ve Yol Girişimi (BRI) yatırımlarını kolaylaştırmıştır. 2019'da Center for Strategic and International Studies'in yapmış olduğu bir çalışmaya göre; 172

Sahraaltı Afrika limanı arasında; inşa edilen, işletilen ve planlanan en az 46 mevcut liman projesinde yer alan Çin, bunlardan 41'inin inşa, 27'sinin finansmanını sağlama ve 11'inin işletme (kontrolü) hakkına sahip olmuştur (CSIS, 2014). Özetlersek, Sahraaltı Afrika liman yatırımları Çin'in bölgede ticari üstünlük kurmasının temel yollarından biri hâline gelmiştir. Bu durumun, Çin Halk Kurtuluş Ordusu Donanması'na (People's Liberation Army Navy-PLAN) gelecekte lojistik gereksinimlerinin karşılanması bakımından Çin'e stratejik bir derinlik kazandırdığına inanılmaktadır (CSIS, 2014; Devermont, Cheatham, & Chiang, 2019).

2003'te Demokratik Kongo'daki BM barışı koruma kuvveti görevlerine katılım sağlayarak Afrika'da ilk defa askerî varlık gösteren (Cabestan, 2019) Çin, son 20 yılda Etiyopya ile ticari ilişkilerini artırmıştır. Aradaki bu ekonomik ilişkiden, Etiyopya'nın denize çıkış kapısını oluşturan Cibuti de yararlanmıştır. Nitekim, Fransa'nın 1890'da inşa etmiş olduğu Cibuti-Addis Ababa demiryolu, 3.95 milyar dolarlık (Downs, 2017) bir proje çerçevesinde, 2011-2017 arasında China Railway Group Ltd. ve China Civil Engineering Construction Corporation adlı Çin firmaları tarafından yenilenmiş ve Ocak 2018 ayında kullanıma açılmıştır. Her bir seferde 3 bin 500 ton taşıma kapasitesine (eskisine göre 7 kat fazla) ulaştırılan demir yolu hattı, 752.7 km uzunluğu ile Addis Ababa ile Doraleh Limanı arasındaki seyahat süresini 3 günden 12 saate indirmiş; ayrıca yük taşıma maliyetini de 3'te bir oranında düşürmüştür (Çelik, 2023).

Bu büyük ölçekli ulaştırma altyapısının tamamlanmasından sonra Çin, Cibuti'de 340 milyon dolarlık Doraleh Limanı (Downs, 2017); 320 milyon dolarlık Etiyopya-Cibuti arasına günlük 100 bin m3 kapasiteli tatlı su boru hattı; 64 milyon dolarlık Ghoubet Limanı ve 30 milyon dolarlık Cibuti Uluslararası Serbest Ticaret Bölgesi ile yatırım serisine devam etmiştir (Downs, 2017).

2008'den itibaren Çin, toplam ithalatının %40'ının geçtiği Yemen Denizi'nde deniz haydutluğu ile mücadele harekâtları yapmaya başlamış ve 2017'ye değin bu amaçla gönderdiği savaş gemilerini bölgedeki sivil limanlardan desteklemeye çalışmıştır (Cabestan, 2019). Bu güç görevlerinde bazı Çin savaş gemilerinin, 124 gün boyunca liman yapamadıkları iddia edilmiştir (People's Daily, 2013). 2009-2013 arasında, Çin savaş gemileri, Cibuti'de en az 23 liman ziyareti gerçekleştirmiştir (Downs, 2017). Bu dönemde, Çin ve Cibuti'nin ekonomik ilişkileri tırmanışına devam ederken, askeri nitelik de kazanmaya başlamıştır. Nitekim, Çin'in 2014'te Cibuti ile imzaladığı

güvenlik ve savunma anlaşması, ABD tarafından şiddetle protesto edilmiştir. 2015'te Çin ile Cibuti, "Kuşak ve Yol İnisiyatifi"nin parçası niteliğinde olan ve 9.8 milyar dolar değerindeki 14 mega proje için anlaşma imzalamışlardır (Edens, 2015).

Bu dönemde Çin, 2011'de 36 bin Çin vatandaşını Libya'dan tahliye etmek zorunda kaldığını örnek göstererek Afrika'da bulunan yüz binlerce Çinli'yi gerektiğinde tahliye edebilmek için deniz üssü ihtiyacını sıklıkla dile getirmiştir (Cabestan, 2019). Nitekim, Çin'in Mart-Nisan 2015 aylarında Yemen'den 900 Çin vatandaşını tahliye ederken, Cibuti'deki sivil limanlardan yararlanmak zorunda kalması (Zhen, 2016), onun bu tezini doğrulamıştır.

Yemen'deki Çinlilerin Cibuti'ye Tahliyeleri (Fotoğraf: People's Daily, 2019).

Kasım 2015'te Çin, Yemen Denizi ve Somali sularında ticaret gemilerine refakat ve BM barışı koruma/insani yardım/tahliye görevlerini desteklemek amacıyla bir lojistik tesis kurma kararını açıklamıştır (Cabestan, 2019; Jacobs & Perlez, 2017). Çin Hükûmeti, bir askerî alan olduğunu perdelemeye çalışsa da bu tesis, her bakımdan askerî üs özelliklerini taşımaktadır.

Çin ile Cibuti arasında imzalanan 10 yıllık leasing antlaşması çerçevesinde (Wong, 2015), Ağustos 2017'de hizmete giren Çin Cibuti Deniz Üssü'nün asker mevcudu 2 bin civarındadır (Cabestan, 2019). Batı mediasındaki bazı kaynaklara göre Çin, Cibuti'deki üssünü 10 bin asker barındırabilecek şekilde inşa etmiştir (Winsor, 2016; Dube, 2016; Cabestan, 2019).

Doraleh Çok Amaçlı Limanı ile birlikte inşa maliyeti 590 milyon doları bulan Çin Cibuti Deniz Üssü'nün yanı başındaki çok amaçlı limanda bulunan 6 rıhtımdan (Zhen, 2016) biri Çin savaş gemileri için tahsis edilmiştir. Anılan rıhtım, uçak gemileri ve Tip 071 Yushao-sınıfı doklu amfibi çıkarma gemileri

(LPD) dışındaki tüm Çin savaş gemilerinin kullanımına uygundur (Downs, 2017).

Doraleh Çok Amaçlı Limanı'nın batı komşusu olan Çin Cibuti Deniz Üssü, Camp Lemonnier'deki ABD Üssü'nden 8 mil uzaktadır. 36 hektarlık bir alana yayılmış durumdaki Çin Cibuti Deniz Üssü'nde 4 katlı lojistik depolardan başka, helikopter pisti, hangar ve bakım tesislerinin yer aldığı bir heliped bulunmaktadır. Hastane ve spor tesislerinin de yer aldığı Çin Üssü'nün etrafı, 8 metre yüksekliğinde güvenlik duvarı ve devriye yolları ile çevrilmiştir (Bhat, 2017). Helikopter pisti, dron iniş-kalkışına uygun olmakla birlikte Çin Üssü'nün en büyük dezavantajı, uçak kalkışına uygun bir pistinin bulunmamasıdır. Çin Cibuti Deniz Üssü, Camp Lemonnier'deki ABD Üssü'ne göre 5 kat daha küçüktür (Cabestan, 2019).

2017'de Çin Cibuti Deniz Üssü'nün açıldığı tarihten itibaren Çin askerî birliklerinin, üssün güvenliğini sağlamaya yönelik olarak ağır silahlarla düzenli atış eğitimleri yaptıkları gözlemlenmektedir (Zhao, 2017).

1.Çin Cibuti Deniz Üssü, 2.Doraleh Çok Amaçlı Limanı ve 3.Doraleh Konteyner Terminali'nin Yerlerini Gösteren Uydur Haritası (Fotoğraf: BRIQ, 2024).

Cibuti'deki ABD birlikleri, lojistik gereksinimlerini, Çin Cibuti Deniz Üssü'nün yakınında bulunan Doraleh Konteyner Terminali üzerinden karşılamaktadır. Camp Lemonnier'deki ABD Üssü için ilave güvenlik problemi anlamına gelen bu durum, ABD için rahatsız edicidir (U.S.-China Economic and Security Review Commission, 2020).

Cibuti'de, 1.5 saatlik yürüyüş mesafesindeki üsleri nedeniyle, Çin-ABD gerginlikleri, artış eğilimindedir. Örneğin; ABD, "Çin Cibuti Deniz Üssü'nden ABD savaş uçaklarına yönelik 10 ayrı lazer saldırısı yapıldığı, bu saldırılar sonrasında 2 ABD pilotunun gözlerinden ciddi seviyede yaralandıkları" iddia edilmiştir (Dahir, 2018). Bu tür "iddia düzeyinde" kalan gerginliklerin yanı sıra, ABD Hükümeti, Afrika'nın güney sularında icra edilen Güney Afrika, Çin ve Rus Donanmaları ile Hint Okyanusu'nda icra edilen İran, Rus ve Çin Donanmalarının çok uluslu tatbikatlarını yakından takip etmektedir. ABD Kongresi'ne sunulan raporlara göre, ortak askerî faaliyetleri sırasında Çin, Rus savaş gemilerine Cibuti'deki üssünü kullandırmaktadır (Shainn, 2020).

Bab el-Mandeb Boğazı Civarındaki Afrika Kıyılarında Rus Varlığı

Kızıldeniz'deki etkinliğini artırma çabası içine giren Rusya, 2009'dan beri Bab-el Mandeb Boğazı civarında üslenme arayışı içindedir (Ramani, 2018). Rusya-Ukrayna gerilimlerinin başladığı dönemde, uluslararası alanda siyasi dayanak arayan Rusya'nın, Afrika'daki görünürlüğü artmaya başlamış ve 2015-2019 döneminde Rusya, Afrikalı ülkelerle 19 askerî işbirliği anlaşması imzalanmıştır (TASAM Afrika Enstitüsü, 2022). Moskova yönetimi tarafından resmen kabul edilmemişse de Wagner Grubu'ndan paralı Rus askerleri; Libya, Mali, Orta Afrika Cumhuriyeti, Madagaskar ve Mozambik'ten başka Kızıldeniz'e kıyısı bulunan Sudan'da

konuşludur (Siegle, 2021; Lindén, 2023).

RF Deniz Kuvvetleri'nin eski komutanlarından (E) Amiral Feliks Gromov'un Ağustos 2017 ayında yaptığı açıklamaya göre, Rusya'nın Yemen Denizi'nde bir deniz üssü gereksinimi, yaşamsal düzeye ulaşmıştır. Nitekim, konu üzerine yoğun çalışmalar yürütmüş olan Moskova'daki Doğu Çalışmalar Enstitüsü (Institute of Oriental Studies), ideal bir Rus deniz üssü olarak Yemen'in Socotra Adası'nı önermiştir. Rusya'nın bu konuda Güney Yemende ki el-Hadi Yönetimi ile görüşmeleri devam etmektedir. Benzer şekilde, Kızıldeniz'deki tarım ürünleri ve maden ticaretini kolaylaştırmak isteyen Rusya'nın, Eylül 2018 ayından itibaren Eritre'de lojistik merkezin yanı sıra Yemen Denizi'ndeki Somaliland'ın önemli ticaret limanı Berberada deniz üssü açmak için yoğun temaslar yürütmektedir (Ramani, 2018; Tesfa News, 2018).

Mayıs 2019'dan itibaren Sudan Hükümeti ile görüşmeler yapan Rusya, Kasım-Aralık 2020'de, Sudan ile bir askerî işbirliği anlaşması imzalamayı başarmıştır. Bu anlaşma, Rusya'ya Sudan Limanı'nda "lojistik ikmal noktası" ile 300 Rus asker ve sivil personelinin işleteceği bir askerî tesis kurup 25 yıl süre ile işletme, yani savaş gemilerinin kısa süreli barınması için Kızıldeniz'de üslenme kolaylığı sağlamış (Kollakowski, 2022); ancak, bu anlaşma, Nisan 2021'de iptal edilmiştir (Saballa, 2021). Askerî işbirliği anlaşmasının yeniden yürürlüğe konulması konusunda Sudan ile Rusya arasında görüşmelere devam edilmektedir (Reuters, 2022).

Son yıllarda, Rusya'nın Kızıldeniz sularındaki Sudan, Mısır ve Eritre'den başka, Orta Afrika Cumhuriyeti, Madagaskar ve Mozambik gibi Afrika ülkelerinde de daimî askerî üs arayışları, dünya kamuoyunun yakından takip ettiği konular arasındadır (Ersozoglul, 2021; Lindén, 2023; Nia, 2020).

Bab el-Mandeb Boğazı Civarındaki Afrika Kıyılarında Suudi Arabistan Varlığı

Suudi Arabistan'ın öncülüğünde ve bazı Arap ülkele-
rinin katılımıyla oluşturulan koalisyon, 25 Mart 2015'ten
itibaren Husi-Saleh güçlerine karşı askerî harekât başlat-
mıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2014). Çok fazla tarafı
bulunan Yemen İç Savaşı nedeniyle, Kızıldeniz güneyin-
de kullanılan gemisavar füze, deniz mayını, doğaçlama
infilak aygıtı (denizel el yapımı patlayıcı düzenek-EYPD)
(Kozanhan, 2020) gibi silahların Yemen'deki harekâta ka-
tılan savaş gemileri ile birlikte az sayıda ticaret gemisini de
etkilemiştir. Özellikle Husilerin, Suudi Arabistan savaş/ti-
caret gemilerine drone, bot ve patlayıcı düzeneklerle (özel-
likle 2017-2018'de) gerçekleştirdikleri saldırılar, dünya
kamuoyunun ana gündemini işgal etmiştir (Kalay, 2023).

Yemen'in Al-Hudaydah Limanı açıklarında, 30 Ocak
2017'de gerçekleştirilen bir saldırıda, Husilerin kullandığı
insansız bomba yüklü süratli bir botun, Suudi Al-Madi-
nah (RSN 702) fırkateynine helikopter platformu hiza-
sından çarpması sonucunda, gemide görevli Suudi asker-
lerinden 2'si ölmüş ve 3'ü yaralanmıştır. Yapılan Suudi
Arabistan açıklamalarında; saldırı için 2 adet uzaktan ko-
mutalı bomba yüklü süratli botun kullanıldığı, bunlardan
2'sinin Al-Madinah tarafından tespit edilip sakinme yapı-
labildiği ancak, üçüncü botun gemiye çarptığı belirtilmiş-
tir (Lagrone, 2017; BBC, 2017; RSN AL Madinah, 2017).

Bu olaydan aylar sonra 2017'de, Suudi Arabistan, Ci-
buti'de askerî üs açan devletler arasına katılmıştır (Downs,
2017; Cabestan, 2019; Al-Abyadh, 2017). Cibuti'deki Suu-
di askerinin sayısı ve işlevi, hâlen gizemini korumaktadır.

2018-2019 döneminde Kızıldeniz'de Suudi Arabis-
tan'ın Mısır ile yakın bir askerî işbirliğine girdiği; nite-
lim, Aralık 2018 ayında, Kızıldeniz'de birlikte "The Red
Wave" Tatbikatı'nı icra ettikleri görülmüştür. 14 Eylül
2019'da Basra Körfezi'ndeki 2 Suudi petrol tesisine ya-
pılan dron saldırısı ile birlikte Mısır, Suudi Arabistan,
Ürdün, Sudan, Cibuti, Yemen ve Somali Silahlı Kuvvet-
leri tarafından Kızıldeniz'in Cidde sularında her yıl tek-

rarlanmasına karar verilen (Muhammed, 2019; Khan,
2019) ve düzenli hâle getirilen "The Red Wave" serisi
birleşik tatbikatlarının 5'incisi Haziran 2022 ayı içinde
yapılmıştır (Arab News, 2022).

Bab el-Mandeb Boğazı Civarındaki Afrika Kıyılarında BAE Varlığı

Yemen'deki askerî harekâtlarını desteklemek amacıy-
la, Eritre ve Somaliland'da asker bulunduran BAE'nin
(Cabestan, 2019), bir deniz üssü kurmak için 2015'de
Cibuti'ye yaptığı talep, geri çevirmiştir (Meester & Lan-
franchi, 2021; Chegraoui, Lyammouri, & Skah, 2021).
BAE'nin -son günlerde askerî faaliyetleri daralmakla bir-
likte- Eritre'de Nisan 2015'ten itibaren Yemen'deki Husi-
lere karşı kullandığı ve 30 yılına kiralamış olduğu As-
sab'daki arazisinde bir deniz ve hava üssü bulunmaktadır.
Eritre'deki Assab, Yemen ve BAE askerlerinden başka, 10
bin Sudanlı savaşçının Yemen'e intikalleri için ulaştırma
terminali olarak kullanılmıştır. Assab Üssü'nün Libya'da
Hafter'e askerî malzeme nakliyatında kullanıldığı da id-
dia edilmektedir (Taşkömür, 2023; Alexandre, 2020).

Bab el-Mandeb Boğazı Civarındaki Afrika Kıyılarında Türkiye Varlığı

2002'de Afrika'da yalnızca 12 büyükelçiliği bulunan
Türkiye, "Afrika Açılım Politikası" uygulayarak bu sayıyı,
20 yılda 44'e çıkarmıştır. Günümüzde Afrika'da Fransadan
sonra en fazla büyükelçiliğe sahip devlet, Türkiye'dir. Ben-
zer şekilde, 2008'de Afrika devletlerinin Ankaradaki bü-
yükelçilik sayısı yalnızca 10 iken, bu sayı günümüzde, 37
olmuştur. Hızlı girdiği Afrika'da, yükselişine devam eden
Türkiye, Somali'ye 2011'de; Eritre ve Cibuti'ye ise 2013'te
büyükelçilik açtıktan sonra, "Afrika Ortaklık Politikası"
ile hareket etmeye başlamıştır. Afrika'nın terör, iç savaş,
darbe, toplumsal ve insani krizler, siyasi kaoslar, iklim de-
ğişikliğinden kaynaklanan güvenlik tehditlerini yakından
takip eden Türkiye, deneyimlerini paylaştığı Afrika'da

“Afrikalı özüm” taraftarı olarak sempati toplamıştır (TASAM Afrika Enstitüsü, 2022).

2 fırkateyn, 1 korvet ve 1 akaryakıt ikmal gemisinden oluşan Barbaros Türk Deniz Görev Grubu'nun (TDGG), 14 Mart 2014'te Gölçük'ten yola çıkarak başladığı, 102 günlük yolculuğunda, 24 Afrika ülkesinde liman ziyareti yapmış olması, Türkiye-Afrika ilişkilerini pekiştirmiştir (Mavi Vatan, 2023).

20 yıllık ABD yaptırımları ile ekonomik zorluğa düşen ve Güney Sudan'ın 2011'de bağımsızlığını ilan etmesiyle petrol gelirlerinin %70'inden fazlasını kaybeden Ömer el-Beşir yönetimindeki Sudan, 2014'ten sonra Türkiye ile yakınlaşmıştır.

Türkiye'nin Afrika sularından Kızıldeniz'i ve Yemen Denizi'ni kullanımı, yüksek seviyededir. Öyle ki, 2019 rakamlarına göre, Süveyş Kanalı'nda kuzey/güney yönlü taşınan yükün %5.3'ü Türkiye'nin ithalat/ıhracat malları olmakla birlikte, Türkiye, Süveyş Kanalı'nı kullanan ülkeler arasında (Mavi Vatan, 2023; Suez Canal Authority, 2019);

- Güney yönlü petrol ürünlerinde 5'inci,
- Güney yönlü cevher ve metalde 7'nci,
- Güney yönlü gübrede 4'üncü,
- Güney yönlü işlenmiş metalde 1'inci,
- Kuzey yönlü petrol ürünlerinde 3'üncü,
- Kuzey yönlü LNG'de 5'inci,
- Kuzey yönlü kimyasallarda 4'üncü,
- Kuzey yönlü işlenmiş metalde 2'nci,
- Kuzey yönlü bitkisel yağda 4'üncü,
- Kuzey yönlü kömürde 1'inci,
- Kuzey yönlü gübrede 2'nci sıradadır.

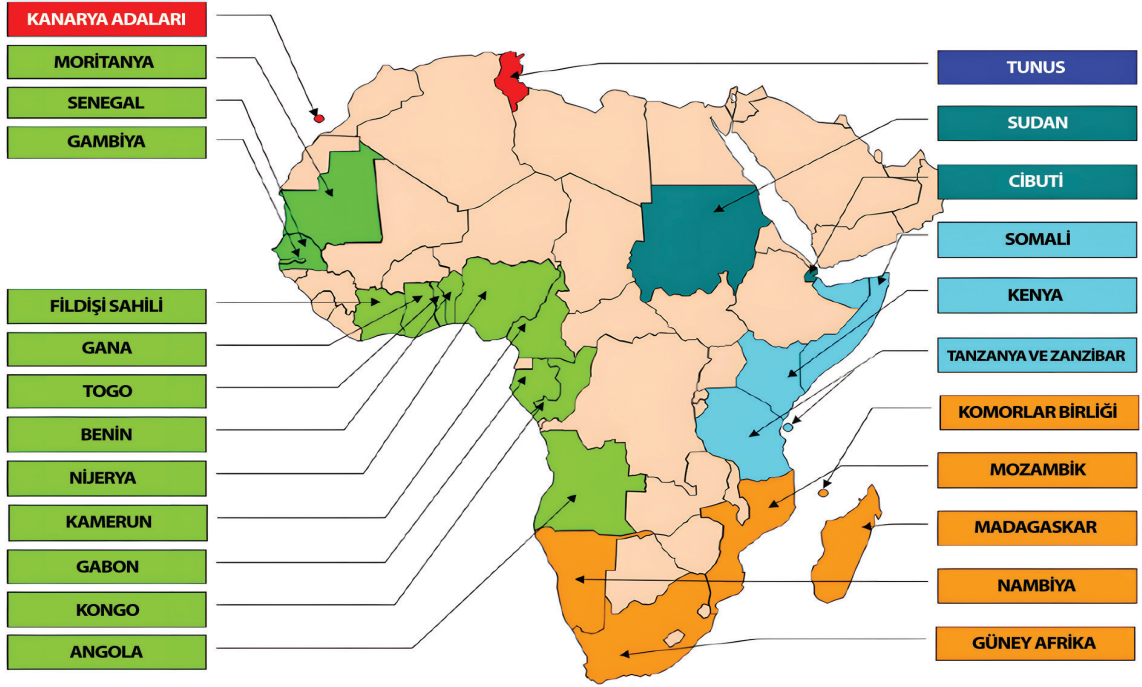
Bu istatistiklere göre Türkiye, Kızıldeniz'in üst sıra kullanıcıları arasındadır. Görüldüğü üzere, Afro-Asya eklemesindeki su yollarına yaşamsal bağımlılığı olan Türkiye, Batı emperyalizminin askerî olarak yıkıldığı Kızıldeniz ve

Yemen Denizi'nde askerî varlık göstermek zorundadır.

2017'den itibaren Somali Türk Görev Kuvveti, Somali Silahlı Kuvvetleri'ne eğitim desteği vermek amacıyla Mogadişu'da üslenmişse de (Al-Jazeera, 2017), Mogadişu ile Bab el-Mandeb arasındaki mesafe, denizden bin 400 deniz mili kadardır. Asıl gereksinim duyduğu Bab el-Mandeb Boğazı'na yakın üslenme çabasına giren Türkiye'nin, Cibuti'de bir askerî üs için arazi temin ettiği haberi duyulmuştur (Erandaç, 2018). Bahsi geçen haberdeki üs arazisinin, 10 Aralık 2014'te imzalanan bir anlaşmayla Türkiye'ye “Özel Ekonomik Bölge” kurmak üzere 99 yıllığına tahsis edilmiş 500 hektarlık arazi olup olmadığı belirsizdir (DEİK, 2023).

20 yıllık ABD yaptırımları ile ekonomik zorluğa düşen ve Güney Sudan'ın 2011'de bağımsızlığını ilan etmesiyle petrol gelirlerinin %70'inden fazlasını kaybeden Ömer el-Beşir yönetimindeki Sudan, 2014'ten sonra Türkiye ile yakınlaşmıştır (Mashamoun, 2022). Bu olumlu atmosfer içinde, 29 Aralık 2017'de, Türkiye ile Sudan arasında, Sevakin (Suakin) Adası'nın 99 yıllığına 650 milyon dolara kiralanması ve ikili ticaret hacminin yıllık 10 milyar dolara çıkarılması taahhüdü dâhil 22 anlaşma imzalanmıştır (VOA, 2017; Kaya, 2021). Türkiye, Sevakin (Suakin) Adası'ndaki yıkılmış eski bir Osmanlı limanını yeniden hayata döndürmek (Cagap-tay, 2019), adayı bir kültür ve turizm merkezi hâline getirmek amacıyla restore etmek istediğini (Habertürk, 2018' Arpa, 2019) iddia etmişse de bu bildirim; Mısır, BAE ve Suudi Arabistan tarafından inandırıcı bulunmamıştır (Mashamoun, 2022; ASSAM, 2022; ASSAM, 2022). Türk ve Mısır basınında, 2018'de yayınlanan bazı haberlere göre Türkiye, Sevakin (Suakin) Adası'na inşa etmeyi planladığı askerî üssün inşasını 2020'ye kadar tamamlamak; ilaveten Sevakin (Suakin) Limanı'nın da yenilenmesi amacıyla 4 milyar dolarlık dev bir yatırım yapmak için Sudan ile anlaşmıştı (Mourad, 2018). Bu tür haberler, Kızıldeniz'de refleksif bir şekilde Türkiye'ye karşıtı Suudi Arabistan, BAE ve Mısır ekseninin oluşmasını tetiklemiştir (İnanç, 2023).

Şekil 3. Barbaros TDGG'nin 2014'te Liman Ziyareti Yaptığı 24 Afrika Ülkesi

Barbaros TDGG 102 günde tüm kıtayı dolaşmıştır (Şekil: Bilgen, 2023).

2019'da Sudan Devlet Başkanı Yardımcısı İbrahim es Senusi, "Türkiye'nin adaya askeri üs kurmayacağını, ancak Kızıldeniz'de konuşlu pek çok yabancı askeri üsse tepki göstermeyenlerin bu anlaşmaya gösterdiği tepkiyi anlamakta zorlandığını" belirtmiştir (Bağ, 2019). Sudan Dışişleri Bakanı İbrahim Ghandour ise, Türkiye'nin adada ilk olarak askeri ve ticari gemilerin tamir ve bakımlarının yapılması planlanan bir liman inşa edeceğini söylemiştir (Kaya, 2021).

Sudan'da Ömer el-Beşir Yönetimi'nin 2019'da devrilmesinin ardından görevi devralan geçiş hükümeti, Sevakin (Suakin) Adası'nı Türkiye'ye kiralayan sözleşmeyi feshetmiştir (Sofos, 2022). 2019'da oluşturulan Sudan Askeri Geçiş Konseyi Başkanı Abdulfettah el-Burhan'ın sosyal medyadan Sevakin (Suakin) Adası'nın 99 yıllığına Türkiye'ye tahsis edilmesine karşı olduğunu ve iptali için çalışacağını açıklaması ile konu, tekrar gündem olmuştur. Tartışmaların artması üzerine, eski Sudan

Uluslararası İlişkiler Bakanı İdris Süleyman söz konusu anlaşmanın yasalara uygun olarak devletler düzeyinde imza edildiğini ve değişimin mümkün olmadığını savunmuştur (Kaya, 2021). Bu tartışmalara rağmen, Türkiye'nin Sudan ile yakaladığı ivme düşmemiş (Mashmoun, 2022), Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fuat Oktay ile Sudan Egemenlik Konseyi Başkan Yardımcısı General Muhammed Hamdan Dagalo arasında gerçekleştirilen ikili görüşmede, Ömer el-Beşir döneminde iki ülke arasında imzalanan anlaşmaların yürürlükte kalacağı belirtilmiştir. Dahası, Türkiye'nin Sudan ile Etiyopya arasında devam eden problemde ara buluculuk rolünü üstlenebileceği de ifade edilmiştir (Orakçı, 2021). Son olarak, Ağustos 2021 ayında Cumhurbaşkanı Erdoğan, Sudan Egemenlik Konseyi Başkanı Abdel Fattah al-Burhan ile bir dizi anlaşma imzalamak ve işbirliğini yeniden başlatmak için bir araya gelmiştir (Sofos, 2022).

Sonuç

1984'te, Kızıldenizde, kimin döktüğü meçhul dip mayınlarının, yaklaşık 1 ay süre ile az sayıda ticaret gemisine hafif hasar vermesi; 2000'li yılların başında balık kaynaklarının çalınmasına ve deniz ekosistemlerinin kirletilmesine dayanamayıp cinnet geçiren yoksul Somalili balıkçıların deniz haydutluğuna girişmeleri; sonrasında bölgedeki deniz haydutluğunun terör örgütleri için kârlı bir finans sektörüne dönüşmesi; 2016'dan itibaren ise Husilerin yaşam mücadelesinin Kızıldeniz'e taşması gibi olaylara, yazıda dikkat çekilmiştir.

Farklı zamanlarda gerçekleşen ve özneleri farklı olan bu olayların dikkatlerden kaçırılmak istenen 2 ortak özelliği bulunmaktadır. Birincisi, bu olayların hiçbiri sanıldığı gibi aksine Kızıldeniz trafiğini durduracak veya yavaşlatacak nitelikte olmamasıdır. İkincisi, buna rağmen, tersine bir algı yaratan Batı emperyalizminin, bu olayları, Afro-Asya eklemeni oluşturan Kızıldeniz, Bab el-Mandeb Boğazı ve Yemen Denizi'nin kontrolünü elde etmek veya sağlamlaştırmak için bahane olarak kullanmış olmasıdır. Afrika ve Asya'nın ortak güç alanı niteliğindeki Afro-Asya eklemeni jeopolitik gücü, yüzyıllardır ne Afrika'nın ne de Asya'nındır. Afrika ve Asya, bu yarı kapalı deniz ve çevresinden emperyalizmi uzaklaştırmak zorundadır.

I. ve II. Dünya Savaşlarında, ABD haricindeki emperyalistlerin yurtları savaş alanı olduklarından harabeye dönmüş idi. Yakın dönemde, çok kutupluluğa geçiş, hatta sert güç kaymalarını beklentisi hâkim olduğundan, "yakın gelecekteki savaş, güç mücadelesine gireceklerin vatanlarında ve vatanlarının etrafındaki denizlerde mi olacak?" sorusu akla gelmektedir. Küresel/kıtasal/bölgesel güç merkezlerinin, daha önceki dünya savaşlarından farklı olarak bu defa aralarındaki güç mücadelelerini kendi topraklarından ve kendi yaşam alanlarından uzak coğrafyalarda vermek istemeleri akla yakın durmaktadır. Dünya düzenini değiştirmeyi amaçlayan kanlı, -ama hibrit (melez) niteliği ağır basan- bir dünya savaşı için en uygun -yani, feda edilebilir- coğrafya olarak, Afrika kıtasının seçilmiş olma-

sı olasıdır. Böylesi bir senaryo, Afrika için yeni bir yıkım anlamına gelecektir. Yüzyıllardır öz jeopolitik gücünün farkına varamamış olan Afrikalıların, jeopolitik gerilimin hızla arttığı bu dönemde, denizleri arasında işlek ve daralan su yolu olması bakımından Kızıldeniz'e jeopolitik can simidi olarak sarılmak zorundadır. Daha önceki dünya savaşlarında, şans eseri, birincil bir mücadele alanına dönüşmeyen Kızıldeniz, olası bir III. Dünya Savaşı'nın tam ortasında yer alabilir. Bunu önlemek için sorumluluklarının henüz farkına varmamış durumdaki Mısır, Sudan, Eritre, Cibuti ve Somali, -daha fazla gecikmeden- Afro-Asya eklemesindeki emperyalist askerî varlığını sonlandıracak politika arayışı içine girmelidir. 🌸

Kaynakça

- African Union. (2012). 2050 Africa's Integrated Maritime Strategy. 5 Ekim 2023 tarihinde <https://www.washingtoninstitute.org/uploads/Documents/pubs/PolicyFocus95.pdf> adresinden alındı.
- Al-Abyadh, S. (2017). Djibouti's Defense Minister to Asharq Al-Awsat: We Welcome Saudi Military Base. 1 Ocak 2024 tarihinde <https://english.aawsat.com/home/article/1097176/djibouti%E2%80%99s-defense-minister-asharq-al-awsat-we-welcome-saudi-military-base> adresinden alındı.
- Al-Jazeera. (2017). Turkey sets up largest overseas army base in Somalia. 1 Ocak 2024 tarihinde <https://www.aljazeera.com/news/2017/10/1/turkey-sets-up-largest-overseas-army-base-in-somalia> adresinden alındı.
- Alexandre, A. M. G. (2020). A Geopolitical Analysis of The Horn Of Africa (Uma Análise Geopolítica do Corno de África). Revista de Ciências Militares, 8(1), 45–72.
- Altınbaş, D. (2011). İnsanlığa Karşı Suçlar ve Yeni Sömürgecilik [Review of İnsanlığa Karşı Suçlar ve Yeni Sömürgecilik]. Uluslararası Suçlar ve Tarih, 1(12), 34–76.
- Anadolu Ajansı. (2023). US Navy exchanges fire with Houthis in 4 boats, sinking and killing all aboard 3 of them: CENTCOM. 5 Ekim 2023 tarihinde <https://www.aa.com.tr/en/americas/us-shoots-down-2-anti-ship-ballistic-missiles-fired-by-houthi-group-in-red-sea-centcom/3096593> adresinden alındı.
- Arab News. (2022). Saudi Arabia's Red Wave 5 joint naval drill wraps up. 1 Ocak 2024 tarihinde <https://www.arabnews.com/node/2096311/saudi-arabia> adresinden alındı.
- Arpa, E. (2019). Körfez medyasında "Sevakin" yalanları. Anadolu Ajansı. 25 Kasım 2023 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/korfez-medyasinda-sevakin-yanlari/1465126> adresinden alındı.
- ASSAM. (2022). Türkiye'nin Asker Bulundurduğu Ülkeler; Milli Savunma ve Proaktif Bağımsız Dış Politikası. 5 Ekim 2023 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/korfez-medyasinda-sevakin-yanlari/1465126> adresinden alındı.
- Aydın, H. (2019). Uluslararası Aktörlerin Afrika Zirveleri Nasıl Okunmalı?. AFAM - Afrika Araştırmacıları Derneği. 25 Kasım 2023 tarihinde <https://afam.org.tr/uluslararasi-aktorerleri-afrika-zirveleri-nasil-okunmali> adresinden alındı.
- Bag, M. (2019). Türkiye'nin Sudan'la yaptığı anlaşmalar ve Sevakin Adası'nın önemi. Euronews. 5 Ekim 2023 tarihinde <https://tr.euronews.com/2019/04/11/turkiyenin-askeri-darbye-yonetimin-degistigi-sudanla-yaptigi-anlasmalar-neler-sevakin> adresinden alındı.
- BBC. (2017). Yemen conflict: Rebels in deadly attack on Saudi warship. 1 Ocak 2024 tarihinde <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-38808345> adresinden alındı.
- Bekar, N. (2021). Avrupa Birliği (AB) Ülkelerinin Afrika'daki Kalkınma Programları. Bölgesel Araştırmalar Dergisi, 5(1), 312–345.
- Bhat, C. V. (2017). China's mega fortress in Djibouti could be model for its bases in Pakistan. The Print. 5 Ekim 2023 tarihinde <https://theprint.in/defence/china-mega-fortress-djibouti-pakistan/11031> adresinden alındı.
- Bilgen, M. E. (2023). Türk Deniz Görev Grupları. 5 Ocak 2024 tarihinde <https://mavi-vatan.net/turk-deniz-gorev-gruplari/>

- Bowman, B. (2023). Expand existing task force to protect Red Sea from Houthi attacks. Defense News. 25 Kasım 2023 tarihinde <https://www.defensenews.com/opinion/2023/12/08/expand-existing-task-force-to-protect-red-sea-from-houthi-attacks> adresinden alındı.
- Buğra, S. (2012). Amerikan ulusal çıkarları ve Afrika. Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi, 1(2), 95–119.
- Cabestan, J.-P. (2019). China's Military Base in Djibouti: A Microcosm of China's Growing Competition with the United States and New Bipolarity. *Journal of Contemporary China*, 29(125), 1–17.
- Cağaptay, S. (2019). Erdoğan's Failure on the Nile. *The Cairo Review of Global Affairs*. 5 Ekim 2023 tarihinde <https://www.thecaireview.com/essays/erdogans-failure-on-the-nile> adresinden alındı.
- CBS News. (2005). Pirates Attack Cruise Ship. 1 Ocak 2024 tarihinde <https://www.cbsnews.com/news/pirates-attack-cruise-ship> adresinden alındı.
- CGTN Africa. (2023). Ethiopia, Djibouti Sign \$1.55 Billion Deal to Construct Pipeline. 1 Ocak 2024 tarihinde <https://africa.cgtn.com/ethiopia-djibouti-sign-1-55-billion-deal-to-construct-pipeline> adresinden alındı.
- Chatham House. (2013). Maritime Security in the Gulf of Guinea. 5 Ekim 2023 tarihinde https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Africa/0312confreport_maritimesecurity.pdf adresinden alındı.
- Chegraoui, K., Lyammouri, R., & Skah, M. (2021). Emerging Powers in Africa: Key Drivers, Differing Interests, and Future Perspectives. Policy Center for the New South. 1 Ocak 2024 tarihinde <https://www.policycenter.ma/sites/default/files/2021-01/Report%20-%20Emerging%20powers%20in%20Africa.pdf> adresinden alındı.
- Chicago Tribune. (1987). American-Owned Tanker Hit in Gulf. 5 Ekim 2023 tarihinde <https://www.chicagotribune.com/news/ct-xpm-1987-07-10-8702200550-story.html> adresinden alındı.
- Christ, D. B. (2009). A History of U.S.-Iranian Confrontation at Sea. The Washington Institute for Near East Policy, Washington. 1 Aralık 2023 tarihinde <https://www.washingtoninstitute.org/uploads/Documents/pubs/PolicyFocus95.pdf> adresinden alındı.
- Combined Maritime Forces. (2010a). About Combined Maritime Forces (CMF). 1 Ocak 2024 tarihinde <https://combinedmaritimeforces.com/about> adresinden alındı.
- Combined Maritime Forces. (2010b). CTF 151: Counter-piracy. 1 Ocak 2024 tarihinde <https://combinedmaritimeforces.com/ctf-151-counter-piracy> adresinden alındı.
- Conteh-Morgan, E. (2018). The United States and China: Strategic Rivalry in Africa. *Insight Turkey*, 20(1), 39–52.
- CSIS. (2019). Assessing the Risks of Chinese Investments in Sub-Saharan African Ports. 1 Ocak 2024 tarihinde <https://www.csis.org/analysis/assessing-risks-chinese-investments-sub-saharan-african-ports> adresinden alındı.
- Çelik, M. T. (2023). Çin'in Yükselişi, Bir Kuşak Bir Yol Projesi ve Afrika [MA, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Çınar, M. (2022). Geçmişten Günümüze Süveyş Kanalı'nın Jeopolitiği. İKSAD Publishing House.
- Dahir, A. L. (2018). US-China tensions are escalating in Africa as lasers are pointed at US planes over Djibouti. *Quartz*. 5 Ekim 2023 tarihinde <https://qz.com/africa/1271069/us-says-china-pointed-laser-at-pilots-over-djibouti-base> adresinden alındı.
- DEİK. (2023). Türkiye-Cibuti İş Forumu, Cibuti'de Yapıldı. 25 Kasım 2023 tarihinde <https://www.deik.org.tr/basin-aciklamalari-turkiye-cibuti-is-forumu-cibuti-de-yapildi> adresinden alındı.
- Devermont, J., Cheatham, A., & Chiang, C. (2019). Assessing the Risks of Chinese Investments in Sub-Saharan African Ports. CSIS. 1 Ocak 2024 tarihinde <https://www.csis.org/analysis/assessing-risks-chinese-investments-sub-saharan-african-ports> adresinden alındı.
- Downs, E. (2017). China's Military Support Facility in Djibouti: The Economic and Security Dimensions of China's First Overseas Base. 1 Ocak 2024 tarihinde <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/AD1063680.pdf> adresinden alındı.
- Dube, F. (2016). China's Experiment in Djibouti. 5 Ekim 2023 tarihinde <http://thediplomat.com/2016/10/chinas-experiment-in-djibouti> adresinden alındı.
- Ecofin Agency. (2015). \$1.55bn fuel pipeline intended for Horn of Africa. 1 Ocak 2024 tarihinde <https://www.ecofinagency.com/transports/0110-32381-1-55bn-fuel-pipeline-intended-for-horn-of-africa> adresinden alındı.
- Edens, R. (2015). China's Naval Plans for Djibouti: A Road, a Belt, or a String of Pearls?. *The Diplomat*. 25 Kasım 2023 tarihinde <https://thediplomat.com/2015/05/chinas-naval-plans-for-djibouti-a-road-a-belt-or-a-string-of-pearls> adresinden alındı.
- EMSA. (2010). The world merchant fleet in 2010. 29 Kasım 2023 tarihinde <https://www.emsa.europa.eu/publications/download/1400/472/23.html> adresinden alındı.
- Erandacı, B. (2018). Yakın Coğrafya Türkiye Üslerinin Anlam ve Önemi. *Stratejik Düşünce Enstitüsü*. 1 Ocak 2024 tarihinde <https://www.sde.org.tr/bulent-erandac/genel-yakın-coğrafya-türkiye-uslerinin-anlam-ve-onemi-kose-yazisi-17576> adresinden alındı.
- Ersözoglu, E. (2021). Russian Military Base in Mozambique: Intent, Impact & Impediment. *Grey Dynamics*. 5 Ekim 2023 tarihinde <https://greodynamics.com/russian-military-base-in-mozambique-intent-impact-impediment> adresinden alındı.
- Evin, B. (2012). Uluslararası Hukuka Deniz Haydutluğu Kavramı ve Şiddet Faktörü. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 1(1), 119–151.
- Federal Bureau of Investigation. (2021). Bank Crime Statistics. 25 Kasım 2023 tarihinde <https://www.fbi.gov/file-repository/bank-crime-statistics-2021.pdf/view> adresinden alındı.
- Gambrell, J. (2023). Ships face Houthi-claimed attack in Red Sea as officials say a US warship also fires in self-defense. AP News. 1 Şubat 2024 tarihinde <https://apnews.com/article/red-sea-houthi-yemen-ships-attack-israel-hamas-war-gaza-strip-716770fa780160e9abed98d3c48fbd> adresinden alındı.
- Ghosh, C. (2004). Pacific Sealanes Security Institute conference on Maritime Security in Asia. 5 Ekim 2023 tarihinde <https://www.navedu.navy.mi.th/stg/databases-tory/data/lawabout/law-aboutsea/Maritime%20Security%20Laws%20&%20Frameworks/Maritime%20Security%20in%20SEA.pdf> adresinden alındı.
- Habertürk. (2018). Ortadoğu'ya Kıbrıs'tan sonra ikinci Türk gözü "Sevakın". 1 Ocak 2024 tarihinde <https://www.haberturk.com/ortadoğu-ya-kıbrıs-tan-sonra-ikinci-türk-gözü-sevakın-2218837> adresinden alındı.
- Helou, A. (2024). Why Saudi Arabia and the UAE may sit out new US-led Red Sea initiative. *Breaking Defense*. 25 Kasım 2023 tarihinde <https://breakingdefense.com/2024/01/why-saudi-arabia-and-the-uae-may-sit-out-new-us-led-red-sea-task-force> adresinden alındı.
- Hürriyet. (2005). Somalide korsanlar yolcu gemisine saldırdı. 5 Ekim 2023 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/somalide-korsanlar-yolcu-gemisine-saldirdi-3486253> adresinden alındı.
- İnanç, H. (2023). Ak Parti Hükümetleri Döneminde Türk Dış Politikasının Afrika Yönelimi. In H. Çomak (Ed.), *Afrika Jeopolitiği* (pp. 109–124). Nobel Yayınları.
- Jacobs, A., & Perlez, J. (2017). U.S. Wary of Its New Neighbor in Djibouti: A Chinese Naval Base. *The New York Times*. 1 Ocak 2024 tarihinde <https://www.nytimes.com/2017/02/25/world/africa/us-djibouti-chinese-naval-base.html?hpw&ref=world&action=click&pgtype=Homepage&module=well-region®ion=bottom-well&WT.nav=bottom-well> adresinden alındı.
- Kabba, A. (2009). Somalia: Pirates or Patriots of the Sea? *The Patriotic Vanguard*. 1 Ocak 2024 tarihinde <https://www.thepatrioticvanguard.com/somalia-pirates-or-patriots-of-the-sea> adresinden alındı.
- Kalay, E. (2023). ABD-Çin Rekabeti Kapsamında Afrika Jeopolitiği. In H. Çomak (Ed.), *Afrika Jeopolitiği* (pp. 305–316). Nobel Yayınları.
- Kaya, İ. (2021). Türkiye-Sudan İlişkileri (1998–2020). In E. İsmail (Ed.), *Dünya Siyasetinde Afrika 7* (pp. 421–454). Nobel Yayınları.
- Khan, S. (2019). Djibouti's Defense Minister to Ashraf Al-Awsat: We Welcome Saudi Military Base. *The Arab Weekly*. 5 Ekim 2023 tarihinde <https://theArabweekly.com/key-naval-bases-near-completion-cairo-eyes-wider-maritime-influence-region-0> adresinden alındı.
- Kırcal, L. (2022). Deniz Haydutluğu (Korsanlık) Faaliyetleri ve Afrika Kitası. In E. İsmail (Ed.), *Dünya Siyasetinde Afrika 8* (pp. 279–305). Nobel Yayınları.
- Kollakowski, T. (2022). Great Regional Engagement Rather Than Great Sea Power: Russia-Russia's New Supply Point on the Red Sea Coast. *Naval War College Review*, 75(1), 83–105.
- Kozanhan, M. K. (2020). Deniz Ortamında El Yapımı Patlayıcı Düzenek (EYPD)'ler Genelinde Terörüst Tehditler ve Deniz Güvenliğine Etkileri. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 16(34): 341–381.
- Lagrone, S. (2016). USS Mason Fired 3 Missiles to Defend From Yemen Cruise Missile Attack. *USNI News*. 5 Ekim 2023 tarihinde <https://news.usni.org/2016/10/11/uss-mason-fired-3-missiles-to-defend-from-yemen-cruise-missiles-attack> adresinden alındı.
- Lagrone, S. (2017). Two Saudi Sailors Dead In Houthi Suicide Boat Attack. *USNI News*. 1 Ocak 2024 tarihinde <https://news.usni.org/2017/01/31/two-saudi-sailors-dead-houthi-suicide-boat-attack> adresinden alındı.
- Linden, K. (2023). Russia's Relations with Africa Small, Military-Oriented and with Destabilising Effects. *FOI Studies in African Security*. 5 Ekim 2023 tarihinde <https://www.foi.se/rest-api/report/FOI%20Memo%208090> adresinden alındı.
- Mashamoun, J. (2022). Turkey and Sudan: An enduring relationship?. *Middle East Institute*. 1 Ocak 2024 tarihinde <https://www.mei.edu/publications/turkey-and-sudan-enduring-relationship> adresinden alındı.
- Mavi Vatan. (2023). Türk Deniz Görev Grupları. 1 Ocak 2024 tarihinde <https://mavivatan.net/turk-deniz-gorev-gruplari> adresinden alındı.
- McGreal, C. (2009). Somali pirates "have been paid \$3.2m" for ship carrying Soviet tanks. *The Guardian*. 25 Kasım 2023 tarihinde <https://www.theguardian.com/world/2009/feb/04/piracy-somalia> adresinden alındı.
- Meester, J., & Lanfranchi, G. (2021). Policy Brief: "A careful foot can step anywhere" The UAE and China in the Horn of Africa: Implications for EU engagement. *Clingendael Institute* 8 Eylül 2023 tarihinde https://www.clingendael.org/sites/default/files/2021-06/Policy_brief_China_and_UAE_Horn_of_Africa_implications_EU_June_2021.pdf adresinden alındı.
- Melvin, N. (2019). The Foreign Military Presence In The Horn of Africa Region. *SIPRI*. 1 Ocak 2024 tarihinde <https://www.sipri.org/publications/2019/sipri-background-papers/foreign-military-presence-horn-africa-region> adresinden alındı.
- Mobley, R. A. (2022). Revisiting the 1984 Naval Mining of the Red Sea: Intelligence Challenges and Lessons. *Studies in Intelligence*, 2(66), 19–28.
- Morabito, G. (2016). *Dangerous Waters-The Economic Impact of Maritime Piracy* [PhD, University of Messina, Department of Economics].
- Mourad, H. (2018). The Scramble for the Red Sea. *Ahram*. 25 Kasım 2023 tarihinde <https://english.ahram.org.eg/NewsContentPrint/44/0/313355/Analysis/0/The-scramble-for-the-Red-Sea.aspx> adresinden alındı.
- Muhammed, M. S. E. (2019). 7 Red Sea countries launch military drill in Jeddah. *Anadolu Ajansı*. 5 Ekim 2023 tarihinde <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/7-red-sea-countries-launch-military-drill-in-jeddah/1590773> adresinden alındı.

- Mürsel, B. (2018). Güç ve Kimlik Perspektifinden Çin-Afrika İlişkileri. Savaş Yayinevi.
- Nia, O. T. (2020). Russia building military bases in Africa: Report. Anadolu Ajansı. 1 Ocak 2024 tarihinde <https://www.aa.com.tr/en/africa/russia-building-military-bases-in-africa-report-/1931550> adresinden alındı.
- O'Flaherty, C. (2019). The Red Sea 1984. 5 Ekim 2023 tarihinde <https://www.vernon-link.uk/red-sea> adresinden alındı.
- Onyango-Obbo, Charles. (2019). Africa in Global Geopolitics. 5 Ekim 2023 tarihinde <https://www.kas.de/documents/280229/0/Africa+In+Global+Geopolitics+And+Global+Geopolitics+Seen+From+Africa.pdf/754d4086-c623-af5d-169d-3ea-ba7e8e9e5?version=1.1&t=1582892289306> adresinden alındı.
- Orakçı, S. (2021). Türkiye-Sudan İlişkilerinde Yeni Dönem. INSAMER. 25 Kasım 2023 tarihinde https://eprints.lse.ac.uk/114559/3/Peacebuilding_in_Turbulent_Times_1_.pdf adresinden alındı.
- Özçelik, S. (2020). Afrika ve Çatışma Çözümleri: Afrika Kendinden Ne İstiyor? Afrika İç Savaşları. In E. İsmail (Ed.), Dünya Siyasetinde Afrika 6 (pp. 259-281). Nobel Yayınları.
- Özel, Y. (2020). 2005-2015 Perspektifinden Amerika Birleşik Devletleri'nin Sahraaltı Afrika Politikası ve Afrika Komutanlığı (AFRICOM). Güvenlik Stratejileri Dergisi, 16(35), 461-517.
- Özsaraç, Halil. (2024). Batı Asya denizlerinde emperyalist oyunlar-II. Aydınlık. 5 Ekim 2023 tarihinde <https://www.aydinlik.com.tr/koseyazisi/bati-asya-denizlerinde-emperyalist-oyunlar-ii-444031> adresinden alındı.
- Pajon, C. (2017). Japan's Security Policy in Africa: The Dawn of a Strategic Approach?. IFRI. 1 Ocak 2024 tarihinde https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/pajon_japan_security_policy_afrika_2017.pdf adresinden alındı.
- People's Daily. (2013). News Ifeng. 1 Ocak 2024 tarihinde http://news.ifeng.com/mil/2/detail_2013_12/15/32137644_1.shtml adresinden alındı.
- People's Daily. (2019). Top ten moments of Chinese People's Liberation Army Navy. 5 Ekim 2023 tarihinde <http://en.people.cn/n3/2019/04/23/c90000-9571000-9.html> adresinden alındı.
- Ploch, L. (2007). Africa Command: U.S. Strategic Interests and the Role of the U.S. Military in Africa, CRS Report For Congress. 1 Ocak 2024 tarihinde <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA468001.pdf> adresinden alındı.
- Qingbao, Z. (2017). Live-fire exercises conducted by PLA base in Djibouti. 7 Ocak 2024 tarihinde https://www.chinadaily.com.cn/kindle/2017-11/25/content_34979149.htm adresinden alındı.
- Ramani, S. (2018). Russia's Mediating Role in Southern Yemen. Carnegie Endowment for International Peace. 1 Ocak 2024 tarihinde <https://carnegieendowment.org/sada/77482> adresinden alındı.
- Reuters. (2008). Somali Pirates Demand \$35 Million Ransom for Ship. 1 Ocak 2024 tarihinde <https://www.reuters.com/article/us-somalia-piracy-idUSTRE48P7C20080926> adresinden alındı.
- Reuters. (2022). Sudan's Hemedti Seeks Deeper Russia Ties on Moscow Visit. 5 Ekim 2023 tarihinde <https://www.reuters.com/article/idUSL1N2UY0K8> adresinden alındı.
- RSN Al Madinah. (2017). Incident: Water-Borne Improvised Explosive Device. USNI News. 1 Ocak 2024 tarihinde <http://www.wbid.com/case-studies/rsn-almadinah-saudi-arabia> adresinden alındı.
- Saballa, J. (2021). Sudan Reportedly Suspends Planned Russian Naval Base in Red Sea. The Defense Post. 25 Kasım 2023 tarihinde <https://www.thedefensepost.com/2021/04/30/sudan-reportedly-suspends-russia-naval-base> adresinden alındı.
- Shainn, D. H. (2020). China in Africa: Testimony before the U.S.-China Economic and Security Review Commission. 1 Ocak 2024 tarihinde https://www.uscc.gov/sites/default/files/2020-06/May_8_2020_Hearing_Transcript.pdf adresinden alındı.
- Siegle, J. (2021). Russia and Africa: Expanding Influence and Instability. In G. P. Herd (Ed.), Russia's Global reach: A Security and Statecraft Assessment. George C. Marshall European Center for Security Studies.
- Styan, D. (2020). Djibouti: Geostrategic Balancing Between the Horn and Red Sea. In G. Carbone (Ed.), Africa's Thorny Horn, Searching For a New Balance In The Age of Pandemic. ISPI.
- Smith, E. (2020). Plague of locusts threatens East African economies as UN sounds alarm. CNBC. 25 Kasım 2023 tarihinde <https://www.cnbc.com/2020/02/20/plague-of-locusts-threatens-east-african-economies-as-un-sounds-alarm.html> adresinden alındı.
- Sofos, S. (2022). Peacebuilding in Turbulent Times: Turkey in Mena and Africa. LSE Middle East Centre Paper Series, 61. 1 Ocak 2024 tarihinde https://eprints.lse.ac.uk/114559/3/Peacebuilding_in_Turbulent_Times_1_.pdf adresinden alındı.
- SSL. (2017). For Djibouti, It's All About Location. 30 Aralık 2023 tarihinde <https://www.strategicstudyindia.com/2017/06/for-djibouti-its-all-about-location.html?m=1>
- Sudan Tribune. (2015). Ethiopia and Djibouti to build \$1.55 billion fuel pipeline venture. 25 Kasım 2023 tarihinde https://sudantribune.com/articel55016/#google_vignette adresinden alındı.
- Suez Canal Authority. (2019). Annual Report. 1 Ocak 2024 tarihinde <https://www.suezcanal.gov.eg/English/Downloads/DownloadsDocLibrary/Navigation%20Reports/Annual%20Reports%E2%80%8B%E2%80%8B%E2%80%8B/2019.pdf> adresinden alındı.
- Şimşek, Z. (2020). Afrika'da Alicengiz Oyunları. In E. İsmail (Ed.), Dünya Siyasetinde Afrika 6 (pp. 37-50). Nobel Yayınları.
- Şöhret, M. (2023). ABD-Çin Rekabeti Kapsamında Afrika Jeopolitiği. In H. Çomak (Ed.), Afrika Jeopolitiği (pp. 191-215). Nobel Yayınları.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2014). Yemen'in Siyasi Görünümü. 1 Ocak 2024 tarihinde <https://www.mfa.gov.tr/yemen-siyasi-gorunumu.tr.mfa> adresinden alındı.
- TASAM Afrika Enstitüsü. (2022). Afrika 2023 Ağrı İstişare Toplantıları (1-2) Sonuç Raporu. 5 Ekim 2023 tarihinde https://tasam.org/Files/Icerik/File/A63_Rapor_pdf_bdb06afb-8a86-4f04-9b7a-0255d8e0b027.pdf adresinden alındı.
- Taşkömür, F. (2023). UAE dismantles Africa base to avoid US wrath, but policy change unlikely. UAE Dismantles Africa Base to Avoid US Wrath, but Policy Change Unlikely. TRT World. 25 Kasım 2023 tarihinde <https://www.trtworld.com/magazine/uae-dismantles-africa-base-to-avoid-us-wrath-but-policy-change-unlikely-44329> adresinden alındı.
- Taştan, S. (2023). Türkiye'nin Afrika'daki Akıllı Güç Uygulamalarına Bakış: Türkiye'nin Afrika Açılışının Ekonomik ve Siyasi Analizi [PhD, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Tesfa News. (2018). Eritrea, Russia Foreign Ministers Meets in Sochi. 1 Ocak 2024 tarihinde <https://tesfanews.net/russia-eritrea-foreign-ministers-sochi-meet> adresinden alındı.
- The Economist. (2000). Hopeless Africa. The Economist. 5 Ekim 2023 tarihinde <https://www.economist.com/leaders/2000/05/11/hopeless-africa> adresinden alındı.
- The Economist. (2011). Africa Rising. The Economist. 25 Kasım 2023 tarihinde <https://www.economist.com/leaders/2011/12/03/africa-rising> adresinden alındı.
- The Economist. (2013). Aspiring Africa. The Economist. 1 Ocak 2024 tarihinde <https://www.economist.com/leaders/2013/03/02/aspiring-africa> adresinden alındı.
- The New York Times. (1984). Teheran Blames U.S. and Israel for Red Sea Mines. 5 Ekim 2023 tarihinde <https://www.nytimes.com/1984/08/09/world/teheran-blames-us-and-israel-for-red-sea-mines.html> adresinden alındı.
- The White House. (2022). U.S. Strategy Toward Sub-Saharan Africa. 25 Kasım 2023 tarihinde <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/08/U.S.-Strategy-Toward-Sub-Saharan-Africa-FINAL.pdf> adresinden alındı.
- U.S.-China Economic and Security Review Commission. (2020). 2020 Annual Report to Congress. 1 Ocak 2024 tarihinde https://www.uscc.gov/sites/default/files/2020-12/Chapter_1_Section_3--Chinas_Strategic_Aims_in_Africa.pdf adresinden alındı.
- United Nations. (2020). Preamble to The United Nations Convention on the Law of the Sea. 5 Ekim 2023 tarihinde https://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/texts/unclos/part7.htm adresinden alındı.
- USNI. (2013). Map. 1 Ocak 2024 tarihinde https://news.usni.org/wp-content/uploads/2013/05/cocom_map.jpg adresinden alındı.
- Van Oudenaren, D. (2008). Evidence mounts that tanks on Somali-hijacked ship were headed to Southern Sudan. Sudan Tribune. 1 Ocak 2024 tarihinde <https://sudantribune.com/article28805> adresinden alındı.
- Vaughan, J. (2016). Missile Attacks on the USS Mason: Principles to Guide a U.S. Response. The Washington Institute. 5 Ekim 2023 tarihinde <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/missile-attacks-uss-mason-principles-guide-us-response> adresinden alındı.
- Venter, D. (2018). India and Africa: Maritime Security and India's Strategic Interests in the Western Indian Ocean. I. Walker, M. J. Ramos, P. Kaarsholm (Ed.), FLUID NETWORKS AND HEGEMONIC POWERS IN THE WESTERN INDIAN OCEAN (pp. 131-167). Centro de Estudos Internacionais, Lisbon. 5 Ekim 2023 tarihinde <https://books.openedition.org/cei/docannexe/image/469/img-4.jpg> adresinden alındı.
- Visual Capitalist. (2023). Ranked: The Fastest Growing Economies In 2024. 25 Kasım 2023 tarihinde <https://www.visualcapitalist.com/ranked-the-fastest-growing-economies-in-2024/> adresinden alındı.
- VOA. (2015). Contractors Agree on Djibouti-Ethiopia Pipeline Deal. 1 Ocak 2024 tarihinde <https://www.voanews.com/a/contractors-agree-djibouti-ethiopia-pipeline-deal/2986182.html> adresinden alındı.
- VOA. (2017). Turkey to Restore Sudanese Red Sea Port and Build Naval Dock. 5 Ekim 2023 tarihinde <https://www.voanews.com/a/turkey-to-restore-sudanese-red-sea-port-and-build-naval-dock/4179600.html> adresinden alındı.
- Williams, C. J. (2005). Pirates Attack Cruise Ship Off Horn of Africa. Los Angeles Times. 1 Ocak 2024 tarihinde <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-2005-nov-06-fig-pirates6-story.html> adresinden alındı.
- Winsor, M. (2016). Djibouti May Become "Africa's Singapore." International Business Times. 25 Kasım 2023 tarihinde <http://www.ibtimes.com/chinasnaval-base-djibouti-could-become-africas-singapore-2292581> adresinden alındı.
- Wong, K. (2015). China's military makes move into Africa. The Hill. 1 Ocak 2024 tarihinde <http://thehill.com/policy/defense/261153-chinas-military-makes-move-into-africa> adresinden alındı.
- Yılmaz, S. (2014). Afrika Yol Haritası: Bir Kitapın Stratejik Analizi. 1 Ocak 2024 tarihinde https://www.academia.edu/20173600/Afrika_Yol_Haritas%C4%B1_Bir_K%C4%B1tan%C4%B1n_Stratejik_Analizi adresinden alındı.
- Yüksel, M. A. (2016). Afrika Jeopolitiği ve ABD'nin Afrika Politikası [Review of Afrika Jeopolitiği ve ABD'nin Afrika Politikası]. Turkish Studies, 11(2), 1389-1408.
- Zhao, L. (2017). Live-fire exercises conducted by PLA base in Djibouti - China. China Daily. 1 Ocak 2024 tarihinde https://www.chinadaily.com.cn/china/2017-11/25/content_34966883.htm adresinden alındı.
- Zhen, L. (2016). China starts work on Horn of Africa military base in Djibouti, defence ministry confirms. South China Morning Post. 1 Ocak 2024 tarihinde <https://www.scmp.com/news/china/diplomacy-defence/article/1917210/china-starts-work-horn-africa-military-base-djibouti> adresinden alındı.

Çin ile Afrika Ülkeleri Arasındaki İşbirliğinin Değişen Dinamikleri: Küresel Kamu Malları Yaklaşımı

DENNIS MUNENE MWANIKI*

Afrika Politikası Enstitüsü Çin-Afrika Merkezi
Araştırma Direktörü ve Baş Yönetmeni

**Dennis Munene Mwaniki, Nairobi Kenya'da bulunan Afrika Politikası Enstitüsü'nde yer alan Çin-Afrika Merkezi'nin Araştırma Direktörü ve Baş Yönetmenidir. Çin Sosyal Bilimler Akademisi Üniversitesi'nde (UCASS) Kalkınma Ekonomisi alanında doktora adayıdır. Nairobi Üniversitesi Uluslararası Çatışma Yönetimi Yüksek Lisansı'nı 2019 yılında tamamlamıştır. Yönetişim ve uluslararası ilişkiler danışmanı olarak, barış ve güvenliği teşvik etme, sürdürülebilir kalkınmayı destekleme ve küresel zorlukları ele alma konusunda 10 yıldan fazla deneyime sahiptir. "İklim Değişikliği ve Enerji Dönüşümü Konusunda Çin-Afrika İşbirliği", "Afrika'nın Sanayileşme Süreci, Zorluklar, Fırsatlar ve Enerji Sektörünün Rolü", "Afrika'daki Önemli Maden Kaynakları, Geliştirilmesi ve Kullanımı Üzerine Araştırma", "Kuşak ve Yol Girişimi Kapsamında Çin-Afrika Enerji İşbirliği" çalışmalarından bazılarıdır. İngilizce ve Svahili dillerini bilmektedir.*

munenemwaniki@gmail.com

ORCID: 0009-0000-8993-8510

Geliş Tarihi: 1.12.2023

Kabul Tarihi: 28.1.2024

Atf: Mwaniki, D. M. (2024). Çin ile Afrika Ülkeleri Arasındaki İşbirliğinin Değişen Dinamikleri: Küresel Kamu Malları Yaklaşımı. *BRIQ Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi*, 5(2), 154-171.

ÖZ

Bu makale, Çin'in küresel bir güç olarak yükselişinin çeşitli Afrika ülkeleri üzerindeki etkisini incelemekte ve temel bir mekanizma olarak "küresel kamu malları" vasıtasıyla kalkınmayı nasıl teşvik ettiğine yoğunlaşmaktadır. Küresel kamu malları, tüm dünya yurttaşlarına yönelik faydalı mal ve hizmetler olarak tanımlanabilir. Makale, masaüstü literatür taraması yöntemini kullanarak, 2000'den 2023'e kadar Çin'in küresel kamu malları olarak adlandırılacak büyük girişimlerini süreç izlemesi yoluyla derinlikli bir şekilde incelemektedir. Öne çıkan girişimler arasında Çin-Afrika İşbirliği Forumu, Kuşak ve Yol Girişimi, Küresel Kalkınma Girişimi, Küresel Güvenlik Girişimi, Küresel Medeniyet Girişimi ve Afrika Boynuzu'nda Barış ve Kalkınma Görüşü bulunmaktadır. Bu girişimler; uygun fiyatlı kamu kredileri, hibeler, yardımlar, ticari finans kuruluşlarından kredi fonları, özel yatırım ve finansman fonları gibi mekanizmaları kullanarak ve Afrika'ya yönelik doğrudan Çin yatırımlarını teşvik ederek Afrika'nın bir kalkınma merkezi haline gelmesinde kilit rol oynamıştır. Buna rağmen, Çin'in özellikle küresel kamu malları sağlayarak Afrika'da etkisini artırması, Afrika'nın geleneksel Batılı ortaklarından kaynaklanan çeşitli tepkileri beraberinde getirmiştir. Çin'in Afrika'yı sözde bir "borç tuzağına" sürüklediği iddiaları ve diğer hayal ürünü suçlamalar sıkça yinelenmektedir. Sonuç olarak bu makale, Çin ve Afrika ülkeleri arasındaki işbirliğinin evrilen dinamiklerini kamu malları yaklaşımı çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır.

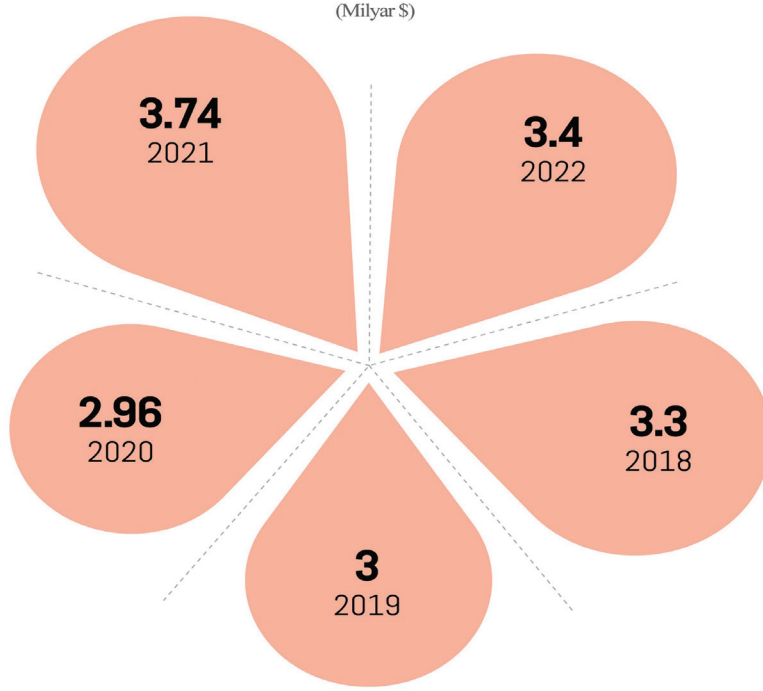
Anahtar Kelimeler: Afrika, borç tuzağı, Çin, kamu malları, neo-sömürgecilik.

Giriş

ONLARCA YILDIR, ÇİN'İN AFRİKA ÜLKELERİYLE kapsamlı ve stratejik bir ilişkisi bulunmaktadır. Hem Afrika Birliği çerçevesinde çok taraflı hem de bireysel üye devletlerle ikili olarak sınıflandırılan bu ilişki, 21. yüzyılda gelişmeye devam etmektedir ve Pekin'in her yönden modern bir sosyalist ülke inşa etme ve ulusal canlanmayı her alanda ilerletme hedefleri bağlamında daha büyük bir önem kazanmaktadır (Long, 2022). Ortak olarak, her iki medeniyet (Çin ve Afrika) de, son yüzyıllarda "dış güçler tarafından siyasal ve ekonomik olarak hükmedilmiş, düşük gelir, yüksek yoksulluk oranları ve az gelişmişlik" sorunlarından muzdarip olmuştur (Ajakaiye & Kaplinsky, 2009). Her iki medeniyet arasındaki işbirliğinin arttığı bağlamı göz önünde bulunduran mevcut makale, şu sorular etrafında şekillenmiştir: Çin'in girişimleri, küresel kamu mallarına ve

Afrika ülkelerinin modernizasyonuna nasıl katkıda bulunmaktadır? Geleneksel Batılı ortaklar, Çin'in Afrika'daki artan etkisine nasıl tepki vermektedir? Çine karşı özellikle "borç tuzağı" konusunda hangi eleştiriler yöneltilmiştir? Makale; bu soruları ele alırken, mevcut kaynaklardan bilgi toplama, sonuçları birleştirme ve yorumlama yöntemine dayalı masaüstü literatür taraması tekniğini (Kariuki & Msuya, 2022) kullanarak borç tuzağı tezini ve diğer Batı merkezli propaganda söylencelerini değerlendirmektedir. Çin'in küresel kamu mallarına katkısının ve Çin'in Afrika ile ilişkilerinin tarihsel olarak nasıl geliştiğinin analizi, süreç izleme yöntemi kullanılarak yapılmaktadır. Süreç izleme, dedektif çalışmasına benzer bir şekilde, mantıksal analiz ve kanıt toplamaya odaklanan bir yöntem olup, yorumlayıcı yaklaşımı sayesinde ana aktörler ve olaylar etrafında şekillendirilen esnek bir anlatının oluşturulmasına izin verir (Gürcan, 2020).

Şekil 1. Afrika'da Çin'in Doğrudan Yatırımları

2018-2021 yıllarında milyar dolar olarak Çin'in Afrika'ya doğrudan yatırımı (Şekil: CGTN, 2023).

Gözlemlendiği üzere, 21. yüzyılda Çin'in küresel bir güç olarak yükselişiyle, siyaset bilimci Joseph Nye, Pekin'in, 20. yüzyılın başında İngiltere'nin yerini almasına karşın "küresel kamu malları" sağlamakta başarısız olan Amerika Birleşik Devletleri'ninkine (ABD) benzer bir ölümcül hataya düşeceğinden endişe etmektedir (Nye, 2017). Bu durum, 1930'lar boyunca yaşanan Büyük Buhran'a ek olarak demokrasilerin gerilediği ve trajik bir dünya savaşının yaşandığı felaket bir on yıla yol açmıştır. Nye ve diğer Sinologlar için asıl soru, Çin'in güç ve etkisi arttıkça aynı hatayı yapma ihtimalidir. Ancak bu makaleden de anlaşılacağı üzere Çin, medeniyetler için kayıp bir on yıla yol açan tarihsel olaylardan ders çıkarmış gibi görünmektedir. Çin, küresel sistemde istikrar sağlama ve gelecekte başka pandemilere hazırlıklı bir COVID-19 sonrası dünya düzeni inşa etme amacıyla

Çin-Afrika İşbirliği Forumu, Kuşak ve Yol Girişimi, Küresel Kalkınma Girişimi, Küresel Güvenlik Girişimi, Küresel Medeniyet Girişimi ve Afrika Boynuzunda Barış ve Kalkınma Görüşü gibi "küresel kamu malları" ortaya koyan bir "modernizasyon doktrini"ne girişmiştir.

Küresel Kamu Malları

Kavramsal olarak, küresel kamu malları, "uluslararası ekonomik istikrar, uluslararası güvenlik (siyasi istikrar), uluslararası çevre, uluslararası insani yardım ve bilgi" alanlarında etkin bir rol oynayan unsurlar olarak tanımlanır (Kaul, Grunberg, & Stern, 1999). Ayrıca, Kaul, Grunberg ve Stern (1999), küresel kamu mallarının iki temel kriteri karşılaması gerektiğini

belirtmişlerdir. İlk olarak, söz konusu malların faydalarının tüketimde rekabet olmaması ve dışlanamazlık özellikleri taşıyan belirgin bir kamusal niteliğine sahip olması gerekir. İkinci olarak, bu faydalar, birden fazla ülkeyi kapsayacak, çeşitli nüfus gruplarına hitap edecek ve nesiller boyu uzanacak şekilde neredeyse evrensel düzeyde bir nitelik sergilemelidir. Bu özellik, küresel kamu mallarının kamusal alanını tüm insanlık olarak tanımlayarak insanlığı kolektif bir lehtar olarak niteler. Benzer şekilde, Nye (2017) şöyle bir çıkarımda bulunur: “Yerel siyasette hükümetler, asayiş veya temiz çevre gibi tüm vatandaşların yararlanabileceği ve hiçbirinin dışlanmadığı kamu malları üretir. Küresel düzeyde, istikrarlı bir iklim, finansal istikrar veya denizlerin özgürlüğü gibi kamu malları, büyük güçlerin liderlik ettiği koalisyonlar tarafından sağlanır.” Esasında Nye’nin bu çıkarımı, tüm insanlık için gelecek güvencesi sağlama amacı taşıyan küresel kolektif eylemlere gerekçe olarak Çin’in yeni kamu malları ortaya koymasına denk gelir.

Çin-Afrika İşbirliği Forumu (FOCAC) ve Kuşak ve Yol Girişimi (KYG) gibi girişimler aracılığıyla sunulan küresel kamu malları, Çin’in Afrika politikasının ana odak noktası haline gelmiştir.

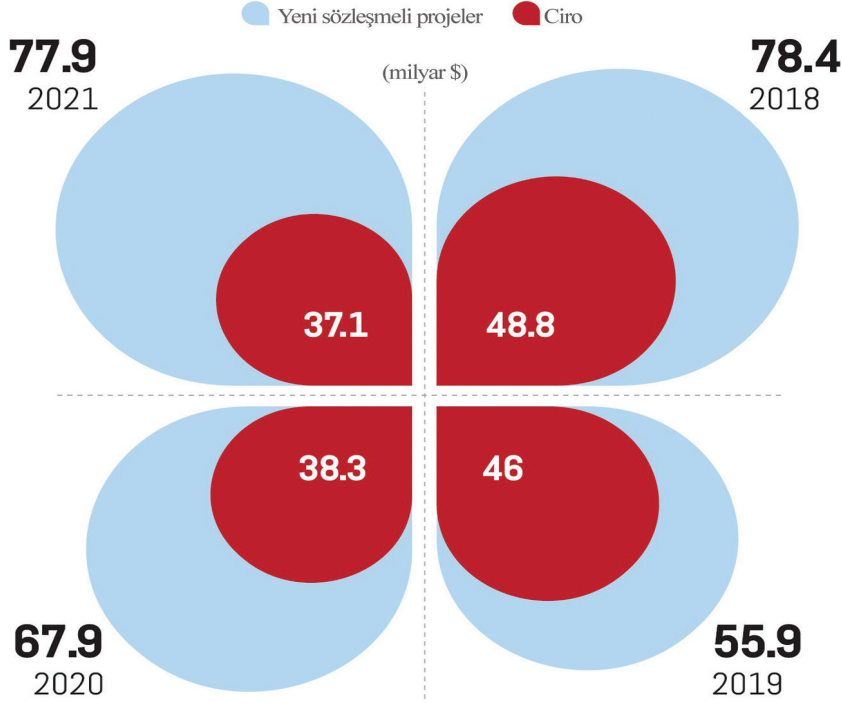
21. yüzyılın önde gelen ekonomik gücü olarak ortaya çıkan Çin (Kariuki, 2022; Gürçan, 2022), Samuel Huntington’ın medeniyetler çatışması tezinde (Huntington, 1996) tasvir edilen çatışmaları hafifletmek için hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelere küresel kamu malları sunma konusunda asil bir girişim başlatmıştır. Çin’e göre istikrarlı bir ekonomi geliştirmek için

barışçıl bir ortam gereklidir. Böylece, Çin-Afrika İşbirliği Forumu (FOCAC) ve Kuşak ve Yol Girişimi (KYG) gibi girişimler aracılığıyla sunulan küresel kamu malları, Çin’in Afrika politikasının ana odak noktası haline gelmiştir. Çin’e göre, kalkınma sadece birkaç ülkenin, belirli sınıfların veya toplum kesimlerinin tekelinde olmamalıdır. Paylaşılan bir refah olmalıdır. Bu nedenle, Çin’in stratejik genişlemesinin altında yatan mantık, Afrika’nın çeşitli bölgelerinde ve diğer küresel coğrafyalarda ekonomik refahı teşvik etme çabasında yatmaktadır. Bu çabalar da, nihai olarak uyumlu bir birlikte yaşamı teşvik etme ve sürdürülebilir kalkınmayı kolaylaştırma amacı taşımaktadır.

Bu nedenle, özellikle gelişmekte olan ülkelere yönelik uygulanan “küreselleşme” (going global) stratejisi, Çin’in Afrika’ya toplam yatırımlarının 200 milyar ABD dolarını aşmasıyla sonuçlanmıştır (Wencheng, 2023). “Maddi küresel kamu malları” çerçevesinde, Çinli şirketler Afrika’da demiryolları, karayolları, limanlar, havaalanları, özel ekonomik bölgeler ve endüstri parkları gibi çeşitli altyapı tesisleri inşa etmiştir. Bu girişimler kıtanın ekonomik gelişimini büyük ölçüde iyileştirmekte, yabancı yatırımlar çekmekte, yerel istihdamı teşvik etmekte, insanları yoksulluktan kurtarmakta ve bölgeyi kademeli olarak refah ve zengin bir hayata doğru ilerletmektedir (Wencheng, 2023).

Bu bağlamda, mevcut makalenin temel amacı, Çin’in küresel kamu malları sağlayıcısı olarak Afrika ülkelerinin modernizasyonu ve gelişimi üzerindeki etkilerini anlamaktır. Ayrıca, bu yolda kullanılan mekanizmalarla birlikte geleneksel Batılı ortakların tepkilerini incelemektir. Bu araştırma, Çin ve Afrika ülkeleri arasındaki uluslararası işbirliğinin değişen dinamiklerine, özellikle küresel kamu malları bağlamında ışık tutmayı amaçlamaktadır.

Şekil 2. Afrika'daki Çin Altyapı Projeleri

2018-2021 yılları arasında, milyar dolar olarak Çin'in Afrika'daki altyapı projeleri (Şekil: CGTN, 2023).

Çin-Afrika İlişkileri

Çin-Afrika işbirliği tartışması; iki medeniyet arasında eski zamanlardan beri süregelen, emperyalizme karşı mücadelede ve özgürlük ve kalkınma arayışlarında ortak çabalarla sağlamlaşan ilişkilerin bir ifadesi olan “dayanışma tezi” çerçevesinde değerlendirilebilir (Kagwanja, 2016). Bu olgu özellikle iki farklı örnek üzerinden açıklanabilir. İlk olarak, Aralık 1982’de Çin Başbakanı Zhao Ziyang’ın 11 Afrika ülkesini ziyaret etmiştir. Bu ziyaret, Afrika-Çin işbirliğinin ‘Dört İlkesi’ni teşvik etmiştir: Eşitlik ve karşılıklı yarar, uygulanabilir sonuçlara odaklanma, çeşitlilik ve ekonomik gelişme (Uchehara, 2009). İkinci olarak, 1996 yılının Mayıs ayın-

da o zamanın Cumhurbaşkanı Jiang Zemin’in 6 Afrika ülkesine yaptığı ziyaret ve Afrika Birliği’nin öncülü olan Afrika Birliği Örgütü’nün (ABÖ) merkezindeki ana konuşması, Çin-Afrika ilişkilerinin derinlemesine gelişimini teşvik etmek için Afrika ülkeleriyle danışma ve işbirliğine yönelik kurumsal bir platform kurma ihtiyacı üzerine beş noktada özetlenebilen bir öneri sunmuştur (Anshan, 2012). Bu yol gösterici gelişmeler, Çin-Afrika ilişkilerinde yeni bir dönemi ve az gelişmişlik altında her alanda yoksullaştırılmış bir kıtaya kamu malları sunma konusunda yeni bir dönüşüme işaret etmiştir.

Esasen Çin ve Afrika arasındaki işbirliği, medeniyetlerin uzun süreli tarihsel bağlarına dayanır. Bu işbirliği; yüzyıllar öncesine, Afrikalı tüccarla-

rın, gezginlerin ve bilginlerin Çin ile etkileşime girdiği ve Çinli denizcilerin Afrika kıtasına sayısız seyahat gerçekleştirdiği dönemlere uzanan, Çin ve Afrika arasındaki geniş ve kalıcı ilişkiler tarihine dayanmaktadır. Ayrıca bu işbirliği, her bireyin onura ve saygıya layık olduğu inancını savunan ve özgürlük ve bağımsızlığı destekleyen değerlerin teşvik edilmesini savunan çağdaş Çin'in insanlığa olan bağlılığını yansıtmaktadır (Meinert, 2010 ve Liu, 2015). Çin'in küresel kamu malları girişimlerinin Afrika kıtasının modernleşmesine nasıl katkı sunabileceğini ele alan makale, masaüstü literatür taraması yöntemini benimsemiştir. Makale aynı zamanda, 2000'den 2023'e kadar Çin-Afrika İşbirliği Forumu, Kuşak ve Yol Girişimi (KYG), Küresel Kalkınma Girişimi, Küresel Güvenlik Girişimi, Küresel Medeniyet Girişimi ve Afrika Boynuzu'nda Barış ve Kalkınma Görüşü gibi Çin'in küresel kamu malları olarak adlandırdığı ana girişimleri süreç izleme (Gürcan, 2020) yoluyla derinlemesine incelemektedir. Bu girişimler, Afrika kıtasını bir kalkınma merkezi haline getirmiştir.

Çin ve Modernleşmiş Bir Afrika'nın Oluşumu: Süreç İzleme Analizi

1980'ler Afrika için "kayıp on yıl" olarak adlandırılır (Adjei, Kyei & Kwadwo, 2014). Bu dönemde, dışarıdan ithal edilen modernizasyon modeli, kıtayı çözülmesi güç bir sosyo-ekonomik krize sürüklemiştir. Tek partili diktatörlükler, askeri darbeler ve kişisel diktatörlükler, Afrika'nın modernizasyon ve ekonomik toparlanmaya alternatif bir yol çizme çabalarını baltalamıştır. Afrika'nın Batı'daki geleneksel ortakları, Bretton Woods sistemi (Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu) aracılığıyla, kıtanın ekonomilerini kurtarmak yerine yıkıcı Yapısal Uyum Program-

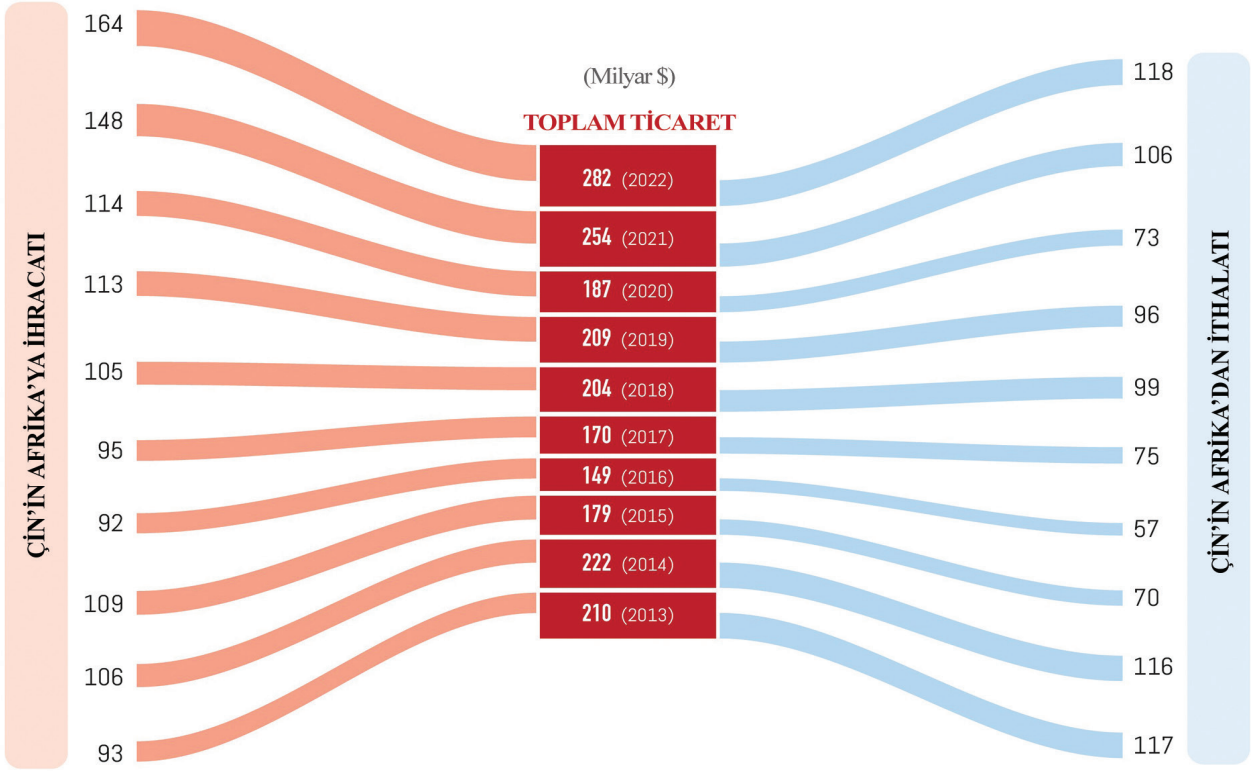
ları'nı (SAP) dayatmıştır (Geo-Jaja & Mangum, 2001). Sömürgeci yönetim tarzını benimseyen çoğu Afrika ülkesi zayıf ekonomik bir temel üzerinden birçok sorunla boğuşmuştur. Hastalıklar, istikrarsızlık ve yoksulluk, Afrika'da adeta "geçimsizliğin üçlüsü" haline gelmiştir. Afrika Kıtası'nın modernizasyon arayışları bu dönemde durmuştur.

Kıta, "Doğuya Doğru Yönelme Politikası"nı benimseyerek, Çin ile 'eşit ortaklık', 'karşılıklı işbirliği' ve 'dayanışma' üçlüsünü ortak bir gelecek ve paylaşılan refah arayışında tanımlayan yeni bir ortaklık kurmuştur.

21. yüzyılın başında, Çin'deki modernizasyon başarısı, Afrika Rönesansı ve kıtanın bağımsız modernizasyon yolu için ilham kaynağı olmuştur. Kıta, "Doğuya Doğru Yönelme Politikası"nı benimseyerek, Çin ile 'eşit ortaklık', 'karşılıklı işbirliği' ve 'dayanışma' üçlüsünü ortak bir gelecek ve paylaşılan refah arayışında tanımlayan yeni bir ortaklık kurmuştur (Kagwanja 2016). Çin, ortaya koyduğu küresel kamu malları aracılığıyla, Afrika modernizasyonunu yönlendiren ideoloji olarak Pan-Afrikanizm ruhuna dokunabilmiştir.

Çin'in, iki medeniyet arasındaki işbirliğini etkili bir şekilde somutlaştırma yönünde yeni kamu malları geliştirmesi, Çin-Afrika ilişkilerinde adeta bir devrim yaratmıştır. Bu makale, süreç izleme yöntemi aracılığıyla, 2000'den 2023'e kadar Afrika'nın modernizasyonunda ve 21. yüzyıl döneminde Çin-Afrika işbirliklerinin güçlenmesinde hayati rol oynayan ana girişimleri (küresel kamu mallarını) irdeleyecektir.

Şekil 3. 2013-2022 Çin-Afrika Ticareti

Çin ve Afrika ülkeleri arasındaki toplam ticaret 10 yılda 2 trilyon doları aştı (Şekil: CGTN, 2023).

İlk olarak, 2000 yılında kurulan Çin-Afrika İşbirliği Forumu (FOCAC), Çin-Afrika ilişkilerinin itici motorunu yönlendiren önde gelen bir resmi politika forumu haline gelmiştir (Kagwanja, 2020). Güney-Güney işbirliğinin önemli bir göstergesi olan FOCAC, küreselleşme karşıtı eğilimlerle yüzleşen bölünmüş ve kutuplaşmış küresel toplumumuzda medeniyetlerin ihtiyaç duyduğu diyalogu temsil etmektedir. Bugün, 2.8 milyardan fazla insanı temsil eden Çin ve 54 Afrika ülkesinden oluşan "FOCAC Topluluğu", "Afrika'nın Yükselişi" anlatısının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. FOCAC'ın kuruluşu, Çin-Afrika ilişkilerinin derinlemesine gelişimini teşvik etmeye yönelik Afrika ülkeleriyle danışma ve

işbirliği adına kurumsal bir platform kurma ihtiyacını ifade etmektedir (Anshan, 2012). İki medeniyet, stratejik ilişkilerini geliştirmek ve yeni yollar belirlemek üzere her üç yılda toplanmaktadır.

Üç yıllık zirvelerin Çin-Afrika İşbirliği'nin bir dayanak noktası haline gelmesinin ardından Aralık 2003'te Çin-Afrika İşbirliği Forumu'nun (FOCAC) 2. Bakanlar Konferansı Etiyopya'nın Addis Ababa şehrinde gerçekleşmiştir. Bu konferansın odak noktası, 10 binden fazla Afrikalı profesyoneli çeşitli alanlarda eğitime taahhüdüyle insan kaynakları gelişimine yönelik işbirliğini güçlendirmektir. Ayrıca bu konferans, Çin pazarına erişimi genişleterek bazı ürünler için gümrük vergisi muafiyeti sağladı.

Dahası söz konusu konferans, turizm işbirliğini vurgulayarak sekiz Afrika ülkesini Çinli turist grupları için potansiyel destinasyonlar olarak tanımladı. Dikkat çekici olarak, bu etkinlik sırasında bir Çin-Afrika Gençlik Festivali gerçekleştirilmesi teklifi sunuldu (Dışişleri Bakanlığı, 2023).

Çin; eğitim, kapasite geliştirme ve teknoloji transferi konularında Çin-Afrika Bilim ve Teknoloji ortaklığının kurulması da dahil olmak üzere bir dizi taahhütte bulundu.

2006 yılında Kasım ayında Pekin'de gerçekleşen 3. Bakanlar Konferansı ve FOCAC Zirvesi'nde Çin, 5 milyar ABD doları tutarında kredilere ek olarak yine 5 milyar ABD doları tutarında Çin-Afrika Kalkınma Fonları (CADF) tesis etti. Bu fonlar, Afrika'da yatırım yapan Çin şirketlerini desteklemeye ayrıldı. Taahhütleri kapsamında Çin, Afrika Birliği Konferans Merkezi inşa etmeyi ve Afrika'dan ihraç edilen ürün sayısını 190'dan 440'ın üzerine çıkarmayı, bunlardan bazılarının ise sıfır gümrük vergisi ile ithal edilmesini vadetti. Sağlık konuları ilk kez gündeme alındı. Çin sıtma ile mücadelede katkıda bulunmayı, önleme ve tedavi merkezleri kurmayı ve sıtma ilaçları sağlamayı taahhüt etti. Eğitim alanında Çin, Afrika genelinde 100 kırsal okul inşa etmeyi ve 2009 yılına kadar yıllık burs sayısını 2 bine çıkarmayı vadetti (Çin Dışişleri Bakanlığı). Bu, Çin üniversitelerinde eğitim gören Afrikalı öğrenci sayısında önemli bir artışa yol açmıştır ve bağımsızlık sonrası dönemde çoğu öğrenci için 'tercih edilen geleneksel eğitim destinasyonlarından' önemli bir sapmaya işaret etmiştir.

FOCAC'ın 4. Bakanlar Konferansı 8-9 Kasım 2009 tarihlerinde Mısır'ın Şarm el-Şeyh kentinde gerçekleşmiştir. Toplantıya Çin Başbakanı Wen Jiabao, Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek, 49 Afrika ülkesinden liderler ve Afrika Birliği temsilcileri katıldı. Toplantıda, katılımcılar 2010-2012 Dönemi Şarm el-Şeyh Deklarasyonu ve Eylem Planını kabul ederek, Çin ve Afrika arasındaki işbirliğini güçlendirmek için bir yol haritasını belirlediler. İklim değişikliğiyle mücadeleye öncelik verildi ve 100 temiz enerji projesi başlatılarak proaktif yanıtlar oluşturma taahhüdünde bulunuldu. Ayrıca Çin; eğitim, kapasite geliştirme ve teknoloji transferi konularında Çin-Afrika Bilim ve Teknoloji ortaklığının kurulması da dahil olmak üzere bir dizi taahhütte bulundu. Yine Çin, bilim ve teknolojik araştırma projelerine destek sunmayı ve 100 post-doktora araştırmacısını Çin'de araştırma yapmak üzere ağırlamayı vadetti. Ayrıca toplantı, Çin tarafından inşa edilen tarım teknolojisi gösterim merkezlerinin ve 2 binden fazla Afrikalı tarım teknisyenini eğitmek için tesislerin kurulması kararıyla sonuçlandı. 4. FOCAC zirvesinin sonuçlarının uygulanmasını sağlamak için Çin, 10 milyar ABD doları tutarında uygun koşullu krediler ve ek olarak 1 milyar ABD doları tutarında küçük ve orta ölçekli işletmelere (KOBİ'ler) yönelik finansal destek sağladı. Ayrıca Çin, o yılın sonuna kadar vadesi dolan faizsiz hükümet kredileriyle ilişkili borçları iptal ederek Afrika ile ekonomik işbirliğini teşvik etme konusundaki taahhüdünü gösterdi (Eneka, 2010).

FOCAC'ın 5. Bakanlar Konferansı, 19-20 Temmuz 2012 tarihlerinde, Çin içindeki liderlik değişimiyle birlikte Pekin'de gerçekleşti. Dikkate değer olarak, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Ban Ki-Moon, konferansa ilk kez katıldı ve FOCAC'ın küresel sahnede artan etkisini vurguladı. Pekin, önemli bir hamleyle, Afrika'da altyapı, tarım, imalat ve küçük ve orta ölçekli işletmeler dahil olmak üzere çeşitli sektörleri desteklemek için 20 milyar ABD doları tutarında bir kredi hattı açtı (Zhang, 2015).

1976 yılında Çinli ve Tanzanyalı işçiler Tanzanya-Zambiya Demiryolunda ray döşüyor. 1860.5 km'lik demiryolu, Çin-Afrika dostluğunda bir dönüm noktasıdır (Fotoğraf: FOCAC, 2016).

2006 FOCAC zirvesinde başlatılan Çin-Afrika Kalkınma Fonu'na yapılan mali taahhüt, 1 milyar ABD dolarından 5 milyar ABD dolarına çıkarıldı. Ayrıca Çin, 32 Afrika ülkesiyle yatırım koruma konusunda ikili anlaşmalar imzaladı ve diğer 45 ülke ile Ortak Ekonomi ve Ticaret Komisyonları kurdu. Çin-Afrika Kalkınma Fonu kapsamında, 30 Afrika ülkesinde 61 projeyi kapsayan daha geniş bir girişimin parçası olan 53 projeye yaklaşık 1 milyar 806 milyon ABD doları yatırım yapıldı.

Çin ayrıca, Afrika'nın altyapı, madencilik, imalat ve finans sektörlerini desteklemeyi amaçlayan yeni, şartsız kredi olanakları sundu. Ayrıca, "Afrika Yetenek Programı" adı verilen ve çeşitli sektörlerde 30 bin personeli eğitmeyi hedefleyen dikkate değer bir taahhüt duyuruldu. Ancak, 2012 zirvesinde, teknoloji transferi ile ilgili yerine getirilmemiş vaatler konusuna dikkat çekildi ve Afrika'nın ham madde ihraç ederken

Çin'in imal edilmiş mallarını ithal etmeye devam ettiği, ticaret dengesizliğine yol açan mevcut ticaret dinamikleriyle ilgili endişeleri gündeme getirildi (Bhura, 2016). Ticaret dengesizliği sorunlarına yönelik olarak Çin, Afrika'nın madencilik dışı mallarının ithalatını artırma ve Çin pazarına vergisiz giren mallar listesini genişletme sözü vererek, iki bölge arasındaki ticaret dengesizliklerini düzeltme taahhüdünde bulundu. Ayrıca AVIC International Holding Corporation gibi özel kuruluşlar aracılığıyla Çin, 2014 yılında Africa Tech Challenge (ATC)'ı başlatarak, dijital teknoloji kullanımı ve Afrikalı gençlere mesleki eğitim alanında ücretsiz zengin bilgi sağlamayı amaçladı (Muthoni, 2023).

6. Zirve, 2015'te Güney Afrika'nın Johannesburg kentinde gerçekleşti ve gündem Afrika'nın sanayileşmesine doğru kaydı. Çin Devlet Başkanı Xi, küresel kamu mallarının önemli bir parçası olarak "endüst-

riyel işbirliği” ve “stratejik tamamlayıcılığın” Çin-Afrika ilişkilerini şekillendirmedeki önemini vurguladı. Bu doğrultuda Çin, emek yoğun sanayilerinin bir kısmını Afrika’ya taşıma girişimini başlattı. Önemli bir taahhüt gösteren Çin, Afrika’ya daha önce eşi görülmemiş 60 milyar ABD doları tutarında finansman sağlamayı taahhüt etti; bu finansman hibeler, faizsiz krediler ve ticari finansmanı içeriyordu. Söz konusu mali destek, 5 milyar ABD doları faizsiz yardım, 35 milyar ABD doları tercihli krediler ve ihracat kredileri, Çin-Afrika Kalkınma Fonu ve Afrika Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler (KOBİ’ler) Özel Kalkınma Kredisi için ek 5’er milyar ABD doları ve Çin-Afrika Üretim İşbirliği Fonu için başlangıç sermayesi olarak 10 milyar ABD doları içeriyordu (Xinhua, 2015).

Dönüm Noktası FOCAC 2018 Zirvesi

2018 Çin-Afrika İşbirliği Forumu, Çin ve Afrika arasındaki ilişkide bir dönüm noktası teşkil eder. O

yılın Mayıs ayına kadar, tüm Afrikalı BM üye devletleri, Çin Halk Cumhuriyeti’ni Çin’in tek meşru temsilcisi olarak resmi olarak tanımıştı, Esvatini (Esvaziland) ise Tayvan ile ilişkileri nedeniyle tek istisna oldu. Dikkate değer bir şekilde, Eylül ayının başında BM Genel Kurulu toplantısıyla paralel olarak Pekin’de düzenlenen FOCAC zirvesine daha fazla Afrikalı lider katıldı. Çin’in başını çektiği küresel kamu mallarının Afrikadaki sürdürülebilir kalkınmanın ana itici gücü haline geldiğinin bilincinde olan çoğu lider, ikili anlaşmaları güvence altına almak için 2018 FOCAC Zirvesi’ne katılmayı tercih etti. Zirvede, Devlet Başkanı Xi, Çin-Afrika işbirliğini yönlendirecek sekiz önemli girişimi duyurdu. Bu girişimler; endüstriyel teşvik, altyapı bağlantısı, ticaret kolaylaştırma, yeşil kalkınma, kapasite geliştirme, sağlık hizmetleri, halklar arası değişimler ve barış ve güvenlik alanlarını kapsıyordu. Bu ana unsurları desteklemek için Çin, ek olarak 60 milyar ABD doları tutarında bir ekonomik paket taahhüt etti.

Çin-Afrika İşbirliği Forumu (FOCAC) Pekin Zirvesi, 3 Eylül 2018 tarihinde Çin’in başkenti Pekin’deki Büyük Halk Salonu’nda düzenlendi (Fotoğraf: Wang Ye, Xinhua, 2018).

Devlet Başkanı Xi, FOCAC 2018 zirvesinin açılış konuşmasında, 20 milyar ABD doları yeni kredi hatları, 15 milyar ABD doları hibe, faizsiz kredi veya uygun koşullu krediler şeklinde dış yardım, kalkınma finansmanına adanmış 10 milyar ABD doları özel fon ve Afrika'dan ithalatı finanse etmeye yönelik 5 milyar ABD doları özel fon taahhüt etti (Xinhua, 2018).

2021'deki 8. FOCAC toplantısında önemli açıklamalar yapıldı ve dört karar alındı: Dakar Eylem Planı, Çin-Afrika İşbirliği Vizyonu 2035, Çin-Afrika İklim Değişikliği Deklarasyonu ve FOCAC'ın 8. Bakanlar Konferansı Dakar Deklarasyonu. Ayrıca Devlet Başkanı Xi, konferans sırasında Çin-Afrika Vizyonu 2035'in ilk üç yılı için 9 farklı odak alanı belirledi. Bu alanlar sağlık, yoksulluk azaltma ve tarım, ticaret, yatırım, dijital yenilik, yeşil kalkınma, kapasite geliştirme, halklar arası değişimler ve barış ve güvenlik alanlarını kapsamaktaydı (Xi, 2021). 8. FOCAC zirvesi, dünyanın koronavirüs (COVID-19)

pandemisinin çok yönlü etkileriyle karşı karşıya olduğu bir dönemde gerçekleşti. Ancak, pandemi döneminde Çin-Afrika işbirliği büyük zorluklarla test edildi. Çin ve Afrika, uluslararası ve bölgesel konularda sayısız ortak perspektif sergileyerek, nispeten tutarlı pozisyonlarını korumuştur.

Afrika, Çin'in temel çıkarlarını ilgilendiren konulara sarsılmaz destek göstererek, iki taraf arasındaki dostane ilişkilerin istikrarına katkıda bulunmuştur. Çin kendi sınırları içerisinde salgınla mücadelede büyük baskıyla karşı karşıya kalmasına karşın, Afrika ülkelerine ve Afrika Birliği'ne (AfB) önemli yardımlarda bulunmuştur. Bu yardımlar, COVID-19 pandemisine karşı Afrika'nın direncini güçlendirmek için yaklaşık 5.4 milyon maske, bir milyondan fazla test kiti ve binlerce kişisel koruyucu ekipmanın sağlanmasını içeriyordu. Benzer şekilde, Jack Ma Vakfı; özel ve kamu sektörleri arasında işbirlikleri gerçekleştirerek, Afrika'nın her 54 ülkesine dağıtılmak üzere yaklaşık 4.6 milyon

3 Eylül 2018, Büyük Halk Salonu, Pekin, Çin (Fotoğraf: Liu Weibing, Xinhua, 2018).

maske, 500 bin çift eldiven, 500 bin sürüntü ve test kiti, 200 bin yüz siperliği, 200 bin koruyucu giysi seti, 2 bin sıcaklık tabancası, 300 vantilatör ve 100 vücut ısı tarayıcısı ile katkıda bulunmuştur. Devlet Başkanı Xi Jinping, Afrika'ya aylık 30 milyon test kiti, 10 bin vantilatör ve 80 milyon maske tedarik etmeyi taahhüt etmiştir (Mwangi, 2020). Ayrıca AfB'nin 2022'ye kadar Afrika nüfusunun yüzde 60'ını aşlamayı hedeflemesi doğrultusunda Devlet Başkanı Xi, Çin'in Afrika'ya ek bir milyar aşı dozu katkıda bulunacağını açıklamıştır. Bu taahhüt, 600 milyon dozun bağış olarak ve 400 milyon dozun Çin şirketleri ile Afrika ülkeleri işbirliğinde üretimi gibi mekanizmalar aracılığıyla sağlanmasını kapsamıştır (Huaxia, 2021). Ayrıca Devlet Başkanı Xi, Çin'in Afrika ülkeleri için 10 tıp ve sağlık projesi gerçekleştirmeyi taahhüt etmiştir. Bu girişimlerin bir parçası olarak, 1.500 tıbbi personel ve halk sağlığı uzmanı Afrika'ya gönderilmiştir. Afrika'nın pandemiyle mücadelesine etkin olarak destek veren Çin, kıtanın yanıt çabalarını güçlendirme konusunda kritik bir rol oynamıştır (Elnor, 2022).

FOCAC, Çin'in küresel kamu mallarının Afrika'ya uygulanmasında temel bir vasıta haline gelmiştir ve bu durum, Pekin'in ABD'yi geçerek dünyanın en büyük yabancı doğrudan yatırımcısı olarak Afrika'ya daha fazla yatırım yapmasına yol açmıştır.

Bütünsel olarak FOCAC, Çin'in küresel kamu mallarının Afrika'ya uygulanmasında temel bir vasıta haline gelmiştir ve bu durum, Pekin'in ABD'yi geçerek dünyanın en büyük yabancı doğrudan yatırımcısı olarak Afrika'ya daha fazla yatırım

yapmasına yol açmıştır (Yu, 2021). Böylelikle, Çin'in Afrika'daki yatırım kapasitesini artırma konusundaki ısrarı ABD tarafından bırakılan önemli bir boşluğu doldurmuştur ve ikna edici ekonomik işbirliği ile Afrika'nın yakın zamanda küresel ekonomik büyümenin katalizörü haline gelme potansiyelini güçlendirmiştir.

Kuşak ve Yol Girişimi'nin Belirleyici Rolü

Çin'in Afrika'da küresel kamu mallarına katkı sağlama çabalarında eşit derecede önemli olan unsur, Kuşak ve Yol Girişimidir (KYG). Eylül 2013'te, Kazakistan'a yaptığı üst düzey bir ziyaret sırasında Devlet Başkanı Xi Jinping, Çin'in İpek Yolu Ekonomik Kuşağı'nı (SREB) kurma planını dünyaya tanıttı. Bir ay sonra Endonezya'da, 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu'nu (MSR) duyurdu (Jiao, 2013). Bu iki girişim daha sonra Çin'in Tek Kuşak, Tek Yol (OBOR) girişimi olarak bilinir hale geldi. Ancak, birleşik bir ekonomik alan oluşturmak için bu iki girişim birleştirildi ve 'Kuşak ve Yol Girişimi' olarak yeniden tescillendi (Dünya Bankası, 2018).

Günümüzde KYG, ulaşım ağlarını ve pazarları genişletmekte, üretim kapasitesini artırmakta, malların, sermayenin, enerjinin, ham maddelerin, bilginin, insanların ve kültürün aktarımını kolaylaştırmaktadır (Ghiasi & Zhou, 2017). Bütünsel olarak KYG, "insan odaklı ortaklık" değerlerini güçlendiren unsurları kapsamaktadır. Sahip olduğu vizyon ve misyon doğrultusunda KYG, siyasal esgüdümlemeyi teşvik etme, bağlantıları kolaylaştırma, engelsiz ticareti teşvik etme, finansal bütünleşmeyi ilerletme ve insanlar arası bağları güçlendirme kolektif hedefini gerçekleştirmeye devam etmektedir (NDRC, 2015). Afrika Birliği'nin 2063 Gündemi ve Afrika Altyapı Gelişim Programı (PIDA) ile ortak zeminde buluşan, kıtada daha büyük bölgesel bütünleşmeyi teşvik eden KYG, Afrika'da sanayileşme ve imalatın itici gücüne dönüşmüştür (Marais & Labuschagne, 2019).

Ayrıca Devlet Başkanı Xi Jinping'in Asya, Afrika ve Avrupa'yı bağlama planını duyurmasının üzerinden 10 yıl geçtikten sonra, 21. yüzyılın Kuşak ve Yol Girişimi, Çin'in yurtdışındaki tüm angajmanlarını tanımlayan geniş bir programa dönüşmüştür (Dünya Bankası, 2019). Günümüzde, KYG'ye katılan ve işbirliği belgeleri imzalayan 150'den fazla ülke ve 30'dan fazla uluslararası kuruluş bulunmaktadır. Küresel olarak, KYG kapsamında 1 trilyon ABD doları toplam harcama ile uygulanan 3 binden fazla proje bulunmaktadır (Çin Halk Cumhuriyeti Grenada Büyükelçiliği, 2023). Afrikada KYG kapsamında gerçekleştirilen bu özgürleştirici projeler, 'borç tuzağı' diplomasisi üzerine tartışmaları tetiklemiştir.

FOCAC ve KYG'ye ek olarak üçüncü unsur ise Küresel Kalkınma Girişimi (GDI)'dir. COVID-19

pandemisinin ardından insanlık için barış ve gelişmeyi sağlama taahhüdünde bulunan Çin, barışçıl gelişim kavramını tamamen yeni bir seviyeye taşımıştır. Devlet Başkanı Xi Jinping, Çin'in küresel kamu malları sağlamaya yönelik yeni çerçevesi olarak GDI'yi duyurmuştur. GDI'nin temel amacı; küresel topluluğa ve Birleşmiş Milletlere 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'ni gerçekleştirmelerine yardımcı olmak, gelişen ülkelerde COVID-19'un yıkıcı etkilerini tersine çevirmek, çevre bozulması ve iklim değişikliği sorunlarına, yoksulluk azaltma ve gıda güvenliği sorunlarına çözüm yaratmak, yeşil toparlanma ve kalkınma ile doğal çevrenin uyum içinde geliştirilmesini sağlayacak ekolojik medeniyet ilkelerini teşvik etmektir. Ayrıca bu amaçlar, sanayileşme, dijital ekonomi ve dijital çağda bağlantısalığı da kapsar (Birleşmiş Milletler, 2023).

Çinli eğitimci Jiang Liping (sağda) ve stajyer Horace Owiti, 23 Mayıs 2023'te Nairobi, Kenya'da Mombasa-Nairobi Demiryolu üzerinde "Ulusları birbirine bağlıyor, halkı zenginleştiriyor." yazılı bir tren vagonunun yanından geçerken (Fotoğraf: Wang Guansen, Xinhua, 2023).

Çin'in küresel kamu mallarına katkısı dahilinde dördüncü unsur, Küresel Güvenlik Girişimi (GSI)'dir. Küresel istikrarı teşvik etmek, ortak sorunlara çözüm bulmak ve gelecek nesillerin ve demokrasilerinin refahını korumak amacıyla Çin, Küresel Güvenlik Girişimi'ni açıkladı. Girişim, ortak güvenlik, egemenlik ve toprak bütünlüğü, BM Tüzüğü'nün amaçlarına ve ilkelerine bağlılık, tüm ülkelerin meşru güvenlik endişeleri, ülkeler arası anlaşmazlıkların diyalog ve danışma yoluyla barışçıl çözümü ve geleneksel ve geleneksel olmayan alanlarda güvenlik gibi altı temel üzerine kuruludur (Çin Halk Cumhuriyeti, 2023).

GSI, geleneksel ve geleneksel olmayan güvenlik tehditlerinin insanlığın varlığını tehdit ettiği bir zamanda, çok taraflılığın ve uluslararası dayanışmanın ilkelerini savunmayı ve tüm halkların zorlukların üstesinden gelmek için birlikte çalışma arzusunu desteklemeyi amaçlamaktadır.

Çin için, barış olmadan gelişme yoktur ve modernizasyon yolu zorlu ve kaygan olacaktır. Böylece, GSI, geleneksel ve geleneksel olmayan güvenlik tehditlerinin insanlığın varlığını tehdit ettiği bir zamanda, çok taraflılığın ve uluslararası dayanışmanın ilkelerini savunmayı ve tüm halkların zorlukların üstesinden gelmek için birlikte çalışma arzusunu desteklemeyi amaçlamaktadır. Bu girişim, Afrika kıtasının yönetim mimarisindeki kırılma nedeniyle devlet içi ve devletler arası çatışmalara yol açtığı için kıtada önemlidir.

Çin'in küresel kamu mallarına katkısı dahilinde beşinci unsur, Afrika Boynuzu'nda Barış ve Kalkınma

Görüşüdür. Yukarıda belirtildiği gibi, Afrika Boynuzu'ndaki bazı demokrasiler istikrarsızdır. Bölge, yenilenen süper güç gerilimlerinin yeni tiyatrosu haline gelmiştir. Bölgedeki rekabetçi ve stratejik konumlanmalar nedeniyle ortaya çıkan jeopolitik gerilimler, Afrika'daki Boynuz bölgesini daha da istikrarsız hale getirmiştir. Geçmiş deneyimlerden ders çıkaran Çin, son 30 yılda herhangi bir askeri çatışmadan kaçınmıştır. Uzun süren barış döneminin sonucunda Çin, dünyanın en gelişmiş ve en hızlı gelişen ülkesi olarak ortaya çıkmıştır. Böylelikle, tüm insanlık için paylaşılan refah anlayışıyla hareket eden Çin, Ocak 2022'de Kenya'nın Mombasa kentinde "Afrika Boynuzu'nda Barış ve Kalkınma Görüşü"nü açıklamıştır (Azam, 2022). Girişim, GDI ve GSI ideallerini Boynuz bölgesine yerelleştirmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca bölge ülkelerinin güvenlik, kalkınma ve yönetim zorluklarına destek olmayı hedeflemektedir. Buna ek olarak Pekin, girişimi daha da somutlaştırarak, Afrika Boynuzu Meseleleri İçin Özel Bir Elçi atamıştır. Böylece Çin; bölgesel siyaset, güvenlik ve kalkınma gündemleri dahilinde uzun süreli barış, istikrar ve refahı gerçekleştirmek için bölgesel fikir birliğini güçlendirmeye yardımcı olmaktadır.

Çin'in küresel kamu mallarına katkısı dahilinde altıncı unsur, Küresel Medeniyet Girişimi (GCI)'dir. Devlet Başkanı Xi Jinping, 15 Mart 2023'te Çin Komünist Partisi (ÇKP) Dünya Siyasi Partilerle Yüksek Düzeyli Diyalog Açılış Töreni'nde video bağlantısıyla yaptığı konuşmada, Küresel Medeniyet Girişimi'ni önermiştir ve dünya siyasi partilerini, ulusal kalkınmayı ulusal modernizasyon çabalarıyla bütünleştirmeye, modernizasyon için sağlam bir rota çizmeye ve güç toplamaya davet etmiştir (CGTN, 2023). Bir girişim olarak GCI, dünya medeniyetlerinin çeşitliliğine saygı göstermeyi, insanlığın ortak değerlerini savunmayı, medeniyetlerin mirasını ve yeniliğini yapıcı olarak değerlendirmeyi ve halklar arası değişimler ve uluslararası işbirliklerini güçlü bir şekilde savunmayı cesaretlendirmektedir.

Devlet Başkanı Xi'ye göre barış, kalkınma, eşitlik, adalet, demokrasi ve özgürlük tüm halkların ortak arzularıdır. Bütünsel olarak GCI, farklı medeniyetler arasında modernizasyonu ilerletmek için insanlığın koruyucusu ve küreselleşmenin özü haline gelmiştir. Afrika için GCI, iki medeniyet arasındaki karşılıklı ilişkiyi güçlendiren bir mücevher tacı olmuştur. GCI, Afrika Yönetişim Mimarisi (AGA) ile iyi uyum sağlamaktadır. Afrika Birliği Anayasal Sözleşme ve Ortak Değerleri tarafından yönlendirilen bir çerçeve olarak AGA (AfB, 2023), Afrika'nın bütünleşmesi, refahı ve gelişimi için kritik olan "iyi yönetim, demokrasi, insan haklarına saygı, adalet ve hukukun üstünlüğü"nü tanımlamaktadır (AfB, 2016).

Afrika'nın Yükselişi

Çin'in ortaya koyduğu küresel kamu malları (yani - FOCAC, KYG, GDI, GSI, Afrika Boynuzu'nda Barış ve Kalkınma Görüşü ve GCI), Afrika'nın yeniden doğuşuna ve kıtanın bağımsız modernleşmesine ilham vermiştir (Kagwanja, 2016). Afrika,

"Doğuya Doğru Yönelme Politikası" doğrultusunda Çin ile ortak bir gelecek ve paylaşılan refah hedeflerine yönelik 'karşılıklı işbirliği', 'eşit ortaklık' ve 'dayanışma' üçlemesiyle tanımlan yeni bir ortaklıklar tesis etmiştir. Çin, Afrika modernleşmesini yönlendiren ideoloji olarak Pan-Afrikanizm ruhunu desteklemektedir. Bu ülke, Afrika Birliği'nin 54 üye devleti ile tek tek ilişkiler kurmuş olsa da, kendisinin Afrika ile olan ortaklığı kıtasal bir ölçekte ilerlemektedir. Afrika Birliği'nin modernleşme anlayışı, Pan-Afrikanizm ruhu etrafında şekillenen Çin-Afrika ortaklığı ve dayanışmasının çerçevesi olarak hizmet vermektedir.

Sonuç olarak Çin, 2009'dan bu yana 14 yıl boyunca Afrika'nın en büyük ticaret ortağı olmuştur. Çin-Afrika Ticaret Endeksi'ne göre Çin'in Afrika ile ticareti 2000 yılında 100 milyar yuanın altından başlayarak 2022 yılında 1.88 trilyon yuana yükselmiştir. Bu artış, toplamda 20 kattan fazla bir artışa tekabül eder ve toplam ticaret hacminin yıllık ortalama büyüme oranı %17.7 olarak kayda geçmiştir (Xinhua, 2023).

2009 Pekin Zirvesi Gala Gecesinde Çinli ve Afrikalı dansçılar birlikte gösteri yaptı (Fotoğraf: FOCAC, 2009).

Çin-Afrika İşbirliğinin Küresel Etkileri

Çin'in FOCAC, KYG, GDI, GSI, GCI ve Afrika Boynuzu'nda Barış ve Kalkınma Görüşü gibi küresel kamu malları aracılığıyla Afrika'daki artan etkisi, liberal demokrasilerde bir tür 'Soğuk Savaş' zihniyetini tetiklemiştir. Bu zihniyet, Çin'in Afrika'ya sunduğu kamu mallarını "borç tuzağı" olarak nitelendirmektedir. Neo-sömürgecilik suçlamaları ve gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkeleri altyapı projeleri için mali krediler talep etmeye teşvik edip, bu kredileri zamanında ödeyemezlerse onları kontrol etme niyeti (TRT World, 2019), Çin-Afrika işbirliğini tanımlayan Batı merkezli post-truth (görçek ötesi) anlatısının merkezine yerleşmiştir (TRT World, 2019).

Çeşitli FOCAC konferanslarında Çin, Afrika'nın en az gelişmiş ülkelerin ve ağır borç yükü altında kalan ülkelerin biriken önemli borçlarını, faizsiz Çin hükümeti kredileri yoluyla hafifletmiştir.

Çin, aynı zamanda, alüminyum, bakır, demir cevheri, kobalt ve lityum gibi nadir toprak mineralleri de dahil olmak üzere doğal kaynak zengini bir kıta olan Afrika'nın kaynaklarını istismar etmekle suçlanmıştır. Bu kaynaklar, Afrika'nın Çin ile olan işbirliğini bozmak için küresel güçler arasında yenilenen jeopolitik rekabetin kaynağı haline gelmiştir. Çin, "borç tuzağı diplomasisi" üzerine yapılan propaganda anlatılarını geçersiz kılacak bir şekilde, 2000 ile 2019 yılları arasında Afrika'da en az 3.4 milyar

ABD doları tutarındaki borcu iptal etmiş, yaklaşık 15 milyar ABD doları tutarındaki Afrika borcunu yeniden yapılandırmış veya yeniden finanse etmiştir (Bartlett, 2022). Çeşitli FOCAC konferanslarında Çin, Afrika'nın en az gelişmiş ülkelerin ve ağır borç yükü altında kalan ülkelerin biriken önemli borçlarını, faizsiz Çin hükümeti kredileri yoluyla hafifletmiştir. Çin, ilk FOCAC konferansında, ilgili Afrika ülkelerine yönelik 10 milyar RMB miktarında borç muafiyeti sağlamıştır. Takip eden konferanslar, 2006 Pekin Zirvesi, 2009 Şarm El-Şeyh Konferansı, 2015 Johannesburg Zirvesi ve 2018 Pekin Zirvesi dahil olmak üzere, sırasıyla 2005, 2009, 2015 ve 2018 sonuna kadar vadesi dolacak hükümetlerarası faizsiz kredileri muaf tutmuştur (Aiping & Zhan, 2018). Bu somut önlemler, Afrika ülkelerinin mali yüklerini önemli ölçüde hafifletmiştir. Ayrıca, G20 Borç Hizmeti Askıya Alma Girişimi kapsamında, Çin 12 Afrika ülkesiyle borçları askıya alma anlaşmaları gerçekleştirmiştir. Dahası Çin, 15 Afrika ülkesinin mali zorluklarını daha fazla hafifletmek üzere, 2020'ye kadar vadesi dolan faizsiz kredileri bağışlama kararı almıştır (Li, 2020). Dolayısıyla, "borç tuzağı diplomasisi" anlatıları, Çin-Afrika işbirliğini ve küresel kamu malları üzerinden kurulan ortaklıkları tanımlamakta geçerlilik taşımamaktadır. Çin'in Afrika'ya yaptığı projelerle ilgili diğer post-truth anlatılar, genellikle lobciler, sivil toplum grupları ve araştırmacılar tarafından çevre endişelerinin bir silah haline getirilmesiyle ilgilidir. Çevresel endişeleri hafifletmek için Çin, ekolojik uygarlığı geliştirme felsefesine dayanan stratejik önlemlerin uygulanması yoluyla doğa ve kalkınmayı uzlaştırmak için elinden gelenin en iyisini yapmıştır (Gürcan, 2021).

Sonuç

Toplu olarak, Afrika ülkelerine ve diğer gelişmekte olan uluslara yönelik FOCAC, BRI, GDI, GSI, GCI ve Afrika Boynuzu'nda Barış ve Kalkınma Görüşü gibi Çin'in ortaya koyduğu "küresel kamu malları", Güney-Güney İşbirliği için önemli faydalar sunmaktadır. Çin'in Afrika ile ilişkileri, Pekin'in gelişmekte olan uluslarla yürüttüğü dış ilişkilerin en önemli ve güvenilir bileşeni olarak kendini göstermektedir. Daha önce belirtildiği gibi, çeşitli "küresel kamu malları" sunarak Çin, Afrika'da bağlantıları güçlendirmekte, altyapı gelişimlerini teşvik etmekte, ekolojik uygarlığı desteklemekte ve sanayileşmeyi ilerletmektedir. Çin'in modernleşme sürecindeki dikkate değer başarısı, sadece ilham kaynağı olarak hizmet etmekle kalmamış, aynı zamanda Afrika'nın bağımsız bir modernleşme yoluna yönelik arayışında da güç kazanmasını sağlamıştır. Pan-Afrikanizm çerçevesinde Çin, Afrika Birliği, 2063 Gündemi, Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Alanı (AfCFTA)'nı aktif olarak desteklemiş ve Afrika'nın alt bölgesel örgütleriyle ve diğer kıtasal girişimlerle sağlam ilişkiler tesis etmiştir. Çin modernleşmesi ile "Afrika Rönesansı'nın" birleşmesi, kıtanın imajını 2000 yılındaki "Umutsuz Kıtadan", yirmi yıldan fazla bir süre sonra "Umutlu Kıta" ve küresel ticaret ile yabancı yatırımlar için yeni bir sınır haline getirmiştir. Bu durum ise yıllar boyunca Afrika kıtasına karşı ayrımcı politikalar uygulayan Afrika'nın geleneksel ortaklarının eleştiri oklarına hedef olmuştur. Sonuç olarak Çin-Afrika işbirliği, bütün bu temelsiz eleştirileri göz ardı ederek insanlık adına ortak kader topluluğu oluşturmuştur. 🌸

Kaynakça

(n.d.). Secretariat of the Chinese Follow-up Committee of the Forum on China-Africa Cooperation. Report on Chinese Investment in Africa. 15 Kasım 2023 tarihinde <http://www.focac.org/eng/> adresinden alındı.

Embassy news. (2023). 10 Years On, the Belt and Road Initiative Is Not Only Fruitful, but Also Promising. 15 Kasım 2023 tarihinde http://gd.china-embassy.gov.cn/eng/zxhd_1/202308/t20230826_11133075.htm adresinden alındı.

Adewunmi, F. (2011). How The Economist changed its tune on Africa. 11 Aralık 2020 tarihinde https://www.howwemadeitinafrica.com/how-the-economist-changed-its-tune-on-africa/14001/?p_txn_id=768 adresinden alındı.

Adjei, P. (2014). Global Economic Crisis and Socio-Economic Vulnerability: Historical Experience and Lessons from the "Lost Decade" for Africa in the 1980s. *Ghana Studies*, 17(1), 39-61.

African Union. (n.d.). The African Governance Architecture (AGA), Addis Ababa. 20 Kasım 2023 tarihinde <https://au.int/en/aga/about> adresinden alındı.

African Union. (2016). Promoting Young People's Rights towards the attainment of Agenda 2063, West African Regional Youth Consultations on Project 2016. Windhoek, Namibia.

Ajakaiye, O., & Kaplinsky, R. (2009). China in Africa: A Relationship in Transition. *The European Journal of Development Research*, 21(4), 479 - 484. doi:10.1057/ejdr.2009.30

Allison, G. (2017). The Thucydides Trap. 20 Aralık 2020 tarihinde <https://foreignpolicy.com/2017/06/09/the-thucydides-trap/> adresinden alındı.

Amsalu, K. (2018). Criticism of neo-colonialism: clarification of Sino-African cooperation and its implication to the west. *Journal of Chinese Economic and Business Studies*, 16(4), 357-373. doi:10.1080/14765284.2018.1521593

Anshan, L. (2012). Origin of the FOCAC: Reflections on China's Africa Strategy. *Foreign Affairs Review* (3).

Anshan, L. (2012). Origin of the FOCAC: Reflections on China's Africa Strategy. *Foreign Affairs Review*, 3.

Azam, A. (2022). Outlook for Peace and Development offers long-term solution for the Horn of Africa. Retrieved from CGTN.

Bartlett, K. (2022). China Cancels 23 Loans to Africa Amid 'Debt Trap' Debate. 1 Ekim 2023 tarihinde <https://www.voanews.com/a/china-cancels-23-loans-to-africa-amid-debt-trap-debate-6716397.html> adresinden alındı.

BRE. (2019). Belt and Road Economics: Opportunities and risks of transport corridors. 3 Ekim 2023 tarihinde <https://www.worldbank.org/en/topic/regional-integration/publication/belt-and-road-economics-opportunities-and-risks-of-transport-corridors> adresinden alındı.

Benabdallah, L. (2018). Xi Jinping pledged \$60 billion for Africa. Where will the money go? 6 Ekim 2023 tarihinde <https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2018/09/17/xi-jinping-pledged-60-billion-for-africa-where-will-the-money-go/> adresinden alındı.

Birmingham, F. (2019). China's Belt and Road Initiative will add US\$117 billion to global trade this year, a new study shows. 12 Aralık 2020 tarihinde <https://www.scmp.com/economy/china-economy/article/2183253/chinas-belt-and-road-initiative-will-add-us117-billion-global> adresinden alındı.

Bhura, S. (2016). FOCAC 2012 - Sino-African Ties Surge Ahead. *Africa Trends*. 11 Aralık 2020 tarihinde https://idsa.in/africatrends/focac-2012-sino-african-ties-surge-ahead_sbhura_1016 adresinden alındı.

CGTN. (2023). Graphics: How Belt and Road has impacted China-Africa cooperation. 3 Kasım 2023 tarihinde <https://news.cgtn.com/news/2023-06-29/Graphics-How-Belt-and-Road-has-impacted-China-Africa-cooperation-111r5Od5wys/index.html> adresinden alındı.

CGTN. (2023). Xi proposes Global Civilization Initiative, urges political parties to steer course for modernization.

Deych, T. L. (2018). China in Africa: A Case of Neo-Colonialism or a Win-Win Strategy? doi:10.23932/2542-0240-2018-11-5-119-141

Enuka, C. (2010). The forum on China-Africa cooperation (FOCAC): A framework for China's re-engagement with Africa in the 21st Century. *Pakistan Journal of Social Sciences*, 209-218.

FAO. (2017). China-Africa Agricultural Cooperation heading for a sustainable future. 12 Aralık 2020 tarihinde <http://www.fao.org/china/news/detail-events/en/c/1073804/> adresinden alındı.

FOCAC. (2009). Photograph. 12 Aralık 2020 tarihinde http://www.focac.org/eng/zywx_1/tpz/200912/t20091224_8080678.htm adresinden alındı.

FOCAC. (2009). Declaration of the Beijing Summit of the Forum on China-Africa Cooperation. 12 Aralık 2020 tarihinde http://www.focac.org/eng/zywx_1/zywj/1606841.htm adresinden alındı.

FOCAC. (2016). Cooperation in Infrastructure Construction. 2 Kasım 2023 tarihinde http://www.focac.org/eng/zywx_1/tpz/201601/t20160127_8080815.htm adresinden alındı.

Forum on China-Africa Cooperation. (n.d.). About FOCAC. 10 Aralık 2020 tarihinde https://www.focac.org/eng/tljz_3/tljz/ adresinden alındı.

Geo-Jaja , M. A., & Mangum, G. (2001). Structural Adjustment as an Inadvertent Enemy of Human Development in Africa. *Journal of Black Studies*, 30-49. doi:https://doi.org/10.1177/002193470103200102

Ghiasi, R. (n.d.). The Silk Road Economic Belt: Considering Security Implications and EU-China Cooperation Prospects. 15 Kasım 2023 tarihinde <http://library.fes.de/pdf-files/iez/13188-20170223.pdf> adresinden alındı.

Guimei, Y. (2007). FOCAC and Its Influence on China-African Economic Cooperation. *Chinese Association of African Studies*, Beijing, 263.

Gürcan, E. C. (2020). The Changing Geopolitical Economy of Transcaucasia under Multipolarity. *World Review of Political Economy*, 11(4), 533-550.

Gürcan, E. C. (2021). On the development of China's environmental policies towards an ecological civilization. *Belt & Road Initiative Quarterly*, 2(3), 7-25.

- Gürçan, E.C. (2022). Deciphering the Chinese economic miracle: Lessons for the developing world. *Belt & Road Initiative Quarterly*, 3(2), 46-75.
- Huang, K. (2019). China will not buckle in face of belt and road criticism, says Foreign Minister Wang Yi. 12 Aralık 2020 tarihinde <https://www.scmp.com/news/china/diplomacy/article/2189256/china-will-not-buckle-face-belt-and-road-criticism-says-foreign-adresinden> alındı.
- Huaxia. (2021). Xi announces supplying Africa with additional 1 bln COVID-19 vaccine doses, pledges to jointly implement nine programs. 13 Aralık 2020 tarihinde http://www.news.cn/english/2021-11/30/c_1310341310.htm adresinden alındı.
- Humanism, Philosophy Terms. (n.d.). 11 Aralık 2020 tarihinde <https://philosophyterms.com/humanism/> adresinden alındı.
- Huntington, S. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York, NY: Simon and Schuster.
- Jiao, W. (2013). President Xi Gives Speech to Indonesia's Parliament. 12 Aralık 2020 tarihinde http://www.chinadaily.com.cn/china/2013xiapec/2013-10/02/content_17007915.htm adresinden alındı.
- Kagwanja, P. (2016). *Paving Africa's Silk Road: China-Africa Relations in the 21st Century: The Development Turn*. Nairobi, Kenya: Taftiti House Publishers for Africa Policy Institute.
- Kagwanja, P. (2017). Can China's 'Ecological Civilisation' Paradigm Stabilise Liberal Democracy. 14 Aralık 2020 tarihinde <https://www.nation.co.ke/oped/opinion/China-s-ecological-civilisation-paradigm/440808-4192596-12fvcfz/index.html> adresinden alındı.
- Kariuki, R. (2022). China Economic Relations with Developing Countries in Africa. A Critical Literature Review. *Journal of International Relations and Policy*, 1 - 11.
- Kariuki, P., & Msuya, N. (2022). *Gender, Race and Politics in South Africa*. University of Johannesburg Press.
- Kaul, I., Grunberg, I., & Stern, M. A. (1999). *Global Public Goods: International Cooperation in the 21st Century*. New York, NY: Oxford Univ. Press.
- Keiran, U. (2009). China-Africa Relations in the 21st Century: Engagement, Compromise and Controversy. *International Relations, Academic Journals*, 6(23), 95-111.
- Keynote. (2020). Keynote Address by H.E. Deng Li Assistant Minister of Foreign Affairs of China at the Opening Ceremony of the 14th Senior Officials Meeting of the Forum on China-Africa Cooperation. Retrieved from Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China.
- Keynote. (2021). Keynote speech by Chinese President Xi Jinping at opening ceremony of 8th FOCAC ministerial conference. 15 Aralık 2022 tarihinde http://www.focac.org/eng/gdtp/202112/t20211202_10461080.htm adresinden alındı.
- Liu, C. (2015). Embracing humanism is China's right path. 17 Aralık 2022 tarihinde <https://www.chinadaily.com.cn/a/201501/30/WS5a2b4f6ba310eefe399f9d.html> adresinden alındı.
- Long, D. (2022). China Embarks on the New Journey of the Second Centenary Goal. 20 Kasım 2023 tarihinde http://perth.china-consulate.gov.cn/eng/note/202211/t20221128_10981462.htm adresinden alındı.
- Lopes, C. (2018). EU-Africa trade will only blossom when all are treated as equals. 21 Kasım 2023 tarihinde <https://www.theafrican.co.ke/tea/oped/comment/eu-africa-trade-will-only-blossom-when-all-are-treated-as-equals-1405712> adresinden alındı.
- Marais, H. (2019). If you want to prosper, consider building roads: China's role in African infrastructure and capital projects. 12 Aralık 2020 tarihinde <https://www2.deloitte.com/us/en/insights/industry/public-sector/china-investment-africa-infrastructure-development.html> adresinden alındı.
- Mary Muthoni. (2023). Participants laud technology transfer initiative at just-concluded Africa Tech Challenge. 5 Kasım 2023 tarihinde <https://www.kbc.co.ke/participants-laud-technology-transfer-initiative-at-just-concluded-africa-tech-challenge/> adresinden alındı.
- Meinert, C. (2010). *Traces of Humanism in China: Tradition and Modernity*. Transcript.
- MOFCOM. (2018). Elaboration on the Eight Major Initiatives of the FOCAC Beijing Summit. 12 Aralık 2020 tarihinde <http://english.mofcom.gov.cn/article/policyrelease/Cocon/201809/20180902788698.shtml> adresinden alındı.
- Mwangi, N. (2020). China's aid to Africa in fighting COVID-19. 12 Aralık 2020 tarihinde <https://africa.cgtn.com/2020/06/18/chinas-aid-to-africa-in-fighting-covid-19/> adresinden alındı.
- NDRC. (2015). National Development and Reform Commission, People's Republic of China, Vision and Actions on Jointly Building Belt and Road. 22 Ekim 2023 tarihinde http://en.ndrc.gov.cn/newsrelease/201503/t20150330_669367.html adresinden alındı.
- Nye, J. S. (2017). The Kindleberger Trap. 10 Ekim 2023 tarihinde <https://www.project-syndicate.org/commentary/trump-china-kindleberger-trap-by-joseph-s-nye-2017-01> adresinden alındı.
- Olamosu, B. (2015, April 12). Africa rising? The economic history of sub-Saharan Africa. 11 Aralık 2020 tarihinde <https://isj.org.uk/africa-rising/> adresinden alındı.
- Pan, E. (2006). China's Soft Power Initiative. 11 Aralık 2020 tarihinde <https://www.cfr.org/background/chinas-soft-power-initiative> adresinden alındı.
- Shelton, G. (n.d.). The FOCAC Process and Sino-African Strategic Partnership. World Century Publishing Corporation and Shanghai Institutes for International Studies China Quarterly of International Strategic Studies, 2(2), 259-276.
- Singh, A. (2020). The myth of 'debt-trap diplomacy' and realities of Chinese development finance. doi:10.1080/01436597.2020.1807318
- Stratfor. (2020). China's 21st Century Africa Policy Evolving. 11 Aralık 2020 tarihinde <https://worldview.stratfor.com/article/chinas-21st-century-africa-policy-evolving> adresinden alındı.
- Taylor, I. (2011). *The Forum on China-Africa Cooperation (FOCAC)*. New York: Routledge: Taylor & Francis Group.
- Thamik, H. (2020). FOCAC: 20 years of shared destiny and success. 12 Aralık 2020 tarihinde <https://africa.cgtn.com/2020/11/06/focac-20-years-of-shared-destiny-and-success/> adresinden alındı.
- The Global Security Initiative Concept Paper. (2023). 7 Kasım 2023 tarihinde https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjbxw/202302/t20230221_11028348.html adresinden alındı.
- The World Bank. (2018). Belt and Road Initiative. 16 Kasım 2023 tarihinde <https://www.worldbank.org/en/topic/regional-integration/brief/belt-and-road-initiative> adresinden alındı.
- Tiezzi, S. (2018). FOCAC 2018: Rebranding China in Africa. 12 Aralık 2020 tarihinde <https://thediplomat.com/2018/09/focac-2018-rebranding-china-in-africa/> adresinden alındı.
- Timothy S. (2013). Understanding Sino-African Relations: Neo-colonialism or a New Era? *Journal of International and Area Studies*, 20(1), 61-76.
- TRT World. (2019). How China's debt trap diplomacy works and what it means. 16 Kasım 2023 tarihinde <https://www.trtworld.com/africa/how-china-s-debt-trap-diplomacy-works-and-what-it-means-32133> adresinden alındı.
- Uchegara, K. E. (2009). China-Africa Relations in the 21st Century: Engagement, Compromise and Controversy. *International Relations, Academic Journals*, 6(23), 95-111.
- United Nations. (n.d.). *Global Development Initiative-Building on 2030 SDGs for Stronger, Greener and Healthier Global Development*. 16 Kasım 2023 tarihinde <https://sdgs.un.org/partnerships/global-development-initiative-building-2030-sdgs-stronger-greener-and-healthier-global> adresinden alındı.
- Wang, Y., Liu, W. (2018). 2018 Beijing Summit of Forum on China-Africa Cooperation opens. 15 Kasım 2023 tarihinde http://www.xinhuanet.com/english/2018-09/03/c_137441480_4.htm adresinden alındı.
- Wencheng, M. (2023). China, Africa cooperation impacts the world. 20 Kasım 2023 tarihinde <https://www.chinadaily.com.cn/a/202309/20/WS650a545ea310d2dce4bb6ae6.html> adresinden alındı.
- Wenping, H. (2020). FOCAC: 20 years of achievements and strong branding. 11 Aralık 2020 tarihinde http://www.china.org.cn/opinion/2020-10/18/content_76813146.htm adresinden alındı.
- Wenping, H. (2020). FOCAC: 20 years of achievements and strong branding. 11 Aralık 2020 tarihinde http://www.china.org.cn/opinion/2020-10/18/content_76813146.htm adresinden alındı.
- Xinhua. (2015). Xi announces 10 major programs to boost China-Africa cooperation in coming 3 years. 11 Aralık 2020 tarihinde https://www.chinadaily.com.cn/world/XiattendsParisclimateconference/2015-12/04/content_22631225.htm adresinden alındı.
- Xinhua. (2015). Xi announces 10 major programs to boost China-Africa cooperation in coming 3 years. 12 Aralık 2020 tarihinde https://www.chinadaily.com.cn/world/XiattendsParisclimateconference/2015-12/04/content_22631225.htm adresinden alındı.
- Xinhua. (2017). China to enhance human resource cooperation with Africa: diplomat. 12 Aralık 2020 tarihinde http://www.xinhuanet.com/english/2017-08/23/c_136547109.htm adresinden alındı.
- Xinhua. (2018). Xi delivers speech at 2018 FOCAC Beijing Summit. 12 Aralık 2020 tarihinde <http://www.chinadaily.com.cn/a/201809/03/WS5b8cf8f3a310ad14f389514.html> adresinden alındı.
- Xinhua. (2023). Economic Watch: China-Africa trade index debuts, indicating strong growth. 15 Kasım 2023 tarihinde http://www.focac.org/eng/zfzs_1/202306/t20230630_11105868.htm adresinden alındı.
- Xinhua. (2023). BRI Stories | Witnessing friendship between China and Africa along the Mombasa-Nairobi Standard Gauge Railway. 16 Kasım 2023 tarihinde <https://eng.yidaiyilu.gov.cn/p/07MOJ9KH.html> adresinden alındı.
- Yi, W. (2020). Two Decades of A Shared Journey toward New Heights in the New Era—Commemorating the 20th Anniversary of The Forum on China-Africa Cooperation. 12 Aralık 2020 tarihinde <http://www.focac.org/eng/ttxsy/11824129.htm> adresinden alındı.
- Yu Sun. (2015). Xi and the 6th Forum on China-Africa Cooperation: Major Commitments, But With Questions. Retrieved from Africa in Focus, Brookings Press.
- Yu, S. Z. (2021). Why substantial Chinese FDI is flowing into Africa. 15 Kasım 2022 tarihinde <https://blogs.lse.ac.uk/africaatlse/2021/04/02/why-substantial-chinese-fdi-is-flowing-into-africa-foreign-direct-investment/> adresinden alındı.
- Zeng Aiping, a. S. (2018). *Origin, Achievements, and Prospects of the Forum on China-Africa Cooperation*.
- Zhang, J. (2015). China and Africa regional economic cooperation: History and prospects. *PULA: Botswana Journal of African Studies*, 29(1).

Afrika'nın Son Sömürgesi Batı Sahra*

SALAMA BRAHİM EL-BACHİR**

Sahra İşçi Sendikaları Genel Sekreteri (UGTSARIO)

***Salama Brahim El-Bachir, şehir planlama ve geliştirme konusunda uzmanlaşmış bir devlet mühendisidir. Sahra Öğrenci ve Gençlik Hareketi'nde önemli bir liderlik pozisyonunda bulunmuştur. Uzun yıllar boyunca Polisario Cephesi'nin dış ilişkiler ofisinde görev yapmıştır. 2016 yılında Sahra Genel İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun Başkanı olarak seçilmiştir ve 2021'de yeniden seçilerek bu görevini sürdürmektedir. Kariyeri süresince çok sayıda işçi konferansı ve uluslararası seminere katılmıştır. Ayrıca Polisario Cephesi'nin önde gelen üyelerinden biri olarak bilinmektedir.*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3755-1135>

Geliş Tarihi: 5.1.2024

Kabul Tarihi: 1.2.2024

ÖZ

Fas'ın 1991 ateşkesini 13 Kasım 2020'de ihlal etmesi ve yıllarca bölge halkının kendi kaderini tayin etmesine yönelik referandumu engellemesi üzerine Frente POLISARIO, kendini savunma hakkını kullanmak zorunda kaldığını ve bu nedenle kurtuluş mücadelesine yeniden başladığını açıkladı. Sonuç olarak Batı Sahra Bölgesi, iki taraf arasında Fas'ın Batı Sahra'daki yasadışı askeri duvarı boyunca devam eden ve yoğunlaşan askeri çatışmalarla açık bir savaş alanına dönüştü. Fas'ın 1991 ateşkesini ihlali, sadece BM barış sürecine son vermekle kalmamıştır; aynı zamanda bölgedeki barış ve istikrarı tehlikeye atma potansiyeline de sahiptir. Bir kez daha, BM Güvenlik Konseyi, Fas'ın yeni saldırganlık eylemleri karşısında sessiz kalmıştır. Uluslararası toplum ve özgür dünya önünde duran soru şu şekilde özetlenebilir: Kuzey Afrika'da "güç caiz kılar" kuralının ve zor kullanma mantığının hakim olmasına izin verip, Fas'ın Batı Sahra'nın bazı bölgelerindeki askeri işgaline dokunulmaz bir şekilde devam etmesine göz mü yumulacak, yoksa uluslararası ilişkileri yöneten kurallara inanç, güvenilirlik ve düzenin korunmasında kritik olan uluslararası hukuk ilkelerini savunup, böylece Sahra halkına kendi kaderini tayin etme ve bağımsızlık haklarını özgürce ve demokratik bir şekilde kullanma şansı mı verilecek? Kendi kaderini tayin etme ve bağımsızlığa yönelik devredilemez hakları uygulamaya koyup Sahra halkının egemen iradesinin özgür, gerçek ve demokratik bir şekilde ifade edilmesi sağlanarak uluslararası hukuk ilkelerini savunmak ve Batı Sahra'nın sömürgecilikten kurtarılmasını gerçekleştirmek var olan tek seçenektir.

Anahtar Kelimeler: Batı Sahra, kendi kaderini tayin hakkı, Polisario Cephesi, Sahra Arap Demokratik Cumhuriyeti, sömürgecilğe karşı mücadele.

AFRİKA'NIN SON SÖMÜRGEÇİ BATI SAHRA'DA neredeyse 50 yıldır devam eden çatışma, Kuzey Afrika bölgesindeki istikrar ve güvenlik için potansiyel bir tehlike oluşturmaktadır. Uluslararası ve Afrika içinden müdahale çabalarına karşın, çatışma çözüme ulaştırılamamıştır.

Batı Sahra, kıtanın Atlantik kıyısında yer almaktadır ve kuzeyde Fas, kuzeydoğuda Cezayir ve doğu ve güneyde Moritanya ile ortak sınırlara sahiptir. 1884-85 Berlin Konferansı'nda Avrupa güçleri arasında Afrika'nın bölüşülmesinin ardından, Batı Sahra İspanyol koruma bölgesi

ilan edilmiş ve İspanyol Sahrası olarak bilinir hale gelmiştir.

Birleşmiş Milletler, 60 yıldan fazla bir süre önce, o zamanlar İspanyol Sahrası olarak bilinen bölgeyi "Kendini Yönetmeyen Bölge" statüsünde tanımıştır. 1963'ten beri BM gündeminde yer alan Batı Sahra'nın uluslararası statüsü, bir sömürgecilik sonlandırma meselesi olarak anlaşılmalıdır. Bölge halkı olarak Sahra halkının, 1960 tarihli Genel Kurul kararı 1514 (XV) uyarınca kendi kaderini tayin etme ve bağımsızlık hakkına sahip olması gerekir.

Batı Sahra, kıtanın Atlantik kıyısında yer almaktadır ve kuzeyde Fas, kuzeydoğuda Cezayir ve doğu ve güneyde Moritanya ile ortak sınırlara sahiptir (Harita: UN, Western Sahara, 10 Mayıs 2022).

İspanyol varlığına karşı yıllar süren sömürgecilik karşıtı şiddet içermeyen direnişin ardından, Mayıs 1973'te Sahra halkının ulusal bağımsızlık iradesini temsil eden bir kurtuluş hareketi olarak Saguia el-Hamra ve Rio de Oro'nun Kurtuluşu için Halk Cephesi (Frente Popular para la Liberación de Saguia

el-Hamra y de Río de Oro: Frente POLISARIO) kuruldu. Birleşmiş Milletlerin baskısı ve POLISARIO Cephesi'nin artan askeri ve siyasi eylemleri sonucu İspanya, 1975'in başlarında bölgede kendi kaderini tayin hakkı konusunda bir referandum yapma niyetini açıkladı. Fas ve Moritanya hemen bu hamleyle itiraz

etti ve bölgenin sömürge döneminden önceki statüsü hakkında Uluslararası Adalet Divanı'na (UAD) arabuluculuk talep etti. Fas'ın ayrıca Moritanya, Mali'nin bir kısmı, Batı Cezayir çölünün büyük bir bölümü ve hatta Senegal'in bir kısmına yönelik toprak taleplerinin olduğunu bilmek bu noktada önemlidir. Fas'ın toprak talepleri, Mart 1956'da Fransadan bağımsızlığını kazanmasından kısa bir süre sonra aşırı milliyetçi İstiqlal partisinin lideri Alal al-Fasi tarafından savunulan genişlemeci "Büyük Fas" ideolojisine dayanmaktadır.

Batı Sahra üzerine tarihi istişari görüşünü 16 Ekim 1975'te yayınlayan UAD, BM'nin başlıca yargı organı olarak, Batı Sahra toprakları ile Fas Krallığı veya Moritanya varlığı arasında "herhangi bir toprak egemenliği bağı" olmadığını çok açık bir şekilde belirtmiştir. Ayrıca, "bölge halklarının iradesinin özgür ve samimi ifadesi yoluyla" "kendi kaderini tayin hakkını kullanarak Batı Sahra'nın sömürgecilikten kurtulmasını" desteklemiştir.

'Yeşil Yürüyüş' ve Fas işgali

DUAD'nin istişari görüşünün yayınlanmasından kısa bir süre sonra, Fas Kralı II. Hasan, Batı Sahra'yı "barışçıl" bir şekilde geri almak için 350 bin Faslı'nın katıldığı sözde "Yeşil Yürüyüş"ü başlattı. Dahası, 31 Ekim 1975'e gelindiğinde, Fas kuvvetleri Batı Sahra'nın kuzey kısmını işgal etmeye ve ilerlemeye başlamıştı.

"Yeşil Yürüyüş", İspanya ile yapılan gizli bir anlaşmayı takiben Fas ve Moritanya'nın Batı Sahra'yı işgal edip bölmesine, ayrıca Fas-Moritanya orduları ile Frente POLISARIO güçleri arasındaki savaşın patlak vermesine yol açan önemli bir olaydı. Konu daha sonra, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasından başlıca sorumlu olan BM Güvenlik Konseyi'ne taşındı. Ancak, o dönemde hâkim olan Soğuk Savaş zihniyeti, Batı bloğu ile müttefik olan Fas'a karşı Konsey'in herhangi bir kesin eylemde bulunmasını engelledi.

1970'lerin başında, Fas Kralı II. Hasan'ın yönetimi ciddi bir iç meşruiyet kriziyle karşı karşıya kaldı. II. Hasan'ın Batı Sahra üzerindeki toprak taleplerini yeniden ileri sürerek oluşturduğu taktik hamlesi, dikkatleri iç çatışmalardan uzaklaştırmayı ve 1971-1972 döneminde krala karşı yapılan iki ayrı darbe girişiminin ardından Alevi monarşisinin popülaritesinin en düşük olduğu bir zamanda ordu tehdidini savuşturmayı amaçlıyordu. Kral her iki girişimden de sağ kurtuldu, ancak ülkede özellikle Fas ordusu içerisinde artan hoşnutsuzluk, monarşik rejim için durumu daha da zorlaştırdı. Fas'ın özellikle fosfat ve balık bakımından zengin Batı Sahra'nın doğal kaynaklarına artan ilgisi, bunun yanı sıra o dönemde Soğuk Savaş koşullarında sürdürülen jeopolitik oyun ve monarşinin meşruiyet krizleri ile artan iç sorunlarına bir çıkış yolu bulma ihtiyacı; 1975'te Fas'ın Batı Sahra'yı işgal etmesinin ana nedenleri arasındadır. İşte bu yüzden Batı Sahra, monarşinin hayatta kalmasıyla yakından bağlantılı hale gelmişti.

Fas ise 1980'lerin başında, Batı Sahra'nın yaklaşık üçte ikisi üzerindeki işgalini güvence altına almak için bölgeyi ikiye bölen ve işgal edilen kısmı geri kalan kısımdan ayıran, 2.700 kilometre uzunluğunda ağır mayınlı kum ve taştan oluşan bir duvar inşa etmeye başladı.

Moritanya, 1979'da savaştan çekildi. Fas ise 1980'lerin başında, Batı Sahra'nın yaklaşık üçte ikisi üzerindeki işgalini güvence altına almak için bölgeyi ikiye bölen ve işgal edilen kısmı geri kalan kısımdan ayıran, 2.700 kilometre uzunluğunda ağır mayınlı kum ve taştan oluşan bir duvar ("Berm") inşa etmeye başladı.

27 Şubat 2021 tarihinde Auserd mülteci kampı, Saharawi Arap Demokratik Cumhuriyeti'nin ilanının 45. yıldönümü etkinlikleri (Fotoğraf: Instagram.com/saharawivoice, 12 Kasım 2021).

Fas'ın Batı Sahra işgali, Sahra halkının büyük bir kısmını ülkeden kaçmaya ve Cezayir'in güneybatısındaki Tinduf kasabası yakınlarında bulunan mülteci kamplarına yönelmeye zorladı. Günümüzde beş ana mülteci kampı (geniş çadır şehirleri), İspanya'nın Batı Sahra'dan çekilmesinden kısa bir süre sonra, 27 Şubat 1976'da ilan edilen Sahra Arap Demokratik Cumhuriyeti (SADR) yetkilileri tarafından yönetilmektedir.

Fas işgali altındaki topraklarda, Sahra halkı on yıllardır yoksulluk ve baskıya maruz kalmıştır. Uluslararası ve yerel birçok kuruluş tarafından belgelendiği üzere, pek çok Sahra halkı üyesi, özellikle politik aktivizmleri nedeniyle çeşitli şiddet

biçimlerinin kurbanı olmuştur. Sahralılar ayrıca, yoksulluk, yüksek işsizlik oranları, marjinalleşme ve temel sosyoekonomik ve politik haklardan mahrumiyet gibi koşullar altında yaşamaktadırlar. Fas yetkilileri, bölgeye binlerce Fas yerleşimcisi getirerek yerli halkı kendi ülkesinde azınlığa dönüştürmüştür. Fas, ayrıca Sahra kültürü ve mirasını ortadan kaldırmayı veya yerine geçirmeyi amaçlayan bir "Faslaştırma" politikası izlemektedir. Fas yetkilileri, hassaniye adlı Sahra lehçesinin kullanımını ve hatta Sahra'nın özgün kültürünün herhangi bir şekilde ifade edilmesini yasaklamaya devam ederken, eğitim sisteminde ve kamu alanında Fas lehçelerinin kullanımını teşvik etmektedir.

Birleşme Planı

1980'lerin sonlarına doğru, Fas'ın Batı Sahra'daki büyük savaş maliyetleri, II. Hasan'ın Batı Sahra'da askeri bir zaferin mümkün olmadığını idrak etmesini sağlamıştır. Bu yeni durum, çatışmaya müzakereli bir çözüm sağlanması için hem Birleşmiş Milletler'e hem de Afrika Birliği'ne (o zamanlar Afrika Birliği Örgütü) daha fazla müdahale şansı verdi. Ağustos 1988'de, çatışmanın tarafları Frente POLISARIO ve Fas, BM ve Afrika Birliği Örgütü tarafından ortaklaşa önerilen ve çatışmaya barışçıl bir çözüm bulmak için bir yol haritası olarak kabul edilen Birleşme Planı'nı (barış planı) kabul etti. Plan, 1990 ve 1991'de BM Güvenlik Konseyi tarafından onaylandı. Birleşme Planı, Batı Sahra halkının, kendi kaderini tayin hakkını kullanarak, bağımsızlık ve Fas ile bütünleşme arasında seçim yapabileceği, askeri veya idari kısıtlamalar olmaksızın yapılacak özgür ve adil bir kendi kaderini tayin referandumunu takiben bir ateşkes öngörmekteydi. Bu amaçla, Güvenlik Konseyi 29 Nisan 1991'de Batı Sahra'da Referandum için Birleşmiş Milletler Misyonu'nu (MINURSO) kendi otoritesi altında kurdu. Misyon, 6 Eylül 1991'de yürürlüğe giren ateşkesi denetlemek ve referandumu düzenlemek üzere bölgeye konuşlandırıldı.

Güvenlik Konseyi ise daha önce kabul ettiği barış planını reddeden Fas'ı sorumlu tutmak yerine, Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa gibi etkili üyelerin etkisi altında hiçbir eylemde bulunmadı.

Barış planı, Kuzeybatı Afrikadaki bu uzun süren çatışmaya sonunda bir çözümün elde edilebilece-

ği umudunu uyandırdı. Ancak bu umutlar, Fas'ın çıkardığı birçok engel sonucu, Şubat 1992'de yapılması planlanan kendi kaderini tayin referandumunun gerçekleştirilememesiyle söndürüldü. Tüm iniş çıkışlara rağmen, Ocak 2000'de MINURSO referandum için uygun seçmen listesini oluşturarak oylamanın yapılmasının yolunu açtı. Tam bu sırada Fas, sandıkta kaybetme korkusuyla, kendi kaderini tayin hakkındaki referandumu yapmaktan vazgeçtiğini açıkça ilan etti. Fas'ın bu ani kararı, BM tarafından belirlenen seçmen listesine dayalı özgür ve demokratik bir referandumda, Batı Sahra halkının açıkça bağımsızlık seçeneğini tercih edeceğini anlamasından kaynaklandı. Güvenlik Konseyi ise daha önce kabul ettiği barış planını reddeden Fas'ı sorumlu tutmak yerine, Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa gibi etkili üyelerin etkisi altında hiçbir eylemde bulunmadı.

1975 tarihli Batı Sahra üzerine UAD'nin sağladığı istişari görüş dahil olmak üzere BM'nin ilgili tüm kararları ve hukuki doktrinleri; sömürge halklarının kendi kaderini tayin hakkının özünün, ilgili halkın iradesinin bilgilendirilmiş, özgür ve samimi bir şekilde ifade edildiği demokratik bir süreçte yattığını teyit eder. Bu ise kendi kaderini tayin hakkının tek sahibi olarak Batı Sahra halkının iradesinin, herhangi bir yabancı müdahalesi olmaksızın ifade edilmesi gerektiği anlamına gelir. Söz konusu iradenin ifadesi ayrıca, Batı Sahra durumuyla birçok benzerlik taşıyan Doğu Timor örneğinde olduğu gibi, referandumun yaygın olarak kullanıldığı uluslararası olarak kabul edilmiş demokratik süreçler aracılığıyla samimi ve doğrudan olmalıdır. Güvenlik Konseyi'nin kendi kaderini tayin hakkına ilişkin çelişkili yaklaşımı, BM'nin Batı Sahra'daki barış sürecinin karşı karşıya kaldığı çıkmazın temel nedenidir. Bu durum; BM'nin, Fas'ın 13 Kasım 2020'de 1991 ateşkesini ihlal etmesine karşı sessiz kalmasıyla daha da karmaşık hale gelmiştir.

Durumun ciddiyeti, kendi içerisindeki güç dinamikleri nedeniyle Güvenlik Konseyi'nin Batı Sahra'daki BM barış sürecinin yönetimine yönelik pasif, ikircikli ve ağırlıklı bir tutumla "ellerini çekme yaklaşımı" benimsemesiyle daha da derinleşmiştir. Bu yaklaşım, çatışma durumunu daha da kötüleş-tirmiş, barışçıl ve kalıcı çözüm arayışlarını engellemiştir. Ayrıca bu "ellerini çekme yaklaşımı", Batı Sahra'daki işgali normalleştirmeye ve pekiştirmeye yönelik bir dizi eylem aracılığıyla zorla bir oldubitti dayatma girişimlerini sürdürme konusunda tam bir dokunulmazlığa sahip Fas'ı cesaretlendirmiştir.

Bunlar arasında, örneğin, yoğunlaştırılmış yerleşim politikaları yoluyla bölgenin demografik yapısını değiştirmek, yabancı ülkelerin "konsolosluklarını" açmak, bölgede seçimler ve uluslararası konferanslar düzenlemek gibi eylemler bulunmaktadır.

Polisario Cephesi ve Kurtuluş Mücadelesinin Yeniden Başlaması

Fas'ın 1991 ateşkesini 13 Kasım 2020'de ihlal etmesi ve yıllarca bölge halkının kendi kaderini tayin etmesine yönelik referandumu engellemesi üzerine

Fas'ın 1991 ateşkesini 13 Kasım 2020'de ihlal etmesi ve yıllarca bölge halkının kendi kaderini tayin etmesine yönelik referandumu engellemesi üzerine Frente POLISARIO, kendini savunma hakkını kullanmak zorunda kaldığını ve bu nedenle kurtuluş mücadelesine yeniden başladığını açıkladı

(Fotoğraf: 10 Nisan 2022, Twitter.com/polisario_)

Frente POLISARIO, kendini savunma hakkını kullanmak zorunda kaldığını ve bu nedenle kurtuluş mücadelesine yeniden başladığını açıkladı. Sonuç olarak Batı Sahra Bölgesi, iki taraf arasında Fas'ın Batı Sahra'daki yasadışı askeri duvarı boyunca devam eden ve yoğunlaşan askeri çatışmalarla açık bir savaş alanına dönüştü. Fas'ın 1991 ateşkesini ihlali, sadece BM barış sürecine son vermekle kalmamıştır; aynı zamanda bölgedeki barış ve istikrarı tehlikeye atma potansiyeline de sahiptir. Bir kez daha, BM Güvenlik Konseyi, Fas'ın yeni saldırganlık eylemleri karşısında sessiz kalmıştır.

Batı Sahra'nın durumunda kendi kaderini tayin hakkının gerçek ve inandırıcı bir şekilde uygulanabilmesi; sadece Sahra halkının, özgürce, adil ve şeffaf koşullar altında ve herhangi bir askeri veya idari kısıtlama olmaksızın kendi siyasi statülerini belirlemek üzere serbest bir seçim yapmasını içermelidir.

Batı Sahra sorununun çözümü, ardışık BM Genel Kurulu ve Güvenlik Konseyi kararlarında açıkça tanımlanmıştır. Kararlar, Batı Sahra halkının kendi kaderini tayin etmesini sağlayan barışçıl, adil ve kalıcı bir çözüm çağrısında bulunmaktadır. Bu anlamda, Batı Sahra'nın durumunda kendi kaderini tayin hakkının gerçek ve inandırıcı bir şekilde uygulanabilmesi; sadece Sahra halkının, özgürce, adil ve şeffaf koşullar altında ve herhangi bir askeri veya idari kısıtlama olmaksızın kendi siyasi statülerini belirlemek üzere serbest bir seçim yapmasını içermelidir. Batı Sahra halkının serbest seçimini

baltalayacak, seçimlerinin sonucunu belirleyecek veya onlara sunulan seçenekleri sınırlayacak herhangi bir yaklaşım ve formül, uluslararası hukuk ve ilgili BM kararları altında kendi kaderini tayin hakkıyla uyumsuz olacaktır.

1963'ten bu yana Birleşmiş Milletler gündeminde bir sömürgecilik sonlandırma meselesi olarak Batı Sahra'nın uluslararası niteliği tartışılmaz. Bu nedenle, uluslararası toplum ve özgür dünya önünde duran soru şu şekilde özetlenebilir: Kuzey Afrika'da "güç caiz kılar" kuralının ve zor kullanma mantığının hakim olmasına izin verip, Fas'ın Batı Sahra'nın bazı bölgelerindeki askeri işgaline dokunulmaz bir şekilde devam etmesine göz mü yumulacak, yoksa uluslararası ilişkileri yöneten kurallara inanç, güvenilirlik ve düzenin korunmasında kritik olan uluslararası hukuk ilkelerini savunup, böylece Sahra halkına kendi kaderini tayin etme ve bağımsızlık haklarını özgürce ve demokratik bir şekilde kullanma şansı mı verilecek?

Kurallara dayalı bir uluslararası düzende bu sorunun cevabı çok açık olmalıdır, çünkü zor kullanım mantığı gibi bir seçenek olamaz. Birçok gözlemci tarafından belirtildiği gibi, Fas'ın Batı Sahra işgali, İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan bu yana bir devletin topraklarını zor kullanarak genişletme girişimleri arasında en bariz örneklerden biridir. Dolayısıyla, kendi kaderini tayin etme ve bağımsızlığa yönelik devredilemez hakları uygulamaya koyup Sahra halkının egemen iradesinin özgür, gerçek ve demokratik bir şekilde ifade edilmesi sağlanarak uluslararası hukuk ilkelerini savunmak ve Batı Sahra'nın sömürgecilikten kurtarılmasını gerçekleştirmek var olan tek seçenektir. Sonuçta, kendi kaderini tayin hakkı, esas olarak ilgili halkın bir seçim yapması hakkında olup, başkasının onlar adına bu seçimi yapmasını içermemektedir. 🌸

Batı Sahra'da işgal altındaki Bojdour'da ev hapsindeki Sultana Khaya ile dayanışma için yapılan gösteri (Fotoğraf: Instagram.com/saharawivoice, 20 Kasım 2021).

Batı Sahra hakkında bilgi

Batı Sahra; Afrika Kıtası'nın kuzey batısında, Atlas Okyanusu ile Sahra Çölü arasında kuzeyinde Fas, güneyinde Moritanya, batısında Atlas Okyanusu, doğusunda ise Cezayir yer alıyor. 266.000 km² yüz ölçümüne ve 603.253 nüfusa sahip Batı Sahra'nın 2049 km sınırınının 41 km'si Cezayir, 1564 km'si Moritanya ve 444 km'si Fas ile çevrili. Atlas Okyanusu ile 1110 km'lik sahil şeridi bulunması bu ülkeyi jeopolitik açıdan daha da önemli kılıyor.

Etnik açıdan Batı Sahra'da yaşayanlar Sahrâvî olarak adlandırılıyor. Sahrâvî toplumu kendisini Müslüman ve Arap kimliğiyle tanımlamaktadır.

İki yüz yıl Portekizlerin sömürgesi olan Batı Sahra, Avrupa sömürgecilik tarihinde İngiliz, Fransız ve İspanyol sömürgecileri arasında ilk çatışma alanlarından birisi olmuştur. Batılı sömürgecilerin kendi aralarında giriştikleri rekabetin galibi İspanyollar olmuştur. 1884 yılında düzenlenen Berlin Konferansı sonrasında da İspanya, bölge üzerindeki sömürgeci hâkimiyetini hukuki

bir yapıya dönüştürmüştür. Fas ise Fransa sömürgeci altına girmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra tüm Afrika'da olduğu gibi, Batı Sahra ve Fas'ta bağımsızlık mücadelesi yükselmeye başlamıştır. İspanyol ve Fransız sömürgeciler bu mücadeleleri kanla bastırmışlardır. Bu bastırma harekâtları Fas ve Batı Sahra bağımsızlık ve özgürlük hareketini birleştirmiştir. 16 Kasım 1965'te BM, 2072 sayılı kararıyla İspanyol hükümetine İspanyol Sahrası için 14 Kasım 1960'ta kabul ettiği 1514 sayılı "Sömürge Ülkeleri ve Halklarına Bağımsızlık Verilmesi Bildirgesi"ne uyma çağrısı yapmıştır. Kararda İspanyol hükümetinden bölgede kendi kaderini tayin (self-determinasyon) hakkının acilen uygulanması ve bunun da BM eliyle yapılması istenmekteydi. BM'nin bu çağrılarını Batı Sahra'daki milliyetçi hareketleri yüreklendirmiş ve bölgenin bağımsızlığı için 1967'de Muhammed Bassiri'nin liderliğinde Tahrir Hareketi kuruldu. Üç yıl sonra İspanyollar Tahrir Hareketi'nin lideri Muhammed Sidi İbrahim Bassiri'yi idam ettiler.

POLISARIO Cephesi Ve Sahra Arap Demokratik Cumhuriyeti

1972 yılında ülkenin doğusundaki Bukra şehrinde bulunan zengin fosfat yatakları özellikle bölgede hak iddia eden Fas, Moritanya ve İspanya'nın iştahını kabartmış, sürece Cezayir ve Libya da dahil olmuştu. 1973 yılında kurulan Polisario Cephesi (Kızıl Irmak ve Altın Vadinin Kurtuluşu için Halk Cephesi) de İspanya'ya karşı bağımsızlık mücadelesi başlattı.

İspanya, Batı Sahra'yı 1975 tarihli Madrid Antlaşması ile bölgenin idarî sorumluluğunu Fas ve Moritanya'ya devretti. Bölge Fas'la Moritanya arasında paylaşıldı. İspanya çekildikten sonra ABD, Fas'ın Batı Sahra'yı işgalini destekleyerek istihbarat ve silah sağladı. Uluslararası alanda ilk tepki Cezayir'den geldi. Antlaşmanın bölge istikrarını bozacağını ifade eden Cezayir, Polisario'ya desteğini artıracığını ilan etti.

1976'da, Franco'nun ölümüyle yeni bir döneme giren İspanya Batı Sahra'dan çekildiğini ve konunun kendileri için tamamen kapandığını BM'ye bildirdi. İspanya'nın Batı Sahra'dan çekilmesinin ardından Polisario Cephesi 27 Şubat 1976'da Sahra Arap Demokratik Cumhuriyeti'nin (SADC) kuruluşunu ilan etti. Moritanya SADC ile anlaşmaya vararak 1979'da bölgeden çekildi. Fas Moritanya'nın çekildiği güney bölgesini de işgal etti.

Fas ile yapılan çatışmalar devam ederken SADC Hükümeti, 16 Temmuz 1980'de yeni bir siyasi atak yaparak Afrika İşbirliği Örgütü (AİÖ)'ne tam üyelik için başvurdu. Fas'ın karşı çıkmasına rağmen SADC Hükümeti tanındı ve AİÖ'ye egemen devlet statüsüyle katılımı onaylandı. İki yıl sonra 1984'te Fas, üyeliğini askıya aldığını açıkladı.

2016 yılında gelindiğinde Batı Sahra'yı tanıyan ülkelerin sayısı 85'i bulmuştu. Bu ülkelerin 30'dan fazlası Afrika kıtasında yer alıyordu. Suriye ve Yemen dışında hiçbir Arap ülkesi ya da BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinden herhangi biri Batı Sahra'yı tanımaya yanaşmamıştı. İlerleyen süreçte Fas Krallığı'nın diplomatik hamleleri sonucunda 37 ülke Batı Sahra'yı tanıma kararını geri aldı ve tanıyan ülke sayısı 48'e düştü. 🌸

Afrika Araştırmacıları Derneği
(AFAM) Başkanı
Prof. Dr. Ahmet Kavas*

“Türkiye-Afrika ticari ilişkileri son 20 yılda 10 kat arttı”

**Türk diplomat, akademisyen ve yazar Ahmet Kavas 1964 yılında doğdu. 1987 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 1989-1996 yılları arasında Türkiye Diyanet Vakfı Bursuyla yüksek lisans ve doktora eğitimini Paris'te tamamladı. 2002 yılında doçent unvanı aldı. 2006 yılına kadar İslam Araştırmaları Merkezinde (ISAM) araştırmacı olarak çalıştı. 2009 yılında ise Profesör unvanı aldı. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde İslam Tarihi ve İstanbul Medeniyet Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde Uluslararası İlişkiler Bölümü Siyasi Tarih Anabilim Dalında öğretim üyeliği yaptı. Afrika ile ilgili konularda Başbakanlık Müřavirliđi, Çad Cumhuriyeti Büyükelçiliği, Senegal Büyükelçiliği görevlerinde bulundu. Özellikle Afrika üzerine araştırmalar yapmakta olup bu alanda yayınlanmış kitapları, makaleleri ve İslam Ansiklopedisine yazdığı maddeleri bulunmaktadır. Fransızca, Arapça ve İngilizce bilmektedir.*

“Avrupa ülkelerinin Afrika üzerindeki sömürgeci tavırlarının etkisi azalmaya başlayınca bu kıtada etkin olmak isteyen devletler Afrika’da farklı bölgelerde etkinlik alanları oluşturmaya başladı. Afrika ile temas kurmak için birçok ülke Türkiye’ye göre daha erken davrandı. Türkiye 2008 yılı başında Afrika’daki diplomatik temsilcilik ağını genişletmek üzere çalışmalara başladı. Bu çalışmalar sayesinde 2009’da yeni elçilikler açıldı. Şu anda Türkiye’nin Afrika’da 44 ülkede temsilciliği bulunmaktadır. Çin, ABD ve Fransa’nın ardından Türkiye, kıtada en fazla temsilciliği bulunan ülkeler arasındadır. Türkiye’nin Afrika politikası 2005 yılından itibaren belirginleşmiştir. Günden güne gelişen Türkiye-Afrika ilişkilerini, Türkiye’nin Asya ile Avrupa arasındaki konumunu Afrika ile dengelemesi olarak anlamak mümkündür. Ayrıca Afrika ülkeleri Türkiye için önemli ihracat pazarlarını oluşturmaktadırlar. Türkiye menşeli şirketler Afrika’da tekstil ve gıda sanayi ile demir-çelik ve ağır sanayide kıtanın en büyük tesislerini kurup işletiyor, hatta büyük döviz girdisi sağlıyorlar. Son bir asırda Afrika’da kullanılan resmi diller, para birimleri, sosyo-kültürel ve ekonomik hayat biçimleri birçok yönüyle Batı tarafından şekillendirilmiş ve hala tesirini sürdürüyor. Bunları yok saymak veya değiştirmenin zaman alacağı ortadadır. Afrika ülkelerinin Çin, Rusya, ABD veya Hindistan’ı kabul ederek onların eksenlerine girmeleri kolay değil. Türkiye Afrika’da Avrupa ile karşıt bir çizgide olmak yerine içinde bulunulan şartların uygunluğuna göre hareket etmektedir.”

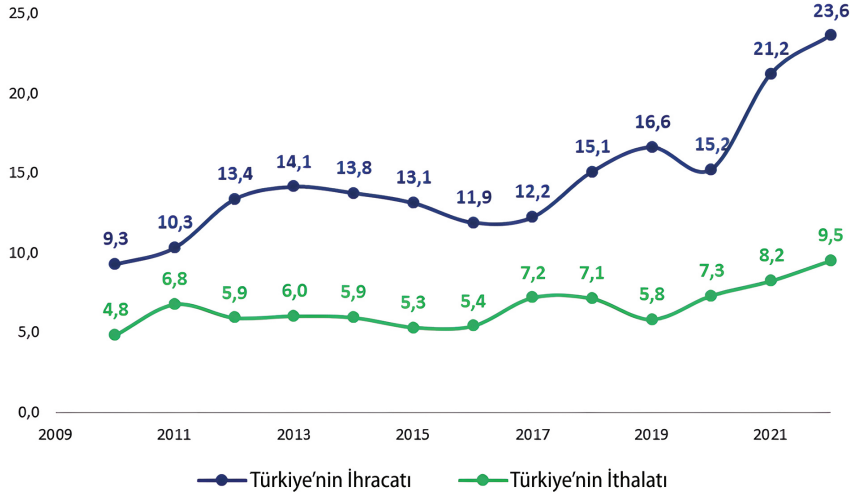
Afrika Araştırmacıları Derneği (AFAM) Başkanı Prof. Dr. Ahmet Kavas, Mustafa Altinkaya’nın sorularını yanıtladı.

Türkiye ile Afrika ülkeleri arasındaki ilişkilerin mevcut durumu nedir? Kaç ülkeyle, hangi düzeyde ilişkilerimiz var? Özellikle öne çıkan ülke ya da bölgeler var mı?

Prof. Dr. Ahmet Kavas: Büyük bir çoğunluğu 1960’lı yıllarda bağımsızlığını elde eden Afrika ülkeleri ile Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan itibaren kurduğu ilişkiler, 2005 yılına kadar çok sınırlı kaldı. Hatta 1990’lı yıllarda, farklı ortamlardaki konuşmalar sırasında şahit olduğumuz “Afrika’da ne işimiz var?” şeklinde sıkça tekrarlanan bir cümleyi hala hatırlarız. Aslında bu bilinçli kurulan bir cümle değildi. Adeta birileri bu tür sözleri sıkça kullanınca genelde tekrar edilir hale dönüştü.

Ülkemizde bu yapay anlayış ancak 2000’lerin başında kırılmaya başlandı. Yine de toplumumuzun her kesiminin görüşlerini yakından bilemediğimiz için bu ifadeyle hiç beklenmedik bir anda karşılaşabiliriz. İlişkilerimiz bu anlayıştan yola çıkarak çok hızlı bir ivme ile tırmanışa geçti. 7 Avrupa ülkesinin sömürgeci tavırlarının etkisi azaldıkça bu kıtada etkin olmak isteyen devletler adeta fırsat arıyormuş gibi bir anda farklı bölgelerde etkinlik sağladılar. Sovyetler Birliği’nin 1991’de yıkıldığı aylarda Hindistan çoğu İngiliz sömürge idaresince bu kıtaya işçi olarak getirilen soydaşları ile atağa geçtiyse de bir anda Çin’in karşısında ikinci sıraya geriledi. Japonya’nın yakın komşuları Güney ve Kuzey Kore arasındaki rekabet onları da bu sahaya çekti.

Şekil 1. 2009-2023 Türkiye-Afrika ihracat ve ithalatını gösteren grafik (Milyar USD)

2022 yılında 23,6 milyar USD tutarındaki Afrika ihracatının %52,3'ü Mısır, Fas, Libya ve Cezayir'e yapılmıştır (Şekil: DEİK, Afrika Bilgi Notu, Ağustos 2023).

ABD, 1990'lı yıllarda bu coğrafyaya genelde mesafeli durmaya çalışırken Brezilya'nın daha ziyade güney-güney siyaseti kapsamındaki ilgili bazı bölgelerde arttı. Küba sağlık alanında kıtanın çok sayıda ülkesiyle temasa girdi. Avustralya, Malezya, Endonezya, Körfez Arap ülkeleri, İran, İsviçre ve İsrail gibi irili ufaklı yeni aktörler de Türkiye'ye göre daha erken davrandılar. Türkiye, Afrika Birliği'nin 2005 yılında benimsediği dünyaya açılım eylem siyasetine en hızlı ve geniş açılımcı bir şekilde cevap verdi. 1920'li yıllarda başlayan diplomatik temas kurduğumuz ülke sayısı yaklaşık 80 yılda 12 ülkedeki doğrudan diplomatik temsili hiç geçmemiştir. Etiyopya, Mısır, Libya, Tunus, Fas, Cezayir, Sudan ve Senegal ile genişleyen ağa ayrıca Sahraaltı Afrika'da Nijerya, Güney Afrika Cumhuriyeti, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Kenya, Gana, Somali ve Tanzanya gibi ülkeler, 1960-2009 yılları arasında 50 yıl içinde ilave edilseler de özellikle son üçündekiler çok kısa ömürlü oldu. 2008 yılında Afrika'daki diplomatik temsilcilik ağını genişletmek üzere başlatılan çalışmalar sayesinde 2009'da yeni sefaretler açılmaya başladı ve şu anda 44 ülkede temsilciliği ile Türkiye, 52 ülkede temsilciliğiyle Çin, 50 ülkede temsilciliğiyle ABD

ve 47 ülkede temsilciliğiyle Fransız büyükelçiliklerinden sonra dördüncü sırada yer almaktadır.

Asya ve Avrupa arasındaki konumunu Afrika ile dengelemek

Türkiye'nin Afrika politikasındaki temel eksenini nasıl tanımlarsınız? Türkiye için öncelikler nelerdir ve ne gibi konulara yoğunlaşmaktadır?

Prof. Dr. Ahmet Kavas: Türkiye'nin Afrika ile ilişkileri bir eksen kayması değil, bilakis Asya ile Avrupa arasındaki konumunu Afrika ile dengelemesi olarak anlaşılabilir. Bu bir anlamda Osmanlı Devleti'nin en güçlü olduğu 16. yüzyılda takip ettiği siyasetine benzemektedir. Doğu Avrupa'nın tamamı, Anadolu, Arap Yarımadası ve Kafkaslara kadar uzanan Asya topraklarında, Afrika'nın da yarısına yakınında kurduğu hâkimiyet ve nüfuzunu günümüzde uluslararası ilişkilerde güçlü bağlarla zenginleştiriyor. Bu aynı zamanda Afrikalı devlet adamlarının da arzuladığı bir sürece dönüştü. Çünkü üç kıta arasındaki coğrafi konum ve tarihi an-

lamda zengin geçmişiyle kilit konuma sahip Türkiye bu talebe cevap verebilecek jeostratejik konumuyla öne çıkmaktadır.

2005 yılından itibaren Afrika politikası gözle görülür şekilde Türkiye'nin gündeminde giderek belirginleşti.

2005 yılından itibaren Afrika politikası gözle görülür şekilde Türkiye'nin gündeminde giderek belirginleşti. Öncelikle ikili siyasi ilişkilere ve bunu sağlayacak diplomatik temaslarla kıtada genişlemeye önem verildi. 2008 yılında İstanbul'da yapılan Türkiye-Afrika Zirvesi ile karşılıklı ilişkileri geliştirmek için başlayan temaslar fiili işbirliklerine dönüştü. 2010 yılı Mart ayında Başbakanlık tarafından belirlenen Afrika Strateji Belgesi Afrika Birliği ile temasları birlikte belirleyip yürütme konusunda işbirliğini getirdi. Afrika Birliği'ne Gözlemci Üye olunması, Afrika Kalkınma Bankası Grubu için 2008 yılındaki üyelik başvurusu onaylandı. 53'ü kıta ülkesi, 25'i ise kıta dışından toplam 78 üye arasına resmen kabulü ise 29 Ekim 2013 tarihinde gerçekleşti. Siyasi ve diplomatik ilişkiler artıka 2000 yılı öncesinde düşük seviyedeki ticari ilişkiler son 20 yılda yaklaşık 10 kat arttı. Bu da hem Afrika ülkelerinin hem de Türkiye'nin beklentilerinin üzerinde bir etkileşimin gerçekleştiğini gösteriyor. Yine kıta ülkelerinde 1970'lerde Libya ile başlayan yurtdışı müteahhitlik faaliyetleri bu devasa coğrafyanın her tarafına yayıldı. Altyapı çalışmaları yanında havaalanları, liman inşaatları, kamu binaları, yol ve spor kompleksleri, eğitim ve sağlık binaları dahil geniş bir alana yayıldı. TİKA, Genelkurmay, MAARİF Vakfı, Diyanet Vakfı, YTB (Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı), AFAD, KIZILAY, Yunus Emre Enstitüsü ve özellikle THY gibi kurumlarımızın yanında hemen hemen birçok bakanlığın bünyesinde Afrika ile ilgili bir birim oluşturularak karşılıklı ilişkiler yakından takip edilmektedir.

İnsani yardım kuruluşları kendi belirledikleri hedefler doğrultusunda ihtiyaç hissettikleri her konuda çok hızlı şekilde ilgili ülkelere yönelip muhtaç durumdaki insanların yardımlarına aracısız koşmaktadırlar.

Avrupalı 7 devletin (İngiltere ve Fransa başta olmak üzere Portekiz, Belçika, İtalya, Almanya ve İspanya'nın) Afrika'nın tamamına 19. yüzyılın son yıllarında başlayıp Birinci Dünya Savaşı'na kadar yayılmaları ve 1960'larda son bulan sömürgeciliğin ağır tahribatı 2000'li yıllara kadar devam etti. Yaklaşık 80 yıl yakın komşularıyla dış siyasette çoğu gergin ilişkilerle devam eden Türkiye'nin imkânlarının her alanda 2000'lerde ciddi derecede artışı bir dönüm noktasıdır. Son 20 yıldır Afrika ülkelerinin daha rahat ve bağımsız hareket etmeleriyle kalkınma, eğitim, sağlık, savunma, insani yardım ve sosyo-kültürel konularda yakınlaşmamız zor olmadı. Uluslararası ilişkiler açısından, başta Birleşmiş Milletler çatısı altında bütün ülkelerin oylarıyla belirlenen konularda ortak karar alınırken Afrika-Türkiye ilişkileri müspet anlamda büyük bir ivme kazandı. Hatta 2008 yılında ülkemizin Güvenlik Konseyi Geçici Üyeliğine seçilmesinde 51 Afrika ülkesinin oyu sonucu belirleyici oldu.

Benim şahsi kanaatim; her alanda eğitim öncelikli konuların başında gelmektedir. 2024 yılına girdiğimiz şu günlerde üniversitelerimizdeki 340 bin uluslararası öğrencinin 60 binden fazlası Afrika kıtasının farklı ülkelerinden gelen öğrencilerden oluşmaktadır. Bilimin hemen hemen her dalında mutlaka belli bir oranda Afrikalı gençler ülkemizde eğitim görüyorlar. MAARİF Vakfı'nın tüm ülkeler arasında en yoğun ağı bu kıtadadır. Artık on binlerle ifade edilen bir sayıda okul öncesi, ilk, orta ve lise seviyesinde Afrika'nın gelecek kuşaklarına eğitim verilmektedir. Türk dili 20. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı döneminin mirası olarak Mısır ve Kuzey Afrika ülkelerinde yaygın kullanılırken aynı yüzyılın ikinci yarısında hemen hemen hiç kullanılmama ve öğretilmemeye durumuna düşmüştü. Şimdi kitanın tüm ülkelerinde yüzbinleri geçen sayıda genç dilimizi öğrendi ve konuşuyor.

Genelde tüketen Afrika ülkeleri ciddi anlamda üretici konumunu yakalayana kadar Türkiye'nin de en önemli ihracat pazarları arasında olacaklar. Kıtaya genelde ihracat yapmaktayız ama hala ciddi anlamda bazı devletlerden hidrokarbür ürünleri almaktayız. Bazı şirketlerimiz ise üretim tesisleri açtıkları ülkelerden hem kıta içinde hem diğer kıtalara ürün ihraç etmeye başladılar.

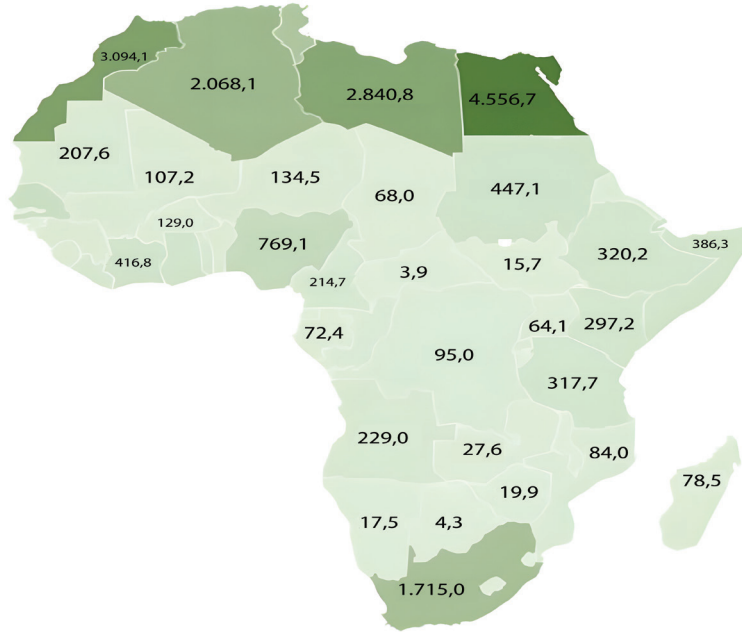
Türkiye ile Afrika ülkeleri arasında, sanayi, tarım ve madencilik başta olmak üzere ekonomik işbirliği ve ortak proje imkânları nelerdir?

Prof. Dr. Ahmet Kavas: Genelde belli noktalara odaklanıldığında ekonomik ilişkilerde özellikle gıda, sanayi ve tarım alanındaki yatırımlar fazla dikkat çekmiyor. Kıtada sayı olarak fazla olmasa da farklı ülkelerde dördüncü sanayi devrimi şirketlerimiz var. Tekstil ve gıda sanayinde Cezayir, Mısır, Etiyopya ve

Senegal'de kurulu fabrikalar gelişmiş ülkelerdekilerle boy ölçüşecek seviyedeler. Yine demir-çelik ve ağır sanayide Cezayir'de olduğu gibi hem ülkenin hem de kıtanın en büyük tesislerini kurup işletiyor, hatta büyük döviz girdisi sağlıyorlar. Bunların içerisinde kendi öz kaynakları ile faal olanlar yanında yap, işlet ve devret yöntemiyle, bazıları ise devletlerin kamu desteğiyle ortaklaşa kurulup birlikte işletiliyor.. Özellikle havaalanı, liman ve otel alanlarındaki girişimcilerimiz buna önem veriyorlar. Ortak projelerde genelde yatırım yapılan ülkenin şartlarının uygunluğuna göre hem Türk Eximbank, hem de çoğu Avrupa ülkelerinin kredi kaynaklarından yararlanarak epeyce proje tamamlanıp hizmete sunuldu. 1970'lerin ortasından 2020'lere kadar yaklaşık yarım asırlık dönemde Türk işadamları 1990'ların başına kadar önce Libya'yı bir okul yapmışlardı, bugünlerde ise yüzlerce işadamı kıtayı bir ağa dönüştürdü.

Afrıkada yatırım yapan başta Çin olmak üzere

Şekil 2. Türkiye'nin 2022'de Afrika ülkelerine ihracatını gösteren harita (Milyon USD)

Türkiye'nin 2022 Afrika ihracatı 2021'e göre %11 artmıştır (Şekil: DEİK, Afrika Bilgi Notu, Ağustos 2023).

dışarıdan gelen yatırımcıların neredeyse en üst yöneticiden aşçısına, şoförüne kadar, hatta binlerce çalışanın yiyeceği gıdası bile kendi ülkesinden gemilerle getiriyor. Türk şirketler ise sınırlı sayıda beyaz yaka, usta ve mesleki beceri gerektiren meslekler hariç hepsini yerel taşeron firmalardan temin ediyorlar. Özellikle inşaatın birçok kolunda yerliler çalışıyorlar. Birkaç yıl içinde binlerce kişi kendi ülkesinde meslek sahibi olarak toplumlarının ihtiyaçlarını kendileri karşılıyorlar.

Afrika, Türkiye'yi ayrıcalıklı ülke olarak tercih ediyor

Son dönemde Afrika'nın birçok ülkesinde Batı etkisi ve tahakkümünden uzaklaşması süreci yaşadığı görülüyor. Bu durum, Türkiye için nasıl bir anlam ifade ediyor, Türkiye için ne gibi avantaj ya da dezavantajlar yaratıyor?

Prof. Dr. Ahmet Kavas: Afrika ülkeleri 1990'lı yıllardan itibaren Avrupalı ülkelerin baskın etkisinden çıkmaya başladılar. 2000'li yıllarda ise Asya ve Amerika kıtalarındaki yeni aktör devletlerle işbirliği imkânları aradılar. Bu konuda Türkiye'nin ayrıcalıklı bir ülke olarak tercih edilmesi fazla zaman almadı. Özellikle ülkeyimizin kalkınma şekli hakkında bilgi aldıklarında bunu kendileri için de uygulanabilir gördüler. Avrupa ülkelerinden tamamen kopmak yerine belli alanlarda geçici bir süre için uzaklaşsalar da geçmişten gelen birçok bağımlılıkları istemeseler de devam edecektir. Son bir asırda ülkelerde kullanılan resmi diller, para birimleri, sosyo-kültürel ve ekonomik hayat biçimleri birçok yönüyle Batı tarafından şekillendirilmiş ve hala tesirini sürdürüyor. Bunları yok sayıp yerine kendilerine ait veya dışarıdan başkalarını getirip yerleştirmek isteseler bu ciddi zaman alacaktır. Çin, Rusya, ABD veya Hindistan gibi başka bir ülkenin birçok yönünü kabul edip onların eksenlerine girmeleri de kolay değil.

Türkiye Afrika'da Avrupalılar ile karşıt bir çizgi yerine içinde bulunulan şartların uygunluğuna göre ha-

reket etmektedir. MAARİF Vakfı okullarında ülkenin resmi dili İngilizce veya Fransızca ise bu dillerle eğitim verilmesi tercih ediliyor. Bu arada Türkçe de öğretiliyor. Bazı büyük ihalelerde Türk şirketlerin Avrupalılar ile Afrika'da birlikte çalışma yaptıklarını görüyoruz. Yine de yakın gelecekte Afrika devletlerinin, 21. yüzyıl boyunca, geçen asrı hatırlatan kıta dışından gelen herhangi bir ülkenin hamiliğine girmesi tarihin tekrarından ibaret olur. Ülkemiz iş çevreleri karşılıklı ilişkilerde daha ziyade kendi tecrübelerini Afrika'ya taşıırken, yerlilere öncelikle sadece günlük geçim imkânlarını kazandırmıyor, aynı zamanda ihtiyaç anında kendi işlerini göcekleri meslekleri öğretiyor. Önce onlara kazandırıyor, devamında kendi de kazanıyor. Meşhur söylemle kazan-kazan siyasetinde aslında her iki taraf eşit seviyede kazanmıyor. Büyük kazanım daha ziyade kıta dışından kendi kredileri ile gelen ülkelerin yararına oluyor.

Türkiye'nin dezavantajları arasında özellikle karşılıklı ticarete muhatap aldığı ülkelerle dengeli alış-verişinde istediği sonuçları alamadığına şahidiz. Senegal örneğinde olduğu gibi %95'den fazla ihracat yapıp sadece %5'lik bir ithalat gerçekleştiriyoruz. Hala Afrika menşeli birçok hammadde kaynağı veya kökeni kıtaya ait olup, mesela Avrupada yarı mamul ürüne çevrilen kahve, arap zıncı, kakao gibi, ürünleri yerinden temin etmede istediğimiz seviyeye gelemedik. Yine en ciddi dezavantajlarımızdan birisi kıtayı yakından tanıyan ve diline, örf ve adetine aşina vatandaşlarımızın yeterli sayıda bulunmamasıdır. Çin'in el attığı her sahada başka bir devlete hayat hakkı vermemesi şirketlerimizin önündeki en ciddi çıkmazlardan birisidir. Her ülkede az veya çok etkinliğimiz varsa da bankacılık gibi son derece önemli bir alanda yok denecek kadar varlık gösteremedik. Afrika ile ilişkilerimizin hızla gelişmeye başlamasından bugüne kadar aradan geçen çeyrek asra rağmen diplomatlarımızın, devlet kuruluşlarımızın alandaki görevlilerinin, hatta sivil toplum kuruluşları temsilcilerinin çok azı hariç kısa süreli görevleri tercih ediyorlar. Kıtayı yurt edinenlerin sayısı artıkça ülke olarak etkinliğimiz de kalıcı hale gelebilir. 🌸

Rus Uluslararası İlişkiler Uzmanı
Dr. Alexandr Bovdunov*

“Türkiye ve Rusya, Afrika’nın Batı emperyalizminden kurtulması için birlikte çalışabilir”**

**Rus uluslararası ilişkiler uzmanı akademisyen Dr. Alexander Bovdunov, Avrasya jeopolitik ekolünün temsilcisidir. 1986 yılında doğdu. 2010 yılında Moskova Devlet Uluslararası İlişkiler Enstitüsü’nden (MGIMO) mezun oldu. 2013 yılında Siyaset Bilimi alanında doktora derecesi için tezini savunmuştur. Moskova Devlet Üniversitesi’nde öğretim görevlisi olarak, Russia Today’de siyasi analist ve uluslararası gazeteci olarak çalıştı. 2022 yılından bu yana Rusya Devlet Beşeri Bilimler Üniversitesi’nde Ivan Ilyin Yüksek Siyaset Okulu Eğitim ve Araştırma Merkezi Müdür Yardımcılığı görevini yürütmektedir.*

**İngilizce yapılan röportaj BRIQ tarafından Türkçe’ye çevrilmiştir.

“Moskova, ABD ve Avrupa’nın sömürgeci başkentlerinin aksine, karşılıklı yararı ve eşit işbirliğini hedeflemektedir. Afrikalı ortaklarımıza değer veriyoruz ve onlarla eşit düzeyde iletişim kuruyoruz. Rusya, Afrika ülkelerine buyurgan bir biçimde siyasi, ekonomik, toplumsal olarak herhangi bir değerler sistemi dayatmamaktadır. Rusya ve Afrika, başka bir deyişle Avrasya ve Afrika coğrafyaları, ekonomik açıdan birbirini mükemmel bir şekilde tamamlamaktadır. Dünya görüşü açısından bakıldığında, Avrasyacılar ve Pan-Afrikacılar Batı’nın yeni sömürgeci emellerine karşı mücadele etmektedirler ve bu nedenle doğal müttefiklerdir. Örneğin, Burkina Faso ve Mali, Fransa’nın yörüngesinden çıktıktan sonra Rusya, Türkiye ve Çin ile ortaklıklar geliştirmektedir. Türkiye Afrika’da bu alanda Rusya ile rekabet etmemektedir. Potansiyellerimiz birbirini tamamlayıcı niteliktedir; rekabet etmek için değil ama faaliyet alanlarımızı karşılıklı olarak belirlemeye yönelik çalışabiliriz. Aynı zamanda uluslararası arenada, uluslararası örgütlerde ve BM’de, birbirimizi ve Batı kontrolünden kurtulmaya çalışan Afrikalı müttefiklerimizi destekleyebiliriz. ABD ve müttefiklerinin emperyalist hegemonyasını ancak birlikte zayıflatabilir ve dünya halklarına çok kutuplu bir uluslararası ilişkiler mimarisi içerisinde egemen bir kalkınma şansı verebiliriz.”

Rus Uluslararası İlişkiler uzmanı Alexandr Bovdunov, Işıkğün Akfırat’ın sorularını yanıtladı.

Rusya’nın Afrika’daki stratejisinin ana hatları ve Batılı devletlerden farkı nedir?

Alexandr Bovdunov: Rusya’nın Afrika stratejisi, Rusya’nın 2023 senesine ait yeni Dış Politika Konseptinde açıkça tanımlanmıştır: “Rusya, bazı gelişmiş devletlerin Afrika’ya yönelik uyguladığı çok yönlü yeni sömürgeci politikaların sonucunda artan sosyo-ekonomik eşitsizlikleri ortadan kaldırma ve daha adil ve çok kutuplu bir dünya kurma çabalarında Afrika devletleriyle dayanışma içindedir. Rusya Federasyonu, Afrika’nın, küresel kalkınmanın özgün ve etkili bir merkezi olarak yükselişine destek olmayı amaçlamaktadır.”

Bu bağlamda Rusya, Afrika’daki öncelikli görevinin, gıda ve enerji güvenliğini sağlamak dahil olmak üzere güvenlik alanında yardım ve askeri-tek-nik işbirliği aracılığıyla, ilgili Afrika devletlerinin egemenliğini ve bağımsızlığını sağlamak olduğunu düşünmektedir. Rus askeri uzmanları, Fransız ordusu ve BM güçlerinin (MINUSCA) 2011’in başlarından bu yana başarısız olduğu Orta Afrika Cumhuriyeti’nin güvenliğine şimdiden paha biçilmez bir katkıda bulunmuştur. Moskova şimdi bu tür güvenlik ihracı deneyimini kıtadaki diğer ülkelere de yaymaya çalışıyor. Bunların başında Fransa’nın terörle mücadelede başarısız olduğu Mali ve Burkina Faso geliyor.

Asıl soru, Fransa'nın gerçekten terörle mi mücadele ettiği yoksa bu mücadeleyi bu ülkelerin ekonomilerini ve Sahel'deki altın, uyuşturucu ve insan kaçakçılığı akışını kontrol etmek için mi kullandığıdır.

Batılı ülkeler, başta güvenlik alanında olmak üzere yardım sağlama bahanesiyle Afrika ülkelerinin kaynaklarını vicdansızca sömürmüşlerdir. Örneğin, Nijer'in uranyum rezervleri, Fransa'nın enerji güvenliği için hayati öneme sahiptir. İronik bir şekilde, Nijer, uranyum zenginliğine rağmen elektrik sıkıntısı çekmektedir.

Moskova, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa'nın sömürgeci başkentlerinin aksine, karşılıklı yararı ve eşit işbirliğini hedeflemektedir.

Moskova, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa'nın sömürgeci başkentlerinin aksine, karşılıklı yararı ve eşit işbirliğini hedeflemektedir. Afrikalı ortaklarımıza değer veriyoruz ve onlarla eşit düzeyde iletişim kuruyoruz. Rusya, Afrika ülkelerine buyurgan bir biçimde siyasi, ekonomik, toplumsal olarak herhangi bir değerler sistemi dayatmamaktadır. Bu ülkelerin toplumlarını ve değer sistemlerini kendi çizgilerimiz doğrultusunda yeniden biçimlendirmeye çalışmıyoruz. Bu, modern Rusya ile SSCB arasındaki farktır, ancak SSCB, Afrika konusunda da sosyalizm kavramlarını oldukça geniş yorumlamıştır. Rusya, güçlü devlet yapısına, kendine yeter ve tıpkı bizim gibi geleneksel değerlerini savunan güçlü ve müreffeh müttefiklere ihtiyaç duyar. Ve biz Afrikada böyle müttefikler bulmayı umuyoruz.

Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in ev sahipliğinde düzenlenen son Rusya-Afrika Zirvesi'nin öne çıkan sonuçları neler oldu?

Alexandr Bovdunov: Asıl önemli olan, Batı kaynaklı benzeri görülmemiş baskılara rağmen zirvenin gerçekleşmiş olmasıdır. Rusya-Afrika Ekonomik ve İnsani Forumu'nun ikinci zirvesine 48 ülkeden (27 ülke birinci ve ikinci kişi düzeyinde temsil edildi) ve kıtanın beş büyük bölgesel birliğinden resmi delegasyonlar katıldı. Afrika ülkeleri kendi politikalarını kendilerinin belirlediklerini gösterdi.

Zirvede birçok uluslararası anlaşma imzalandı, ancak zirve boyunca en çok dikkat çeken özellik bu zirvenin sembolik yönüydü. Özellikle Burkina Faso'nun genç lideri İbrahim Traoré'nin yaptığı konuşma önemliydi. Traoré, zirvenin düzenleyicileri Vladimir Putin ve Afrika Birliği Başkanı Azali Assoumani'nin ardından üçüncü konuşmacı olarak sahneye çıktı. Konuşmasında, Ruslar ve Afrikalılar arasındaki dayanışmanın önemini vurguladı, neo-emperyalizmle mücadelenin gereğine işaret etti, Tom Sankara'nın mirasına bağlılığını dile getirdi ve Che Guevara'ya atıfta bulundu. Bu konuşma, Rusya'nın Afrikadaki yönelimini açıkça göstermektedir. Konuşma ana hatlarıyla, neo-emperyalizmin zincirlerini kırmak için ekonomik hakimiyete, zorlayıcı askeri anlaşmalara, sahte sivil toplum örgütlenmelerine ve yurtdışından kontrol edilen siyasi elitlere karşı kararlı eylemler gerektiğini anlayan genç vatanseverlere hitap etti. Bu bağlamda Rusya da, Kaptan Traoré ve Albay Assiim Goyta gibi şahsiyetlere destek vermekte ve onları genel anlamda "Che Guevara"nın Afrikadaki muadili olarak kabul etmektedir.

Ekonomik konularla ilgili olarak en kayda değer sonuçlar şu şekildedir: 27 ve 28 Temmuz 2023 tarihlerinde, zirve katılımcıları en az 1.004 trilyon RUB değerinde 92 anlaşma imzalayarak dört yıl önceki rakamları aşmıştır. En dikkat çekici olanlardan bazıları Süveyş Kanalı bölgesinde tüm Afrika'ya ihracat için bir Rus sanayi bölgesinin kurulması, Rusya Federasyonu ile ortak komisyonlar ve ticaret misyonları kurulması önerisi ve Afrika ile ödemelerde ulusal para birimlerine geçilmesine ilişkin açıklamalardır.

Afrika kıtasının çok kutuplu bir dünyanın inşasında nasıl bir rol oynayacağını düşünüyorsunuz?

Alexandr Bovdunov: Afrika'nın oynayacağı çok önemli bir rol var. BM, 2050 yılına kadar nüfus artışının yarısından fazlasının Afrika'da yoğunlaşacağını öngörüyor. Gelecek Afrika'ya aittir. Afrika kendi egemenliğini ortaya koymalıdır. Egemenlik, her şeyden önce Cheikh Anta Diop, Thomas Sankara, Muammer Kaddafi gibi 20. yüzyıl Pan-Afrikanizm teorisyenleri ve uygulayıcıları ile Kemi Seba, İbrahim Traoré ve Assimi Goyta gibi modern Pan-Afrikanistler tarafından dile getirilen "uygarlık egemenliği"dir.

Jeopolitik ve jeo-ekonomik açılardan, Avrasya ve Afrika'nın bütünleşme girişimleri, birbirini destekleyici niteliktedir. Almanya'yı güçlü ve birleşik bir ülke haline getirmek için Alman prensliklerini ekonomik olarak birleştirmede önemli bir rol oynayan 19. yüzyılın ünlü Alman ekonomisti Friedrich List, tropikal ve ılıman bölgelerin kaynaklarını ekonomik bir çerçeve dahilinde birleştirmenin

önemini vurgulamıştı. Bu tür bir bütünleşme, böyle bir blok için öz yeterlilik ve ekonomik özerkliği başarmak açısından büyük öneme sahiptir. Ekonomik dinamikler açısından, Avrasya ve Afrika bölgeleri birbirini mükemmel şekilde tamamlamaktadır. Ayrıca daha geniş bir dünya görüşü perspektifinden bakıldığında, Batı'nın neo-empyralist hedeflerine karşı ortak amaçlar taşıyan Avrasyacılar ve Pan-Afrikanlar, bu amaçlar doğrultusunda doğal müttefik konumundadırlar.

Türkiye, Rusya ve diğer Avrasya ülkeleri Afrika ile ilişkiler konusunda nasıl işbirliği yapabilir?

Alexandr Bovdunov: Böyle bir işbirliğinin mümkün olduğunu düşünüyorum. Hatta güvenlik alanında bile. Rusya'nın, Batı'dakilerin yaptığı görevlerin ötesinde, çok çeşitli görevleri yerine getiren Özel Askeri Şirketler konusundaki tecrübe birikimi bir sır değildir. Türkiye Afrika'da bu alanda Rusya ile rekabet etmiyor. Türkiye, aynı ülkelere gelişmiş silahlar sağlayabilir. Burkina Faso ve Mali, Fransa'nın yörüngesinden çıktıktan sonra Rusya, Türkiye ve Çin ile ortaklıklar geliştiriyor. Potansiyellerimiz birbirini tamamlıyor, rekabet etmek için değil ama faaliyet alanlarımızın limitlerini koymak için çalışabiliriz. Aynı zamanda uluslararası arenada, uluslararası örgütlerde ve BM'de, birbirimizi ve Batı kontrolünden kurtulmaya çalışan Afrikalı müttefiklerimizi destekleyebiliriz. ABD ve müttefiklerinin empyralist hegemonyasını ancak birlikte zayıflatabilir ve dünya halklarına çok kutuplu bir uluslararası ilişkiler mimarisi içerisinde egemen bir kalkınma şansı verebiliriz. 🌸

Kuşak ve Yol Girişimi Kapsamında Çin'in Nijerya'da Yaptığı Yatırımların Sosyoekonomik Etkilerinin Değerlendirilmesi

LYDIA ALHASSAN *

Yüksek Lisans Öğrencisi
Şanghay Üniversitesi Liberal Sanatlar Koleji

**Lydia Alhassan, Çin'in Şanghay Üniversitesi'nde uluslararası ilişkiler üzerine yüksek lisans yapmaktadır. Nijerya'da Afe Babalola Üniversitesi'nden uluslararası ilişkiler ve diplomasi alanında lisans derecesine sahip olan Lydia, çalışmalarında özellikle Afrika çalışmaları ve barış ile güvenlik konularına yoğunlaşmaktadır. Nijerya'da önemli kuruluşlarda gerçekleştirdiği stajlar ve çalıştığı tam zamanlı işlerde kapsamlı bir pratik deneyim kazanmıştır. Nijerya Federal Havaalanları İdaresi, İçişleri Bakanlığı ve Petrol Eşitleme Fonu'nda görevlerde bulunmuş, iç göçmen kampında gönüllü olarak çalışmalar gerçekleştirmiştir.*

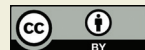
E-posta: bennynuel101@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-3937-9169>

Geliş Tarihi: 16.11.2023

Kabul Tarihi: 28.1.2024

Atf: Alhassan, L. (2024). Kuşak ve Yol Girişimi Kapsamında Çin'in Nijerya'da Yaptığı Yatırımların Sosyoekonomik Etkilerinin Değerlendirilmesi. *BRIQ Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi*, 5(2), 192-209.

ÖZ

Bu makalede, Çin'in Nijeryadaki yatırımlarının sosyoekonomik etkilerinin incelenmesi hedeflenmektedir. Özellikle bu yatırımların Nijerya ekonomisi üzerindeki uzun vadeli etkinliklerine yoğunlaşılacaktır. Ayrıca, Çin'in küresel ekonomik genişlemesinin Çin-Nijerya ilişkileri ve ayrı ayrı her ülke için muhtemel sonuçlarını anlamaya yönelik mevcut literatüre katkı sağlamak amaçlanmaktadır. Nijerya, enerji, ulaştırma ve telekomünikasyon projeleri dahil olmak üzere, Çin finansmanından büyük faydalar sağlamış bir ülkedir. Kuşak ve Yol Girişimi'ne (KYG) yoğun ilgi gösteren ve bu sayede önemli yatırımlar çeken ülkelerden biridir. Gelişmekte olan ve Afrika'nın en büyük ülkesi olan Nijerya'nın, ekonomik büyüme ve bölgesel bütünleşme adına KYG fırsatlarından yararlanırken, ulusal çıkarlarını koruyup egemenliğini sürdürmesi önemlidir. Bununla birlikte, Çin yatırımlarının sağladığı teknoloji transferi ve diğer faydalar ile toplumsal kalkınma arasında denge kurulması gerekmektedir.

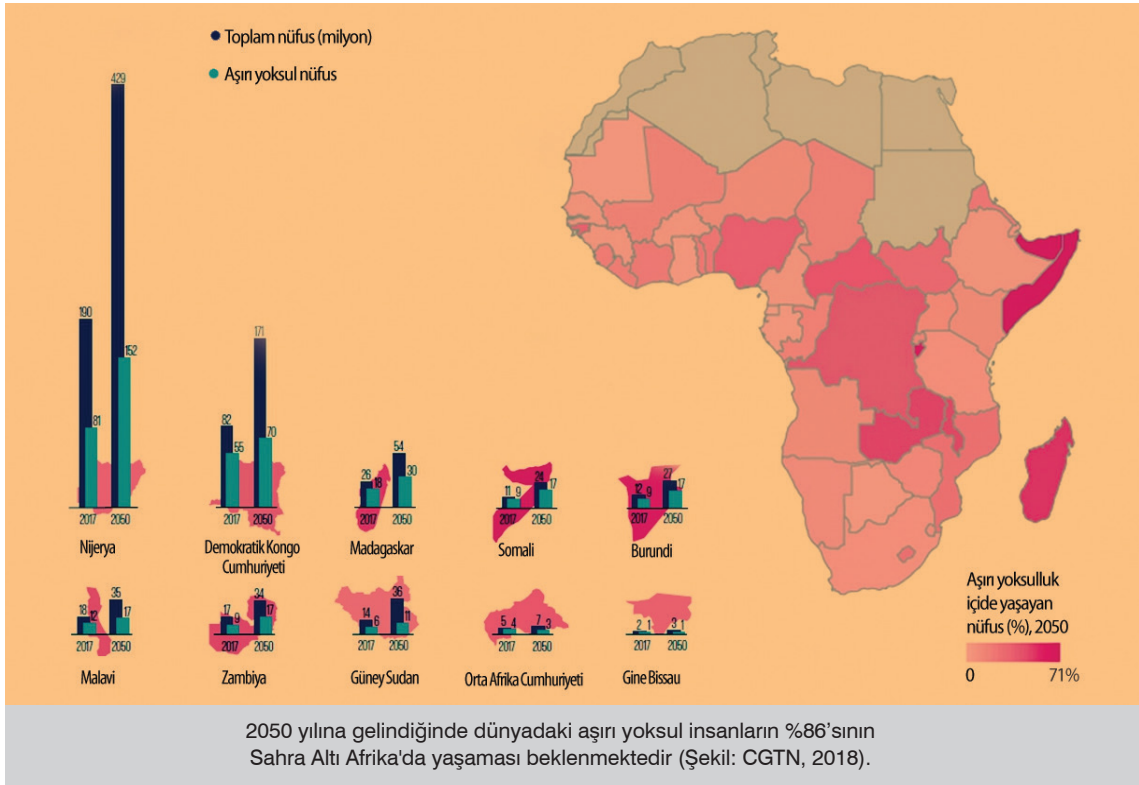
Anahtar Kelimeler : Çin, işbirliği, kalkınma, Nijerya, yatırım.

Giriş

2013 YILINDA ORTAYA ATILAN KUŞAK VE YOL Girişimi (KYG), ekonomik ilişkiler aracılığıyla Doğu Asya ve Avrupa arasında bağlantı kurmayı amaçlamaktadır. Proje, Afrika, Okyanusya ve Latin Amerikada yayılarak Çin'in ekonomik ve siyasal etkisini artırmıştır (Gürçan, 2022a). Ancak bazı uzmanlar bunu Çin'in genişleyen gücünün bir uzantısı olarak görürken, ABD'nin kendisi ise Çin liderliğindeki ekonomik büyümeden endişe duymaktadır (McBride, 2023). Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile rekabet, ekonomik genişleme ve bölgesel gelişme bağlamlarında Çin'in KYG'yi, ticaret kanalları oluşturma, etki kazanma ve karşılıklı bağımlılığı geliştirme yönünde çalıştırdığı düşünülmektedir (Jie & Wallace, 2021). Çin'in KYG

için açıklanan ulusal hedefleri; ekonomik bütünleşme yoluyla bölgesel gelişmeyi sağlamak, Çin endüstrisini geliştirirken daha yüksek endüstri standartlarını ihraç etmek ve fazla endüstriyel kapasite sorunlarını ele almak olarak belirlenmiştir (Hu, 2019). KYG, Afrika üzerinde etkili olmuştur. Bölgede elli dört ülkeden elli ikisine yatırım gerçekleştirilmiş olmakla birlikte Sao Tome ve Prinsipe'deki 53'üncü pazara girmesi planlanmaktadır. Elli dört ülkenin %90'ından fazlası KYG kapsamında Çin ile Mutabakat Zaptları (MoU) imzalamıştır; bunların yarısı Batı Afrika'da ve diğer yarısı Doğu, Kuzey ve Güney Afrika'da bulunmaktadır (Venkateswaran, 2020). Sonuç olarak, son yıllarda Çin'in Afrika'ya yönelik tutumu daha da güçlenmiştir ve bu ülkedeki siyasi ve ekonomik etkisinin arttığı görülmektedir.

Şekil 1. Nüfus ve Yoksulluk Tahmini, 2050

Afrika'nın devî" olarak da bilinen Nijerya, kıtanın en önemli ülkesidir ve bölgede en büyük nüfusa sahiptir. Afrika'nın birçok kısmı gibi Nijerya da, doğal kaynak zenginliğine ve büyük arazi kütesine rağmen hala gelişmemiş durumdadır ve halkının %63'ü yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır (Ulusal İstatistik Bürosu, t.y.). Herhangi bir ülkenin gelişimi, halkının yaşam koşullarını yükseltmek ve yoksulluğu azaltmak için hayati önem taşır. Gelişim Nijerya'nın durumunda kritiktir, çünkü ülkenin aşırı yoksulluk oranını azaltmaya ve sosyal ve ekonomik istikrar sağlamaya yardımcı olabilir. İki yüz milyondan fazla insanıyla Nijerya'nın gelişimi, iş yaratma ve halkın uzun vadeli refahını sağlama açısından hayati önem taşımaktadır. Nijerya, en fazla Çin yatırımı çeken Afrika ülkelerinden biridir. 2021 itibarıyla toplam yatırım miktarı 20 milyar Amerikan dolarını aşmıştır ve bu yatırımlar çoğunlukla serbest ticaret ve ihracat işleme

bölgelerinin geliştirilmesi, petrol çıkarma, ev aletleri ve otomobil montajı, tarımsal üretim gibi alanlarda yapılmıştır (Jianchun, 2023). Bu yatırımlar ülkeye büyük bir etkide bulunmuştur. Gerçekten de Nijerya, altyapı ve eğitim alanlarına yatırım yaparak uluslararası yatırımları çekme ve ekonomisini çeşitlendirme yolunda ilerlemektedir ki bu durum uzun vadeli büyüme ve refah için uygun bir ortam sağlayabilir. Afrika'da altyapı gelişimi de, ekonomik kalkınmayı desteklemek ve insanlar için daha iyi yaşam standartları sağlamak açısından kritik öneme sahiptir. Altyapı gelişimi; taşınabilir içme suyu, güvenilir elektrik, etkili ulaşım ve son teknoloji bilgi teknolojilerine olan ihtiyacı içermektedir (Nuke, 2021; Senadjki ve diğerleri, 2022). Bu bağlamda Nijerya, KYG sayesinde son zamanlarda bazı kalkınma hedeflerine ulaşmıştır. Çin liderliğindeki KYG, Nijerya'nın altyapısını geliştirme çabalarına önemli ölçüde yardımcı olmuştur. Ulaşım,

enerji ve telekomünikasyon sektörlerine yapılan yatırımlar sayesinde KYG, ülke içindeki bağlantıları güçlendirmiş ve ekonomik büyümeyi teşvik etmiştir. Bununla birlikte, Nijerya'nın altyapı taleplerini yeterince karşılamak ve sürdürülebilir büyümesini sağlamak için ek çabalar gerekmektedir.

Çin-Afrika ilişkileri yakın zamanda gelişen bir durum değildir; ilk kez 1950'lerde, Çin'in Afrika ülkelerine bağımsızlık mücadelelerinde destek vermesiyle ortaya çıkmıştır.

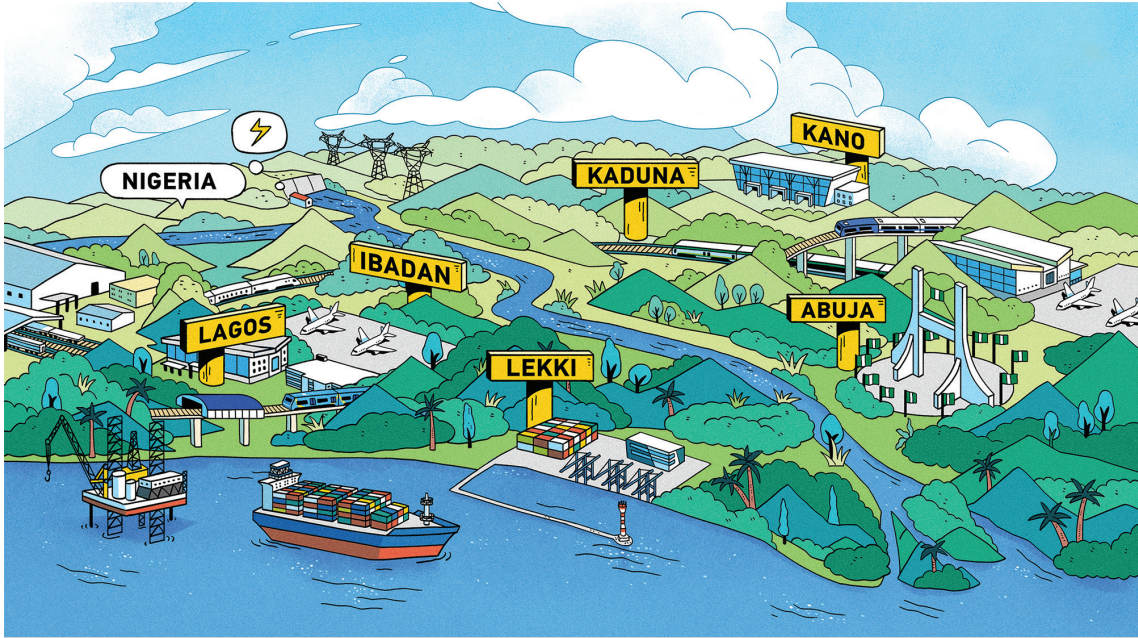
Bu makale, Çin'in Nijerya'daki yatırımlarının sosyoekonomik etkilerini incelemeyi ve bu yatırımların Nijerya ekonomisinde uzun vadedeki gelişimini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Analiz ayrıca, Çin'in KYG aracılığıyla uyguladığı iddia edilen 'borç tuzağı diplomasisi'ni ve bunun Nijerya'nın ekonomik bağımsızlığı için olası sonuçlarını değerlendirecektir. Çalışma, ayrıca Nijerya'nın potansiyel zorlukların üstesinden gelmede ve KYG'nin faydalarını en üst düzeye çıkarmada izlediği stratejilerin etkinliğini değerlendirecektir. Bunu yaparken, Çin'in küresel ekonomik genişlemesini, Çin-Nijerya ilişkilerini ve bunların her iki taraf için muhtemel sonuçları anlamaya yönelik mevcut literatüre katkıda bulunacaktır. KYG altında Çin'in Nijerya'daki yatırımlarının incelenmesi, bunların altyapı, ticaret, istihdam ve yerel endüstriler üzerindeki etkisini ortaya koyabilir ve Çin yatırımlarının sunduğu fırsat ve zorluklar hakkında ışık tutabilir.

Bu araştırma, yöntemsel olarak süreç izleme yöntemini kullanmaktadır. Bu yöntem, görgül olarak desteklenen mantıksal çıkarımlar aracılığıyla toplumsal süreçlerin niteliksel ve yorumlayıcı bir analizini sağlar. Sosyal aktörlerin araçları, motivasyonları, öncelikleri, algıları ve fırsatlarına odaklanarak,

kritik dönemeçlerin veya tarihi dönüm noktalarının önemini vurgular (Gürcan & Donduran, 2023). Bu bağlamda mevcut araştırma, Çin'in Nijerya'daki yatırımlarının mevcut artışı eşliğinde Çin-Nijerya ilişkisinin tarihsel süreç içerisindeki gelişimini gözden geçirecektir. Ayrıca, bu yatırımların odaklandığı sektörler ile birlikte bütün sürecin Nijerya'nın ekonomik gelişmesi ve ilerlemesi üzerindeki muhtemel etkilerini değerlendirecektir. Sürecin Nijerya üzerindeki sosyoekonomik etkileri analiz etmek, KYG'nin ülkede ekonomik gelişmeyi, sürdürülebilir kalkınmayı destekleme ve ekonomik eşitsizlikleri giderme konusundaki genel etkinliğini değerlendirmemize olanak tanıyacaktır. Ek olarak, bu makalede gerçekleştirilecek süreç analizi, hem Batı hem de Çin menşeli bakış açılarını anlamamızı kolaylaştırmak adına "borç tuzağı diplomasisi" kavramını inceleyecektir. Amaç, bazı eleştirmenlerin neden Çin yatırımlarının Nijerya için önemli bir mali yük oluşturabileceğini iddia ettiklerini değerlendirmektir. Bu şekilde, "borç tuzağı" tezinin önyargılı bir bakış açısından kaynaklanıp kaynaklanmadığı masaya yatırılacaktır.

Tarihsel Arka Plan

Çin devriminden itibaren Afrika, Çin dış politikasının etki alanı içinde yer almıştır ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) dışişleri bakanları 1950'den bu yana her yıl Afrika ülkelerini ziyaret etmektedir (Vines ve diğerleri, 2023). Çin-Afrika ilişkileri yakın zamanda gelişen bir durum değildir; ilk kez 1950'lerde, Çin'in Afrika ülkelerine bağımsızlık mücadelelerinde destek vermesiyle ortaya çıkmıştır. Çin'in Afrika ile etkileşimleri Ming Hanedanı dönemine kadar izlenebilir, ancak 1949'dan sonra temalar ileri bir seviyeye taşınmıştır. Afrika'nın desteği, Çin'in diplomatik mücadeleleri ve BM'ye kabulü için kritik öneme sahipti (Rich & Recker, 2013).

Kuşak ve Yol boyunca demiryolları, havalimanları, deniz limanları ve hafif raylı sistem gibi mega altyapı projeleri bulunmaktadır (Şekil: Shen Shiwei and Huang Ruiqi, CGTN, 2023).

Çin-Afrika ilişkileri, özellikle 1955'te Endonezya'da düzenlenen Bandung Konferansı'nda 29 Afrika ve Asya devletinin Çin etrafında birleştiği Afro-Asya Dayanışma Hareketi sırasında da güçlenmiştir (Traroré, 2021). Çin'in Afrika ile etkileşimi 21. yüzyılda daha da yoğunlaşmıştır ve bu bağlamda 2000 yılında Çin-Afrika İşbirliği Forumu'nun (FOCAC) kurulması önemli bir tarihsel uğraktır. Çin-Afrika ortaklığı; altyapı geliştirme, teknoloji transferi ve kapasite inşaa girişimleri de dahil olmak üzere çeşitli stratejik sektörlerde önemli gelişmelere sahne olmuştur.

Diğer bazı Afrika ülkeleri gibi Nijerya da, 1960 yılında İngiliz sömürge yönetiminden bağımsızlığını kazanmıştır. Ancak 1980'lerde petrol, ihracat gelirlerinin %87'sini ve federal hükümet gelirlerinin %77'sini oluşturuyordu. Bu şekilde, ülke ağır bir şekilde petrole bağımlı hale gelmişti ve bu durum dışarıdan bakınca ülke için bir kazanç gibi görünse de, aslında sadece bir "kaynak laneti"ydi. Kaynak laneti, doğal kaynakların kullanımının geniş ekonomik bü-

yüme ve halk için zenginlik yaratmaması durumudur (Gürcan, 2022b, 57). Petrol rantından önemli bir gelir elde edilmesine rağmen, yetersiz yönetim, yolsuzluk ve yetersiz yönetim mekanizmaları nedeniyle, ülkede ciddi anlamda bir ekonomik büyüme ve kalkınma deneyiminin yaşanmadığı bir senaryo ortaya çıktı (Chukwuma, 2014; Kanu, 2022). Başlangıçta, Nijerya'nın ABD ile yakın ilişkileri ve komünist ideolojiye karşı mesafesi nedeniyle Çin-Nijerya ilişkileri pek de iyi değildi. 1960 ve 1970'lerdeki diğer Afrika ülkeleri gibi, Nijerya da Çin'i geliştirmekte olan bir ülke olarak tanıdı. Ancak Nijerya, Çin yerine Avrupa ve Kuzey Amerika'daki ülkelerle ticari veya diplomatik ilişkiler kurmayı tercih etti. Bağımsızlığını yeni kazanmış bir ülke olmasına karşın eski sömürgecilerin ideolojilerini sürdürme ihtiyacı duyuyordu ve bu nedenle Çin ile ilişki kurmaktan kaçındı. Nijerya, Soğuk Savaş'ta ABD'ye destek sağladı. Bu durumun Nijerya'nın Çin ile yakın ilişkiler kurmama kararını etkilediğini söylemek mümkündür.

Nijerya'nın bağımsızlıktan sonraki Batı yanlısı tutumu, dış politikasını Çin aleyhine şekillendirdi ve bu durum, 1964'te Çin'in önerdiği diplomatik ilişkilerin başlangıçta reddedilmesine yol açtı (Oluwabiyi & Duruji, 2021). Ancak Sani Abacha diktatörlüğü sırasında, Nijerya "Doğu'ya Doğru Bakalım" diye adlandırılan bir dış politika benimsedi, Pekin-Abuja siyasi ittifakını genişletti ve yeni bir güven ortamı oluşturdu (Ramani, 2016). 1971 yılında Çin ve Nijerya resmi diplomatik ilişkiler kurdular. Bu durum, Batılı güçlerin Nijerya'nın askeri yönetimlerini sert bir şekilde eleştirmesi ve Nijerya'nın alternatif stratejik ilişkiler için Doğu'ya bakmaya başlaması ile ortaya çıkmış, günümüzdeki durumun tarihsel arka planını oluşturmuştur.

Çin, istisnasız bir şekilde Nijerya ve diğer Afrika ülkelerine saygı göstermiş, onları eşitler olarak kabul etmiş ve hükmetme politikası uygulamamıştır.

Çin, istisnasız bir şekilde Nijerya ve diğer Afrika ülkelerine saygı göstermiş, onları eşitler olarak kabul etmiş ve hükmetme politikası uygulamamıştır. Sonuç olarak Nijerya, Çin'in Afrika'daki en büyük müteahhitlik pazarı, ikinci büyük ticaret ortağı ve önemli bir yatırım destinasyonu haline gelmiştir. 2018 yılında Nijerya, Çin ile KYG için bir işbirliği anlaşması imzaladı. Bu işbirliği, Lekki Derin Deniz Limanı, Zungeru Hidroelektrik projesi, Lagos-İbadan tren güzergahı, Abuja-Kaduna demiryolu hattı, Abuja-Keffi-Lafia-Makurdi yolunun çift yönlü hale getirilmesi ve birden fazla havaalanı terminalinin başarıyla tamamlanmasını sağlamıştır. Nijerya, Çin ile KYG işbirliğini güçlendirmeye ve Çin ile olan bağlarını artırmaya kendini adanmıştır (Jianchun, 2023).

Literatür İncelemesi

KYG ve Afrika üzerine tek bir genel görüş bulunmamaktadır. Bazıları, KYG'nin kıtaya çok ihtiyaç duyulan altyapı gelişimi ve ekonomik büyüme getirdiğini savunurken, diğerleri borç sürdürülebilirliği ve potansiyel kaynak sömürüsü konusunda endişe duymaktadır. KYG'nin, Güney-Güney işbirliği yoluyla gelişmekte olan ülkelerde sanayileşmeyi teşvik etmek ve ekonomik kalkınmayı tetiklemek için tasarlanmış bir işbirliği çerçevesi olduğu zaten tespit edilmiştir (Zhang, 2023). Guoqiang (2015), Çin'in KYG projesinin birçok sonucunu araştırarak, küresel ekonomik etkisine, bağlantı hedeflerine ve Çin'in öngörülen rolüne odaklanmaktadır. Girişimin Asya, Avrupa ve Afrikada ticareti, bölgesel entegrasyonu ve altyapı gelişimini artırma potansiyeline vurgu yapmaktadır. Guoqiang'a (2015) göre KYG; politika işbirliği, altyapı yatırımları ve karşılıklı ekonomik potansiyel alanlarında küresel zorlukları ele alırken, paylaşılan faydalar, kapsayıcılık ve barışçıl işbirliğini teşvik etmektedir. Ancak bazı bilim insanları, Çin'in KYG nedeniyle, özellikle borç sürdürülebilirliği ve jeopolitik gerilimler açısından sonunda zorluklarla karşılaşacağını savunmaktadır. Peredy, Wang, Jiakuan ve Zheng (2023), Çin'in KYG ile ilgili riskleri, ekonomik, politik ve sosyal konulara odaklanarak incelemektedir. Ekonomik olarak KYG, önemli altyapı yatırımları, potansiyel borç temerrütleri ve ABD ile bölgesel ülkelere gelen jeopolitik direnç nedeniyle zayıf durumdadır. Altyapı projeleri; toplumsal istikrarsızlık, siyasal değişimler ve çevresel sürdürülebilirlik endişelerine yol açmaktadır. Bu riskler, KYG'nin zorluklarını artırmakta ve ekonomik ilerleme, jeopolitik dinamikler ve sosyal ve çevresel sürdürülebilirliği yönlendirebilmek için dikkatli planlama, diplomatik beceriklilik ve proaktif adımlar gerektirmektedir.

Bunun yanı sıra, Liu, Zhang ve Xiong (2020); Çin'in KYG projeleri için hibeler, uygun koşullu krediler, kalkınma finansmanı, ticari krediler ve özel fonlar da dahil olmak üzere çeşitli yollarla finansal destekler sunduğunu, ancak KYG ülkelerinde, özellikle altyapı gelişimine yönelim büyük yatırım ihtiyacına kıyasla KYG için toplanan finansal kaynakların yetersiz olduğunu belirtmektedir. Aynı zamanda KYG, Çin'in artan etkisi ve küresel güç dinamikleri üzerindeki etkisi hakkında tartışmaları ateşlemiştir. Zhou ve Esteban'a (2018) göre, ikincil güçler hakim uluslardan kaynaklanan algısal tehditleri diplomatik, ekonomik ve kurumsal yollarla dengeleyen yumuşak yöntemleri kullanmaktadır. Bu bağlamda Çin, KYG'yi ABD'nin girişimlerine karşı koymak ve Çin-ABD rekabetinde tüm Avrasya boyunca etkisini artırmak için kullanmaktadır.

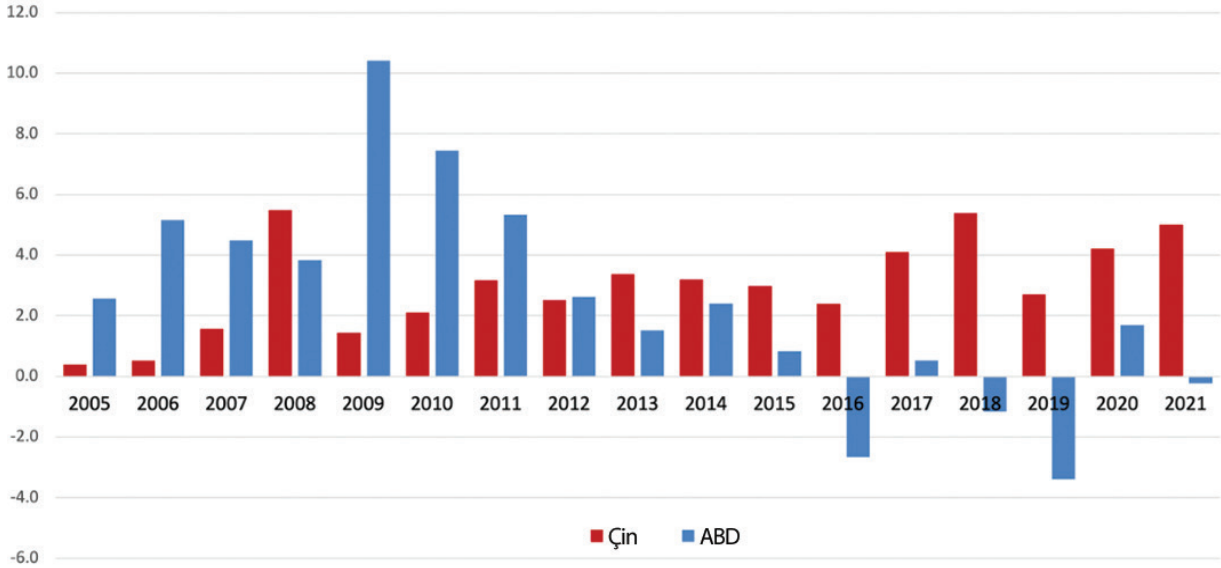
KYG, ekonomik karşılıklı bağımlılığı teşvik ederken Avrasya müttefikleri üzerinden siyasi ilişkileri tesis etmektedir ve ABD'nin hâkimiyetine meydan okumaktadır.

KYG, ekonomik karşılıklı bağımlılığı teşvik ederken Avrasya müttefikleri üzerinden siyasi ilişkileri tesis etmektedir ve ABD'nin hâkimiyetine meydan okumaktadır. Müttefikleri ve rakipleri stratejik çıkarlarına uyum sağlamaya ikna etme yeteneği, Çin'in doğrudan savaşa girmeden ABD'nin gücüne meydan okumasını sağlamaktadır. Böylece, Batı merkezli bir bakış açısından KYG, Çin'in siyasi ve ekonomik gücünü kullanma aracı olarak görülmektedir ve bölgesel ve küresel etki elde etmeyi amaçlayan daha geniş bir stratejinin ayrılmaz bir bileşeni olarak algılanmaktadır. Dahası KYG, girişime katılan ülkelerle ekonomik ilişkilerinde ABD'yi dezavantajlı duruma düşürme potansiyeline sahip olduğu için ABD'nin ekonomik güvenliğine bir tehdit olarak algılanmaktadır (Boutin, 2019).

He (2018), KYG ve ABD'nin güç oyunu üzerine çift yönlü bir perspektif önerir. KYG içindeki yönetim karışıklıklarının ve Çin siyasi sistemi içindeki merkezileşmenin KYG'nin ilerlemesini hem kolaylaştırdığına hem de engellediğine inanmaktadır. Girişimin sözde tepeden aşağı yaklaşımı, hızlı ve büyük projelere olanak tanırken, hesap verebilirlikteki eksiklikler ve yolsuzluğa karşı duyarlılık nedeniyle önemli riskler ortaya çıkmaktadır. Çin'in yatırım stratejisi, Pakistan, Rusya ve Endonezya gibi devletleri desteklerken, farklı ideolojiler nedeniyle Batılı demokratik müttefiklerde dirençle karşılaşmaktadır. Bu ayrım, demokratik ve otoriter devletler arasında KYG'ye karşı farklı tepkilere yol açmaktadır. Batı merkezli bir perspektiften bakıldığında, Çin'in artan etkisi konusunda artan endişeler bulunurken, diğer yandan daha dengeli perspektifler, KYG'nin ekonomik kalkınmayı, bağlantıyı ve işbirliğini teşvik ettiğini savunmaktadır ki bu durum özellikle, KYG'nin üye ülkelerinde açıkça görülüyor (Malik, 2020).

“Borç tuzağı” diplomasisi tezi, KYG üzerinden üye ülkelerin Çin kaynaklı kredi borcu biriktirmelerinin sözde neo-sömürgeci uygulamalar olarak yansıtıldığı bir durumu içermektedir. KYG'nin başarısı, üye ülkelerin bu projenin faydaları konusundan ikna edilmesine bağlıdır. Ancak ABD, Hindistan ve Japonya gibi büyük ülkelerin şüpheli yaklaşımları, KYG'nin meşruiyetini ve dünya genelindeki kabulünü karmaşıktırılmaktadır (Deng, 2021). Freeman ve Tugendhat (2023), KYG ülkelerindeki projelerin yolsuzluk, çevresel bozulma ve insan hakları ihlallerine yol açarak biyoçeşitlilik kaybına ve su kaynakları üzerinde artan baskıya neden olduğu görüşündedir. Çin'deki şeffaflık eksikliği ve borç sürdürülebilirliği konusundaki endişeler, bu sorunları daha da kötüleştirmektedir. Ancak, yolsuzluğun KYG projelerinden değil, dahil olan ülkelerdeki mevcut sistematik sorunlardan

Şekil 2. 2003-2019 Çin ve ABD'nin Afrika'ya Yönelik Doğrudan Yatırımları (Milyar USD)

Çin'in Afrika'ya doğrudan yatırım oranını ile ABD'nin Afrika'ya doğrudan yatırım oranının karşılaştırıldığı grafik (Şekil: China Africa Research Initiative (CARI) analizi, Nisan 2023).

kaynaklandığına dikkat çekmek önemlidir. Ayrıca, eleştirilenler, KYG projelerinin olumsuz etkilerinin Çin'e özgü olmadığını, benzer sorunların diğer ülkeler tarafından yönetilen altyapı projelerinde de gözlemlendiğini savunmaktadır. Batı güçlerinin sömürge bağları ve kültürel etki yoluyla Afrika üzerinde kurduğu tarihsel avantaja karşın Çin'in bölgedeki yumuşak gücü daha az belirgindir. Batılı ülkeler, yumuşak gücü artırmak için dil, kültür ve yardım kuruluşlarını kullanmışlardır, ancak Çin daha farklı bir yaklaşımı sergilemektedir. Geleneksel kuruluşlardan farklı olarak Çin'in yumuşak gücü, bireysel devletlere özgü çözümleri vurgulayan ve deneysel ve yenilikçi çözümlere yönelen 'Pekin Konsensüsü' etrafında yoğunlaşmaktadır (Farooq, Feroze ve Yuan, 2019; Gürçan, 2019). Nijeryalı liderlerin ve politikalarının değişen dinamikleri ise ülkenin Çin ile olan ilişkisini ve ticaret ilişkilerini şekillendirmiştir. Nyiayaana ve Jack (2021), 1999-2019 döneminde Çin yatırımları ile Nijerya'nın politik ekonomisi arasın-

daki ilişkiyi incelerler. Nijerya, Obasanjo yönetimi sırasında Çin ile ticaret bağlantılarını iyileştirmiştir, ancak Çin menşeli ithalat konusunda birtakım endişeler ortaya çıkmıştır. Yar'Adua yönetimi sırasında vurgu, ticaretten dışışleri ve diplomasiye kaymıştır. Jonathan/Buhari dönemi, Çin ile daha sıkı ekonomik bağlara geri dönüşe sahne olmuştur. Bu dönemde, altyapı gelişimine, enerji projelerine ve petrol sektöründeki yatırımlara odaklanılmıştır. Bu ekonomik bağlantılar, özellikle altyapı ve enerji sektörlerinde Çin yatırımlarında önemli bir artışa yol açmıştır. Ayrıca, iki ülke arasındaki ortaklık, ortak girişimlerin ve işbirliklerin kurulmasına yol açarak ticaret ilişkilerini daha da güçlendirmiştir. Çin yatırımları, özellikle yollar, trenler ve limanlar gibi altyapı projelerinde önemli ölçüde artmıştır. Raji ve Ogunrinu (2018), Batı merkezli düşüncelerinin etkisindeki diğer bilim insanlarının savladıkları gibi, Çin yatırımlarının Afrika devletleri için tamamen zararsız olmadığı görüşünü taşımaktadırlar.

Breuer'in (2017) görüşüne göre, Çin'in Afrika'daki olumlu imajı, düşük maliyetli Çin malları ve Çin'in ekonomik ve altyapı gelişmeleri ile bağlantılıdır. Ayrıca, araştırmasında fark-fark modelini kullanan Chen (2023), KYG'nin, girişimde yer alan 130 ülke üzerinde olumlu bir ekonomik etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bu etki, özellikle altyapı yatırımlarına ve ortak büyüme ilkelerinin teşvik edilmesine atfedilmekte olup, artan ticaret, geliştirilmiş bağlantısallık ve hızlı ekonomik büyümeye yol açmıştır. Buna karşın, Çin-Afrika ilişkileri üzerine mevcut literatür sıklıkla Batı merkezli bir bakış açısı sergilemekte ve Çin ile Afrika arasındaki ilişkiyi etkileyen karmaşık politik-ekonomik dinamikleri tam olarak anlamada yetersiz kalmaktadır. Bu ilişki, stratejik yerel hedefleri sürdürme ve kazan-kazan ortaklıkları arasındaki hassas bir denge olarak anlaşılabilir (Lu, 2023). Bununla birlikte, Çin'in Afrika'daki etkinliği, kıtanın ekonomik manzarasında önemli değişiklikler getirmiştir.

KYG'nin bir parçası olarak Çin, Nijerya hükümeti ile işbirliği içinde limanları genişletmek, yeni ulaşım sistemleri kurmak ve mevcut altyapıyı modernize etmek için sürekli çalışmaktadır.

Çin yatırımları ve altyapı projeleri, Batı tarzı neo-sömürgecilik ve emperyalist müdahaleciliğin aksine, istihdam yaratma ve gelişmeye katkıda bulunmuştur. Gürcan ve Donduran (2023) tarafından vurgulandığı gibi KYG, "İpek Yolu Ruhü" olarak bilinen kapsamlı bir normatif çerçeveye dayanmaktadır ve bu çerçeve barış, işbirliği, şeffaflık, kapsayıcılık ve karşılıklı öğrenme gibi değerlere vurgu yapmaktadır. İpek Yolu Ruhü, Batı'nın yapısal uyum politikaları, liberal demokrasi ve koşullu krediler gibi ilkelerine dayanan "alacaklı odaklı model" ile keskin bir tezat oluşturur. "Alacaklı odaklı model,"

Batılı güçler tarafından hâkimiyetlerini sürdürmek ve küresel eşitsizlikleri tarihsel olarak devam ettirmeye yönelik tasarlanmıştır. Batılı modellerin aksine, KYG ve ilgili mekanizmalar, ulusal egemenliği tehlikeye atan siyasi koşulları ve ilkeleri reddeder. Dahası İpek Yolu Ruhü, "yüksek kaliteli gelişim" ve "sürdürülebilirlik" kavramlarını içerecek şekilde evrilmiştir. Bu yeni gelişmeler, teknoloji yoğun endüstrileri ve düşük karbonlu yatırımları teşvik etmeyi, sürdürülebilir kalkınma girişimlerini, yerel toplulukların katılımını ve kapsayıcı toplumsal gelişim uygulamalarını içerir (Gürcan & Donduran, 2023).

Nijerya'daki Çin Yatırımlarına Genel Bakış

2003'ten 2018'e kadar, Çin'in Afrika'daki yıllık doğrudan yabancı yatırımları çarpıcı bir şekilde, 74.8 milyon dolardan 5.4 milyar dolara yükselmiştir. COVID-19 pandemisine rağmen, 2019'da 2.7 milyar dolara ve 2020'de 4.2 milyar dolara geri dönen akışlarla Çin, Afrika'nın dördüncü en büyük yatırımcısı statüsündedir (Fu, 2021).

Yıllar içinde, Çin'in Afrika genelinde ve özellikle Nijerya'daki yatırımları büyük ölçüde artmakla kalmamış, hatta son yıllarda ABD'yi geçmiştir (bkz. Şekil 2). Bu yatırımlar altyapı, telekomünikasyon, imalat ve enerji gibi birçok sektörü kapsamaktadır. Çin'in yatırımları sadece Nijerya ekonomisine canlılık kazandırmakla kalmamış, aynı zamanda yerel halka iş fırsatları da sunmuştur. Şüphesiz KYG, iki ülkenin ekonomik ilişkilerinin daha fazla güçlenmesini ve Nijerya'da daha fazla yatırım projesi gerçekleştirilmesini sağlamıştır.

Nijerya'daki Çin altyapı gelişimi göz ardı edilemeyecek bir boyuttadır. KYG'nin bir parçası olarak Çin, Nijerya hükümeti ile işbirliği içinde limanları genişletmek, yeni ulaşım sistemleri kurmak ve mevcut altyapıyı modernize etmek için sürekli çalışmaktadır. Çin, 35 Afrika ülkesinde altyapı yatırımı gerçekleştirmekte olup, özellikle Angola, Nijerya ve Sudan'a yoğunlaşmaktadır. Nijerya'nın altyapı yenileme çabaları, özellikle Çin Sivil

Nijerya'nın Lagos kentinde China Harbour Engineering Company Ltd (CHEC) tarafından inşa edilen Batı Afrika'nın en derin deniz limanı (Fotoğraf: CGTN, 2023).

Mühendislik İnşaat Şirketi (CCECC) tarafından sağlanan desteklerle gerçekleştirilmiştir (Amusan, 2022). Nijerya'da Çin, Abuja Raylı Toplu Taşıma Sistemi ve Lagos-Kano hattının yenilenmesini finanse etmektedir (Yuan & Jianxin, 2009). Nijerya'nın liman ve demiryolu altyapısındaki ilerlemelerin, Lekki Derin Deniz Limanı ve Lagos Raylı Toplu Taşıma Mavi Hattı gibi projeler üzerinden, ekonomik kalkınma ve Çin-Afrika işbirliğini teşvik etmesi beklenmektedir. Batı Afrika'nın en büyük derin deniz limanını içeren projelerin 360 milyar dolarlık ekonomik fayda ve 170 bin kişilik istihdam yaratması tahmin edilmektedir (Deol, 2023). Çin'in sağladığı altyapısal gelişim destekleri, havaalanı terminalleri, trenler ve limanları da kapsayacak şekilde genişlemiştir. Murtala Muhammed Uluslararası Havaalanı (MMIA), Abujadaki Nnamdi Azikiwe Uluslararası Havaalanı, Aminu Kano Uluslararası Havaalanı, Enugu'daki Akanu Ibiam Uluslararası Havaalanı ve Port Harcourt Uluslararası Havaalanı; Çin Exim Bankası'nın Nijerya hükümetine sağladığı desteklerle finanse edilen havaalanı terminaleri arasındadır (Okeke-Korieocha, 2022).

Bilgi çağında, Afrika'nın ekonomik gelişimini sağlamak için güçlü bir telekomünikasyon altyapısına ihtiyaç vardır. Bugünün güç dinamiklerinde belirleyici bir etken olan teknolojinin kullanımı, ekonomik büyüme için hayati önem taşır (Iwuagwu, 2014). Nijerya'nın telekomünikasyon tesislerini geliştirme yolculuğu, 1886 yılında Lagos ile Londra arasında bir kablo bağlantısının kurulmasıyla başlamıştı. Zaman içinde bu ağ, Lagos, Ilorin ve Jebba'daki devlet binalarını içerecek şekilde genişletilmiştir (Obi, 2014). Bununla birlikte, Nijerya'da telekomünikasyon devriminin tam anlamıyla gerçekleşmesini engelleyen bir dizi zorluk bulunmaktadır. Bu zorluklar; altyapı sorunları, yüksek maliyetler ve dijital girişimlerin eksikliği gibi engeller yaratarak sektörün genel ekonomiye olan etkisini sınırlamaktadır.

Bütün bu engellere rağmen telekomünikasyon sektörünün önemli oranda yabancı yatırım çektiği ve 1 milyon 135 bin kişilik istihdam yarattığı unutulmamalıdır. Bu sermaye akışı ve istihdam hacmi, hizmet sektörü ve genel ekonomik faaliyetler üzerinden ülkenin büyümesini teşvik etmektedir (Enahoro & Olowade, 2021).

Çinli bir şirket olan CCECC'nin inşa ettiği Batı Afrika'nın ilk hafif raylı sistem ağı Nijerya'nın Lagos kentinde açıldı (Fotoğraf: China Daily, 2023).

Çinli şirketler, Nijerya'nın dijital ekonomik potansiyelinin ilerletilmesi ve telekomünikasyona yoğun yatırım gerçekleştirilmesi konularında önemli bir rol üstlenmiştir. Bu Çinli firmalar, ülke genelinde kalıcı varlık ve tesislere 16 milyar doların üzerinde yatırım yapmışlardır (Alajemba, 2018). Önde gelen bir Çin markası olan Huawei, Nijerya'nın telekom endüstrisindeki pazar payını genişletme çabalarının ön saflarında yer almıştır. En yeni teknolojilere dayalı altyapı çözümleri sunmak için yerel işletmelerle ortaklıklar kurmuşlar ve böylece Nijerya'nın dijital ekonomisinin gelişimine katkıda bulunmuşlardır. Huawei, 1999'dan bu yana Nijerya'ya toplamda 76 milyon dolar yatırım yapmıştır. Nijerya hükümeti ayrıca akıllı şehirlerin inşa edilmesi ve e-devlet yazılımlarının hazırlanması için Huawei ile anlaşmış, şirketin ülke içinde teknolojik ilerlemeyi geliştirmedeki rolünü ilerletmiştir. Huawei ve Globacom ayrıca Glo2

denizaltı kablo ağını inşa etmek için işbirliği kurmuşlardır (Hungerland & Chan, 2021). Bu gelişmeler, güçlü bir telekomünikasyon altyapısının, uluslararası ortaklıkların ve teknolojik ilerlemelerin ekonomik büyümeyi teşvik edici rolüne işaret etmektedir.

Son zamanlarda Çin'in hızlı bir sinai büyüme yaşadığı ve enerji kaynaklarına yüksek bir talep gösterdiği gerçekleri göz önüne alındığında, Çin yatırımlarında enerji ve güç sektörlerinin önemi daha iyi anlaşılacaktır. Afrika'nın başlıca petrol üreticisi olan Nijerya, 18 boru hattı ile küresel olarak dokuzuncu sıradadır. Petrol, Nijerya'nın GSYİH'sinin %9'unu ve ihracat değerinin %90'ını oluşturur (Dokua Sasu, 2023). African Oil Week analizine göre, Çin'e ait işletmeler CNPC, CNOOC ve Sinopec, BP, Shell ve Eni'nin ardından Afrika'nın dördüncü büyük enerji yatırımcıdır (Mitchell, 2023).

Çin'in enerji ve güç sektörlerine yaptığı yatırım, ülkenin enerji güvenliğini artırmak ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek açısından hayati bir rol oynamıştır. Çinli şirketler, özellikle Çin Exim kredi bankası, Ajaokuta-Kaduna-Kano (AKK) doğalgaz boru hattı ve Zungeru hidroelektrik enerji projesi gibi önemli projelerle Nijerya'nın petrol ve gaz sektörüne büyük yatırımlar yapmışlardır.

Nijerya Ulusal Petrol Şirketi (NNPC), Güney Nijerya'dan Orta Nijerya'ya doğal gaz taşıyacak olan Ajaokuta-Kaduna-Kano boru hattına 2.2 milyar sterlin (2.8 milyar dolar) yatırım yapmaktadır. Boru hattı, Nijerya'nın geniş doğal gaz kaynaklarını enerji üretimi ve iç tüketim için kullanmayı amaçlamaktadır. Boru hattı günde 3 milyon 500 bin metreküp gaz taşıyacaktır ve geri kalanı yeni enerji santralleri ve petrokimya endüstrileri için yakıt olarak kullanılacaktır. Finansman, Çin İhracat ve Kredi Sigorta Şirketi (N.S. Energy, 2020) tarafından sağlanan 2.8 milyar dolarlık bir kredi ile mümkün hale getirilmiştir. Zungeru projesi ise Çin Exim Bankası tarafından finanse edilmekte olup yıllık 2.64 milyar kWh elektrik üretmeyi planlamaktadır ve Nijerya'nın iç enerji ihtiyacının %10'unu karşılayacaktır.

Projenin maliyeti 1.3 milyar dolar olarak tahmin edilmektedir. Ayrıca, balık yetiştiriciliği, sulama, sel kontrolü, su temini ve yaklaşık 2 bin kişiye istihdam fırsatları sunacaktır. Federal hükümetin %25 katkısının yanı sıra Çin Exim Bankası finansmanın %75'ini sağlayacaktır (Akintayo, 2022).

Bu yatırımları özellikle Nijerya gibi bir ülkede uygulamak Çinli yatırımcılar için kolay olmamıştır. Nijerya, suç endeksinde %66.7 ile dünya genelinde 17. sırada yer almaktadır; ancak bu oran, rapor edilmemiş suç rakamları nedeniyle beklenenden daha düşük bir seviyede kalmış olabilir. Küresel Barış Endeksi'ne göre, ülke bu alanda en düşük seviyededir ve barışsızlık endeksi 2.71 olarak derecelendirilmiştir. Terörizm son yıllarda hız kazanmıştır ve Nijerya, teröristlerin hedef aldığı ülkeler arasında üçüncü sıraya yükselmiştir. Nijerya, uyuşturucu kaçakçılığı, terörizm ve kaçırma gibi tehlikelere karşı giderek daha savunmasız bir durumdadır. Özellikle kaçırma vakaları artmış ve kurbanların ailelerine yönelik fidye talepleri yaygınlaşmıştır; fidye ödeyemeyenler ise öldürülmektedir (Aderounmu, 2021). Birçok altyapı projesinin kırsal bölgelerde yoğunlaşması nedeniyle işçiler için kaçırma büyük bir sorun haline gelmiştir.

Zungeru Hidroelektrik Santrali Çinli şirketler tarafından inşa edildi. Bu santral Nijerya'nın elektrik ihtiyacının yaklaşık yüzde 10'unu karşılamaktadır (Fotoğraf: Xinhua, 2023).

Maden gibi çalışma sahalarına gerçekleştirilen saldırılar nedeniyle, Çin vatandaşları dahil olma üzere güvenlik görevlileri ve işçiler arasında kaçırılma ve can kayıpları ile sonuçlanan olaylar yaygınlaşmış durumdadır (Erezi, 2022; Owolabi, 2022). Uzun vadede hükümet, Çinli işçilerin güvenliğini sağlamak için gerekli adımları atmazsa, devam eden saldırılar ve kaçırımlar, daha fazla yatırımcının Nijerya'ya yatırım yapmaktan vazgeçmesine yol açabilir. Ayrıca, bu yatırımlarla gelen diğer bir sorun da yolsuzluktur. Afrika ülkeleri, özellikle Nijerya olmak üzere, yolsuz liderleri ve yönetimleriyle tanınır. Ülkelere içişlerine müdahale etmeme politikası gereği Çin kendi sağladığı fonların nasıl kullanıldığını izleyecek bir durumda değildir, ancak denetim sistemindeki eksiklikler nedeniyle yaşanan yolsuzluklar projelerde gecikme ve verimsizliklere neden olabilmektedir.

Çin Yatırımlarının Sosyo-Ekonomik Etkisi

KYG kapsamındaki Çin yatırımlarının Nijerya'da önemli sosyo-ekonomik etkilere sahip olması beklenmektedir. Bu durum, istihdam fırsatları yaratarak ve tarım, altya-

pı ve enerji gibi çeşitli sektörleri canlandırarak ülkenin ekonomik büyümesine katkı sağlayacaktır. Altyapı geliştirme projeleri, hem endüstrileşmiş hem de geliştirmekte olan ülkelerin uzun vadeli kalkınması için kritik öneme sahiptir. Bu tür projeler, ülkenin ekonomisini destekleyen otoyollar ve köprüler gibi maliyetli teknik altyapıya sahip yapılar, sistemler ve tesislerin geliştirilmesini içerir (Dabibi & Bello, 2017). Altyapı geliştirme girişimleri, ekonomik büyümeyi desteklemenin yanı sıra, ulaşım ağlarını ve bağlantıları iyileştirerek ülke genelinde mal ve hizmet taşınmasını kolaylaştırır. Çin yatırımlarının sosyo-ekonomik etkisini analiz etmek, söz konusu yatırımların bu tür potansiyel faydalarını anlamak için önemlidir çünkü bu analizler, siyaset yapıcılarını ve paydaşların yatırımların gelecekteki etkilerini anlamalarına yardımcı olur. Çin yatırımlarının Nijeryadaki varlığı, özellikle altyapı, endüstri, enerji ve teknoloji gibi alanlarda ülkenin sosyo-ekonomik yapısını önemli ölçüde etkilemiştir. Bu yatırımlar, bağlantıyı artırmış, ulaşımı kolaylaştırmış ve ticareti güçlendirmiş, ekonomik büyümeyi teşvik etmiştir. Ayrıca, birçok sektörde istihdam fırsatları yaratmış ve böylece Nijerya'nın iş gücünün büyük bir bölümünü barındırmıştır.

19 Eylül 2023, Nijerya-Abuja. Nijerya Tarım Teknolojisi Gösteri Merkezi'nde yerel çalışanlar topladıkları piriñç fidelerini sergiliyor (Fotoğraf: Xinhua, 2023).

İstihdam Oluşturma

Nijerya'da işsizlik, önemli bir sorun teşkil eder ve diplomalı işsizlik başlı başına bir tehdittir. Ulusal İstatistik Bürosu, Nijerya'nın işsizlik oranını 2022'nin dördüncü çeyreğinde %5.3 ve 2023'ün birinci çeyreğinde %4.1 olarak rapor etmiştir.

Nijerya'da işsizlik yaklaşık olarak 23.2 milyon insanı etkilemektedir. Nijeryadaki mevcut oranın, son 13 yılın en yüksek oranı ve dünya genelindeki en yüksek ikinci oran olduğu tahmin edilmektedir (Izuaka, 2023). Herhangi bir ülkede yüksek işsizlik seviyeleri, çeşitli sosyal ve ekonomik zorlukların ortaya çıkmasına neden olabilir. Bu sorunlar, artan yoksulluk seviyelerini, toplumsal çalkantıyı ve genel ekonomik büyümenin yavaşlamasını içerebilir.

Ancak KYG, Çin yatırımlarını çekerek ve ekonomik büyümeyi teşvik ederek bu sorunu hafifletme potansiyeline sahiptir. Altyapı, özellikle de demiryolu inşaatı konusunda, Nijerya vatandaşlarına yönelik iş fırsatlarında önemli bir artış yaşanmıştır. CCECC'nin yerelleştirme stratejisi, yerel işgücünün Çinli işgücüne en az 10'da bir oranında katılmasını içerir ve bu da Nijerya'da istihdam yaratılmasına katkı sağlamıştır. Abuja-Kaduna hattı, dört bin yerel iş üretmiş ve yaklaşık beş yüz Nijeryalıyı istihdam etmiştir (Chen, 2018). Demiryolu inşaatı, Nijeryalılara yatırım fırsatları da sunmuştur ve yerel işletmeler bundan faydalanmıştır. Mavi Tren Hattı, ödeme ağ geçidi olarak Nijeryalı fintech şirketi Touch and Pay Technologies'i seçmiştir. Daha önceleri uluslararası şirketlerin hizmetlerine ihtiyaç duyulurdu, ancak şimdi yerel işletmeler bu karardan faydalanabilmektedir. Yeni havalimanı terminallerinin inşasıyla daha fazla iş fırsatı oluşturulmuştur ve yeni terminaler inşa edilerek daha da fazla istihdam yaratılacaktır. Başkan Muhammadu Buhari, Lagos'daki Murtala Muhammed Havalimanı'ndaki yeni uluslararası terminalin Nijeryalı gençler için 3 bin doğrudan ve dolaylı iş yaratacağını ifade etmiştir (Mojeed, 2022). KYG'nin faydalandığı Lekki Limanı'nın, Nijerya'ya hizmet ederek havalimanı, demiryolu ve karayollarının geliştirilmesini içeren bir master planın merkezi olması planlanmaktadır ve bu da birçok işletmenin genişlemesine ve yaklaşık 170

bin işin yaratılmasına yol açacaktır (Wang, 2023). Bu iş istihdam girişimi burada durmayacaktır, çünkü Nijerya ve Çin daha fazla sektöre yatırım yapmayı ve Nijerya ekonomisine faydalı olacak yeni yatırım planları oluşturmayı planlamışlardır.

Ekonomik Büyüme

Nijerya ekonomisi 2000 ile 2014 yılları arasında yıllık %7'lik bir oranda büyümüş olsa da; ekonomik bozulma, borç seviyeleri, ticaret korumacılığı ve COVID-19 pandemisi gibi diğer dışsal nedeniyle büyüme oranları 2015 ile 2022 yılları arasında yavaşlamıştır. Ağustos 2023'te süregelen enflasyon %25.8'e ulaşarak milyonlarca kişiyi işsiz bırakmıştır (Dünya Bankası, 2023). Altyapı yatırımları ekonomik büyüme ve kalkınma için kritik öneme sahiptir ve GSYİH büyümesinin üçte birini oluşturur. Araştırmalara göre, iyi tasarlanan yatırımlar büyümeyi ve verimliliği potansiyel olarak artırır ve ekonomiye olumlu etkilerde bulunur. Kamu altyapısının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi büyüktür (Serdaroğlu, 2016).

Ekonomik büyüme herhangi bir ülke için önemlidir ve dolayısıyla bu altyapı projelerinin Nijerya ekonomisine önemli katkılar yapması beklenmektedir. Nijerya'da demiryolu taşımacılığı, ekonomiyi büyük ölçüde ilerletmiş olup, 2022'nin ilk çeyreğinde trenle seyahat eden 953.099 yolcu, 2021'in ilk çeyreğine göre %124.54 artış göstermiştir. Aynı dönemde, taşınan ürünlerin hacmi 9 bin 071 metrik tondan 32 bin139 metrik tona genişlemiştir ki bu durum %254.30'luk bir artışa işaret etmektedir. Yolcuların 2.07 milyar Naira gelir elde edilmiştir ve bu oran bu da bir önceki çeyreğe göre %132.82'lik bir artış anlamına gelmektedir. Mal ve kargolardan ise 71.76 milyon Naira değerinde gelir elde edilmiştir (Ademola & Huma, 2023). Lagos, Nijerya'daki yeni uluslararası havalimanı, 50 bin 887 metrekairelik alanıyla ekonomik kalkınmayı teşvik edecek, şehri canlandırarak ve yabancı ticareti, kültürel değişimleri ve turizmi geliştirecektir. Ayrıca, Nijerya ile dünya arasındaki coğrafi farkı kapatacak ve havacılıkta yeni bir kilometre taşı oluşturacaktır (Okeke-Korieocha, 2022).

Ticari İlişkiler

2021 yılında Afrika'nın en büyük ticaret ortağı olarak gösterilen Çin, Nijerya ile yakın ekonomik ilişkilerini sürdürmektedir. COVID-19 salgını sırasında bile, 2020 yılında Çin ile Nijerya arasındaki ticaret hacmi %0.7 artarak 13.66 milyar doları bulmuş ve bu Afrika'daki en yüksek ticaret hacmidir (Lu, 2023). KYG altında kurulan Çin Exim Bank, Çin Kalkınma Bankası ve Çin İhracat ve Kredi Sigorta Şirketi gibi ticareti destekleyici kuruluşlar, Çin ve Nijerya arasındaki ticaret ilişkisi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu kuruluşlar, krediler ve hibe sağlayarak uluslararası ticareti kolaylaştırırlar (Akinola, 2015). Çin ve Nijerya'nın KYG üzerindeki işbirliği, yollar ve demiryolları gibi altyapı projelerini finanse ederek ikili ticareti önemli ölçüde artırmıştır. Taşımacılığı iyileştirmiş ve mal ve hizmetlerin akışını kolaylaştırmıştır. KYG küresel piyasaları somut bir güce dönüştürdursun Nijerya'nın Lekki Serbest Bölgesi (LFZ), Çin ve Nijerya arasındaki ekonomik ve ticaret ortaklıkları için kritik bir merkez olarak ortaya çıkmaktadır. Çin-Afrika Lekki Yatırım Ltd. tarafından işletilen LFZ, Lagos Eyaleti'nde 30 kilometre karelik bir alanı kapsamaktadır (Huichen, 2023). Bu alan, bir dizi ülkenin ticaret engellerini azaltmayı veya kaldırmayı kabul ettiği bir bölgedir ve burada temel amaç döviz gelirlerini artırmak, ihracata yönelik sektörleri geliştirmek ve ev sahibi ülkede iş fırsatları yaratmaktır (Okogba, 2023). Lekki serbest bölgesi, vergi avantajları, kolaylaştırılmış düzenlemeler ve dünya standartlarında altyapı erişimi gibi cazip teşvikler sunar ve Nijerya'yı Afrika'daki işlerini genişletmek isteyen yabancı yatırımcılar için ideal bir hedef haline getirir.

Borç Tuzağı ve Yabancı Yatırımlar

Borç tuzağı tezi, KYG'in Afrika ve Nijerya'ya yönelik olumlu sosyo-ekonomik etkilerine gölge düşürmek üzere Batı merkezlerinden dolaşıma sokulan bir kavramdır. Borç Yönetim Ofisi, Nijerya'nın Mart 2023 için toplam uluslararası borcunun Federal Hükümet'in 36 eyaleti ve Federal Başkent Bölgesi'nin dış ve iç yükümlülüklerini içe-

recek şekilde 49.85 trilyon Naira (\$108.30 milyar) seviyesine yükseldiğini bildirmiştir (Olufemi, 2023). Nijerya'nın başlıca ticaret ortağı ve kreditorü Çindir ve bu ülkenin Nijerya'nın ikili kredilerindeki toplam payı %80'dir. Nijerya, 2002'den bu yana 17 Çin kredisi almıştır ve bunlar ulaşım, BT, enerji, tarım ve su kaynakları gibi altı projeyi içermektedir. Nijerya'nın Çin'e olan borcu, 31 Mart 2020 itibarıyla 3.121 milyar dolar olarak kaydedilmiş, 2010 ile 2018 yılları arasındaki toplam kredi anlaşmasının ise 5.575 milyar dolar olduğu görülmüştür (Abdulrasheed, 2021). Eleştirilenler, bunun Batı ülkelerinin teşvik ettiği borç tuzağı diplomasisinin belirgin bir örneği olduğunu savunmaktadır. Ancak, Çin'in diğer ülkeleri bu kredileri veya yatırım fırsatlarını kabul etmeye zorlamadığını ve Batı kredileriyle teknoloji transferi ve altyapı geliştirilmenin çok daha sınırlı olduğunu kabul etmek önemlidir. Bunun yerine, Çin ekonomik işbirliği çabalarının bir parçası olarak finansal yardım sağlar ve altyapının inşasını destekler. Ayrıca, Nijerya'nın Dünya Bankası ve IMF gibi yabancı finans kuruluşlarından kaynaklanan borç yükü, Çin kredilerinden daha yüksektir ve yine geri ödeme faizleri önemli ölçüde daha fazladır.

Nijerya Borç Yönetim Ofisi, Çin'in Nijerya'nın borç aldığı çok taraflı kaynaklardan sadece biri olduğunu belirtir. Ayrıca, dış kaynaklardan borçlanmanın üç temel nedeni olarak şunları sıralar: Çok taraflı finansman, yerel altyapı eksikliğini gidermek için düşük faizli kredilere acil ihtiyaç ve yabancı kreditorlerin yerel ekonomiyi ele geçirmesini engelleme konusundaki ülkenin inandırıcılığı (Lu, 2023).

Were (2018), Afrika'nın genel jeopolitik etkisini artırmak amacıyla Pekin'in yönetilemez borç yükü yüklediğini savunuyor. Onun görüşüne göre, Afrika'nın Çin'e olan artan borcu, kıtanın tüm borç yükünü sürdürme yeteneği konusunda daha geniş bir endişenin bir parçasını oluşturuyor. Borçla ilgili başlıca endişe, bir hükümetin borcunun sorumlu bir şekilde kullanması, borç ödemelerinin hükümetin mal ve hizmetlerini finanse etme yeteneği üzerindeki potansiyel etkisi ve borcun ekonomik verimliliğidir.

Batı merkezli yönelimlere sahip akademisyenler, KYG ve Çin'in Afrika'ya yaptığı yatırımı "borç tuzağı diplomasisi" olarak adlandırmaktadır ve bilinçli bir şekilde sürdü-

rülemez borç seviyeleri oluşturarak Çin'in Afrika ülkeleri üzerinde etki ve kontrol sağlama amacı taşıdığı iddia etmektedirler. Borç tuzağı diplomasisi, kredi veren bir ülkenin siyasi etkisini artırmak için başka bir ülkeye borç verdiği bir yöntemi içerir. Bu genellikle borç alan ülkelere aşırı sıkı geri ödeme koşulları dayatmayı ve onları ekonomik veya siyasi tavizler vermeye zorlamayı içerir. Bazıları Çin'in bu politika aracılığıyla Asya ve Afrika'da jeopolitik hedeflerini sürdürdüğünü iddia ederken, diğerleri bunu bir ekonomik fırsat olarak değerlendirmektedir (Ajnoti, 2022).

Çin, Afrika'da trenler, otoyollar, köprüler, limanlar, enerji tesisleri, hastaneler ve okulların inşası gibi birçok altyapı girişimine mali destek sağlamıştır.

Al-Fadhat ve Prasetio (2022), araştırmalarını borç tuzağı diplomasisine dayandırır. Onlara göre, yatırım ve kredi aracılığıyla sağlanan finansal yardım, alıcı ülkenin kısa ve uzun vadede borç yüküne sıkıştığı bir duruma yol açabilir. Al-Fadhat ve Prasetio'ya göre bu durum, Çin'in Afrika ülkeleri üzerinde etki oluşturma ve bu ülkeleri kendisine bağımlı hale getirme amacıyla uyguladığı stratejilere tekabül eder.

Bu görüşün aksine, diğer akademisyenler borç tuzağı diplomasisi anlatısının abartıldığını ve Çin'in Afrika'daki rolünün ülkeleri borç altına almak amacıyla bilinçli bir stratejiden ziyade ekonomik çıkarlar tarafından yönlendirildiğini savunuyorlar. Himmer ve Rod (2022), borç tuzağı diplomasisi yaklaşımının, Çin'in kredi alan ülkeleri borca batırmak amacıyla hareket eden bir ülke olarak yansıtıldığı önyargılı çıkarımlar sunduğunu belirtirler. Çin'in COVID-19 pandemisi sırasında Kenya'nın borç ödemelerini geciktirmesi, Maldivler ve Malezya'nın borcunu azaltması gibi eylemleri, borç tuzağı diplomasisi tezinin arkasında yatan önyargıyı ortaya çıkarmaktadır. Söz konusu ülkelerin mali durumu tamamen Çin'e atfedilemez, ancak daha çok Çin'in tarafsızlığı ve siyasi temsilciler tarafından

yapılan taleplere verilen yanıtların bir bileşimi sonucudur.

Batı, Çin'in özellikle KYG içinde gelişmekte olan ülkelere yaptığı yatırımları bir borç tuzağı olarak damgalamaktadır. Bu kavram, Çin'in artan küresel etkisi ve bunun küresel bütünleşme üzerindeki etkileri konusunda Batı'nın endişelerden türetilmiştir. Batı ülkeleri, Sri Lanka'nın Çin'in borç tuzağı diplomasisine sıkıştığını iddia eder; ancak borç sorunundaki asıl neden Batı sermaye piyasalarından aşırı borç alınmasıdır. Altyapı eksikliği yaşayan ülkeler olarak Angola ve Venezueladaki Çin yatırımları, bu tür bir borç tuzağının olmadığını kanıtlamıştır. Bu tez, dayanaksız ve somut verilerden yoksun bir iddiadan ibarettir (Hao, 2021).

Çin, Afrikada trenler, otoyollar, köprüler, limanlar, enerji tesisleri, hastaneler ve okulların inşası gibi birçok altyapı girişimine mali destek sağlamıştır. Bu krediler, yerel kalkınmayı teşvik etme ve istihdam fırsatları yaratma konusunda önemli bir rol oynamıştır. Çin'in kredileri, gelişmekte olan ülkelerin endüstrileşmesini ve modernleşmesini kolaylaştırabilecek uygun kredilerdir. Çin, Küresel Kalkınma Girişimi'ni uygulayarak ve 19 Afrika ülkesi ile anlaşmalar gerçekleştirerek borç sorununu ele almaya yönelik somut adımlar atmıştır. Çin, sermaye tabanlı işbirliği yaklaşımlarını kullanarak borçların hafifletilmesini sağlamaktadır. Borç sorununu etkili bir şekilde ele almak için dünya çapında senkronize girişimlerin uygulanması ve gelişmiş ülkelere ve uluslararası finans kuruluşlarından daha güçlü bir destek alınması gerekmektedir (Çin Halk Cumhuriyeti'nin Avrupa Birliği Misyonu, 2022).

Sonuç

Ekonomik büyüme ve bölgesel bütünleşme yolculuğuna devam etmek için KYG'den faydalanmak Nijerya'nın çıkarıdır. Nijerya, tüm bunları ülkenin ulusal çıkarlarını koruyarak ve egemenliği sürdürerek yapmalıdır. Bu nedenle Nijerya, KYG girişimlerinin ve altyapı gelişmelerinin dengeli bir şekilde düzenlendiğinden emin olmak için önlemler alacaktır. Ayrıca, KYG tarafından sağlanan altyapı gelişimine odaklanırken, Nijerya'nın eğitim gibi diğer sektörlerde de yatırım fırsatları araması gerekmektedir.

Evrensel Temel Eğitim Komisyonu'na (UBEC) göre, Nijerya'nın okul dışı kalan çocukların artan sayısını düşürmek için 20 bin okula ve 907 bin 769 sınıfa ihtiyacı vardır. UNESCO'ya göre, Nijerya'nın okula gitmeyen tahmini 20 milyon çocuğu ve okuma yazma bilmeyen yaklaşık %31'lik bir yetişkin nüfusu bulunmaktadır. Nijerya, eğitim altyapısına yatırım sağlamak için KYG üzerinden işbirlikleri gerçekleştirebilmelidir. Okur yazarlık oranlarının artması, bireylerin çeşitli ekonomik girişimlere katılmalarına yönelik gerekli bilgi ve becerilere erişim sağlamalarını kolaylaştırır ve böylece ekonomik büyümeyi önemli oranda teşvik eder. Artan verimlilik, yenilikçilik ve girişimcilik sonucunda ekonomik büyüme hızlandırılır.

Nijerya, uluslararası ekonomik ortakları daha fazla sayıda yerel şirketlerle işbirliği yapmaya teşvik edecek şekilde cesaretlendirmelidir. Nijerya hükümeti, yerli işletmelerin ve endüstrinin ihtiyaçlarını göz ardı eden seçimler gerçekleştirirse, beyin göçünü teşvik etmiş olur ve bu durum ülkenin büyümesini olumsuz etkiler. Beyin göçü, Nijerya'nın sosyoekonomik ve teknik gelişimini etkileyen önemli bir sorundur; ülkenin doğal zeka ve değerli insan kaynaklarını tüketir. Ayrıca, yerli işçiler yerine yabancı işçilerin istihdam edilmesinin maliyetini artırmanın yanı sıra yabancı yardıma bağımlılığı artırır (Evaristus Elechi, 2013). Yabancı yatırım devralmalarının bir sonucu olarak, özellikle yeni mezunlar olmak üzere birçok yetenekli Nijeryalı, fikirlerini hayata geçirememiştir.

Daha önce belirtildiği gibi, KYG gelişmekte olan ülkelerin gelişme şansını yakalama fırsatı vermiştir ve bu fırsatı değerlendirmeleri önemlidir. Hangi seviyede olursa olsun, KYG tüm bu ülkeler için kazan-kazan bir senaryo olduğunu kanıtlamıştır. Mevcut duruma dayanarak, bu projenin avantajlarının dezavantajları aştığı güvenle söylenebilir. Batı menşeli önyargılara dayanan borç tuzağı diplomasisi tezinin ötesinde, Nijerya bu projeden önemli ölçüde kazanç sağlayacaktır; bu anlamda KYG'nin sunduğu fırsatlar küçümsememeli, ancak planlı bir şekilde çeşitlendirilmelidir.

Kaynakça

- Abdulrasheed, A. (2021). The contestation of the notion of Debt-Trap Diplomacy on Nigeria-China Relations: the dilemma and critical issues. *Social Science Research Network*. doi: 10.2139/ssrn.3881673. About | National Bureau of Statistics. (n.d.). 10 Ağustos 2023 tarihinde <https://nigerianstat.gov.ng/news/78#:~:text=63%25%20of%20persons%20living%20within,million%20live%20in%20the%20South> adresinden alındı.
- Ademola, A. O., & Huma, O. (2023). The Economic Impact of the Belt and Road Initiative (BRI) in Africa - A Case of Nigeria's Railway Project. 16 Ekim 2023 tarihinde <https://www.isscad.pku.edu.cn/research/talkingglobaldevelopmentblog/529895.htm> adresinden alındı.
- Ajaokuta-Kaduna-Kano (AKK) Gas Pipeline - NS Energy. (2020). 12 Ağustos 2023 tarihinde <https://www.nsenerybusiness.com/projects/ajaokuta-kaduna-kano-akk-gas-pipeline/> adresinden alındı.
- Ajnoti, R. (2022). The complete story of Debt-Trap diplomacy. 11 Ekim 2023 tarihinde <https://thegeopolitics.com/the-complete-story-of-debt-trap-diplomacy/> adresinden alındı.
- Akinola, O. (2015). The political economy of Chinese and Indian trade, aid, and Investments in Nigeria: a comparative analysis. *Journal of Asian and African Studies*, 52(6), 824-837. doi: 10.1177/0021909615622338.
- Akintayo, O. (2022). \$1.3bn Zungeru hydropower to begin operations Q2 2023. *Punch Newspapers*. 16 Ekim 2023 tarihinde <https://punchng.com/1-3bn-zungeru-hydropower-to-begin-operations-q2-2023/> adresinden alındı.
- Alajemba, N. (2018). China invests over \$16 billion in Nigeria's telecoms sector. *ITEdgeNews*. 17 Ağustos 2023 tarihinde <https://www.itedge news.africa/china-invests-16-billion-nigerias-telecoms-sector/> adresinden alındı.
- Al-Fadhlat, F., & Prasetio, H. (2022). How China's Debt-Trap Diplomacy Works in African Countries: Evidence from Zimbabwe, Cameroon, and Djibouti. *Journal of Asian and African Studies*, 002190962211376. doi: 10.1177/00219096221137673.
- Amusan, T. (2022). What Nigeria can teach us about China's belt and road. 20 Ekim 2023 tarihinde <https://thediplotom.com/2022/11/what-nigeria-can-teach-us-about-chinas-belt-and-road/> adresinden alındı.
- Arriola, L. R. (2009). Patronage and political stability in Africa. *Comparative Political Studies*, 42(10), 1339-1362. doi: 10.1177/0010414009332126.
- Boutin, K. (2019). Challenging security: the United States and the Belt and Road initiative. *China and the World*, 02(01), 1950007. doi: 10.1142/s259172931950007x.
- Breuer, J. (2017). Two belts, one road? The role of Africa in China's belt and road initiative. *Stiftung Asienhaus*.
- CARI. (2023). DATA: CHINESE INVESTMENT IN AFRICA. 10 Ekim 2023 tarihinde <https://www.sais-cari.org/chinese-investment-in-africa> adresinden alındı.
- CGTN. (2018). What can Sub-Saharan Africa learn from China's poverty alleviation?. 18 Ekim 2023 tarihinde <https://news.cgtn.com/news/3d3d514d3349544f7a57a6333566d54/index.html> adresinden alındı.
- CGTN. (2023). Railways Along the Belt and Road | Megaprojects transforming Nigeria. 5 Kasım 2023 tarihinde <https://news.cgtn.com/news/2023-10-29/Railways-Along-the-Belt-and-Road-Megaprojects-transforming-Nigeria1n7KMCd6Mw/index.html> adresinden alındı.
- Chen, Y. (2018). China's Role in Nigerian Railway Development and Implications for Security and Development. In *United States Institute of Peace* (No. 202.457.1700). United States Institute of Peace.
- Chen, Z. (2023). The impact of the belt and road infrastructure development on the economic growth of the partner countries. *Global Journal of Emerging Market Economies*, 15(2), 254-272. doi: 10.1177/09749101231167454.
- China Daily. (2023). First phase of China-built light rail project inaugurated in Nigeria. 28 Ekim 2023 tarihinde <https://global.chinadaily.com.cn/a/202301/25/WS63d0ddd2a31057c47eba-b34a.html> adresinden alındı.
- Dalibi, S. G., & Bello, B. S. (2017). Socio-economic impacts of Chinese government financed infrastructural development projects in Nigeria. *Advances in Economics, Business and Management Research*, 33, 579-588. doi: 10.2991/febm-17.2017.78.
- David, O., & Moses, D. (2021). The Implication of Nigeria-China Relations on the Actualization of Sustainable Food Security in Nigeria [Video].
- Deng, Y. (2021). How China builds the credibility of the Belt and Road initiative. *Journal of Contemporary China*, 30(131), 734-750. doi: 10.1080/10670564.2021.1884958.
- Deol. (2023). China delivers major infrastructure projects in Nigeria. *ACE Times*. 27 Şubat 2023 tarihinde <https://www.zawya.com/en/projects/bri/china-delivers-major-infrastructure-projects-in-nigeria-elj6dv3l> adresinden alındı.
- Dokua Sasu, D. (2023). Oil industry in Nigeria. 20 Ekim 2023 tarihinde <https://www.statista.com/topics/6914/oil-industry-in-nigeria/#topicOverview> adresinden alındı.
- Enahoro, M. A., & Olawade, D. B. (2021). GSM and the Nigerian Economy: The Journey from 2004 to 2019. *International Journal of Economics and Finance*, 13(7), 69. doi: 10.5539/ijef.v13n7p69.
- Evaristus Elechi, E. (2013). Brain Drain as A Clog in The Wheel of Nigeria's Development: The University Education System in Focus. *International Journal of Development and Management Review*, 8(1), 110-121.
- Farooq, M., Feroze, N., & Yuan, K. (2019). An Analysis of China and Africa Relations with Special Focus on 'One Belt and One Road'. *India Quarterly: A Journal of International Affairs*, 75(3), 366-379. doi: 10.1177/0974928419860919.
- Freeman, C., & Tugendhat, H. (2023, October 26). Why China is Rebooting the Belt and Road Initiative. 27 Kasım 2023 tarihinde <https://www.usip.org/publications/2023/10/why-china-rebooting-belt-and-road-initiative> adresinden alındı.

- Fu, Y. (2021a). The quiet China-Africa Revolution: Chinese investment. 31 Ekim 2023 tarihinde <https://thediplomat.com/2021/11/the-quiet-china-africa-revolution-chinese-investment/> adresinden alındı.
- Guoqiang, C. (2015). The Belt and Road: A Mission to Benefit Two-Thirds of the World. *Horizons: Journal of International Relations and Sustainable Development*, 4, 154–161. 26 Ekim 2023 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/48573565> adresinden alındı.
- Gürcan, E.C. (2019). *Multipolarization, South-South Cooperation, and the Rise of Post-Hegemonic Governance*. Routledge.
- Gürcan, E.C. (2022a). Deciphering the Chinese economic miracle: Lessons for the developing world. *Belt & Road Initiative Quarterly*, 3(2), 46-75.
- Gürcan, E.C. (2022b). *Imperialism After the Neoliberal Turn*. Routledge.
- Gürcan, E.C. & Donduran, C. (2023). The economic and institutional dynamics of China's growing financial influence: a "structural power" perspective. *The Japanese Political Economy*, 49(1), 109-135.
- Hao, Y. (2021). Is China's investment a debt trap? - A comparative research based on the investment in the United States, Europe, and China. *Advances in Economics, Business and Management Research*. doi: 10.2991/assehkr.211209.424.
- He, B. (2018). The Domestic Politics of the Belt and Road Initiative and its Implications. *Journal of Contemporary China*, 28(116), 180–195. doi: 10.1080/10670564.2018.1511391.
- Himmer, M., & Rod, Z. (2022). Chinese debt trap diplomacy: reality or myth? *Journal of the Indian Ocean Region*, 18(3), 250–272. doi: 10.1080/19480881.2023.2195280.
- Hu, B. (2019). Belt and Road Initiative: five years on implementation and reflection. *Global Journal of Emerging Market Economies*, 11(1–2), 1–10. doi: 10.1177/0974910119871377.
- Huichen, Y. (Ed.). (2023, June 27). A decade of fruitful journey for Nigeria's Lekki Free Zone under BRI. 28 Ekim 2023 tarihinde <https://eng.yidaiyili.gov.cn/p/325470.html> adresinden alındı.
- Hungerland, N., & Chan, K. (2021). Assessing China's Digital Silk Road: Huawei's engagement in Nigeria. *Lse Ideas Digital Ir*.
- Iwuagwu, O. (2014). The Revolutionary Years: Nigeria's Telecommunication Industry, 2001 - 2011. *International Journal of Research in Arts and Social Sciences*, 7, 23–36. 15 Eylül 2023 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/281005708_The_Revolutionary_Years_Nigeria's_Telecommunication_Industry_2001_-_2011 adresinden alındı.
- Iwuagwu, O. (n.d.). Telecommunication Reform in China and Nigeria: Same Result, Different Strategies. *Journal of International Social Research*, 7(32), 652–669.
- Izuaka, M. (2023). Nigeria statistics agency revises labour data, says unemployment 4.1% in Q1 2023. *Premium Times Nigeria*. 1 Kasım 2023 tarihinde <https://www.premiumtimesng.com/business/business-news/617575-nigeria-statistics-agency-revises-labour-data-says-unemployment-4-1-in-q1-2023.html> adresinden alındı.
- Jianchun, C. (2023, January 20). China-Nigeria Cooperation in the New Era. 13 Ekim 2023 tarihinde https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zwjg_665342/zwbw_665378/202301/t2_0230120_11012882.html#:~:text=Nigeria%20is%20one%20of%20the,assembly%2C%20agricultural%20production%2C%20etc adresinden alındı.
- Jie, Y., & Wallace, J. (2021, September 13). What is China's Belt and Road Initiative (BRI)? 16 Eylül 2023 tarihinde <https://www.chathamhouse.org/2021/09/what-chinas-belt-and-road-initiative-bri> adresinden alındı.
- Johnston, L. A. (2018). The Belt and Road Initiative: What is in it for China? *Asia & the Pacific Policy Studies*, 6(1), 40–58. doi: 10.1002/app5.265.
- Kanu, P. P. (2022). Nigeria's Economic Performance: Gains and Pains Since Independence. *Voice of Nigeria*. 30 Eylül 2023 tarihinde <https://von.gov.ng/nigerias-economic-performance-gains-and-pains-since-independence/> adresinden alındı.
- Liu, W., Zhang, Y., & Xiong, W. (2020). Financing the Belt and Road initiative. *Eurasian Geography and Economics*, 61(2), 137–145. doi: 10.1080/15387216.2020.1716822.
- Lu, F. (2023a). China's State-Business Relationship with Nigeria: Neocolonialism or Strategic Cooperation. *Journal of Asian and African Studies*, 002190962311542. doi: 10.1177/00219096231154237.
- Lu, F. (2023b). China's State-Business Relationship with Nigeria: Neocolonialism or Strategic Cooperation. *Journal of Asian and African Studies*, 002190962311542. doi: 10.1177/00219096231154237.
- Malik, T. H. (2020). The Belt and Road Initiative (BRI) project legitimisation: The rhetor's innovation and the US response. *Asian Journal of Comparative Politics*, 7(4), 1070–1094. doi: 10.1177/2057891120959476.
- McBride, J. (2023). China's massive belt and road initiative. *Council on Foreign Relations*. 2 Kasım 2023 tarihinde <https://www.cfr.org/backgrounder/chinas-massive-belt-and-road-initiative> adresinden alındı.
- Mitchell, C. (2023). FEATURE: China replaces African loans with energy investments amid faltering economy. *S&P Global Commodity Insights*. 10 Kasım 2023 tarihinde <https://www.spglobal.com/commodityinsights/en/market-insights/latest-news/oil/101223-feature-china-replaces-african-loans-with-energy-investments-amid-faltering-economy> adresinden alındı.
- Mojeed, A. (2022). New Lagos airport terminal will create 3000 jobs for youth. *Premium Times*. 20 Ekim 2023 tarihinde <https://www.premiumtimesng.com/news/more-news/519037-new-lagos-airport-terminal-will-create-3000-jobs-for-youth-buhari.html?tztc=1> adresinden alındı.
- Nuke, F. W. (2021). The Opportunity for Local Economic Growth under the Belt and Road Initiative in Nigeria - UCLG-ASPAC BRIC. 19 Eylül 2023 tarihinde <https://uclg-aspac.org/bric/2021/08/02/the-opportunity-for-local-economic-growth-under-the-belt-and-road-initiative-in-nigeria/> adresinden alındı.
- Nwafor. (2021). In 5 years, we delivered to Nigeria 712km of railway – CCECC. *Vanguard News*. 22 Eylül 2023 tarihinde <https://www.vanguardngr.com/2021/11/in-5-years-we-delivered-to-nigeria-712km-of-railway-cccc/> adresinden alındı.
- Nyayayana, K., & Jack, J. T. C. B. (2021). Chinese Investments in Nigeria and the Political Economy of Trade, 1999 - 2019: A leadership perspective. *The Journal of Leadership and Developing Societies*, 6(1), 10–29. doi: 10.47697/ljs.35350010.
- O, I. A., & AO, A. (2018). Belt and Road Initiative: Analysis of possible effects on Nigeria's economy. *International Journal of Contemporary Research and Review*, 9(06), 20475–20182. doi: 10.15520/ijcrr/2018/9/06/536.
- Obi, I. (2014). Telecommunication Reform in China and Nigeria: Same Result, Different Strategies. *Journal of International Social Research*, 7, 652–669. 3 Kasım 2023 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/281005882_Telecommunication_Reform_in_China_and_Nigeria_Same_Result_Different_Strategies/citation/download adresinden alındı.
- Okeke-Korieocha, I. (2022). Why China funded Nigeria's new airport terminals – ambassador. *Businessday NG*. 22 Ekim 2023 tarihinde <https://businessday.ng/aviation/article/why-china-funded-nigerias-new-airport-terminals-ambassador/> adresinden alındı.
- Okoqba, E. (2023). Lekki Free Trade Zone: Ideal platform for diverse markets. *Vanguard News*. 18 Ekim 2023 tarihinde <https://www.vanguardngr.com/2023/02/lekki-free-trade-zone-ideal-platform-for-diversemarkets/#:~:text=It%20is%20a%20region%20where,opportunities%20for%20the%20host%20country> adresinden alındı.
- Olufemi, D. (2023). Nigeria's total debt rises to N49.85 trillion. *Punch Newspapers*. 3 Kasım 2023 tarihinde <https://punchng.com/nigerias-foreign-debt-rises-to-n49-85-trillion/> adresinden alındı.
- Oluwabiyi, A., & Duruji, M. (2021). The implication of Nigeria-China relations on the actualization of sustainable food security in Nigeria | *Acta Universitatis Danubius. Relationes internationales. Universitatis Danubius. Relationes Internationales*, 14(1), 51–61. 25 Ekim 2023 tarihinde <https://dj.univ-danubius.ro/index.php/AUDRI/article/view/1108> adresinden alındı.
- Overview. (n.d.). The World Bank in Nigeria. 7 Kasım 2023 tarihinde <https://www.worldbank.org/en/country/nigeria/overview> adresinden alındı.
- Peredy, Z., Wang, J., Jiaxuan, S., & Zheng, C. (2023). Impact assessment of Belt and Road Initiative on Chinese economy and society. *Acta Periodica*, (28), 18–40. doi: 10.47273/ap.2023.28.18-40.
- Raji, S. A., & Ogunrinu, A. (2018). Chinese Investment and Its Implications for Nigeria's Economic Security. *Brazilian Journal of African Studies*, 3(6), 123–142.
- Ramani, S. (2016). China-Nigeria relations: a success story for Beijing's soft power. 28 Ekim 2023 tarihinde <https://thediplomat.com/2016/07/china-nigeria-relations-a-success-story-for-beijings-soft-power/> adresinden alındı.
- Rich, T., & Recker, S. (2013). Understanding Sino-African Relations: Neocolonialism or a New Era? *Journal Of International and Area Studies*, 20(1), 61–76.
- Oduwayo, J. (2023, September 28). Nigeria owes five countries \$5.5 billion. 17 Ekim 2023 tarihinde <https://www.ripplesnigeria.com/ripplesmetrics-nigeria-owes-five-countries-5-5-billion/> adresinden alındı.
- Rising China and Africa's development: oil. (n.d.). 20 Ekim 2023 tarihinde <https://www.open.edu/openlearn/mod/oucontent/view.php?id=84717&ion=6> adresinden alındı.
- Rwangoga, D. A. (2022). China's Belt and Road Initiative: a curse or blessing for African countries. *Inter-governmental Research and Policy Journal*, 2022. 27 Ekim 2023 tarihinde <https://irpj.eucid.int/articles/chinas-belt-and-road-initiative-a-curse-or-blessing-for-african-countries/> adresinden alındı.
- Serdaroglu, T. (2016). The Relationship Between Public Infrastructure and Economic Growth in Turkey. In *Kalkınma Bakanlığı Ekonomi Çalışma Tebliği Serisi* (No. 2016/02).
- Seteolu, D., & Aje, O. (2018). Nigeria's External Debt: Is the Country receding into a new Debt Trap? *Acta Universitatis Danubius*, 4(7), 46–57.
- Shen, S., Huang, R. (2023). Railways Along the Belt and Road | *Megaprojects transforming Nigeria*. 5 Kasım 2023 tarihinde <https://news.cgtm.com/news/2023-10-29/Railways-Along-the-Belt-and-Road-Megaprojects-transforming-Nigeria1n7KMCD6Mw/index.html> adresinden alındı.
- The so-called China's debt trap is a narrative trap. (2022). 27 Ekim 2023 tarihinde http://eu.china-mission.gov.cn/eng/mh/202208/20220826_10754334.htm adresinden alındı.
- Tolu-Kolawole, D. (2023). Nigeria needs 20,000 schools to absorb out-of-school children- UBEC. 30 Ekim 2023 tarihinde <https://punchng.com/nigeria-needs-20000-schools-to-absorb-out-of-school-children-ubec/#:~:text=Though%20the%20official%20number%20of,has%20approximately%2020%20million%20out%2D> adresinden alındı.
- Traoré, S. E. (2021). The strategy of China in Sino-African relations. *Open Journal of Political Science*, 11(04), 614–629. doi: 10.4236/ojps.2021.114039.
- Wang, X. (2023, October 16). Nigeria breaks through trade bottlenecks with BRI. 16 Ekim 2023 tarihinde <https://www.chinadailyhk.com/article/356368> adresinden alındı.
- Were, A. (2018). Debt Trap? Chinese Loans and Africa's Development Options. In *South African Institute of International Affairs*. 15 Ekim 2023 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/resrep25988> adresinden alındı.
- Xiang, W., & Oluduro, O. (2023). China's investment in the Nigerian energy sector: A prognosis of the dispute settlement paradigm. *Laws*, 12(5), 81. doi: 10.3390/laws12050081.
- Ze Yu, S. (2021, April 2). Why substantial Chinese FDI is flowing into Africa. 2 Kasım 2023 tarihinde <https://blogs.lse.ac.uk/africaatlse/2021/04/02/why-substantial-chinese-fdi-is-flowing-into-africa-foreign-direct-investment/> adresinden alındı.
- Zhang, K. (2023). Can the Belt and Road Initiative Promote the Industrialization of Developing Countries? *Global Journal of Emerging Market Economies*, 15(2), 215–233. doi: 10.1177/09749101231167447.
- Zhou, W., & Esteban, M. (2018). Beyond Balancing: China's approach towards the Belt and Road Initiative. *Journal of Contemporary China*, 27(112), 487–501. doi: 10.1080/10670564.2018.1433476.
- Xinhua. (2023). Nigeria breaks through trade bottlenecks with BRI. 1 Kasım 2023 tarihinde <https://www.chinadailyhk.com/article/356368> adresinden alındı.
- Xinhua. (2023). Railways Along the Belt and Road | *Megaprojects transforming Nigeria*. 5 Kasım 2023 tarihinde <https://news.cgtm.com/news/2023-10-29/Railways-Along-the-Belt-and-Road-Megaprojects-transforming-Nigeria1n7KMCD6Mw/index.html> adresinden alındı.

Afrika'nın Geleceğinde Türkiye'nin Yeri: Kazan-Kazan Anlayışına Dayalı Yakın Bir İşbirliğine Doğru

ÖNDER ÇAYNAK*

İnşaat Mühendisi
Üst Düzey Şirket Yöneticisi, Dakar - Senegal

*Önder Çaynak 1979 yılında İzmir'de doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini İzmir'de tamamladıktan sonra KKTC Doğu Akdeniz Üniversitesi İngilizce İnşaat Mühendisliği bölümünden 2003 yılında mezun oldu. 2004-2007 yılları arasında Rusya'da inşaat sektöründe çalıştıktan sonra Türkiye'ye döndü. Çeşitli firmalarda farklı görevlerde yer aldı. 2010-2013 yılları arasında Cezayir'de çalıştı. Daha sonra 2013 yılında Türkiye'ye dönüp kendi inşaat firmasında çeşitli projeler gerçekleştirdi. Kovid-19 salgını sırasında, 2020 yılında tekrar Afrika-Senegal'de bir inşaat firmasının ülke temsilcisi olarak çalışmaya başladı. Moritanya'dan Tunus'a kadar birçok Afrika ülkesinde ihale ve proje süreçlerinde yer aldı. Halen bu bölgede altyapı projeleri, maden ve enerji başta olmak üzere pazar araştırması ve iş geliştirme konusunda çalışmaktadır.

E-posta: ondercaynak@yandex.com

ORCID no: 0009-0003-6180-2541

Geliş Tarihi: 13.11.2023

Kabul Tarihi: 16.1.2024

ÖZ

Jeostratejik konumu, nüfus potansiyeli, yeraltı ve yerüstündeki eşsiz nitelikteki zenginlikleri ile Afrika, çok kutuplaşma sürecinde dünyada öne çıkıyor. Afrika, bütün dünyada yabancı yatırımlar ve ticaret için büyük bir potansiyel pazar olarak daha fazla dikkat çekmektedir. Afrika kıtası, COVID-19 pandemisinden itibaren hızlanan ekonomik büyümesi, genç ve dinamik nüfusu, büyüyen tüketici kitlesi ve karşılıklılık ilkesiyle hareket etmeyi bekleyen devlet yöneticileri ve iş insanlarıyla yeni ortaklarıyla çalışmayı dört gözle beklemektedir. Afrika, dünya mineral rezervlerinin yaklaşık %30'u, petrol rezervlerinin %12'si ve doğalgaz rezervlerinin %8'ini barındırmaktadır. Dünya altın rezervlerinin %40'ına ev sahipliği yapmakla birlikte dünyanın en büyük kobalt, elmas, uranyum ve platin rezervlerine sahiptir. Nadir toprak elementi yataklarının %30'u da Afrika'da bulunur ve bu durum kıtayı yarı iletkenler, pil ve yeşil enerji gibi stratejik yüksek teknoloji endüstrileri için merkezi bir kaynak haline getirmektedir. Ayrıca işlenebilir tarım arazilerinin %65'ine sahip olan Afrika, küresel gıda güvenliği açısından da kritik bir rol oynamaktadır. Türkiye kapasitesi, bilgi ve iş gücü açısından bütün bu alanlarda Afrika'ya hizmet vermekte yeterlidir ve en önemlisi ülkemiz Afrikalı ortakları için bir tercih olarak belirlemektedir. Türk hükümeti, bütün şirketleri Afrika'da iş yapmaya, yatırım ve ticaret yapmaya teşvik etmektedir ve kıtadaki konsolosluklarımız ile ticari müsteşarlıklar ellerinden gelen her türlü desteği Türk müteşebbislere sağlamaktadır. Fakat ülkeler arası ikili ticaret anlaşmaları ve gümrük anlaşmalarının geliştirilmesi gerekmektedir.

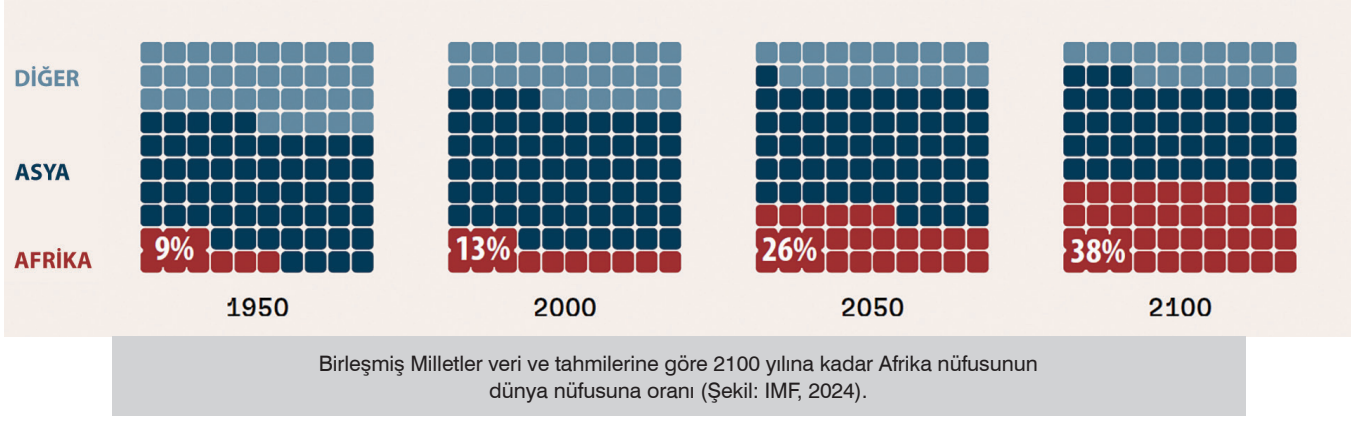
Anahtar Kelimeler: : Afrika'ya Açılım Eylem Planı, Afrika'nın yükselişi, Afrika-Türkiye ilişkileri, jeostratejik konum, kazan-kazan.

Afrika'nın Ekonomik Potansiyeli

YENİ DÜNYADA AYRI BİR KUTUP OLARAK yerini almaya hazırlan Afrika, son zamanlarda ulusal ve uluslararası medyada en çok tartışılan konular arasına girmiştir. Her yıl katlanarak artan nüfus artışı (bkz. Şekil 1) ile BM'ye göre 2050'de kıta nüfusunun 2.5 milyar olması, yüzyılın sonundaysa 4.3 milyar nüfusa erişerek dünya nüfusunun %39'una ev sahipliği yapması beklenmektedir (AA, 2017). 2050 yılına kadar Nijerya'nın dünyanın üçüncü en kalabalık nüfusa sahip ülkesi konumuna gelmesi beklenmektedir (Mohseni-Cheraghrou, 2023). Bu haliyle Afrika, bütün dünyada yabancı yatırımlar ve ticaret için büyük bir potansiyel pazar olarak daha da dikkat çekmektedir. Afrika'nın dünya ekonomisindeki payı %3'ün altında olmasına karşın, dünya nüfusundaki ağırlığı %18'e yaklaşmıştır (The Cable,

2023). 2024'te dünya ekonomisinin %2.8 büyüyeceği tahmin edilirken, Ruanda %6,8, Mozambik %6.4, Fildişi Cumhuriyeti %6.2, Etiyopya ve Uganda'nın da gayrisafi milli hasıllarında (GSMH) %5.5'lik büyüme yaşamaları bekleniyor (Sputnik, 2023). Afrika kıtası, COVID-19 pandemisinden itibaren hızlanan ekonomik büyümesi (bkz. Şekil 2), genç ve dinamik nüfusu, büyüyen tüketici kitlesi ve karşılıklılık ilkesiyle hareket etmeyi bekleyen devlet yöneticileri ve iş insanlarıyla yeni ortaklarıyla çalışmayı dört gözle beklemektedir. Dünyanın bütün bölgelerinde yaşlı nüfus oranı artarken, Afrika'da 65 yaş ve üzeri nüfus toplam nüfusun sadece %3'ünü temsil etmektedir ki bu durum Afrika'yı tüketici pazarı bakımından ayrıcalıklı bir konuma taşımaktadır (Mohseni-Cheraghrou, 2023). Şekil 3, Afrika'nın genç nüfus potansiyelini çarpıcı bir şekilde göstermektedir.

Şekil 1. Afrika'nın Gözlemlenen ve Tahmin Edilen Nüfus Büyüklüğü (1950-2100)

Afrika, dünya mineral rezervlerinin yaklaşık %30'u, petrol rezervlerinin %12'si ve doğalgaz rezervlerinin %8'ini barındırmaktadır. Dünya altın rezervlerinin %40'ına ev sahipliği yapmakla birlikte dünyanın en büyük kobalt, elmas, uranyum ve platin rezervlerine sahiptir. Nadir toprak elementi yataklarının %30'u da Afrika'da bulunur ve bu durum kıtayı yarı iletkenler, pil ve yeşil enerji gibi stratejik yüksek teknoloji endüstrileri için merkezi bir kaynak haline getirmektedir. Ayrıca işlenebilir tarım arazilerinin %65'ine sahip olan Afrika, küresel gıda güvenliği açısından da kritik bir rol oynamaktadır. Yenilenebilir enerji kaynakları, güçlü güneş ışınımı ve pil teknolojilerinde kullanılan anahtar mineraller (lityum, kobalt, nikel gibi) ile Afrika, küresel enerji geçişinde ve iklim değişikliğiyle mücadelede önemli bir oyuncu olma potansiyeline sahiptir. Özellikle, Sahara Çölü'nün sadece %1'ine kurulacak güneş enerjisi santrallerinin Avrupa, Ortadoğu ve Afrika'nın elektrik ihtiyacını karşılayabileceği tahmin edilmektedir. Fas gibi ülkelerde üretilen yeşil hidrojen, mevcut petrol ve gaz boru hatları aracılığıyla Avrupa'ya taşınma potansiyeline sahiptir (Mohseni-Cheraghrou, 2023).

Afrika, çevresindeki denizler ve okyanuslar sayesinde dünya ticaretinde birincil bir rol oynamaya adaydır. Kitadaki 54 ülkeden 38'i açık sulara erişime

sahipken, kara ile çevrili ülkeler komşu ülkeler aracılığıyla bu erişimi sağlayabilmektedir. Afrika, coğrafi olarak Atlantik ve Hint Okyanusları arasında bir geçit konumunda olup, Ortadoğu ve Avrupa gibi bölgeler arasında etkili ticaret yolları ve bağlantılar kurabilmektedir. Ayrıca, önemli deniz ticaret yollarına ev sahipliği yapmakta ve Gine Körfezi, Kızıldeniz, Ümit Burnu gibi kritik rotalar, kıtalar arası ticareti kolaylaştırmaktadır. Afrika'nın Süveyş Kanalı'na olan yakınlığı da büyük bir avantajdır. Dahası, doğal kaynaklar açısından zengin olan Afrika, stratejik konumu sayesinde bu kaynakların dünya çapında pazarlara ihracatını ve ekonomik faaliyetleri teşvik eden ticaret ortaklıklarını desteklemektedir (Mohseni-Cheraghrou, 2023).

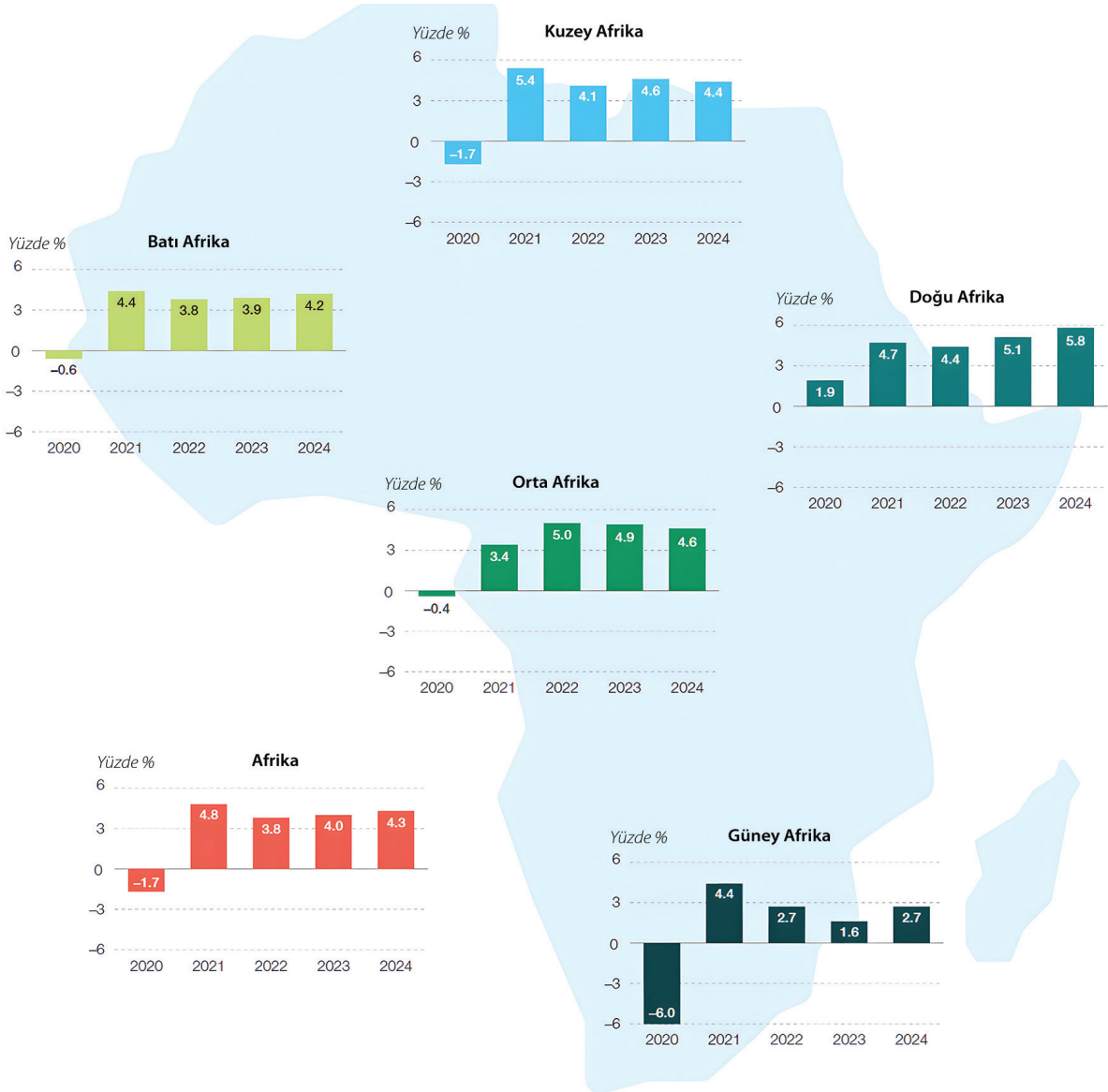
Türkiye ve Afrika Arasındaki "Kazan-Kazan" Sinerjisi

Türkiye kapasitesi, bilgi ve iş gücü açısından bütün bu alanlarda Afrika'ya hizmet vermekte yeterlidir ve en önemlisi ülkemiz Afrikalı ortakları için bir tercih olarak belirlemektedir. 2003 yılında yaklaşık 5 milyar dolar olan Afrika ile olan ticaret hacmimiz, 2022 yılına gelindiğinde 22 milyar dolara çıkmıştır. Türkiye'nin Afrika kıtasındaki yatırımları ise

7 milyar dolara ulaşmıştır (Kavak, 2023). Gıda güvenliğinde de Türkiye, Afrika'nın önemli paydaşlarından olmuştur. Rusya'nın buğdayı Türkiye'de üna dönüştürülüp kıtaya ulaştırılmaktadır. Eski sömürgecilerin kıtayı teker teker terk etmeye zorlandığı,

kıtanın bağımsızlığını kendi ellerine almaya başladığı şu zamanlarda ülkemiz kazan-kazan stratejisini bu ülkelerde uygulamış, karşılıklı saygı çerçevesinde onlarla çalışarak kıtada tercih edilen ortak ülkelerden biri olmaktadır, fakat yeterli değildir.

Şekil 2. Afrika'da Gözlemlenen Ekonomik Büyüme (2020-2024)

2020-2024 Afrika'da bölgelere göre büyüme oranı (Şekil: AFDB, 2023).

Dünyanın en hızlı büyüyen pek çok devletini barındıran ve halen hatırı sayılır miktarda milli gelire sahip Afrika'nın geleceğinde Türkiye önemli bir yer tutmalıdır. Türkiye ise bu durumun bilincinde bir şekilde, gelişen ülkelerle işbirliklerini geliştirme iradesini ortaya koymuştur ve Afrika öncelik verilen bölgeler arasında görülmektedir.

1998'de hayata geçirilen “Afrika’ya Açılım Eylem Planı”, Türkiye ile Afrika arasındaki ilişkilerde önemli bir dönüm noktası olmuştur.

1998'de hayata geçirilen “Afrika’ya Açılım Eylem Planı”, Türkiye ile Afrika arasındaki ilişkilerde önemli bir dönüm noktası olmuştur. 2005 yılının “Afrika Yılı” olarak belirlenmesi de bu bağlamda dikkate değerdir. Bu yıllar boyunca, 2005'ten 2011'e kadar, bu ilişkiler daha da yoğunlaştırılmıştır. Türkiye, 2008 yılında Afrika Birliği tarafından stratejik bir ortak olarak tanınmıştır. Türkiye'nin diplomatik alandaki varlığı, yeni açılan büyükelçilikler aracılığıyla güçlendirilmiştir. Türkiye'nin 2011'de Somali'deki açlık krizine verdiği yanıt ve bu konudaki liderliği, Türkiye-Afrika ilişkilerinin gelişiminde büyük bir rol oynamıştır. 2013 yılında başlatılan “Afrika ile Ortaklık Politikası” çerçevesinde, Türkiye ve Afrika ülkeleri arasında üç önemli zirve gerçekleştirilmiştir: İlk olarak “İşbirliği” temalı (İstanbul-2008), ardından “Ortaklık” temalı (Malabo-2014) ve en son “Birlikte Kalkınma ve Refah için Güçlendirilmiş Ortaklık” temalı (İstanbul-2021) zirveler düzenlenmiştir. (Djamanca & Çağlar, 2023). 2022 yılına kadar Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı görevleri süresince 30'dan fazla Afrika ülkesini toplamda 53 kez ziyaret etmiştir. Bu sayıyla Erdoğan, Afrika kıtasını en çok ziyaret eden devlet başkanı unvanını kazanmıştır (Kavak, 2023).

Afrika kıtasındaki ülkelerle sürekli artan ve güçlenen ilişkiler çerçevesinde, Türkiye Maarif Vakfı'nın faaliyetinde bulunduğu 49 ülkenin 27'si Afrika'da yer almaktadır. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), Afrikalı öğrencilere önemli burs imkanları sunmaktadır. Yunus Emre Enstitüsü ise, faaliyetlerini zaman içinde Afrika kıtasına da yaygınlaştırmıştır. Şu an itibarıyla Afrika'da bulunan kültür merkezlerimiz şöyledir: Cezayir'de Cezayir, Fas'ta Rabat, Güney Afrika'da Johannesburg, Mısır'da Kahire, Senegal'de Dakar, Sudan'da Hartum, Somali'de Mogadişu, Tunus'ta Tunus. Anadolu Ajansı da yayın merkezleri, ofisleri ve temsilcilikleri aracılığıyla tüm dünyada faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu bağlamda, Addis Ababa ve Tunus'ta yayın merkezleri; Abuja, Hartum'da ofisler; Cezayir, Fas, Güney Afrika, Nijerya, Senegal, Somali, Sudan'da temsilcilikleri yer almaktadır. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), eğitim ve kalkınma başta olmak üzere, Afrika'nın çeşitli bölgelerinde 23 ofisi aracılığıyla geniş bir yelpazede faaliyetlerini sürdürmektedir. Bugün itibarıyla Afrika, Türkiye merkezli sivil toplum kuruluşlarının en yoğun olarak faaliyet gösterdiği kıta olmuştur. TİKA, ilk ofisini 2005 yılında Etiyopya'da açmıştır ve bugüne kadar Cezayir, Cibuti, Etiyopya, Gambia, Güney Afrika, Gine, Güney Sudan, Kamerun, Kenya, Komorlar Birliği, Mozambik, Mısır, Namibya, Nijer, Senegal, Somali, Sudan, Libya, Tanzanya, Tunus, Uganda, Çad gibi Afrika ülkelerinde ofisler kurarak faaliyetlerine devam etmektedir. TİKA'nın gerçekleştirdiği projeler arasında Somali'de Mogadişu Türkiye Recep Tayyip Erdoğan Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nin açılması, Afrikalı çiftçilere modern tarım teknikleri ve sera tarımı eğitimlerinin verilmesi, Cezayir'de Osmanlı mirasından kalan Keçiova Camisi ile Güney Afrika'da Nur'ul Hamidiye Camisi'nin restorasyon çalışmaları, Osmanlı İslam alimi Ebubekir Efendi'nin mezarının çevresinin düzenlenmesi, Necaşi Türbesi'nin restorasyonu, Cibuti'de çocukların yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, Somali'de yumurta tavukçuluğunun geliştirilmesi, Kamerun'da Mekone IV İlkokulu'na

TÜRKİYE-AFRİKA İLİŞKİLERİ HAKKINDA ÖNEMLİ VERİLER

- Türkiye-Afrika ilişkilerine ilişkin bazı veriler
- **Sayın Cumhurbaşkanımız**, Başbakanlığı dönemi dahil olmak üzere, bugüne kadar **30 Afrika ülkesini** ziyaret etti.
- **Afrika kıtasında 2002** yılında **12** olan Büyükelçilik sayımız **43'e** çıktı.
- **Afrika ülkelerinin Türkiye Büyükelçiliklerinin 2008 yılında 10** olan sayısı, **37'ye** yükseldi.
- Afrika Kıtası'yla **2003 yılında 5,4 milyar Dolar** olan toplam ticaretimiz **2020 yılı sonu itibarıyla ise 25,3 milyar Dolar** olarak gerçekleşti.
- Afrika'daki doğrudan yatırımlarımızın toplam değerinin **6 milyar Doları** aştı.
- Türk yüklenicilerin Afrika'da üstlendikleri **1.686** projenin değeri **78 milyar Dolar'a** yaklaştı.
- Ekonomik işbirliğini geliştirmek amacıyla Afrika ülkeleriyle **96** Anlaşma yürürlükte:
 - ▶ **48** ülke ile Ticari ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması,
 - ▶ **32** ülke ile Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması
 - ▶ **16** ülke ile Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması.

III. Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi öncesindeki durum hakkında bilgi (Şekil: Twitter.com/MFATürkiye, 2021).

ek bina yapılması gibi 7 bine yakın proje yer almaktadır. Bu projeler, Afrika halklarının yaşam kalitesini artırmayı hedeflemektedir (Djamañca & Çağlar, 2023; Kavak, 2023).

Türk hükümeti, bütün şirketleri Afrika'da iş yapmaya, yatırım ve ticaret yapmaya teşvik etmektedir ve kıtadaki konsolosluklarımız ile ticari müsteşarlıklarlarından gelen her türlü desteği Türk müteşebbislere sağlamaktadır. Fakat ülkeler arası ikili ticaret anlaşmaları ve gümrük anlaşmalarının geliştirilmesi gerekmektedir. Türk ve Afrika bankaları arasında dolaysız ilişkinin sağlanması da önemli bir ihtiyaç olarak belirmiştir. Burada Merkez Bankası ve devlet bankalarımızın daha aktif rol oynaması gereklidir.

Türk müteahhitleri 2021 yılında yurtdışında toplam 30.7 milyar dolarlık iş üstlenmişlerdir. Sadece Sahra

Altı Afrika'da üstlenilen projelerin değeri 5 milyar dolara erişmiştir. 2003 yılında Afrika ülkeleri ile 5.4 milyar dolar olan ticaret hacmimiz, 2022 yılında 41 milyar dolara ulaşmış durumdadır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2023).

Türk firmalarının demir çelik sektöründeki birikimi Cezayir'de milyarlarca dolarlık yatırımlara dönüşmüştür. Yine bu sektördeki şirketlerimizin Senegal devletiyle imzaladığı yatırım projesi de tam bir kazan-kazan modelidir (örn. Steel Radar, 2023). Yer altında bekleyen ham maddenin çıkarılması, işlenmesi ve hem Senegal piyasasında kullanılıp hem de ihracata katkıda bulunması açısından son derece önemlidir. Bununla birlikte bir de "Özel Endüstri Bölgesi" kurulması ve yerel firmaların bu bölgede faaliyet göstermesinin sağlanması konusu bulunmaktadır (The North Africa Post, 2019).

Tunus'ta Hammame'te, Senegal Dakar'da Türk firmaların inşaatlarını yapıp işlettiği havalimanları yatırımları bulunmaktadır. Aynı şekilde bir Türk şirketimiz Gine Konakri'de ve Somali'de gemi limanları işletmektedir (Africa Intelligence, 2023; Daily Sabah, 2022; Reuters, 2008). Burada bir parantez açmak gerekir ki Türk firmalarının bölgede liman işletmeciliği yapması Türk müteşebbisler için önemli bir gelişmedir ve dolayısıyla bu yatırımlar ülkemiz için stratejik bir önem arz etmektedir. Enerji alanında da Senegal'de yapımı üstlenilen ve halen devam eden bir elektrik santrali projesi ve çeşitli firmalarımızın Mali, Gana ve Kongo Cumhuriyeti'nde elektrik santrali yatırımları bulunmaktadır. Hatta gemi üzerinde enerji temin edebilen ve dünyada çok örneği olmayan 'Know-How'ı Afrika kıtasındaki ülkelerle buluşturan bir Türk firmamız da, Güney Afrika, Gine Bissau, Sierra Leone ve Senegal vb. ülkelerde enerji gemileriyle bu ülkelere elektrik sağlamaktadır. Ayrıca sağlık alanında da Libya'da Türk bir firmanın açtığı bir özel hastane, bir başka dünyaca ünlü Türk firmamızın da ilaç alanında Cezayir'de ve Senegal'de ilaç üretim tesisi kurma hazırlıkları var. Bunun yanında, Türkiye'nin savunma sanayisindeki ihracatı 2002 yılında \$248 milyondan 2022'de \$4.4 milyara çıkmıştır ve Afrika'ya askeri danışmanlık da sağlayan ülkemiz Somali'de bir askeri üsse sahiptir (Dedet, 2023).

Bütün bunlar, Afrika'nın kendi enerjisiyle, insan gücüyle, yeraltı ve yerüstü zenginlikleriyle ve eşsiz doğal güzelliğiyle kendi kendine yetebilen bir kıta olduğunu görebilmesi açısından son derece önemlidir.

Savunma sanayi alanında zırhlı personel taşıyıcı, zırhlı güvenlik araçları tedariklerimizin dışında Bayraktar'ın da SİHA'larının Tunus, Fas, Etiyopya'ya verildiği ve bu desteğin Nijer, Mali ve Burkina Faso gibi

ülkelerin de ayrılıkçı teröristlere karşı mücadelesinde ne kadar fayda sağladığını gözlemlenmektedir. Dolayısıyla bunlar aslında sadece ticari birer anlaşma değil aynı zamanda o ülkelerin teröre karşı yalnız olmadıklarını ve onlarla aynı safta olduğumuzu gösteren de bir duruştur. Batı ülkelerinin çeşitli nedenlerle silah ambargosu uyguladıkları bu ülkelere Türkiye büyük bir güven sağlamıştır (Dedet, 2023).

Bütün bu Kazan-Kazan yatırımlarının bölgede istihdam sağlayarak Afrika'daki göçün önlenmesinden, inovasyon ve teknolojiyle nüfusun gelişimine katkısına kadar birçok faydayı sağlayacağı öngörülebilir. Bütün bunlar, Afrika'nın kendi enerjisiyle, insan gücüyle, yeraltı ve yerüstü zenginlikleriyle ve eşsiz doğal güzelliğiyle kendi kendine yetebilen bir kıta olduğunu görebilmesi açısından son derece önemlidir.

Burada Türk Hava Yolları'nın (THY) önemi de geçiştirilemeyecek derecededir. THY, 2022 yılı itibarıyla Afrika'ya yönelik en fazla sefere sahip havayolu şirketi konumuna yükselmiştir (Fualdes, 2022). Afrika ülkelerine bu kadar sık sefer olması ise hem Afrikalı hem de Türk iş insanlarını buluşturmaya yardımcı olmaktadır. Sovyet coğrafyasına gerçekleştirilen bavul ticareti artık Afrikalı yerel tüccarlar tarafından kendi ülkelerine gerçekleştirilmektedir. Bu şekilde, havaalanında İstanbul'dan Afrika'ya giden uçakların yolcu sıralarında büyük büyük valizler hemen dikkat çekmektedir. Türk malları kıtada 'Avrupa ürünleri kalitesinde hatta zaman zaman daha kaliteli ve daha uygun fiyatlı' şeklindeki bilinirliği olumlu yönde her sene daha da artmaktadır. Bu durumda, ürünlerimizin kalitesinin yanı sıra Türk halkına duyulan eşsiz sempatinin de katkısı vardır. İnsanlara Türk olduğunuzu söylediğinizde hemen yüzlerinde bir gülümseme belirmektedir. Özellikle Tunus, Cezayir, Libya gibi ülkelerde de geçmişten gelen bir güvenin de olduğunu hatırlatmak da yarar vardır. Türkiye bu güveni sömürgeci ve emperyal bir yaklaşım gütmeyen doğru kullanarak Afrika'ya yaklaşmaya devam ederse hem Afrika ve ülkemiz hem de insanlık kazanacaktır.

Sonuç

Afrika'daki geliştirilmemiş petrol sahaları ABD ve AB tarafından temiz enerji gerekçesiyle durdurulmaktadır. Uluslararası bankalar Afrika'ya kredi sağlamaktan kaçınmaktadır. Dolayısıyla bu durum, Afrika'da proje uygulayıcısını yeni finansman arayışlarına itmektedir. Özellikle enerjiye, suya ve hijyene erişilebilirliğin geliştirilmesi için bu çerçevedeki projeler Dünya Bankası, Afrika Kalkınma Bankası, Avrupadaki kalkınma bankaları, Çin Devlet Kuruluşları ve Bankaları ve Körfez Ülkeleri fonlarıyla desteklenmektedir. Özellikle, BRICS'in Afrika'da altyapısal ve toplumsal kalkınma konusunda gösterdiği liderliğin, Batılı ülkelerin ekonomik etki alanını kısıtladığı görülmektedir. Çin ve Brezilya gibi ülkelerin Afrika'ya sağladığı finansal destek, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu gibi hegemonyacı kurumların etkisini azaltmaktadır (Gürcan, 2019a, 2019b). Türkiye ise bu alanlarda zayıf kalmıştır. İşte tam bu noktada; Rusya, Çin, Körfez ülkeleri ve hatta farklılıklarımıza rağmen bazı Avrupa ülkeleri ile Afrika'da ortak projeler geliştirilebilir.

Dünya Bankası'na göre Sahra Altı Afrika'nın %48'inin elektriğe erişimi bulunmamaktadır, 2050'ye kadar kıtada elektrik ihtiyacının 8 kat artması beklenirken bu kıtaya yeşil enerjiye geçmesi için baskılar ve yaptırımlar uygulanmak istenmektedir. Afrika'nın önüne gerçekleştirilmesi imkansız ev ödevleri konulmaktadır. Küresel ısınma en çok Afrika ülkelerini olumsuz yönde etkilemektedir ve temiz suya erişimin zaten zor olduğu kıtada kuraklık ve çölleşme ile bu durum daha da ciddi bir boyut kazanmaktadır. BM verilerine göre kıta nüfusunun %29'u içme suyu hizmetine erişemiyorken kıtada görülen pis su kaynaklı hastalıklar da hükümetlerin önüne birincil ev ödevleri olarak konulmaktadır (AA, 2022; Temiz Enerji, 2022).

Enerji, su ve atık yönetimi konularının üçü de birbiriyle bağlantılıdır. Doğru atık yönetimi ile enerji elde edilebilir, o enerji ile de su arıtma tesislerinin enerjisi sağlanabilir ve dolayısıyla nüfusun suya erişimi gibi hayati bir konuyu hem doğal yollardan hem de kendi içerisinde çözmüş

olursunuz. Tek yapmanız gereken bu kıtayı doğru okuyabilmek. Eksikleri ve var olan potansiyeli doğru kavrayabilmek için kıtada bulunmak, sahada olmak şarttır. Dolayısıyla, ülkemizin ve Afrika kıtasının önceliklerinden hareketle uygulanabilir bir strateji geliştirmek gerekir. Bütün bunların yanında Afrika'nın gelecek yüzyıldaki öneminin farkında olan, kıtada yerleşik, eski sömürge dillerini ve hatta yerel dilleri konuşabilen, kıtayı doğru anlayan girişimci insan sermayemizi güçlendirmeliyiz. 🌍

Kaynakça

- AA. (2017). Dünya nüfusu 2100 yılında 11,2 milyar olacak. 1 Kasım 2023 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/dunya-nufusu-2100-yilinda-11-2-milyar-olacak/740615> adresinden alındı.
- AA. (2022). Artan nüfus ve iklim değişikliği Afrika'daki su krizini büyütüyor. 1 Kasım 2023 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/cevre/artan-nufus-ve-iklim-degisikligi-afrikadaki-su-krizini-buyuyor/2548959> adresinden alındı.
- AFDB. (2023). African Economic Outlook 2023 – Highlights. 19 Ocak 2024 tarihinde <https://www.afdb.org/en/documents/african-economic-outlook-2023-highlights> adresinden alındı.
- Africa Intelligence. (2023). Albayrak leads Erdogan's economic and diplomatic drive in Conakry. 8 Kasım 2023 tarihinde <https://www.africaintelligence.com/west-africa/2023/05/26/albayrak-leads-erdogan-s-economic-and-diplomatic-drive-in-conakry/109977924-ar2> adresinden alındı.
- Daily Sabah. (2022). Turkish firms mark 5 years of airport operation in Senegal. 9 Kasım 2023 tarihinde <https://www.dailysabah.com/business/economy/turkish-firms-mark-5-years-of-airport-operation-in-senegal> adresinden alındı.
- Dedet, J. (2023). Turkey's arms industry takes off in Africa. 3 Ekim 2023 tarihinde <https://www.theafricareport.com/325048/turkeys-arms-industry-takes-off-in-africa/> adresinden alındı.
- Djamanca, A., & Çağlar, A. (2023). Kamu diplomasisi perspektifinden Türkiye – Sahra-Altı Afrika ilişkileri. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16(2), 513–530. 5 Ekim 2023 tarihinde <https://doi.org/10.25287/ohuibif.1221836> adresinden alındı.
- Fualdes, N. (2022). Africa: Why Turkish Airlines is betting on wide-body aircraft on the continent. 10 Ekim 2023 tarihinde <https://www.theafricareport.com/256191/africa-why-turkish-airlines-is-betting-on-wide-body-aircraft-on-the-continent/> adresinden alındı.
- Gürcan, E. C. (2019a). BRICS ülkelerinin Afrika'daki yükselişine jeopolitik ekonomi penceresinden bir bakış. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, 10(3), 556–569.
- Gürcan, E. C. (2019b). Multipolarization, South-South Cooperation and the Rise of Post-Hegemonic Governance. ROUTLEDGE.
- IMF. (2020). Coming of Age. 19 Ocak 2024 tarihinde <https://www.imf.org/en/Publications/fandd/issues/2020/03/infographic-global-population-trends-picture> adresinden alındı.
- IMF. (2024). A demographic transformation in Africa has the potential to alter the world order. 19 Ocak 2024 tarihinde <https://www.imf.org/en/Publications/fandd/issues/2023/09/PT-african-century> adresinden alındı.
- Kavak, G. (2023). Türkiye'de 'Afrika Algısı' ve Afrika'ya Yönelik Bakış (21. Asrın İlk Çeyreği). Bölgesel Araştırmalar Dergisi, 7(1), 222–2456.
- Mohseni-Cheraghloou, A. (2023). Reimagining Africa's role in revitalizing the global economy. 11 Kasım 2023 tarihinde <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/issue-brief/reimagining-africas-role-in-revitalizing-the-global-economy/> adresinden alındı.
- Reuters. (2008). TAV secures \$620 mln loan for Tunisia airport. 8 Eylül 2023 tarihinde <https://www.reuters.com/article/idUSL02119963/> adresinden alındı.
- Sputnik. (2023). Top-5 des économies les plus dynamiques d'Afrique. 1 Kasım 2023 tarihinde <https://fr.sputniknews.africa/2023/10/31/top-5-des-economies-les-plus-dynamiques-dafrique-1063231544.html> adresinden alındı.
- Steel Radar. (2023). 7 Kasım 2023 tarihinde <https://www.steelradar.com/en/tosyali-holding-deepens-relations-with-the-worlds-largest-steel-producer/> adresinden alındı.
- T.C. Ticaret Bakanlığı. (2023). Afrika Ülkeleri ile Ticari ve Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi ile Ticaret Hacmimiz Son 20 Yılda Yüzde 800 Arttı. 4 Kasım 2023 tarihinde <https://ticaret.gov.tr/haberler/afrika-ulkeleri-ile-ticari-ve-ekonomik-ilisikilerin-gelistirilmesi-stratejisi-ile-ticaret-hacmimiz-son-20-yilda-yuzde-800-artti> adresinden alındı.
- Temiz Enerji. (2022). Sahra Altı Afrika'daki elektrik ihtiyacı 30 yıl içinde 8 kat artacak. 16 Eylül 2023 tarihinde <https://temizenerji.org/2022/03/17/sahra-alti-afrikadaki-elektrik-ihityaci-30-yil-icinde-8-kat-artacak/> adresinden alındı.
- The Cable. (2023). Africa's low global GDP contribution unacceptable. 12 Kasım 2023 tarihinde <https://www.thecable.ng/africas-low-global-gdp-contribution-unacceptable-says-uneca> adresinden alındı.
- The North Africa Post. (2019). Turkey's Tosyali Holding to launch economic zone in Senegal. 27 Eylül 2023 tarihinde <https://www.steelradar.com/en/tosyali-holding-deepens-relations-with-the-worlds-largest-steel-producer/> adresinden alındı.

İngiliz İşgali Sonrası Mısır'ın Dönüşümleri ve Türkiye ile İlişkileri*

HALİM GENÇOĞLU*

Doç. Dr.
Cape Town Üniversitesi

**Halim Gençoğlu İzmir'deki lisans eğitiminin ardından Cape Town Üniversitesi'nde (University of Cape Town: UCT) Dini Çalışmalar alanında yüksek lisansını tamamladı. Tezinde Güney Afrika, Osmanlı ve diğer arşiv kaynaklarını kullanarak Osmanlı İslam alimi Ebubekir Efendi'nin 19. yüzyılda Güney Afrika'daki dini faaliyetlerine odaklandı. Daha sonra İbrani çalışmaları alanında "Marjinal Dini Mezheplerin Sosyo-Politik Zorlukları: Bir Vaka Çalışması Olarak Sabetaycı Tarikat" konulu doktora çalışmasını tamamladı. Tarihteki tartışmalı bir figürü, kendini Mesih ilan eden Yahudi Haham Şabbetay Tzvi'yi analiz etti. Akademik çalışmaları sırasında, hem Güney Afrika hem de Osmanlı arşiv kaynaklarını kullanarak daha geniş Güney Afrika temaları üzerine araştırmalar da yürüttü. Arşiv araştırmaları sırasında Dr. Muhammed Şükrü Efendi'nin UCT'den mezun olan ilk siyahi tıp öğrencisi olduğunu keşfetti. Bu keşif 12 Nisan 2016 tarihinde UCT web sitesinde yayınlandı. (<http://www.health.uct.ac.za/news/new-evidencefirst-black-medical-doctors-uct-south-african-history>) Daha yakın bir tarihte, 71 Wale Street adresindeki Bo-Kaap müzesinin aslında Osmanlı Türk din alimi Mahmud Fakih Efendi'ye ait olduğunu keşfetti. Halen Cape Town Üniversitesi Afrika Çalışmaları Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak Afrika Çalışmaları alanında araştırmalar yapıyor.*

E mail: halim.gencoglu@wits.ac.za

<https://orcid.org/0000-0002-4743-1698>

Geliş Tarihi: 9.1.2024

Kabul Tarihi: 1.2.2024

*Metin Halim Gençoğlu tarafından Türkçe ve İngilizce olarak kaleme alınmıştır.

ÖZ

Bu makale, Mısır'daki İngiliz işgali sonrası dönem, Mısır'ın kuruluşunun ilk yıllarındaki Türkiye ile diplomatik ve siyasi ilişkilerine odaklanarak incelemektedir. 1952'de İngiliz işgalinin sona ermesinin ardından Mısır, Cemal Abdülnasır gibi isimlerin önderliğinde önemli bir siyasi ve sosyal dönüşüm aşamasına girdi. Bu dönemde Mısır, dış politikasını yeniden tanımlama ve yeni ittifaklar kurma arayışına girdi. Makale, Osmanlı dönemine kadar uzanan zengin tarihi bağları olan iki ülke Mısır ile Türkiye arasındaki gelişen ilişkileri ele alıyor. Britanya'nın çekilmesinin ardından aralarındaki etkileşimleri karakterize eden diplomatik alışverişleri, anlaşmaları ve işbirlikçi çabaları analiz ediyor. Çalışma, Mısır-Türkiye ilişkilerinin gidişatını etkileyen jeopolitik bağlamı, bölgesel zorlukları ve ortak istekleri ele alıyor. Ana temalar arasında pan-Arabizm ve pan-İslamcılığın diplomatik söylem üzerindeki etkisi, karşılıklı ekonomik çıkarların takibi ve iki ülkenin dış politikasını şekillendiren jeopolitik hususlar yer alıyor. Makale aynı zamanda ilişkilerinin kültürel ve toplumsal boyutlarını da inceleyerek, ortak tarihi ve kültürel yakınlıkların kamuoyu algılarını ve ikili ilişkileri nasıl etkilediğini araştırıyor. Arşiv belgelerinden, diplomatik yazışmalardan ve tarihi kayıtlardan yararlanan bu araştırma, Mısır'ın işgal sonrası dış politikasının inceliklerine ve Türkiye ile kuruluş dönemindeki ilişkilerine ışık tutuyor. Makale, bu ilişkinin siyasi, ekonomik ve kültürel boyutlarını inceleyerek, bu kritik dönemde Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'nun jeopolitik manzarasını tanımlayan karmaşık dinamiklerin incelikli bir şekilde anlaşılmasına katkıda bulunuyor.

Anahtar Kelimeler: İngiliz Mısır, Mısır, Mısır'ın bağımsızlığı, Osmanlı Mısır, Türkiye-Mısır.

ONLARCA YIL SÜREN İNGİLİZ İŞGALİNİN ardından Mısır, 19. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın başlarına kadar milli egemenliğe doğru dönüştürücü bir yolculuğa çıktı. Britanya yönetiminin ardından yaşananlar, Mısır'ın siyasi, sosyal ve ekonomik manzarasında silinmez bir iz bıraktı ve kendi kaderini tayin etme dönemine zemin hazırladı. 1882 yılında başlayan İngiliz işgali, ülkenin siyasi dinamiklerini derinden etkilemişti. İşgal sonrası Mısır daha bağımsız bir siyasi sistem kurmaya çalıştı. 1922'de Birleşik Krallık, bazı çekincelerle de olsa, tek taraflı olarak Mısır'ın bağımsızlığını ilan etti.

Bu hamle, Mısırlıların siyasi kaderlerini şekillendirmeyi arzuladıkları bir geçiş aşamasının başlangıcını işaret ediyordu. İşgal sonrası erken dönem, Kral I. Faruk'un hüküm süren hükümdar olduğu anayasal bir monarşinin kurulmasına tanık oldu. Ancak bu dönem siyasi istikrarsızlık, ekonomik zorluklar ve monarşiye karşı artan memnuniyetsizlikle karakterize edildi. 1952'de General Muhammed Necib liderliğindeki ve daha sonra Albay Cemal Abdülnasır'ın desteklediği bir askeri darbe, monarşiyi devirerek Mısır tarihinde önemli bir dönüm noktası oldu (Stolz, 2018: 213).

1925 yılında Türkiye devrimlerle, isyanlarla uğraşırken Mısırlı kardeşlerini unutmamış bölgedeki İngiliz tahakkümüne karşı destek için spor müsabakası düzenlenmişti. O sancılı yıllara rağmen samimi münasebetlerden ötürü Mısırlı sanatçılar Türkiye'yi ziyaret ettiler.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (CDA), 180. 09/3.19.1, 1925.

Nasır'ın Yükselişi ve Pan-Arabizm

Albay Nasır'ın iktidara yükselişi, daha iddialı ve milliyetçi bir Mısır'a doğru bir değişime işaret ediyordu. Nasır, ülkeyi modernleştirmeyi, toprakları yeniden dağıtmayı ve dış etkiyi

azaltmayı amaçlayan politikalar izledi. Vizyonu Mısır'ın ötesine uzanıyordu ve Arap birliği fikri olan Pan-Arabizm'i savunuyordu. 1956'da Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesi Mısır'ın ekonomik bağımsızlık ve egemenlik arayışını daha da güçlendirdi (Mestyan, 2017: 16).

1956 Süveyş Krizi, Mısır'ın İngiliz işgali sonrası döneminde bir dönüm noktasıydı. Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirme kararı İngiltere, Fransa ve İsrail'in askeri müdahalesine yol açtı. Ancak özellikle Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği'nden gelen uluslararası baskı, işgalci güçlerin geri çekilmesine neden oldu. Süveyş Krizi, Mısır'ın egemenliğini küresel sahnede savunma yeteneğini sergiledi.

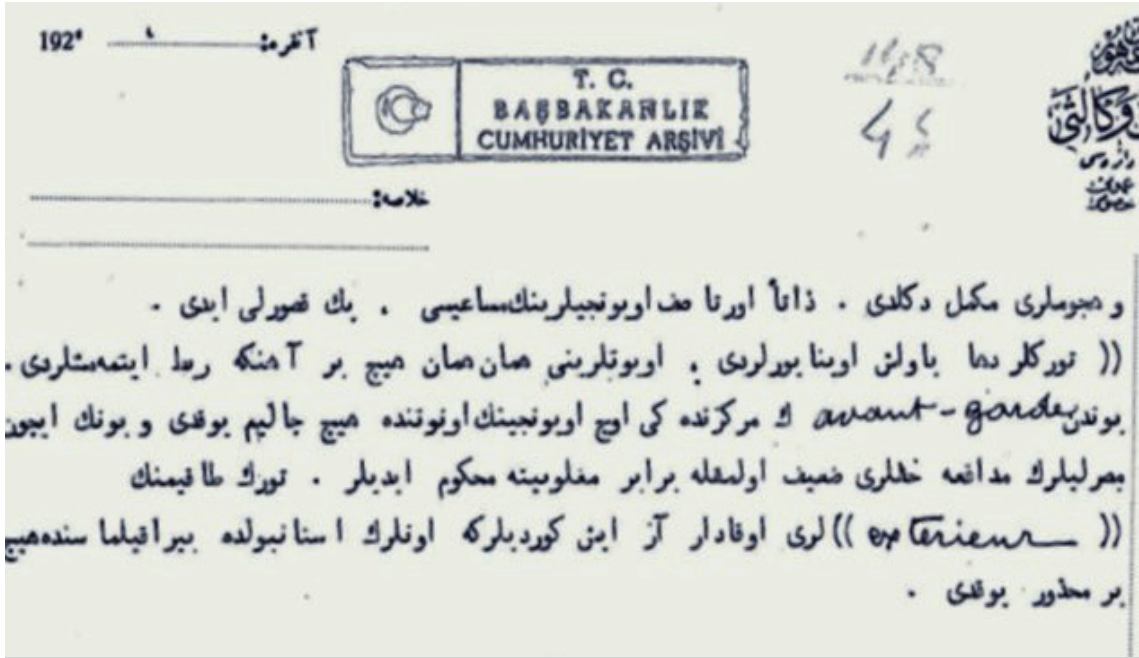
Zenginlik yoğunlaşmasını azaltmayı ve toprağı köylülere yeniden dağıtmayı amaçlayan toprak reformları başlatıldı.

İngiliz işgali sonrası Mısır, önemli sosyal ve ekonomik değişimlere tanık oldu. Zenginlik yoğunlaşmasını azaltmayı ve toprağı köylülere yeniden dağıtmayı amaçlayan toprak reformları başlatıldı. Sanayileşme çabaları ekonomiyi modernleştirmeye çalıştı ancak zorluklar devam etti. Bu dönemdeki nüfus patlaması aynı zamanda yenilikçi çözümler gerektiren sosyal ve ekonomik zorlukları da beraberinde getirdi. İngiliz işgali sonrası dönem, modern Mısır'ın temelini attı. Nasır'ın karizmatik bir lider ve Arap milliyetçiliğinin savunucusu olarak mirası, zorluklara ve eleştirilere rağmen hâlâ etkili olmaya devam ediyor. Daha sonraki liderler bu dönemdeki gelişmeleri temel alarak Mısır'ı bugünkü dinamik ve karmaşık ulusa dönüştürdüler (Febe, 2011: 65).

Mısır'da Osmanlı Yönetiminin Alacakaranlığı: Son Yıllara Bir Bakış

Mısır'daki Osmanlı yönetiminin 19. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın başlarına kadar uzanan son yıllarına, siyasi, sosyal ve ekonomik değişimlerin karmaşık etkileşimi damgasını vurdu. Osmanlı İmparatorluğu hem içeriden hem de dışarıdan zorluklarla karşı karşıya kalırken Mısır, kendisini önümüzdeki on yıllar boyunca kaderini şekillendirecek dönüştürücü bir dönemin merkezinde buldu. 19. yüzyılın sonlarında Osmanlı İmparatorluğu, idari ve hukuk sistemlerini modernleştirmeyi amaçlayan Tanzimat olarak bilinen bir dizi iç reformla boğuşuyordu. Ancak bu reformlar imparatorluğun köklü sorunlarını çözmeye yetmedi ve bir gerileme ve istikrarsızlık dönemine yol açtı. Osmanlı İmparatorluğu'nun kilit eyaletlerinden biri olan Mısır, bu dönemde kendine has zorluklarla karşılaştı. Bu dönem milliyetçi duyguların yükselişine ve daha fazla özerklik çağrılarına tanık oldu. Mısırlı milliyetçi ve askeri subay Ahmed Urabi gibi isimlerin karizmatik liderliği, siyasi manzaranın şekillenmesinde çok önemli bir rol oynadı. 1881-1882 Urabi İsyanı Mısır tarihinde bir dönüm noktası oldu. Dış nüfuz ve ekonomik sorunlardan kaynaklanan şikâyetlerden beslenen Urabi, Osmanlı padişahı tarafından atanan iktidardaki Hidiv'e karşı milliyetçi bir ayaklanmaya öncülük etti. İsyan, İngilizlerin görünüşte Süveyş Kanalı'ndaki mali çıkarlarını korumak için doğrudan müdahalesine yol açtı (Alan, 2013: 38).

1882'de İngiliz kuvvetleri Mısır'ı işgal ederek bölgedeki Osmanlı yönetimine fiilen son verdi. Mısır, sözde Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olmasına rağmen, fiilen İngiliz himayesine girdi.

Türk spiker bu maçı şöyle anlatmıştı: Oyun ale'l-ekser vasafının fevkine çıkamıyordu. Türklerin oyununda takdire seza pek az unsur mevcuttur. Türkler Felemenk'in her hangi bir takımıyla karşılaşsalar ağıleb-i ihtimal mağlub olurlar. Mısırlıların biri biri arkasına dört golü ile başlayan ikinci yarıdan bahsederken muhbir halk arasında şâyân-ı alaka bir hareket olduğundan bahsediyor; bidayetde 2000'den ibaret olan seyirciler 5000'e bâliğ oldu. Alaaddin bir gol yapıp Türklerin şerefini kurtardı. Mısırlılar futbolu İngiliz usulüyle oynuyorlar Türkler ise oyunlarını yavaş oynuyorlardı. Türk takımının yedekleri o kadar az iş gördüler ki onların İstanbul'da bırakılmasında hiçbir mahzur yoktu.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (CDA), 180. 09/3.19.1, 1925.

Osmanlı Sultanı resmi olarak hükümdar unvanını taşımaya devam etti, ancak Mısır'ın özellikle ekonomik ve askeri konulardaki nüfuzu İngiliz etkisine hakim oldu. Mısır ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki resmi bağlar Birinci Dünya Savaşı sırasında koptu. 1914'te Osmanlı İmparatorluğu'nun Merkezi Güçler'in yanında yer almasıyla Mısır İngiliz himayesine girdi ve Osmanlı yönetiminin son kalıntıları da ortadan kayboldu. Osmanlı Saltanatı 1922'de kaldırıldı. Mısır'daki Osmanlı yönetiminin son yılları ülkenin ruhunda kalıcı bir etki bıraktı. Yabancı işgali, milliyetçi ayaklanmalar ve sonunda İngiliz etkisine geçiş deneyimi, Mısır'ın sonraki on yıllarda bağımsızlık ve egemenlik arayışına zemin hazırladı (Nomani, 2020: 43).

Nasır Döneminde Türkiye-Mısır İlişkileri

Mısır'da 1950'lerin başlarından 1960'ların ortalarına kadar uzanan Nasır dönemi, jeopolitik ve bölgesel ittifaklarda dinamik değişimlerin yaşandığı bir dönemdi. Bu dönemde Türkiye-Mısır ilişkileri siyasi ideolojiler, bölgesel dinamikler ve Cemal Abdülnasır gibi isimlerin karizmatik liderliğinin şekillendirdiği karmaşık bir evrim geçirdi. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından hem Türkiye hem de Mısır kendilerini geniş bir uluslararası manzaranın içinde buldular. Başlangıçta, iki ülke arasındaki ilişkiler, bölgesel istikrar ve ekonomik kalkınmaya yönelik ortak arzuya birlikte temkinli bir işbirliğiyle karakterize ediliyordu. Ancak Nasır'ın Mısır'da iktidara gelmesiyle

birlikte siyasi ideolojilerde ortaya çıkan farklılıklar Türkiye-Mısır ilişkilerinin gidişatını şekillendirdi (Gençoğlu, 2017: 18).

Cemal Abdülnasır'ın Arap birliğini ve bağımsızlığını vurgulayan Pan-Arabizm vizyonu, Mısır'ın dış politikasının şekillenmesinde önemli rol oynadı. Nasır'ın karizmatik liderliğiyle birleşen bu ideoloji, Arap uluslarını sömürgeci etkilere karşı bir araya getirmeye ve daha iddialı bir bölgesel kimlik oluşturmaya çalışıyordu. Sonuç olarak Mısır'ın diplomatik öncelikleri gelişti ve Türkiye gibi ülkelerle ilişkileri etkiledi. Nasır döneminin ilk yıllarında Türkiye, Ortadoğu'da Sovyet nüfuzunun algılanan tehdidine karşı 1955'te kurulan bir savunma ittifakı olan Bağdat Pakti'nin bir üyesiydi. Batı liderliğindeki ittifakları eleştiren Nasır, Mısır'ı anlaşmadan uzaklaştırdı. Doğu ile Batı arasındaki dengeyi korumaya kararlı olan Türkiye, bölgede gelişen dinamikleri ele alırken bir yandan da ittifak taahhütlerini yerine getirme zorluğuyla karşı karşıya kaldı. 1956 Süveyş Krizi Türkiye-Mısır ilişkilerini daha da gerdi. Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi İsrail, İngiltere ve Fransa'nın askeri müdahalesine yol açtı. Türkiye, NATO üyesi olmasına rağmen, güç kullanımına ilişkin endişelerini dile getirerek müdahaleye mesafe koydu. Bu, kritik bir bölgesel dönemde Türkiye ve Mısır'ın dış politika yaklaşımlarında bir ayrılığa işaret ediyordu. Süveyş Krizi sonrasında hem Türkiye hem de Mısır bölgesel istikrarın gerekliliğini fark etti. Bağdat Pakti'nin zayıflaması ve Mısır ile Suriye arasında kısa ömürlü bir birlik olan Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin (UAR) ortaya çıkması, Türkiye'yi yaklaşımını yeniden değerlendirmeye yöneltti. 1960'ların başları boyunca, Türkiye'nin diyalog ve işbirliğine girme isteğini ifade etmesiyle diplomatik bağları geliştirme girişimleri oldu. Nasır dönemi Türkiye-Mısır ilişkilerinde kalıcı bir etki bıraktı. Bu dönemde siyasi farklılıklar mevcut olsa da gelişen dinamikler gelecekteki etkileşimlerin zeminini hazırladı. Sonraki

yıllarda, bölgesel ilişkilerin karmaşık doğasını yansıtan, ittifaklarda ve diplomatik girişimlerde değişimlere tanık olundu (Toprak, 2012: 223-237).

Nasır dönemi, Türkiye-Mısır ilişkilerinde zorlu ama dönüştürücü bir döneme işaret ediyordu. Bölgesel siyasetin karmaşıklıklarını idare eden her iki ülke, Ortadoğu'da istikrarın korunmasının önemini farkına varırken ideolojik farklılıklarla da boğuşuyordu. Bu dönemin mirası, bölgedeki jeopolitiğin karmaşık dansına ışık tutarak diplomatik manzarayı şekillendirmeye devam ediyor (Gençoğlu, 2020: 14).

Mısır'ın İngiliz işgalinden sonraki yolculuğuna siyasi geçişler, ekonomik reformlar ve ulusal kimlik arayışı damgasını vurdu. İşgal sonrası dönem, Mısır'ın bağımsızlık ve egemenlik arayışına zemin hazırlayarak, takip eden yıllarda ülkenin gidişatını şekillendirdi. Nasır gibi liderlerin mirası, Mısır'ın siyasi manzarasını etkilemeye devam ediyor ve bu dönüştürücü dönemin ülke tarihindeki kalıcı etkisini yansıtıyor demek yanlış olmaz. Mısır'daki Osmanlı yönetiminin alacakaranlığı, siyasi çalkantıların, milliyetçi özelemlerin ve dış müdahalenin karmaşık bir etkileşimine tanık oldu. Osmanlı İmparatorluğu iç zorluklarla karşı karşıya kalırken, Mısır değişimin odak noktası haline geldi ve sonuçta İngiliz nüfuzunun hakim olduğu yeni bir döneme dönüştü. Bu dönem Mısır'ın 20. yüzyıldaki kendi kaderini tayin etme ve bağımsızlık arayışının temelini atmıştır. 🌸

Kaynakça

- Alan, M. (2013). *Nature and Empire in Ottoman Egypt: An Environmental History*. 1st pbk. ed. Cambridge England: Cambridge University Press.
- Febe, A. (2011). *Coptic Christianity in Ottoman Egypt*, New York: Oxford University Press.
- Gençoğlu, H. (2017). *Ottoman Traces in Southern Afrika the Impact of Eminent Turkish Emissaries*, Libra yay. İstanbul.
- Gençoğlu, H. (2020). *Türk Arşiv Kaynaklarında Türkiye - Afrika = Turkey - Africa in the Turkish Archival Sources*, 1. baskı ed. İstanbul: SR Yayınevi.
- Mestyaan, A. (2017). *Arab Patriotism : The Ideology and Culture of Power in Late Ottoman Egypt*, Princeton New Jersey: Princeton University Press.
- Nomani, S. (2020). *Turkey Egypt and Syria : A Travelogue (version First edition)*. First ed. Syracuse New York: Syracuse University Press. Stolz, D., A. (2018). *The Lighthouse and the Observatory : Islam Science and Empire in Late Ottoman Egypt*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Toprak, S. (2012). Osmanlı Yönetiminde Kuzey Afrika: Garp Ocakları. *Journal of Turkology*. <https://doi.org/10.18345/tm.02790>.

HÜSEYİN HAYDAR *

*Türkçenin usta şairi Hüseyin Haydar 1956 yılında Trabzon'un Yeşilce köyünde dünyaya geldi. Şiirlerinde yaşadığımız çağın toplumsal mücadelesini dile getiren ünlü şairin şiirleri, Rusça, Arapça, Farsça, İngilizce, Çince gibi dünya dillerine çevrildi. Ulusal ve uluslararası basında edebiyat, sanat üzerine pek çok makale kaleme aldı. On beş yıldan beri Aydınlık Gazetesindeki "Şairin Emeği" köşesinde her hafta şiirlerini yayımlıyor. "Doğu Tabletleri" adlı yapıtıyla Avrasya'da yaşanan insanlık trajedisini, yoğun bir tarihsel derinlikte dile getirdi. ABD emperyalizminin insanlığa yönelttiği saldırılara karşı durdu. Çinde katıldığı toplantılarda Bir Kuşak Bir Yol girişiminin kültür, sanat, şiir ayağının kurulması için çaba gösterdi. Şanghay Yazarlar Birliğine yaptığı ziyarette Avrasya'da İpek Yolu Şiir Birlikleri önerisi kabul edildi. Pek çok ödül sahibi olan Hüseyin Haydar, mücadeleci bir ruhla şairlere çağrı yapan "Büyük insanlığın şairlerine Yenidünya manifestosu", "Yükselen Asya'da Şairin Görevi", "İpek Yolu Şiir Kuşağını Kuruyoruz!", "Sınırsız Sanat Birliğine Çağrı!" vb. manifestolar yayımladı.

İSYAN TUTANAKLARI

Lumumba! Lumumba!

İleriye doğru vahşi bir atılış... Çıplağım.
Afrika'nın kaynayan kanıyım... Karşınızdayım.
Parçalanmak için geldim... Çıplağım.
Dirilişin yüreğini taşıyorum, ben Lumumba.
Asitte eritebilirsiniz bedenimi... Çıplağım.
Öldüremezsiz özümü asla... Zırlıdır ruhum.

Bastırılıp sıkıştırılan nam ateş aldı, infilak ettim.
Dağ patladı, çağın beyni lav püskürüyor,
Kongo'nun müziğini taşıyorum, ben Lumumba.
Ülkemin ince karıncasına eğilirim, zalimi yerim,
Belçika kralını solucan yaptım, yerli yerince.

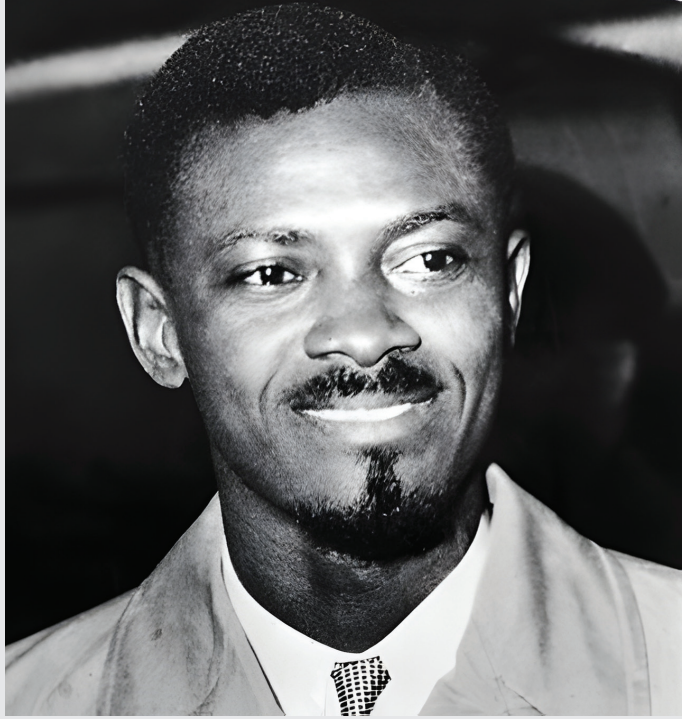
Afrika'da kardeşlik için doğduk, köle değiliz.
Dışarıdaki vaşak ile içerideki yerli uşak anlaştı,
Çaldılar ekmeğini, suyunu, nurunu ülkemin,
Döktüler rüyaların kanını asil Kongo toprağına.
Havalandırdım yer altını kara kıtanın, elimle.

Adımı devrim şehitleri defterine yazdırdım,
Kararlı bir can atışla, kurban adımı vurdum taşta,
Kendimi nakşettim, ön saflarda en başa.
Patrice Emery Lumumba, bu adı unutun gitsin.
Sakın unutmayın adını, işbirlikçi Mobuto'nun.

Söz söyleme hakkı varsa şaire, söz istiyorum,
Yeryüzü yiğitliği, ilahi Afrika çocukları adına.
Yarım cümleyi tamamlamak için söz aldık:
Lumumba, çıplak gelmiş çıplak giden bir üryan.
Gerin kaburgalarınızı çocuklar, geç kaldık!

PATRICE EMERY LUMUMBA *

**Patrice Lumumba (1925-1961), Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nin ilk başbakanı. 1961'de Belçikalı sömürgeciler ve CIA'nın suikastı sonucu hayatını kaybetti. Lumumba, Kongo'yu bağımsızlığa kavuşturan Kongo Ulusal Hareketi'nin (MNC) kurucu üyelerinden biriydi. Patrice Lumumba, bütün bir kıtanın özlemlerinin sembolüdür ve günümüzün Kongolu ve Afrikalı politikacılarına ilham kaynağı olmaya devam etmektedir.*

Lumumba, P. E. (2008). Afrika'nın kalbinde sabah (Çev. Gürkal Aylan). *Dünya Şiir Antolojisi*, 1, s.51. A. Behramoğlu (Ed.), Ö. İnce (Ed.). İstanbul: YKY.

Afrika'nın kalbinde sabah

Binlerce yıl, Afrika'm, bir hayvan gibi acı çektin,
Çölü yalayıp geçen rüzgârda savruldu küllerin.
Gözalıcı, büyülü tapınaklar yaptı zalimler
Ruhunu acılardan kurtarmak için
Barbarların yumruğu, beyazların kırbacına karşı
Yalnız ölmekti senin hakkın bir de ağlamak,
Totemine bitip tükenmez açlık, tutsaklıklar oydular,
Ağaçların kabuğunda bile korkunç, zalim bir ölüm
Sinsice seni gözlüyor, sana doğru geliyordu
Ağaçların deliklerinden, ucundan çıkan dallar gibi
Ölüm vücudunu, tedirgin ruhunu sarıyordu.
Göğsünün üstüne kocaman hain bir engerek yılanı koydular:
Boynuna sert içkilerden bir boyunduruk geçirdiler,
Canın ciğerin karını aldılar elinden, ucuz incilerle göz boyayıp
Varını yoğunu inanılmaz, paha biçilemez.
Kulübenden tam tam sesleri karanlık geceye,
Yüce kara ırmaklara zalim seslenilen taşıdı;
Aldatılan kızların, gözyaşlarının, kanların,
Ve küçük adamların kaynaştığı, doların kral olduğu
Anavatan dedikleri o ilençli ülkelere giden
Gemilerin öyküsünü söyleyip...
İşte orada çocuğum, öğüttüler karını gece gündüz
Amansız, korkunç bir değirmende, yok oldu büyük acılar içinde,

Sen de ötekiler gibi birisin. İyi kalpli beyaz
Tanrının Sonunda bütün insanları
Uzlaştıracığına inanmanı istiyorlar.
Ateşler yakıp ağladın, içler acısı şarkılarını söyledin
El kapılarına çöken evsiz barksız dilencinin
Derken bir şeyler oldu, bir şeyler kımıldadı içinde
Kanın yanıp tutuştu geceleyin
Dans ettin, bağırdın babadan kalma tutkuyla.
Bir fırtına gibi azgın, ama insancıl bir tonda
Bir güç doğuverdi binlerce yıllık felaketten sonra.
Cazın madensel sesinde, önlenmesi güç bir bağırıyla
Bir dev kıpırdanışıyla sarstın her yeri.
Şaşırdı herkes, duman oldu bütün dünya
Kanının çılgın ritmini, cazın delice ritmini duyup
Sapsarı kesildi beyazlar bu yeni şarkıyla
Mor meşaleyi karanlık geceye diken bir şarkıyla.
Sabah işte, kardeşim! Sabah! Yüzümüze bak,
Yeni sabahlar başlıyor eski Afrika'da.
Yalnız bizim olacak artık bu ülke, bu su, bu kutsal ırmaklar,
Binlerce yıl anası ağlayan zavallı Afrika.
Tüm gücüyle güneş bizim için parlayacak,
Gözümüzün yaşını, suratımızdaki tükürükleri kurtularak,
Zinciri kopardığın an, koca zinciri,
Kötülüklerin, işkencelerin köküne kibrit suyu,
Hür ve şen bir Kongo doğacak kara topraktan,
Hür ve şen bir Kongo— kara çiçek, kara tohumdan!

ANNE FISCHER*

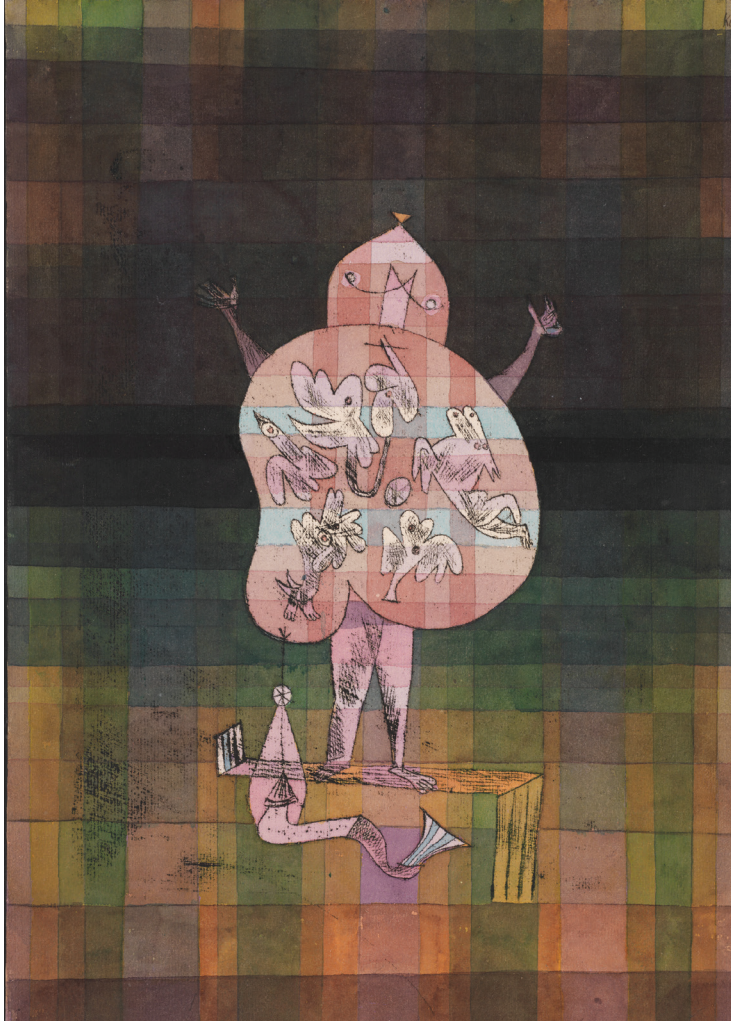

Pipo içen Zosalı kadın, 1941.**

*Anne Fischer (1914-1986) Berlin'de doğdu. Almanya'da bir portre stüdyosunda fotoğrafçı çıracağı olarak eğitim aldı. 1937'de bir Yahudi mülteci olarak Cape Town'a geldi. Orada iyi bir portre fotoğrafçısı olarak ün kazandı. 1960'lara gelindiğinde Cape Town'un önde gelen düğün ve tiyatro fotoğrafçısı olarak görülüyordu. Dönemin birçok önde gelen kadın fotoğrafçısı onun stüdyosunda eğitim aldı. Fischer, Langada, eski Transkei ve Basutoland'ın kırsal bölgelerinde ve Genadendal'da belgesel fotoğraflar çekti.

**Cape Town Üniversitesi izniyle Anne Fischer Fotoğraf Koleksiyonu'ndan alınmıştır.

PAUL KLEE

Moor'daki Vantrilok ve Tellal (1923)*

Geleneksel Afrika heykeli estetiğinin, modern sanatın gelişiminde 'avangard' bir rol oynayan Avrupalı sanatçılar arasında güçlü bir etkisi oldu. Paul Klee de onlardan biriydi. Paul Klee soyut sembolik imgeler yaratırken, Alman Ekspresyonist ressamlar modern yaşamın kaygılarını tasvir etmek için sakin renk tonları ve dinamik, alışılmışın dışında biçimsel yaklaşımlar aracılığıyla Afrika estetiğine atıfta bulunuyordu. Klee, 'Moor'daki Vantrilok ve Tellal' gibi çalışmalarında, mistik çağrışımların uyandırıldığı çok özel bir soyut üslup geliştirdi; Toprak tonlarından oluşan 'ızgara' arka planın itici gücüyle bir kolaj gibi öne çıkan figürün her detayı göze çarpıyor. Hayali canavarlar, tamamen göbek şeklinde görünen şeffaf bir vantriloğun içinde süzülüyor. Bu yaratıklar, büyük olasılıkla ondan yükselen tuhaf sesleri simgeliyor. Ve başıboş bir balık, sanki yukarıdaki şenlikten etkilenmiş gibi, vantriloka girmek üzereymiş gibi görünüyor.

*Karton üzerine monte edilmiş kağıt üzerine sulu boya ve mürekkep baskı.

VIKTOR BORISOVICH KORETSKIY

Barış İçin Savaşırken Unutma (1962)*

En ünlü Sovyet posterlerine imza atan Viktor Borisovich Koretskiy'in (1909-1998) hazırladığı "Boryas Za Mir – Ne Zabivay" (Barış İçin Savaşırken Unutma) başlıklı poster dizisidir. Sergilenen barış ve bağımsızlık mücadelesi temalı bu poster serisi, 1962 yılında Moskova'da yayımlanmıştır.

*[Viktor Borisovich Koretskiy]. (1962). Boryas Za Mir – Ne Zabivay. Albom-Vystavka, İzdatelstvo "Sovetskaya Rossiya", Moskva.

BRIQ

Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi

ABONE OL

DERGİMİZE ABONE OLUN
YENİ DÜNYANIN SESİNİ MASANIZDA BULUN

1 YILLIK
ABONELİK **1000₺**

2 YILLIK
ABONELİK **1800₺**

ABONELİK VE İLETİŞİM
+90 (542) 800 41 85

✉ www.briqjournal.com

🌐 editor@briqjournal.com

📱 [f](#) [t](#) [i](#) [briqdersisi](#)

Bahar 2024
Mart-Nisan-Mayıs
Cilt 5 Sayı 2

Çok Kutuplu Dünyada Yükselen Afrika

“Batı tahakkümünün kırılması, Afrika’daki zenginliklerin Afrika halklarının yararına kullanılması için imkan sağlamakta, aynı zamanda emperyalist müdahaleler nedeniyle engellenen güney-güney işbirliğini kolaylaştırmakta, böylece bütün tarafların yararına olumlu sonuçlar yaratmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, Afrika’nın yeni sömürgeciliği alt etmesi, sadece Afrika’daki devletlerin değil, aynı zamanda gelişen dünya ülkelerinin tamamı açısından bir ortak amaç haline gelmektedir. Gelişen dünyadaki devletlerin, neoliberalizme ve küreselleşmeciliğe karşı kurtuluş savaşı Afrika’da yükselmektedir. 21. Yüzyılın sadece Asya değil Afrika yüzyılı olacağı görülmektedir.”

Genel Yayın Yönetmeni
FİKRET AKFIRAT